

•

HANDBOUND
AT THE

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

L. ANNAEI SENECAE

DIALOGORUM LIBRI

DUODECIM

EX RECENSIONE ET CUM APPARATU CRITICO

HERMANNI ADOLFI KOCH

EDITIONEM KOCHII MORTE INTERRUPTAM
ABSOLVENDAM CURAVIT IOHANNES VAHLEN

DIMISSIONE ALTERA NON MUTATA

ULMAE AD DANUBIUM
IN AEDIBUS J. C. WOHLERI EDITORIS
(HENRICI KERLERI)
MDCCCLXXXIV

$$\frac{21402}{211102}$$

PRAEFATIO IOHANNIS VAHLENI.

Hermannō Adolfo Kochio, professore quondam Portensi, immatura morte vitae et suis atque his litteris erepto, pro ea quae mihi cum eo inde ab sodalicio Bonnensi intercesserat amicitia, a me petitum est, ut hanc Senecae editionem coeptam ab ipso et iam aliqua tenus provectam absolvendam curarem. Quam ego condicionem accepi. ita ratus, in opere auctoris manu perfecto praesidii quiddam quaeri quod typothetarum laborem regeret chartasque a vulgaribus operarum peccatis vindicaret. Itaque ad me allatae sunt una cum Senecae exemplo Haasiano a Kochio correcto et adnotationibus criticis ipsius manu exaratis quattuor plagulae typis iam descriptae et ab editore recognitae sed quae prelo nondum defunctae erant. Quas dum percurro, statim percepi, hominem moribundum festinavisse et quasi praevertere mortem inevitabili fato accelerantem voluisse, ut hoc saltem opus extremum ipse vivus vidensque ad umbilicum perduceret: tot enim et tanta erant in his plagulis relictā, quae sic quidem committendum non erat ut exprimerentur ac divulgarentur: sed quod gravius erat, omnino omnem adnotationem criticam tam in hac parte quam in ceteris ita adornatam vidi, ut valde vereri inciperem, ne immutata haec opera in publicum emissa, in tanto adhibito studio et industria, non parem esset utilitatem habitura. Erat enim Kochius homo eruditus ille quidem et acutus sed parum ad edendum veterem scriptorem factus et qui id non satis experiendo didicisset quid agendum et cavendum esset editori, ut subsidia textum scriptoris comitantia, non mole inutili oppressa, tamen in taxandis librorum testimoniis aut in editoris rationibus cognoscendis nusquam legentem destituerent: qui vel in conferendo Senecae dialogorum exemplari

Ambrosiano ea ratione usus erat, quae ipsi quidem, praecipue recenti a pervolutato codice, satisfacere posset, sed qui postea accederet, eum non posset non molestissimis dubitationibus impedire. Quae cum ita essent, intellexi laborem mihi multo quam expectaram ampliorem natum impensamque temporis requiri, quam mihi meis negotiis non vulgari modo negotioso in edendo alieno libro facere aegre concessum erat. Tamen fidem amicitiae deserere nolui spemque irritam reddere quam ipse Kochius ante obitum conceperat, si ab inchoato opere discedendum esset, fore ut librum orbum ego meam in tutelam susciperem; ac dolebam tantum curae ac diligentiae in emendando hoc scriptore sumptum oblivioni dari et infructuosum iacere, qui praesertim haud ignorarem, quam strenue ac paene fervide Kochius extremis vitae annis aggravescente iam morbo id operam dedisset, ut Seneca quidem studiorum et ingenii sui documentum extaret non indignum; emolumenta quoque reputabam quae ex edito libro ad superstites eius reditura essent; maximeque intelligere videbar, adhibita manu correctrici posse fieri, ut haec editio, quae Ambrosiani exemplaris testimonia multo quam ante plenius et accuratius perscripta teneret scriptorisque orationem non raro dubitationi obnoxiam scite collectis exemplis declararet, his cognoscendis et perpoliendis Senecae libris non leviter prodesset. Itaque paratum et compositum a Kochio instrumentum criticum ordinando recidendo addendo ad habiliorem formam, ut potui, redigere studui: et imprimis quidem ordini notarum, cuius magna vis est in his commentariolis minutis, consului, recidi autem quisquilias multas e codice enotatas, quarum utilitatem nullam dispicerem, praecipue nonnullis scribendi aut errandi generibus in illa, quam libro suo praefigendam editor perscripserat, de codice Mediolanensi commentatione, summatim disceptatis; et tamen vel sic multa relicta sunt, quae si res plane integra fuisset aut mihi meis rationibus omnino agere licuisset, nihilo magis toleravissen; sed modum imponebat quod illae quattuor plagulae iam typis expressae erant, alia subterfugerunt imprudentem, aut ne nimius essem ut fit cum multa delearem nonnulla non movi quamvis non meliore iure aliis locum obtinerent. Denique non ita raro

addendi occasio obvenit aut necessitas est imposita: etenim id quidem Kochius fideliter exsecutus erat, ut ubicunque quid praeter codicem in textu posuisset, de eius testimonio legentem admoneret; sed cum suum exemplum ad Fickerti Haasiique potissimum recensiones applicari vellet, saepe olim emendata et ab illis editoribus recepta quos auctores haberent, indicare omisit: atqui iustum commentarium haec duo pariter edocere expectamus, et quid liber, cuius fide memoria continetur, scriptum exhibeat, et si quid correctum est sine exemplari, unde id originem ducat. Et in Senecae quidem dialogis multa, quae codicis Ambrosiani scriba prave exaravit, correctae habentur in aliis libris illo deterioribus et quorum haec una utilitas est, quod mendis multis, levioribus maxime, medicinam certam afferunt, alia inde ab antiquissimis editionibus emendate scripta sed nulla codicis auctoritate circumferuntur; haec et quae paulatim a doctis criticis aut recte aut probabiliter novata sunt, colligere et in suo quidque loco ponere, tam in hoc scriptore quam in aliis plerisque, taediosa imprimis pars est edendi, quam tamen detrectare par non est si qui satisfacere editoris officio cupit. Ego vero, qui hunc scriptorem multum versavi, latinitatis cognoscendae causa (nam ceteroquin eius argutulas sentiendi et scribendi ineptias non admiror neque amo), sed edendi consilium numquam agitavi, ea quibus in hoc genere Kochii adnotationem suppleri oporteret, in hac subita opera non potui nisi ex Fickerti congerie corradere, haud dubius quin eius operosa et permolesta diligentia obscurandae rei magis quam declarandae idonea me saepe deceperit invitum. E textus forma Kochio probata nihil mutavi, nisi quod semel, p. 8, 27, coniecturam, quam ille in ordinem receperat, *medico obliganti*, quia mihi nimis incerta visa est, restituta tralaticia scriptura, *meliori casu*, in adnotationem reieci: sed tum nondum plene quid haec nova recensio ferret exploratum habebam, postea pertractato libello intellexi mihi non licere illius rationibus meum interponere iudicium: omniaque reliqui ut ab eo perscripta erant, in quibus inutilia plura quae mihi quidem visa sunt et quaedam plane perversa aut ab omni probabilitate aliena, velut p. 37, 3 *nugaeque delirae mentis agens* aut p. 54, 25 *prorsus parum*

certus mentis aut p. 86, 28 deletum *senatus* nomen. Quae ego non ea mente dico, quasi omnino hanc recognitionem reprehendam: immo laudo ac lubens profiteor, mihi, si quid iudicare possum, etsi nec Fickertum nec Haasium sua laude defraudatum velim, hanc textus conformationem longe utriusque exemplis videri praestabiliorem, verbaque Senecae partim codicis testimoniis postliminio restitutis partim coniecturis ascitis, aut superiorum criticorum, aut nuper inventis. Madvigii plurimis et Gertzii. Hauptii quoque, multis etiam a Kochio ipso excogitatis, multis partibus probe esse et egregie administrata. Sed in genere critico ut multi hodie maximeque ingeniosi homines admirabilem quandam in re lubrica fiduciam veri prae se ferunt, ita Kochius quoque fervore quodam animi abreptus non eam semper quae decebat modestiam emendandi servavit et in aestimandis coniecturis suis aut alienis saepe maiorem confidentiam quam cautionem probavit.

Sed quoniam in ipso opere meum ubique iudicium cohibendum ratus sum, nunc nonnulla, de quibus paulo certius iudicari posse aut non inutiliter admoneri videbatur, ne plane ἀσύμβολος discedam, disceptabo breviter servato dialogorum ordine.

De ira 1, 7 p. 42, 17 *commota enim semet et excussa mens eo pergit, quo impellitur*. Ita Kochius; sed codex *mens eiseruit*, ut is in litura sit. Inde nihil efficiendum erat, verissimum enim *ei servit*, sed *a* addendum ad *quo*, quod Muretus suaserat: *mens ei servit a quo impellitur*. Simillima oratione Seneca in eodem libro 3, 3 p. 87, 21 *sumum* inquit *haec aliquis vocat, qui velut tempestate correptus non it sed agitur et furenti malo servit*. Conf. de clem. 1. 10, 2.

De ira 2, 8 p. 61, 16 *ferarum iste conventus est, nisi quod illae inter se placidae sunt morsuque similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. hoc uno ab animalibus mutis differunt, quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos a quibus est nutritu depascitur*. Vulgatur hoc uno, quod Kochius tenuit, non sine dubitationis significatione; nec videtur defendi posse; neque vero a Gertzio nobis persuaderi patiemur, hanc interpolatam esse sententiam, quae, modo recte superioribus adnectatur, nihil habet incommodi. Itaque cum in

codice sit *hoc in uno* sed litterae *in u* a correctore scriptae sint in loco raso, suspicor Senecam dedisse *hoc omnino ab animalibus matris differunt*, ut a feris oratio ad animalium genus omne progrediatur, quemadmodum de ira 1, 3 p. 39, 3 scribitur *sed dicendum est feras ira carere et omnia animalia praeter hominem*. Sic enim, addito *animalium* vocabulo, edi oportuit; nam *omnia* nec ferri per se neque abesse potest, ut inde *animalia* recuperetur. Conf. de ira 2, 16 p. 68, 11 – 15.

De ira 2, 10 p. 62, 26 *Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus, quid enim, si quis irascatur in tenebris parum vestigia certa ponentibus? quid, si quis surdis imperia non exaudientibus? quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum ad lusus et ineptos aequalium iocos spectent? quid, si imbecillis irasci velis, quod aegrotant, senescunt, fatigantur?* Kochii est *imbecillis*, codex habet *illis*, quod ut est depravatum, ita varie temptarunt, nullo, si quid video, successu. Nam nec pronomen addendo stabiliendum erat, quod Gertzius voluit, *illis irasci velis [qui labuntur] quod aegrotant* cet., causa enim irascendi ipsum est aegrotare et senescere: nec *aliis* pro *illis* de Schultessii sententia reponitur recte, quoniam aegrotare et cetera cadunt etiam in illos quos ante appellavit scriptor: *imbecillis* autem longius a vero abhorret, neque enim imbecilli soli aegrotant et senescunt. Immo post singularia quaedam genera allata universum Seneca complectitur, pleniore etiam oratione usus, ad hunc modum: *quid si ullis irasci velis quod aegrotant senescunt fatigantur*.

De ira 2, 35 p. 82, 13 *Numquid velit quisquam tam graviter hostem ferire, ut relinquat manum in robore et se ab ictu revocare non possit? atque tale ira telum est: cetera retrahitur, arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum et habilem: non vitabimus impetus animi hos graves, funerosos et irrevocabiles?* Haec postrema *graves funerosos et irrevocabiles* Kochius posuit codici obtemperans, in quo ille *funerosos* sive *funeratos* sibi visus est sat certo dispexisse: alii alia coniecerunt decepti falso de Ambrosiani libri scriptura indiculo: *graves foenere et irrevocabiles* Madvigius; *graves foebres et irrevocabiles* Haasius. Sed nec *funerosos* facile probaveris et

opinor specie vocem ludere, Senecam autem, ut comparatio quam instituit cum armis, cum gladio constaret, scripsisse: *non vitabimus impetus animi hos graves et onerosos et irrevocabiles*. Sic *onerosam gravemque hastam* appellat Ovidius Metam. 13, 105. Addo in transcurso, Kochium videri mihi superiora quoque et quae cum his cohaerent p. 82, 3 corrupisse magis quam emaculasse scribendo: *Frascetur aliquis: tu contra beneficiis provoca. cadit statim similtas ab altera parte deserta. nisi paria non pugnant. si utrimque certa victoria concurritur: ille est melior qui prior pedem rettulit, victus est qui ricit*. Nam ne dicam ineptum esse *certa victoria*, verum est quod in codice legitur: *Sed utrimque certabit ira, concurritur*, nisi quod *certabit* levi errore et olim correcto exaratum est pro *certabitur*. Etenim post illa *Frascetur aliquis: tu beneficiis provoca*, haec altera subiicitur condicio *Sed utrimque certabitur ira*, et quid ea obvniante agendum sit, declaratur, *ille melior qui prior pedem rettulit*: consueta dicendi forma nec Graecis aliena, qua Seneca cum alibi usus est tum de cons. ad Helviam c. 11, p. 259, 19. 21, ubi Kochius aliorum opinioni adstipulatus bis illud idem *sed* mutavit in *si* iniuria.

De ira 3, 2, p. 86, 20 *inpotentia [non] est malum publicum*. Auctore Madvigio Kochius *non* particulam delevit, et negatione quidem addita pervertitur sententia, verum non tollenda erat vox absona sed ex *non* efficiendum *una*; quod quantopere adiuvet scriptoris sensum et extollat, persentiet opinor qui totam comprehensionem paulo intentius aspexerit: *cetera singulos corripunt, hic unus adfectus est, qui interdum publice concipitur. nunquam populus universus feminae amore flagravit, nec in pecuniam aut lucrum tota civitas spem suam misit, ambitio viritum singulos occupat: inpotentia una est malum publicum*.

De ira 3, 8, p. 93, 13 *Difficiles quoque et indomiti natura blandientem ferent: nihil asperum territumque palpanti est*. Magno pere dubito, quam iuste viri valentissimi iudicii *territumque* uno ore damnaverint: certe eorum quae in eius locum subire iusserunt — *tetricumque* Hauptius, *serratumque* Madvigius, ut *serratum morsum* anseribus attribuit Petronius p. 101 B., *horridumque* Gertzius, Kochio

quoque probatum — nihil est quod valde placeat. Et est illa generalis sententia, qua per simile a palpando ductum vis blandiendi explicatur universe, palpanti autem equus neque asper est neque vero territus aut formidolosus. Rem ipse illustrat Seneca cum scribit de clem. 1, 16, 4 *atqui equum non crebris verberibus exterret domandi peritus magister; fiet enim formidolosus et contumax, nisi eum blandiente tactu permulseris.* Conf. Plauti Amphitr. 522 *timidam palpo percutit.*

Ad Gallionem de vita beata c. 20 p. 173, 4 *Sed si vir es, suscipe, etiamsi decidunt, magna conantes. generosa res est respicientem non ad suas, sed ad naturae suae vires conari, alta temptare et mente maiora concipere, quam quae etiam ingenti animo adornatis effici possunt.* Hanc interpunctionem *conari, alta temptare* a Gertzio sumpsit Kochius; vulgabatur *conari alta, temptare.* Fallor aut neutrum voluit Seneca, sed haec in unam coalescunt sententiam *respicientem non ad suas sed ad naturae suae vires conari alta temptare*, secundum illud dicendi genus quod in disp. de Taciti dialogo (Comment. in hon. Th. Mommseni p. 665) exemplis pluribus, in quibus Senecae uno, stabilire studui. Nedum ut alterum utrum cognatorum verborum deleri debeat: quorum Haasius *temptare* notavit; sed certe utrum falso adscriptum putes aegre definias.

Ad Serenum de tranquillitate animi c. 12, p. 213, 1 *Proximum ab his erit, ne aut in supervacuis aut ex supervacuo laboremus, id est, ne quae aut non possumus consequi concupiscamus, aut adepti vanitatem cupiditatum nostrarum sero post multum sudorem intellegemus: id est ne aut labor [irritus] sit sine effectu aut effectus labore indignus.* Kochius *irritus* uncinavit cum Madvigio, Gertzius non sine ratione hanc ‘miram interpretamenti formam’ arbitratus potius *sine effectu* esse delenda censuit; cui rursus Kochius obiecit, haec demi vetare id quod insequeretur *effectus*, ne id quidem iniuria. Ac fortasse erit qui neutrum tolli sed ambo copulari suadeat, *irritus et sine effectu*, quod certe haud deterius est dicendi genus quam quo Cicero scripsit *ignarus et sine animo miles* (ad Att. 1, 18, 5) et multi similiter. At vero nihil aut addendum aut recidendum est. Nam illud quidquid est abundantis orationis, *irritus sine*

effera, multis multorum scriptorum exemplis certissimis vindicatur.
Sic Plautus locutus est

*Quadringentos filios habet,
Atque omnis lectos sine probro*

in Bacchisim 974; sic Ennius in saturarum sexto

*Quippe sine cura laetus, lautus cum advenis
Insertis matris, expedito brachio,
Alacer celsus, lupino expectans impetu.*

ita enim haec iam mihi persuadeo recte tradi nec esse quod metro succurramus; sic Lucilius (647)

Certa sunt sine detrimento quae inter sese commodent;
sic Lucretius (5, 841)

Muta sine ore etiam, sine vultu caeca reperta,
et Lucretii imitator Manilius (5, 464)

solemque reversum

Et caecum sine sole diem;

sic Horatius quoque in arte 444

*Nullum ultra verbum aut operam insumebat inanem,
quum sine rivali teque et tua solus amares;*

neque solum poetae, sed etiam scriptores, Petronius c. 137

*nec me fallebat inanes scilicet ac sine medulla ventosus nices
in summo humore consistere, graves utem et plenas integro fructu
ad ima ferri;*

ad quae nescio quam recte Buechelerus 'tripertito dividitur inanitas'
adnotet, sed is certe de veritate scripturae nihil dubitavit; denique
Seneca ipse, Natur. quaest. 6, 7, 5

abstrusa enim et sine possessore deserta liberius iudis vacant,
de otio c. 6, p. 159, 9

*sed refert an ad illum voluptatis causa accesserit nihil aliud ex illa
petens quam assiduum contemplationem sine exitu;*
ad eandemque formam accedunt etiam talia, quale eadem pagina
v. 16 legitur

sic imperfectum ac languidum hominum est in otium sine ictu proiecta virtus
aut in epistolis 2, 6, 4

miles in media pace decurrit sine ullo hoste

aut apud Petronium c. 41

nos libertatem sine tyranno uacti

aliaque multa quae colligere nihil attinet; illud addidisse non inutile videbitur, ne Graecis quidem non consuetam hanc loquendi abundantiam fuisse, quam Plato non defugiens cum scripsisset *πρὸ τοῦ οὐκ εἰωθῶς ἔνεεν ἀκολούθου μόνος μετ' αὐτοῦ γίνεσθαι, τότε ἀποπέμπων τὸν ἀκόλουθον μόνος συνεγγυρόμην* in symposio 217 a, compescendam hanc luxuriam rati supervacuum illud *μόνος* dempserunt, eodem videlicet errore abrepti quo Madvigius et reliqui illa Senecae *irritus sine effectu* curtarunt: et tamen idem Plato in eodem symposio p. 215 c plane ad eundem morem scribit

ἔνεεν ὀργάνων ψιλοῖς λόγοις

similiterque iocatur Aristophanes in Lysistrata 143

χαλεπὰ μὲν γὰρ τὸ σιῶ

γενεαίαις ἔπνῶν ἐστ' ἔνεεν ψωλᾶς μόναις,

nec secus aut Pindarus Nem. 3, 34 (coll. Pyth. 9, 27)

Ἰωλκὸν εἶλε μόνος ἔνεεν σιτρατιᾶς

aut Aeschylus Agam. 759 D.

δίχα δ' ἄλλων μονόσφρων εἰμί

aut Sophocles Philoct. 31

ὄρῳ κενὴν οὐκίσιον ἐνθρόπων δίχα

aliisque locis pluribus hic illic ab interpretibus notatis locuti sunt: et omnino nihil in litteris Graecis frequentius est inde ab carminibus Homericis.

Ad Helviam matrem de consolatione c. 5, p. 254, 24 *emetiamur quascunque terras: nullum inveniri exilium intra mundum potest, quod alienum homini sit.* Ita Kochius haec quae sunt in codice *nullum inveniri et illum intra mundum est alienum homini est* conformavit, fere ut Haasius edidit *nullum inveniri exilium intra mundum potest alienum homini*: neuter oratione satis ad sententiam accommodata aut ad codicem accedente. Quanto melius Madvigius defectu notato: *nullam inveniri exilium intra mundum [potest: nullum enim solum intra mundum] alienum homini est.* Nisi quod sic demum plene codicis testimonio satisfieri videtur si scribimus *nullum inveniri exilium intra mundum [potest: nihil enim quod intra mundum] est, alienum*

homini est. Traditorum enim nihil abiicimus et defectus origo manifesta. Eodem genere peccata plura in Ambrosiano exemplari correctata sunt in eiusdem libri margine, velut de brev. vit. c. 12, p. 234, 3 et ad Helv. c. 19, p. 270, 15. Ut mihi nihil esse videatur quod de brev. vit. c. 7, p. 229, 12 omissa primum sed in margine adiecta verba *non ille diu vivit sed*, quibus aegre oratio careat, ab editoribus notentur tamquam subditicia. Eodemque vitio nisi fallor laborant ea quae

Ad Helviam m. de consolatione c. 12, p. 261, 13 in hunc modum tradita sunt: *Dementes: hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. o quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet quam voluptatis causa imitantur.* Nam quae olim ediderunt *exercet qui fugiunt quod voluptatis* aut quae Kochio in mentem venerunt *exercet qui fugiunt paupertatem quam voluptatis*, in iis non esse acquiescendum apparet; certe tam sententiae quam exhibitae a codice scripturae melius consuletur oratione mutila ad hunc modum suppleta: *o quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis [excaecat, quos timor paupertatis] exercet, quam voluptatis causa imitantur.*

Tantum est minutiarum: ac iam finis praefandi faciendus est sed in querella duplici. Ad aerumnas enim inenarrabiles quae mihi dum operarum inertiam rego exantlandae erant postremo accessit, ut posteaquam disputatio de codice Mediolanensi typis descripta est, hac chartae una cum foliis expressis Lipsia ad me remissae inter vias nescio quo casu interirent neque reciperentur: quo factum est, ut in qua parte minime auctoris scripto carere poteram eam sine hoc adminiculo necessario recognoscere deberem et quaedam per multum laborem expedire non possem. Alterum hoc est: simulacrum codicis photographum quod Kochius Mediolani faciendum curavit, ubi ad redemptorem huius libri misi ut inde copia exemplorum duceretur quae libro adicerentur, responsum est, ad hunc usum exemplar illud non satis esse comparatum, et nisi melius procuraretur, quod iam fieri non poterat, ab hoc consilio esse abstinendum: itaque hoc ornamento et adiumento utilissimo hic liber me invito carebit.

DE CODICE MEDIOLANENSI.

Codicis Mediolanensis, in quo omnis Senecae dialogorum praeter consolationem ad Polybium posita est memoria, conlationem ab Italis Branca et Bugato saeculo superiore exeunte factam et a Fickerto in suam editionem transcriptam multis nominibus mancam esse nec 'aliquid tantum ad accuratam lectionis fidem desiderari' cum ipse, simulatque mensibus Martio et Aprili a. 1875 in bibliotheca Ambrosiana codicem tractare coepi, intellexi, tum opera iam perfecta et in publicum emissa, quiuis perspiciet et cognoscet. Neque homines illi imperite in munere exequendo uersati potiusque litteris ad palaeographicam rationem exigendis saepe rectissimo ueri sensu sunt ducti; sed ut omittam totum orthographicum genus prorsus neglectum, nec diuersarum manuum genera ullo modo curauerunt et in rasuris et correctionibus indicandis mira libidine uel ea uidere sibi uisi sunt quae nunc quidem omnino non apparent uel ea quae quiuis uideat oportet praetermiserunt et reliquerunt. Accedit eorum locorum, ubi uerba scriptoris ex ipsius codicis testimonio, nec rasuris nec diuersarum manuum opera obscurato, emendare licet, satis magna multitudo, in qua tamen saepe nesciri utrum Italis an Fickerto culpa scriptoris deprauati tribuenda sit, postea accuratius uidebimus.

Est autem codex pergamenus, formae oblongae, Longobardicis litteris saeculo non nono, ut uulgo fertur, sed undecimo exaratus. Qua uetustatis deminutione qui etiam praestantiam eius minui putabit, uideat ne praeiudicatae opinioni plus tribuat quam ipsi ueritati; hoc certe uel sic constabit, omnes reliquos codices ad hunc unum referri, huius fide reliquorum omnium contineri. Sed describere codicem ut pergam, ipse octoginta octo est foliorum. Duorum, quae antecedunt, in primo aduerso Antonius Olgiatus, cuius opera in bibliotheca Ambrosiana ordinanda cardinalem Borromaeum usum esse constat, scripsit 'felicibus auspiciis Frederici Borromaei 1603 codex notis sane doctis adpersus,

litteris Longobardicis conscriptus, septingentorum et amplius annorum antiquitate uenerandus: illud etiam te moneo, humanissime lector, ex hoc potissimum codice Muretum sui Senecae quem edidit correctionem petiisse, ad quae addidit tres locos a Mureto ex codice illo emendatos. Quae Olgiati uerba uix attulissem, nisi hic fontem uideremus illius de Mureti codice Siculo fabulae, quam uel Gertz diligenti at superuacanea tamen opera dissoluendam sibi esse putauit: neque minus hic apparent doctae illae notae marginales, quas tamen tertia manu sane nonnullas exhiberi fatendum est. In alterius folii fronte inueniuntur 'est Antonii Francisci Neapolitae Caraccioli siculi et amicorum anno 1583 10 cal. Nou. Messanae'. In auersa parte index minio scriptus hac quidem forma: L. Annei Senecae | Dialogorum libri nu^m XII. | in primis ad Lucilium. Quare aliqua | incommoda bonis uiris accidant. cum prouidentia sit | ad Serenum. nec iniuriam. nec | contumeliam accipere sapientem... | ad nouatum de ira libri III | ad Marciam | ad Gallionem de uita beata | ad de otio | ad Serenum de tranquillitate animi | ad Paulinum de breuitate uitae | ad Polybium | ad Helbiam matrem. Sequitur atramento scriptum: eiusdem epistola ad B. Paulum. eiusdem epitaphium; deinde iterum minio: incipit ad Luc. et cet. In singularum paginarum parte superiore manu saeculi quinti decimi titulus libri atramento scriptus est; inter singulos libros titulus minio antiqua manu; post dialogum de uita beata, quocum fragmentum de otio artissime coniungitur, atramento manu recenti: de tranquillitate animi. Post dialogum de tranquillitate animi et titulum de breuitate uitae una pagina uacua est. Sequitur post dialogum de breuitate uitae: incipit de consolatione, deinde una pagina uel oblitterata uel abrasa, item sequens dimidia, tum minio scriptum: incipit ad Helbiam matrem, sed singulis paginis non ultra quidem quam septenis suprascriptum manu recenti: ad Lesbiam matrem de cons. In folii octogesimi sexti parte aduersa duae epistolae Pauli manu recenti scriptae sunt, in parte auersa et folio octogesimo septimo et octogesimo octauo reliquae epistolae et epitaphium litteris Longobardicis exaratae, ex qua scripturae diuersitate apparet, qui fieri potuerit, ut Itali ad Fesslerum primum scriberent, Pauli epistulas manu saeculi quinti decimi exaratas esse, deinde iidem adseuerarent, eadem atque codicem manu esse scriptas.

In ipso codice nulla fere discrimina occurrunt, nisi quod libri de ira l. c. 1 et 2 usque ad uerba *capitis dampna* manu Longobardica illa quidem, sed multo recentiore pagina aduersa folii undecimi, quam uacuam reliquerat manus prior, expleta est. Ceterarum paginarum omnium una est manus, id est uno et aequali tenore sunt exaratae, modo nitidius, modo crassius; modo diligentius, modo negligentius et properantius; litteris modo atris et splendidis, modo tenuibus et fere euanidis saepiusque utilissima opera fideliter renouatis et recuperatis. Prima manus ipsa nonnumquam, sed raro tamen, singulas litteras supra lineam addidit, saepius; in fine uocabulorum, ceteroquae quae inter lineas inueniuntur, aut ad manum alteram aut ad recentiorum interpretamenta referenda sunt. Interpunctio quin se initio solis punctis continerit cum dubium non sit, postea omnia signa, quae huc pertinent, accedebant, aequae ac lineolae quibus uel uocabula male copulata separanda uel male disiuncta coniungenda esse significatur. Ceterum correxit uel sic tamen prima manus quae scripserat aliquoties, sed ita ut lineola transuersa quae minus placerent deleret, nonnumquam punctis additis, semel solis punctis usa. Itaque habes 1, 3, 3 *illis se*; 3, 7 *senatoꝝ et*; 3, 5 *ostendi et et*; 5, 13, 2 *supra nos licuit*; 17, 1 *Alexandriā. ^{uel nota sic}* 17, 4 *qui in illa*; 18, 1 *amputari linguam man*; ubi frustra Gertz p. 35 *linguam defendere* studet; 30, 4 *diuum Iulium plures amiei confecerunt amiei quam inimici*; 40, 1 *alteri indignor*, ubi *alteri* peruersum esse quiuis uidet; 7, 9, 4 *itaq. que erras*; 17, 2 *cur tibi nitidior supplex supplex est?* 10, 9, 2 *nisi occupas, fugit quid euenietis inquit quid cessas.* Quo magis mirandum est duobus locis 6, 21, 5 *sic habent illum ulterius diligentiam ex consilio perdidisse* uerba *ulterius diligentiam* deleta non esse nec 7, 24, 3 *quae non qua liberis debetur. sed quia liberis debetur. sed quia a libero animo proficiscitur* uerba *sed quia liberis debetur.* Intra hos terminos, ad quos accedunt pauci loci quibus uerba inter se mutanda esse eadem prima manus indicauit, si emendatio codicis se continuisset, ut multis supersederemus turbis, ita magno et prorsus nouo critico adparatu careremus. Atque turbae illae interuenerunt radendi et corrigendi inopportunitate per totum codicem grassata, adparatus quasi nouus et utilissimus manu altera.

Hac manu altera satis illa antiqua et terminis fere saeculi duodecimi partis prioris inclusa ad ipsam fidem archetypi scribae Longobardici operam magna cura retractatam esse facile apparet, ita ut quae uel in margine uel inter lineas (haec quidem in commentario nostro critico quoque sine indicio supra lineam scripta habes) addidit mutauitue, ea fere omnia, si a genere orthographico recesseris, pro emendationibus habenda sint aut certe pro lectionibus ipsius archetypi ad criticae artis rationes adcommodandis. Atque ut primum de additamentis unius uel plurium uocum dicam, si ea quae Gertz p. 15—34 conlegit, breuissime percurramus, additis paucis quae ille omisit, uel maxime quam uerum sit, quod dixi, elucebit. 1, 1, 3 *non minus quam quae alienis^{locis} conspecta miraculo sunt* de ueritate uocis *locis* omnino dubitari nequit; 3, 1 *quae tu uocis aspera* (i. m. *quae aduersa et abhominanda*) uerba addita si non necessaria sunt, at Senecae ingenium prorsus redolent; 3, 6 *infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum a republica uacauit, foelit? tam cum Pyrrho quam cum diuitiis gerit* (i. m. *quod bellum*) uerbis additis nullo pacto carere licet; 3, 9 *quod illum documentum patientiae fecit?* (i. m. *fidei documentum*) in additamentum idem ualet atque in 3, 1; 3, 11 *idem iste taceat licet* inmerito Gertz fore ut non aegre uoce *iste* careremus dixit; 4, 3 *si illi nullam difficilior casus dedit* (i. m. *occasionem*); 4, 11 *praeceptores qui plus laboris ab iis exigunt* uerba *qui plus* manus recentior suprascrispsit, quod cum initio admodum miratus essem, quoniam recentiorum manuum numquam tantae bonitatis emendationes sunt, et fere necessitate quadam hic quoque alteram manum requiri intellexissem, postea uidi, ipsam alterius manus scripturam *quibus* recentioris illius inuolucro obtectam esse, ita ut hic simile acciderit quod 2, 4 *paba*, ubi sane recentior manus suprascrispsit *enti* cum manus altera idem *enti* iam antea adscripsisset in margine; 5, 5 *haec . . Demetri . . uocem me meminì* (i. m. *audisse*) non tantum temerarium esset cum Gertzio scribere *haec Demetri uocem meminì*, sed uitiosum; 2, 2, 2 *donec abstractus comitem se duu sustentatae ruinae dedit* in margine uerba inportuna *l arreptus* non altera manus, sed recentior adscripsit; 3, 1 idem ualet in additamentum *l uestitum*; 6, 8 *non Capitolium arcemue, habent ista hostile fastidium*, in margine *uestigium* ne ipsum quidem manus alterius, sed recentioris est, quo

fundamento posito res redit ad Maduigii sagacitatem, qui sententia recte perspecta coniecit *fatentia hostile fastidium*: quae ipse scripsi, *quae* (absorptum illud ultima syllaba uocis *arcentue*) *habent inustum hostile fastidium*, etiam faciliora esse nemo negabit; 7, 1 *exhibuimus exhibebimus* quibus copulam, h. e.?, asyndeto praeferet; 7, 5 uerba altera manu in margine addita *quaedam ei edicentis sunt*, ut tamen *quaedam* abrasum sit, sententia postulat; 8, 3 *ne u fortuna quidem* inmerito Gertz praefert *uec*: 10, 2 *ille me hodie non admisit cum alios ad*, in fine uersus addidit m. 2 *mitteret*, de quo additamento Gertz non debebat dubitare, cum uox *et*, quam addendam esse censet, ipsa lacuna alterius uersus ineuntis confirmetur; 10, 4 *non uincit, sed ne sentit.*^{4dē}; 13, 2 codex planissime habet *ne suscenset quidem*, in margine m. recentiore adscriptum est *succend*, quo corruunt, quae Gertz disputauit; 14, 2 *facit qui contendit* id ipsum quod m. 2 in margine habet *facit se aduersarium* ad sententiam necessarium esse apparet; 16, 2 frustra uerba fecit Gertz de additamento *sibi illatum*, quod supra *uuhus* scripsit manus recentior; 17, 4 *quod genus ullionis est* et paulo post *patientis est*; 18, 3 *Gaius signum petenti in ueneris in priapi dabit* Gertz temere coniecit *Veneris modo, modo Priapi*; 3, 20, 6 *quod apud disertissimum uirum Liuum dicitur* non, ut Gertz putat, *uirum Liuum* supra lineam inuenitur, sed in margine m. 2 ita quidem *ui . . . uiū*, ita ut *T. Liuum*, quod Senecae Gertz uindicauit, quamuis in magnis spatii angustiis hic quoque extare potuisse negari nequeat; 21, 3 *libido . . . sub gladium mariti uenit morte contempta* rectissime Gertzium *uxor* in margine adscriptum post *uenit* ferri non posse censuisse puto, idem utrum alterius an recentioris manus sit, incertus haereo: 4, 10, 2 *si irascereis inuenibus senibusque quod peccant, irascere infautib;*⁴ *peccaturi sunt*, ne ipse quidem *quod* probare possum et in archetypo superiore uoce *quod* genitum esse puto; quod Gertz uult *irascere et infautibus* nimiam prae se fert subtilitatem; 4, 11, 2 *et quid* suprascripto et locus praeclare emendatur; 4, 20, 2 *numm . . . pueris Pluto negandum putat et ignem* (m. 2 i. m. *uelut igne incitari*); 23, 1 *tu inquit*, (i. m. *sobis ueniunt enim alium cui carus esses, reliqui*); 33, 6 *perierat alter filius, si carnifici cominu placuisset* mera temeritas esset, si cum Gertzio scriberemus *ui placuisset*; 5, 4, 4

nomine reuocare se usq; ab ira uolet cum intellexerit etc.; hic cum *usq;* extra uersum sit additum manu recentiore, potest non improbabili uideri Gertzii coniectura *nomine reuocare se ab ira uolet qui intellexerit*, nisi quod rasura uocis *se* ostendere uideatur, hic quoque a correctore illo, cuius operam postea accuratius perspicimus, cum displicuisset *quisque* positum esse per compendium *usq;* 5, 18, 2 *quis erat huius imperii minister?* nemo de *huius* additi ueritate dubitabit; 6, 6, 3 *quem obruit*^{mare} *clauum tenentem* in uocem *mare* idem ualet; 8, 1 *licet continuacissimum* (i. m. *cotidie insurgentem et contra remedium effervescentem, tamen illum efficacissimum*) *mitigandae ferociae tempus enervat* praeclearam habes emendationem; 11, 3 *quid est*^{homo} *inbecillum corpus*; 13, 1 *tibicinem*^{tantum} *lacere iussit* Gertz prudenter iudicat necessarium non esse *tantum*, sed facile intercidere potuisse, itaque tenebimus; 16, 5 *nullum uiuat* (i. m. *frustra cadere telū quod ī confertū*) *agmen inmissum est*; 17, 4 *ubi tot milia captiuorum ille excisis in infinitam altitudinem*^{sacis} *natiuus carcer inehuserat* rursus Gertz frustra multam operam consumpsit in coniectura *ille excisis in infinitam altitudinem natiuus carcer* commendanda; idem 6, 17, 7 *nil enim ad rem pertinent*^{anmi} ut *anmi* eiciatur suadens saltem *hoc* ad *pertinet* addendum esse fatetur; 19, 2 *ut quidam odia filiorum simulent et liberos euerent*⁷ *orbitatem manu faciunt* minus recte Gertz asyndeton praefert, cuius omnino iusto amantior est; 23, 5 ^{el} *moriturum breui nemo non prudens dicit*; 24, 2 *ex quo*^{nil} *perdidisti*; 26, 2 *cur te filia tam longa*^{tenet} *acritudo*; 26, 3 *cibo prohibitus ostendi quam uibar animo scripsisse*: i. marg. m. 2 significauit ante *quam* esse *magno me* inserenda, quae si cum Haasio ita emendabimus *tam magno me quam uidebar animo scripsisse* ne Gertzii quidem cauillationes optimam sententiam euerterent; 26, 6 *abducetque*^{secum} *uetustas uox secum* deesse posset, sed quomodo nunc est, facile adesse patiemur; 7, 1, 4 *alienis*^{q.} *perimus exemplis*: *que* cum Gertzio eiciendum esset, etiamsi in ipsa linea inueniretur; 2, 1 *uides*^{istos}: uocem *istos*, cum non de lectoris coniectura, sed de codicis lectione agatur, tenebimus; 5, 1 *quoniam et sacra timore nec tristitia earent*, ne mihi quidem *nec non* placet, sed uide quae infra de his negationibus attuli; 12, 1 *hilarem insaniam*^{insanire}

ac per risum furere: si insanire eiceremus, contortissima efficeretur sententia; 20, 6 nam ⁷ solem lumina aegra formidant recipiendum esse et etiam Gertz censuit; 8, 6, 4 (i. m. quique sunt) quique erunt; 6, 5 (i. m. non) dubie respondebis; 9, 2, 1 utque ^{lacus} cum ex tempestate requieuit lacus mendum archetypi est manu altera seruatum; 16, 4 ego Herculem fleam quod uivus uritur (i marg. m. 2 aut Regulum quod tot clavis configitur) uera lectio est; transfigitur uoci configitur adscriptum iam incertum; in iis quae sequuntur aut Catonem quod uoluerat sua (i. m. fortiter tulit) haec duo uerba marginalia ad alteram manum non magis pertinent quam uenirent et si non uixit; 17, 5 ex adsiduitate (i. m. laborum), quod ut ab altera manu profectum tenendum est; 17, 9 Catoni ebrietas obiecta est; facilius efficiet (i. m. quisquis obiecit et) crimen honestum quam turpem Catonem; et quomodo uerba marginalia interciderere potuerint, facile apparet, et uoce et in ei mutata lenissima emendatione locum sanabimus; ac de perfecto iam cogitauerat Gertz; 10, 3. 3 quam exiguum ^{tibi} de tuo relictum sit temere Gertz temptauit: 4. 2 omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, ut speraret (i. m. otium, hoc labores) suos etiamsi falso, dulci tamen oblectabat solacio, in quo loco Gertzium uehementer uexante iam omnia plana erunt; 5, 2 in quadam ^{ad} Atticum epistula; 7, 1 Gertz cum putasset in codice scriptum esse licet auaros mihi, licet enumeres uel odia exerceas iniusta uel bella, in margine uocabulum iracundos adiectum, hoc eiciendum censuit, ualde inconsiderate de iracundis cum bella iniusta uel odia gerentibus non componendis disputans, quasi uirilioribus illis peccatis iracundia minus quam iniustitia uel odium contineatur. Atqui in codice est licet auaros mihi licet uel odia etc., in margine adscripsit m. 2 iracundos enumeres, quae si cum Haasio ita orationi inserueris licet auaros mihi, licet iracundos enumeres uel odia etc., omnia optime habebunt; 7, 10 non est itaque, quod quemquam propter canos aut rugas putes diu uixisse (non ille diu uixit, sed diu fuit. Hic cum uerba non ille diu uixit sed non manu altera sed recentiore adscripta sint, equidem ea recipere ausus non sum; 10, 4 quam ^{non} inopia exagitet; 12, 3 dum aut disiecta coma restituitur (i. m. aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur); 12, 9 ille otiosus est ^{cui} otii sui et sensus est, quae omnia tanquam

optimae notae recipienda sunt; 11, 1 *minores natu^{se} ipsos esse fiⁿ gunt*; 13, 3 *non est profutura talis scientia, est tamen quae^{nos} speciosa rerum umitate detineat*; in his duobus locis ipse quoque de ueritate uerborum *se* et *nos* dubito, sed ut de aliis quoque codicis lectionibus; 13, 4 *quae comuentus^{per liberim} subuehunt* de ueritate uerborum *per Tiberim* prae Gertzii coniectura *urbi* dubitatio esse nequit; 13, 8 *pomerium quod nunquam^{provinciali} sed Italico agro adquisito proferre moris apud antiquos fuit* non minus temere Gertz *nunquam nisi Italico* coniecit; 13, 9 *cuius ista errores minuent?^{enius} cupiditates prement*; 14, 5 *nocte conueniri^{et} interdū*; 15, 3 *nobilissimorum^{ingeniorum} familiae*: haec omnia satis per se commendantur; 19, 1 *ubi nos et a corporibus dimissos* rem incertam esse commentarius ostendit; 20, 2 postquam antecessit *foedus ille . . . turpis ille . . .* multo minus mihi placere tertio quoque loco *turpis ille* ingenue fateor, ita ut hic quidem *ille*, quod addidit m. 2, ut alia quae in codice minus satisfaciunt, eiciendum putem; 11, 2, 3 *ut quorum omnes^{ammi} per calamitatem transierunt*; 9, 5 *fortunatiorem Marcellum*; 12, 6 *beatioresne istos putas . . . quam Scipionem, cuius^{liberi} a senatu tutore suo in dotem ues graue acceperunt*; quae omnia cum bonae frugis sint, ad uocem *liberi* stabiliendam etiam singulare aliquid accedit, quod paulo post exponemus; 19, 7 *non quaereret, quemadmodum* i. m. *uide creiret, sed quemadmodum*), de quibus uerbis in commentario dixi.

His locis additamenta unius uel plurium uocabulorum habes altera manu seruata, quae fere omnia quam utilia et ad scriptoris emendationem adcommodata sint, neminem fugit. Item multi sunt loci, quibus uel litterae cum inter scribae manus intercidissent, supplentur uel malae formae rectis mutantur, ueluti, ut pauca dicam: 1, 1, 4 *queris^{re}*; 3, 13 *remetierunt^{ntur}*; 4, 14 *sustat^{ten}*; 5, 11 *da^{tos} currus*; 2, 18, 1 *emenducitatis^{emdicatis}*; 9, 3 *nec aliter caret ira nisi et^{re}* iniuria; 5, 21, 1 *procumque^{quo}*; 11, 3 *inno^{no}re*; 6, 12, 2 *ex^{ui}su*; 17, 5 *regiae et intemperantiae^{ti}*; 22, 6 *etiam*; 22, 3 *persperis^{xe}*; 23, 1 *obu-*

resce^{rent}; 7, 26, 3 *spoliatur^o*; 9, 1, 17 *periculos^{os}*; 11, 7 *copuatus*;
 10, 12, 9 *in legendos* (i. m. paulo occultius *tel*); 11, 8, 3 *ma^{xima}*
ae minima; 12, 2 *rurum*; quae omnia aegre desideraremus. Singulare est, quod punctis uetustam litterarum inter duas uoces duplicationem saepius delendam esse significat, uelut 5, 23, 3 *multos*
superbiores; 15, 3 *in omnis serritute*; 6, 4, 2 *multū meum*; 11, 1
repetitas sperasti; 25, 2 *sed dominiū*; 9, 1, 11 *cura et tranquillitas*
 quod est *curae tranquillitas*; 11, 14, 3 *minimum mīsa*. Vt ex contrario est ubi in eiusmodi uerborum confinio litteram duplicandam esse suadeat: quod genus 6, 16, 7 *a^d damna*; 7, 20, 5 *udeos*;
 9, 11, 11 *at^t tum*; 10, 19, 2 *expecta^t te*; ad quos accedant hi loci 5, 6, 4 *aliū^s spem*; 4, 26, 5 *contumace^s sunt*; 4, 28, 2 *tabula^s sunt*, nisi littera *s* in fine adiecta saepe dubium sit utrum primae manus an alteri debeat. In tanta eorum quae habet praestantia ne ipsa quidem aliquotiens uerum seruatum esse, quod iam supra uidimus, mirari nequimus; in quibus erroribus cum saepe cauendum sit ne librario tribuas quod codicis est, uelut 2, 3, 1
uis^{is} in infitias; 5, 23, 6 *fulp^{isc}ritum*, una tamen est propria huius manus ruina, quod negationibus turbatur. Cf. 3, 4, 2 *iracundus^u potest*;
 9, 1, 9 *non tamen^u contentit*; 1, 3, 7 *et reuocatus^u tantū^u retrocessit^s et longius fugit*, de quo uide commentarium, ad quos locos cum accedat 7, 5, 1 *timore nec^u tristitia*, quae uerba supra tractaui, fatendum est in hoc genere fide destitui.

Iam ut mittamus hoc quidem loco genus orthographicum, quod non minus ad manum alteram pertinet, manus tertia quoque, cuius reliquias in tabulae photolithographicae margine dextro habes, non multo illa recentior neque duodecimo saeculo inferior, omnino autem superior correctionibus et rasuris quibus totus codex deprauatus est, utilem praebuit codici operam cum indicibus conficiendis tum notis saepe doctrinae non contemnendae plenis adspersendis tum uocabulis uel nude repetendis uel repetitis inter-

pretandis. Atque de doctrina ne calidius dixerim, pertinent sane nonnulla eorum, quae Gertz p. 13 et 14 ridet ad m. 3, uelut 2, 16, 3 *dixerim i. e. dixisse inueniur*; 4, 9, 3 *sacramentum militiae genus est*; 7, 20, 2 *respicentem, partic. pro inf. i. respicere*. At uide talia: 4, 12, 3 *sui iuris: alieni iuris sunt filii familias et serui. reliqui sui iuris sunt: adde sui iuris quemque alterius potestati non subiacentem*; 5, 2, 1 *tam inter Graecos quam inter barbaros potens: diuisio secundum Graecos. omnis homo aut graecus aut barbarus*; 2, 5 *rupto iure gentium: ius gentium constitutio naturae, apud omnes homines peraeque custodita*; 3, 5 *indicat operas: imponat operas, unde dominis seruos suos libertate donantibus et eis operas constituentibus dicitur operas imponere*; 6, 10, 1 *commodatque adparatus: commodatum est quod ad usum tantum datum est; donatum uero, cuius transfertur perpetuus (cf. dig. 13, 6)*; 10, 2 *usus fructus est ius alienis rebus utendi fruendi salua rerum substantia (cf. inst. II, IV, 1)*; 9, 11, 2 *fidei commissa sunt quae a testatore uel alio rerum suarum dispositore fidei alterius committuntur ut fiant; uerba in fidei commissorum conscriptione sollemnia: redito restituo; itemque ad m. 3 pertinere uidentur quae inueniuntur 9, 8, 7 *age tam negotium fortuna: ut uiri uxoribus libellum repudii remittentes scribant: age, habe tibi mulier res tuas*. Haec et similia in commentario nostro non inueniri nemo mirabitur; poteram fortasse paulo benignior esse in adferendis uel iteratis uel explicatis uocabulis, in quo genere ne quid reliquisse uidear eorum quae uel ad indolem manus 3 accuratius illustrandam uel ad utilitatem aliquam scriptoris ipsius conuertere liceat, paucis ex commentario repetitis plura ex schedis addam. 4, 19, 4 *siccitas i. marg. m. 3 adscripta de ueritate lectionis siccis uetatibus etiam magis dubitare iubet*; 6, 17, 7 uerba *nihil enim ad rem pertinent anni* uocem *anni* m. 2 in ipso codice superscriptam habent, quae cum m. 3 in margine ita exhibeat: *nihil ad rem pertinent anni, nullum differentiam inducit annorum numerus*, Gertz quam inmerito de uoce *anni* ambiguus haeserit, satis elucet; 7, 26, 6 ubi in textu habemus *habuimauactiones* tertia manus satis inepte adscripsit *habuimauationes*; 7, 25, 2 codex ipse habet *aminielū sit*, sed correctum in rasura; iam admodum singulare est, quod in margine m. 3 adscripsit *āminienlū*, ita tamen ut *uiculu* prorsus eiusdem rasurae et correctionis obuolucro obtectum sit, quo uocabulum scriptoris ipsius; temporum rationibus, quibus*

opera correctoria continetur, quanta ex hoc uno testimonio accedat firmitas, facile apparet; 9, 11, 12 ubi in ipso codice *susum* m. rec. in *sūsum* mutauit, m. 3 in margine formam *susum* iterando defendit et stabiliiuit; 10, 2, 4 cum apud Senecam ipsum inueniatur *effocantur*, *offocantur* cum aliis de causis probatur tum quod m. 3 in margine praebet *affocantur*; 10, 10, 6 apud scriptorem inuenitur *inve quieta*, in margine m. 3 recte adscripsit *inrequieta*, sed supra *n* posito *r*, ubi cum litterae forma satis antiqua me diu admodum uexauisset, quippe qua si manus alterius esset, ut initio uidebatur, omnes temporum rationes euerterentur, iam quoniam has ipsas rationes firmissimas esse uideram idemque intellexeram, manus alterius operam semper ad ipsum scriptorem non ad marginem pertinere, nihil restare persuasum est nisi ut ipsa quoque ad manum 3 referretur, in genere orthographico modo antiquiora modo recentiora sequentem. Sequantur leuiora quaedam: 3, 17, 7 in margine m. 3 scriptum non *carrus debito*, ut Fickert narrat, sed *citerius debito* inuenitur; 4, 7, 3 *consistit i. litigat*; 9, 4 *infiltiationes i. negationes*; 11, 5 *formido genus retis*; 14, 4 *defungi i. liberari*; 20, 3 *citra lassitudinem i. non usque ad lassitudinem*, quae interpretatio iteratur 5, 9, 1; 28, 3 *succesit i. prospere euenit*; 30, 1 *succenset* (non *suscenset* ut in codice) *i. irascetur*; 31, 6 *adulor tibi et te*; 5, 18, 1 *uicatum i. per singulos uicos*; 6, 10, 6 *decondet i. m. iteratum*; 15, 4 *ex uno fonte in occidentem et orientem amnes diffundi*, ubi in ipso codice non recte *defusi amnes* inuenitur; 7, 18, 2 *reptandus i. repet*; 8, 5, 8 *admirator i. imitator*; 9, 1, 3 *subornantur i. praeparantur*; 10, 3, 5 *praedem i. fideiussores*; 4, 5 *decernere i. decertare*; 7, 7 *captantium i. hereditarum*; 7, 9 *satiatatem i. tedium*. Atque haec hactenus; unum addendum est, in consolatione ad Heluiam usque ad caput duodecimum tertiae manus easdem fere partes esse quas in ceteris dialogis, postea ipsam euanescere magis magisque in eiusque locum succedere manum Longobardicam non eandem illam quidem atque ipsius codicis sed satis nitidam multumque, ut hoc utar, diuersam a manu quae initium libri primi de ira exarauit. Huius manus habes 12, 6 ubi *liberi* manus altera suprascriptit: *liberi sunt utriusque sexus omnes descendentes personae, filii modo qui in primo gradu sunt*; 13, 4 *in ordinem redegerat i. inter uiles computauerat*; 14, 3 *filia familie uel familia est, quae in potestate patris est*; 16, 5 *pretendere i. obicere*;

16, 7 *egritudine id ē tristitia*: denique 19, 1 *pro indiviso datur quod sic in aliū transfertur ut oīb' fiat partib' commue*, nisi quod hic ipsa prima manus sine ulla dubitatione agnoscenda est.

Venio nunc ad rasuras et correctiones, quarum nullam manu altera uel tertia superiorem esse iam supra professus sum, quae quidem dici nequūt quantum detrimenti codici attulerint. Ac primum quidem tota uocabula ita abrasa et aliis mutata sunt, ut quid codex habuerit saepe omnino ignotum sit, in quo genere me non morari Italos, qui pluribus locis primam manu legisse sibi uisi sunt. statim ab initio significauī. Veluti 1, 5, 3 *in urbe securos esse praecisos* in rasura legitur *euros ēē probi*, *praecisos* sola coniectura nititur: 4, 8, 2 *non alia quam in ludo gladiatorio uita est quorum habentium pugnantiumque*, ubi *cum isdem uiuentium*, quod Neapolitana habet, magnam prae se ferre probabilitatem non nego; 4, 10, 6 *ubi isticcine locus est* (i. m. manu rec. *isti scenae*) editiones praebent *ubi istie irae*; 5, 15, 3 *sic edīl' apud illos sic bibitur* m. 4 in margine coniectura rem acu tetigit scribendo *estur* (cf. Plaut. Most. 235 *dies noctesque estur bibitur*): 7, 2, 2 *uolguum autem tam clamidatos quam coronatos uoco*, ubi priorem scripturam prorsus abrasam esse etiam Itali confessi sunt; 7, 25, 2 *ūminichum sit*, ubi eadem correctoris inopportunitate codex ipse et manus tertiae nota marginalis corrupta est, paulo ante tractauī; 10, 6, 2 *subito cūm uolnere per iniquen accepto coulapsus est*, habemus in rasura *perignes*, ad quae ioci causa addere licet 2, 6, 7 *dilecta scorta* litteras *a scortu* abrasas esse neque tamen ita, ut non ab eo qui aciem intendat, dispici possint. Harum similes si reliquae omnes essent rasurae, male ageretur cum Senecae emendatione, sed plurimae prorsus alius generis sunt et haud raro ita comparatae, ut indignatio in risum conuertatur. Codex enim qualem saeculo duodecimo exeunte fuisse conicere licet cum magis magisque tractaretur, extiterunt quibus non placeret scriptura uno aequabilique tenore decurrens neque multis notis signisque instructa, quas ipsas notas tamquam ad suae aetatis consuetudinem magis adcommoatas illi rasuris inferre conati sunt. Cuius rationis quam uiam et ordinem inierint, satis accurate obseruare licet. Veluti cum scriptura *ae*, quae quidem propter soni ipsius molestiam iam apud ueteres mutationes passa est, minus grata uideretur, primum *a* punctis notatum est, ut 4, 9, 2

nonercae: 5, 15, 3 *uitae genus*: 5, 21, 1 *sensuriae*; 5, 28, 1 *causae*:
 5, 42, 1 *malae rei*; deinde in huius modestae significationis locum
 rasurae successerunt ueluti 4, 13, 3 *malē*; 4, 15, 4 *liberē*; 4, 19, 4
irē; 4, 25, 2 *rosē*; 4, 26, 4 *quē*; 4, 29, 1 *irē*; 5, 10, 2 *irē*; 5, 10, 4
contumeliē; 5, 26, 1 *ēgri*; 5, 35, 3 *ēris*; 5, 37, 5 *ēquo*; 6, 2, 2 *femine*;
 6, 11, 3 *tutelē*; quibus locis omnibus *e* per rasuram factum ex *ae*. Quas
 mutationes si propter soni illius quamcunque molestiam excusare
 licet, prorsus nihili est aliud correctionis genus, cuius origines non
 minus diligenter perspicere licet. 7, 20, 5 in uoce *quandolque* primum
que punctis notatum, deinde *que* in *q*; mutatum est; a qua ratione
 non multum differt 5, 19, 2 mutatum *emendationemque*, cum
 12, 19, 2 in uoce *materuoque* apertissime *q*; ex *que* correctum sit,
 cuius ipsius correctionis exempla rasura conspicua iam haec uide
 fere innumera: 4, 2, 6 *equosq*; 4, 5, 5 *conspiciendumq*; 4, 6, 1
magnificaq; 4, 6, 2 *setariq*; 4, 9, 1 *equiorisq*; 4, 15, 1 *solidaq*;
 4, 15, 2 *temeritatiq*; 4, 20, 4 *torrendoq*; 4, 22, 4 *uisuq*; 4, 22, 4
itay; 4, 31, 6 *leomunq*; 4, 36, 2 *maculosusq*; 4, 36, 6 *reb*; *q*; 5, 1, 2
instantq; 5, 3, 6 *atq*; 5, 4, 2 *interdūq*; 5, 7, 2 *atq*; 5, 9, 1 *deli-*
catiusq; 5, 17, 2 *nasūq*; 5, 17, 4 *manibusq*; 6, 2, 5 *aliosq*; 6, 3, 1
provincia4q; 6, 3, 2 *ubiq*; 6, 20, 4 *firmamentumq*; 6, 22, 1 *ideoq*; 6, 22, 2
eoq; 6, 26, 3 *uidemusq*; 6, 26, 6 *necabitq*; 7, 1, 1 *quantoq*; 7, 1, 2 *noctesq*;
 7, 1, 4 *uersatq*; 7, 3, 2 *itay*; 7, 4, 1 *quoq*; 7, 4, 2 *matumq*; 7, 4, 4
dolor esq; 7, 4, 5 *expulsisq*; 7, 5, 4 *aliay*; 7, 5, 4 *partesq*; et *uoctemq*;
 7, 6, 1 *quoq*; 7, 6, 1 *sedeatq*; 7, 6, 2 *amicusq*; 7, 10, 2, *dissolu-*
tionemq; 7, 12, 2 *neq*; et *iocumq*; 7, 12, 3 *quibusq*; 7, 12, 5 *ideoq*; 7, 14, 2
capteq; 7, 15, 3 *uoluptatisq*; 7, 15, 5 *neq*; 7, 16, 3 *quoq*; 7, 20, 5
circuq; 7, 23, 2 *quisq*; 7, 24, 3 *ubicumq*; 7, 26, 5 *mahumq*; 7, 26, 8
laurumq; 7, 27, 1 *hominibusq*; 7, 27, 3 *undecumq*; 8, 1, 2 *quoq*;
 8, 1, 3 *laudatoresq*; 8, 5, 2 *cuiq*; 10, 2, 2 *plerosq*. Non minus
 mira ea correctio est, qua littera *m* in fine uocabulorum lineola
 mutata est, uelut 4, 5, 4 *Hannibalē*; 4, 15, 4 *uī*; 5, 8, 3 *iracundiū*;
 5, 8, 6 *celiū, rixū*; 5, 11, 1 *etiāsī*; 5, 12, 1 *manqua*; 5, 15, 4 *exiliū*;
 5, 23, 3 *sabiū*; 5, 24, 4 *tā*; 5, 35, 1 *quā*; 7, 8, 4 *totū*; 7, 12, 3 *se cū*;
 7, 20, 5 *abuū*; 7, 24, 4 *sapientiū*; 7, 25, 1 *rē*; 7, 26, 3 *iuuiumq*;
 7, 26, 6 *seuū, iniquū, corruptorē*; 7, 27, 5 *pecuniā*; 9, 8, 8 *uestiariū*;
 10, 17, 5 *abitionem*; 10, 17, 6 *consulatū*; 10, 18, 3 *tā*; 10, 18, 5
exiliū; 11, 12, 4 *principū*; 11, 16, 7 *illū*. Eidem correctori cum

magis aptum esse uideretur signum 7 quam *et* litteris scriptum, intulit illud signum 5, 17, 3 *fumes 7 squalor 7 inhuius*; 7, 22, 4 *precii* 7; 3, 5, 3 *operi 7 emendatissimo*; 10, 15, 4 *iter*. 7. Quod *per* fuisse etiam nunc satis apparet, 5, 2, 6 et 5, 15, 4 in consuetum eius uocis compendium mutauit; 4, 23, 4 *partib'* succedere iussit in locum uocis *partibus* et 4, 25, 1 *thor'* scripsit pro *thorus*; 4, 23, 1 *tort'* pro *tortus*. Multa eiusdem generis cum adferre liceat, ea quae attuli, satis cauere uidentur ne his rasuris nimium tribuamus et reconditum aliquid latere putemus, ubi meris nugis turbatus est scripturae codicis tenor. Nihilominus etiam ex rasuris subinde aliquid frugis bonae ad scriptoris emendationem repeti posse, commentarius noster satis docebit.

Sed ne correctoria quidem hac opera absoluta codicis casus et euenta tandem aliquando ad exitum quendam uenisse indicant recentiorum scribarum manus, quae usque ad finem saeculi quinti decimi eum tractare non desierunt, quarum cum sane aliquod discrimen statuere liceat, ad emendationem nullam earum uel archetypi uel aliorum subsidiorum ope adiutam esse, fidenter adfirmes; si quid bonae frugis habent, id merae coniecturae debetur, multo saepius peruersa et nugatoria adferunt. Atque ut statim ab initio mittamus glossas interlineares, quarum nonnullas iure suo Gertz risu persecutus est, prudentiam quandam et circumspectionem prae se fert ea manus uel earum manuum sylloge, quam tamquam quartam saepius in commentario commemorauimus, plerumque sed non semper insignis illa nota c, uelut 2, 2, 2 cum m. 2 codicis scripturam *uenutori* mutasset in *uenutoria*, rectissime in m. posuit *uenutoris*; 5, 23, 8 uoci *feruere* rectissime suprascripsit *fruere*; 5, 15, 3 *edit'* in margine in *estur* mutandum esse significauit; 5, 15, 4 uoci *resperis* adscripsit *respereris*; 5, 16, 1 *uie latere*, quod cum in rasura sit nescias utrum *ue* tantum in *e* mutatum sit an *uie* ingenua fuerit scriptura, eadem manus in margine legendum esse significauit *uie latere*; 7, 20, 3 *dominauit* correxit suprascripto *donauit*; 7, 20, 4 *nunc quā* et inter lineas et in margine mutauit in *nūq*; 7, 21, 1 pro *contemnebas* posuit in m. *contemendas*; 7, 21, 3 uoci *uincerentur* suprascripsit *uiceret'*; 7, 21, 4 *materie* in marg. mutauit in *materiem*; 7, 23, 1 *in sua quisq*; *dici uelit* i. m. mutauit in *que sua quisq* *dici uelit*; 7, 23, 4 pro *donauit* scripsit *donabit*; 10, 1, 4 *uisu* mutauit in *usu*. Quae omnia cum periti hominis sint, sed ita tamen comparata, ut

coniectura haud difficile inueniri posse uideantur, eiusdem manus haec habes miracula: 7, 20, 4 *pondere*, i. m. *pondero*: 7, 23, 3 *continentis*, i. m. *nō continentis*: 9, 7, 5 *fetus*, suprascr. *cetus*; 9, 11, 11 *frusta*, i. m. *frustra*: 4, 10, 6 *mirari*, i. m. *irari*; 4, 11, 3 *medio cui libello*, i. m. *c. e'*; 4, 11, 5 *pemis*, i. m. *c. punnis*: 11, 19, 1 *taceo erā*, quod debebat esse *tacueram*, i. m. *era*, ita ut ne 7, 20, 6 quidem ubi codex habet *hisate*, quod in margine adscripsit eadem manus *hiscite*, uerissimae Bongarsii coniecturae *hiute* fidem detrahere possit.

Iam missa farragine illa notarum, argumentorum, admonitionum, interpretamentorum, qua illud sane discimus, quanta opera et studio Seneca ultimis mediae aetatis saeculis tractatus sit, redeundum est ad manum alteram operamque manu illa ad genus orthographicum adhibitam. Ac totius codicis in genere orthographico ratio admodum est singularis. Cum enim librarius, cui archetypi describendi munus delatum esset, uetustioris cuiusdam orthographiae quantum fieri posset ad illius aetatis rationes accommodare uel ultro uel coactus studeret, id quidem effecit, ut in uniuersum aequabilitate quadam lectio scriptoris contineretur, sed multa tamen praetermitterentur, quae cum reliquis qualia ab ipso essent constituta, prorsus non conuenirent. Haec ut tolleret una cum totius scriptoris emendatione manus altera sibi proposuit eadem modestia qua in reliquis utebatur uel punctis positis uel singulis litteris suprascriptis uel utroque remedio confuso. Secuti sunt in hoc quoque genere robustioris operae correctores, qui quae manus altera significasset tantum, ita sibi perficienda esse putarent, ut nouas litteras in ueterum locum succedere iuberent, praeterea autem quae ipsi sibi falsa esse intellexisse uiderentur aut ita corrigerent, ut litterae mutatae uestigium aliquod relinquerent aut quod antea scriptum esset, ita delerent, ut rasurae unius beneficio operae eorum admoneamur. Quam ipsorum operam duplicem in tabula photolithographica optime probat primum *apsterret*, ubi *b* in *p* mutatam habes, deinde *assiduus*, ubi primam *s* ex *d* correctam esse satis apparet. Manus alterius operam in eadem tabula

ostendit *uolnus*; coniunctae illius et correctorum operae exemplum tabula nostra non praebet; uix ullo totius rei quasi uia et ordo magis perspicitur quam eo quod habemus 5, 7, 1, ubi cum

primum scriptum esset *adq*, manu altera factum est *adⁱq*: deinde suprascripta *i* deleta, denique *d* in *t* mutata est. Singula huic exemplo plus minusue similia fere in commentario indicata sunt. Quae uestigia satis aperta dum sequimur, archetypus qua orthographia usus sit, facile intellegetur. Reliquit librarius in apographo *at* = *ad* 2, 8, 2: 3, 20, 3; 5, 32, 2; 7, 1, 3; 8, 1, 1; 10, 2, 4; 11, 1, 1; 11, 4, 1. *ad* = *at* 2, 5, 7; 2, 6, 4; 2, 15, 2; 4, 10, 4; 4, 11, 2; 4, 28, 4; 5, 6, 6; 5, 25, 4; 5, 28, 6; 5, 41, 1; 7, 11, 1; 9, 8, 6; 10, 16, 4; 11, 4, 2. *adque* = *atque* 5, 7, 1; 5, 18, 4; 5, 31, 3; 5, 42, 2; 3, 13, 3; 3, 1, 4; 10, 11, 2. *adqui* = *atqui* 3, 13, 2; 4, 6, 2; 4, 26, 4; 4, 26, 5; 5, 12, 2; 5, 12, 4; 5, 16, 3; 5, 28, 4. *apud* = *apud* 3, 4, 2; 4, 17, 1; 4, 26, 3; 4, 26, 6; 5, 13, 4; 5, 15, 1; 5, 15, 3; 5, 27, 2; 5, 36, 3; 5, 40, 1; 5, 40, 2; 6, 4, 3; 6, 26, 1; 6, 26, 3; 7, 17, 2; 7, 22, 5; 7, 23, 2; 7, 24, 3; 7, 24, 5; 7, 26, 1; 8, 1, 4; 9, 9, 7; 9, 17, 11; 10, 2, 2; 10, 12, 3; 10, 13, 4; 11, 2, 1. *quod* = *quot* 3, 5, 1; 9, 5, 1; 10, 18, 1. *aliud* = *aliud* 3, 5, 1; 3, 10, 4; 3, 11, 1; 3, 17, 5; 4, 20, 1; 5, 32, 1; 5, 35, 5; 5, 40, 3; 6, 8, 2; 7, 8, 4; 7, 22, 2; 7, 26, 6; 8, 1, 1; 8, 1, 2; 9, 11, 3; 10, 2, 4; 10, 16, 5. *illud* = *illud* 2, 15, 3; 3, 12, 5; 3, 3, 7; 5, 6, 3; 5, 15, 4; 5, 22, 3; 5, 24, 4; 5, 25, 3; 4, 16, 2; 4, 25, 1; 6, 12, 6; 6, 19, 2; 6, 22, 2; 6, 22, 4; 7, 4, 5; 7, 7, 1; 7, 9, 4; 8, 1, 2; 8, 5, 7; 9, 15, 3; 10, 8, 1. *aliquit* = *aliquid* 3, 20, 1; 4, 28, 8; 5, 41, 1; 5, 42, 3; 7, 9, 4; 7, 14, 1; 7, 15, 1; 7, 15, 6; 7, 17, 3; 7, 17, 4; 7, 22, 3; 7, 22, 4. *aliquot* = *aliquod* 7, 3, 1. *istud* = *istud* 5, 42, 4. *quit* = *quid* 6, 17, 2; 6, 17, 5. *quittquit* = *quidquid* 4, 20, 1; 4, 21, 7. *inquit* = *inquit* 3, 12, 1; 5, 23, 2; 5, 38, 2; 7, 6, 1; 7, 10, 1; 8, 5, 6; 9, 3, 2; 9, 8, 7; 9, 11, 5; 9, 14, 3; 9, 14, 7; 9, 14, 8; 9, 14, 9. *capud* = *caput* 9, 10, 3; 9, 14, 10; 8, 5, 4. *reliquid* = *reliquit* 9, 11, 8; 9, 15, 3. *nequit* = *nequid* 5, 19, 3; 7, 13, 5; 7, 16, 1. *set* = *sed* 10, 13, 2. Atque horum omnium nihil ad nostram scriptoris emendationem adhibuimus, quippe quae et a grammaticis improbentur nec monumentis nisi perraro et singillatim repraesententur. Alia ratio est harum formarum, quas infra posui. Praebuit igitur archetypus genetiium *ostuari* et *cubiculari* 2, 14, 1; *remedi* 3, 16, 1; *fili* 4, 33, 5; *odi* 5, 34, 3; *fili* 6, 25, 1; 6, 25, 3; *gladi* 6, 26, 2; *ingeni* 6, 24, 2; *desideri* 6, 26, 6; *benefici* 7, 24, 3; *ingeni*

8, 6, 2; *imperi* 10, 18, 5; 11, 9, 7; item datiuum uel ablatiuum pluralem *ostiaris* 2, 15, 5; *sobris* 5, 37, 1; *filis* 6, 14, 2; *ingenis* 6, 16, 1; *uaris* 7, 25, 3; *uitis* 7, 12, 3; 7, 17, 3; *congiaris* 9, 7, 2; *filis* 11, 16, 2; 11, 14, 3; e quibus formis datiuus et ablatiuus non recepi quorum his quidem temporibus dubia sit auctoritas; genetiuiorum, qui a nominibus propriis in *his* exeuntibus deriuantur, cum in nostro codice omnino nisi rarissimam formam *ii* meminerim, admodum consentaneum est post ea quae Ritschelius Acad. Monac. vol. 10, p. 339 et Mommsenius Herm. 1, 40 sqq. disputauerunt, quamuis grammatici obloquantur, Senecae quidem temporibus ceterorum quoque genetiuiorum formae *i* consuetudinem etiamtum late patuisse, ita ut formas illas ubi codice offerrentur, respuere non auderem. Sequuntur harum formarum reliquiae: *uolgo* 7, 2, 2; *uolgaria* 9, 17, 11; *uolgus* 10, 1, 1; *uolgo* 10, 18, 1; *uolgi* 11, 5, 6; *uolgi* 11, 13, 4; *uoltum* 4, 7, 1; *uobum* 6, 1, 5; 5, 24, 2; *uoltu* 9, 4, 6; *uoltus* 10, 3, 3; *uoltu* 11, 13, 4; *uoltum* 11, 17, 1; *uobus* 6, 9, 3; *uolnerum* 6, 1, 8; *uolnere* 6, 22, 3; *uolnerat* 6, 7, 3; *uolneri* 11, 16, 5; *inuoherabilem* 11, 13, 1; *uolt* 11, 10, 2; 7, 21, 4; *uollis* 11, 10, 6; *muuolt* 7, 21, 4; *auolsit* 6, 16, 7; 11, 5, 4; *nonus* 9, 11, 10; *laeuomque* 9, 3, 5; *aeuom* 6, 20, 1; *paruolo* 5, 22, 1; *paruola* 4, 29, 3; *auoncum* 11, 19, 4; *proauom* 7, 21, 3; *seruolom* 5, 32, 1, et quae cum his cohaerent: *inicum* 4, 10, 4; *inicus* 5, 27, 2; *accus* 3, 14, 2; *accum* 3, 18, 1; *secuntur* 10, 12, 5; *adsecuntur* 10, 17, 4; *relincuunt* 3, 7, 4; *loquuntur* 7, 20, 1. In his ipsis formis cum constet Quintiliani aetate magnam mutationem extitisse, iam antea ueterem doctrinam paulatim labasse cum admodum uerisimile sit, quid faciendum esset cum diu ambigerem, Haasium secutus *uolgus*, *uoltus*, *uobus* et quae inde deriuantur constanter tenui, ceteroqui satis habens formas quales codice offerrentur exprimere.

Iam transeo ad locum grauissimum eundemque difficillimum qui est de adsimilatione praepositionum cum uerbis et nominibus coniunctarum. Atque ut primum se contineat quaestio in praepositione *ad*, archetypi has habes in hoc genere reliquias: *adferentis* 6, 2, 4; *adferri* 5, 15, 1; *adferat* 11, 6, 1; *adficiunt* 7, 22, 3; *adfecti* 11, 13, 6; *adfecta* 6, 2, 2; *adfectus* 4, 2, 5; 4, 3, 1; 4, 12, 3; 4, 17, 1; 4, 35, 3; 5, 1, 3; 5, 2, 2; *adfectui* 5, 4, 1; *adfectibus* 10, 16, 2; *adfectum* 4, 7, 1; 9, 2, 1; 9, 15, 3;

adfectu 4, 6, 3; 3, 8, 2; *adfirmabo* 5, 3S, 2; *adfirmabat* 10, 13, 8; *adfirmatis* 7, 26, 8; *adflatuque* 9, 7, 4; *adfixa* 6, 2, 4; *adflucta* 9, 5, 3; *adfluctus* 11, 9, 8; *adfluctationis* 11, 17, 5; *adfunditur* 4, 1, 2; *adgeritis* 11, 10, 6; *adgredi* 5, 41, 1; *adgrediendi* 5, 21, 4; *adgredieris* 5, 40, 2; *adgreditur* 5, 7, 1; *adgressus est* 5, 7, 1; *adgrauando* 5, 12, 1; *adlocutos* 7, 2S; *adligatum* 5, 43, 2; *adlisos* 7, 2S; *adquiescere* 10, 18, 2; *adquiescit* 5, 9, 2; *adquirere* 9, 8, 3; *adquirat* 5, 5, 4; *adquiritur* 4, 19, 4; *adquisitum* 10, 14, 1; *adquisito* 10, 13, 8; *adparatus* 2, 5, 5; *adpetentes* 5, 2, 6; 2, 12, 1; *adpetens* 1, 2, 2; 3, 6, 4; *adpetunt* 9, 2, 11; *adpetentem* 6, 23, 3; *adpetuntur* 7, 6, 1; *adpetiturum* 8, 7, 3; *adpetamus* 7, 1, 1; *adplicatur* 4, 21, 9; *adplicari* 7, 1, 4; *adplicet* 9, 14, 2; *adprobata* 6, 1, 1; 5, 14, 1; *adprobante* 4, 1, 4; *adprobauit* 4, 3, 5; 11, 9, 5; *adposuit* 5, 15, 1; *adridendum* 5, 15, 3; *adridemus* 4, 2, 5; *adrogantia* 4, 2S, 1; *adsiduum* 8, 6, 1; *adsidua* 8, 8, 2; *adsignat* 1, 2, 7; *adsentior* 7, 3, 3; *adsentiatur* 5, 13, 4; *adsensus* 4, 1, 5; *adsensu* 1, 3, 4; 4, 3, 5; 7, 1, 3; *adsentatorum* 4, 21, 7; *adsentatione* 4, 21, 8; *adsilite* 7, 27, 3; *adsilientes* 9, 1, 1; *adsecuntur* 10, 17, 4; *adurgat* 4, 21, 8; *adurgit* 4, 21, 3; *adseruatur* 2, 15, 5; *adsuescamus* 9, 9, 2; 9, 9, 3; *adsueuimus* 2, 16, 4; *adsuescat* 4, 21, 5; 11, 18, 8; *adsuescitis* 7, 26, 1; *adsuescendum* 9, 10, 4; *adsuesses* 11, 17, 3; *adsonenda est* 3, 7, 1; *adscripteram* 11, 18, 7; *adspectus* 4, 2, 4; *adspectuque* 4, 1, 2; *adpersit* 2, 11, 2; *adstricti* 10, 3, 1; *adstringit* 5, 16, 1; *adtempturi* 4, 2S, 7; *adtollens* 9, 2, 4; *adtrahat* 7, 1, 4; *adtrahas* 9, 7, 4; *adtrahes* 9, 3, 6; *adtendite* 1, 6, 7; *adulerat* 5, 23, 7. His tot exemplis quasi obruti cum considerauerimus fugisse tantum haec librarium archetypi nouitiae orthographiae admodum studiosum, cumque rationem subduxerimus eorum quae monumenta offerunt, ut opinor, non dubitalimus praepositioni *ad* ubique suam integritatem reddere, nisi quod duo monenda sunt. Ac primum quidem uidemus *apparet*, quod in monumentis numquam non adsimilationem patitur, ut in Vergilianis codicibus ita in nostro dissimilationis semper esse expertem, deinde res dubia manet in litteris *di* compositis quas nec monumenta satis tuentur et grammatici non sine ratione uidentur improbare. In quibus eandem uiam atque antea tenui ut codicis formas exprimerem, ceteroqui in duplici *t* adquiescerem. Sequitur praepositio *in* cuius non adsimilatae uix minus largam messem hanc habes: *inbecillum* 6, 11, 3; 7, 7, 3;

8, 1, 1; *inbecillitas* 10, 11, 1; *inbecillitatis* 10, 14, 1; 11, 19, 5; *inbecillitate* 10, 20, 4; *inlūunt* 5, 16, 1; *inlūique* 6, 23, 1; *inlidant* 10, 12, 1; *inlisus* 9, 12, 6; *industris* 6, 16, 4; *industribus* 5, 3, 5; *industriora* 6, 23, 4; *immerito* 2, 16, 4; 7, 13, 2; 9, 12, 3; *immeritae* 5, 21, 1; *immatura* 6, 20, 6; *immaturus* 6, 21, 1; *immisum* 5, 6, 2; 6, 16, 5; *immissi* 10, 12, 1; *immiscear* 11, 8, 6; *inmani* 5, 8, 3; *inmanem* 5, 41, 1; *immineat* 5, 43, 2; *imminentis* 6, 23, 5; *immensum* 2, 18, 1; 11, 10, 11; 11, 16, 1; *immensae* 6, 10, 6; *immodicis* 2, 16, 4; *immortalia* 6, 11, 5; *immorientem* 10, 20, 2; *immoderatum* 11, 16, 1; *immandu* 2, 18, 5; *imparatos* 5, 21, 4; *impetum* 3, 7, 4; 4, 3, 5; *impetu* 6, 1, 7; *impingitur* 7, 24, 3; *inpactum* 6, 21, 1; *impellitur* 5, 6, 1; 3, 7, 3; *impellimur* 4, 22, 4; *impulsum* 3, 12, 5; *impedimenta* 4, 36, 2; 9, 10, 1; *impedimento* 5, 1, 1; *impedimentum* 4, 12, 5; *impediat* 7, 18, 2; *impendere* 3, 5, 2; *impendimus* 9, 3, 8; *impensae* 9, 9, 6; *imponas* 10, 12, 9; *imponar* 7, 25, 4; *imposita* 11, 1, 1; *imponeres* 11, 14, 3; *imponere* 6, 2, 3; 3, 6, 2; *imponam* 3, 16, 5; *impositurus* 6, 11, 3; *impotentia* 11, 14, 2; *ipotens* 5, 38, 2; *ipotenter* 6, 10, 6; *ipotens* 6, 20, 2; *ipotentissima* 7, 4, 4; *impatiensque* 9, 6, 2; *impimentur* 11, 18, 8; *improbe* 11, 13, 7; *improbae* 5, 7, 2; *improbis* 2, 15, 1; *improbanda* 4, 7, 2; *improbitas* 6, 24, 2; *improbatorum* 9, 9, 6; *improviso* 6, 11, 4; *imprudencia* 5, 26, 1; *imprudens* 2, 14, 1; *imprudentibus* 2, 19, 1; *impune* 6, 15, 4; 5, 26, 2; *imprudens* 4, 7, 2; *impatiens* 6, 11, 3; *impatientes* 2, 18, 4; 6, 4, 2; *impatientemque* 6, 7, 4; *imperes* 6, 8, 3; *imperiū* 6, 2, 3; *implacabili* 5, 42, 3; *implet* 7, 7, 4; *implicat* 7, 1, 3; *importuosi* 11, 7, 8; *imprat* 5, 42, 4; *inrupit* 6, 17, 2; *iritamenta* 9, 6, 2; *iruat* 9, 9, 3.

Haec exempla a superioribus eo discrimine separantur, quod cum illa maximam partem uel manu altera uel recentioribus correctae sint, horum nullum fere correctorem expertum est, quo fidentius, cum ne monumenta quidem repugnent, grammaticorum cauillationibus remotis has quoque formas Senecae seruauiimus, excepta una *imperandi* uoce, cuius singularem rationem esse constat. Multo pauciora adsimilationis omissae exempla praebet praepositio *con*, haec quoque maximam partem correctionis expertia. Sunt autem haec: *contapsus* 10, 6, 2; *conlabantur* 11, 2, 3; *conlocatus* 5, 6, 1; *conlocare* 11, 2, 2; *conlocantem* 11, 7, 6; *conlocata* 7, 4, 5; *conlatrunt* 7, 17, 1; *conlisit* 4, 29, 2; *conluderet* 1, 3, 14; *conligit* 11, 17, 2; *conluta* 11, 13, 1; 11, 8, 2; *conlutiuis* 6, 10, 1; *conloquia* 11, 15, 1; *compugibus* 4, 10, 8; *compulit* 5, 30, 5; *conpes-*

cimus 2, 12, 3; *compesco* 7, 10, 3; *compescit* 4, 6, 2; *complectens* 7, 8, 4; *complerique* 5, 40, 3; *compositaque* 5, 35, 3; *compositi* 11, 5, 3; *componitur* 4, 3, 3; *comprendi* 7, 4, 1; *compressa* 5, 4, 2; *compressus* 7, 1, 2; e quibus ad scriptoris orationem constituendam id sumpsi, ut ante *p* et *l* *con* intactum relinquerem, ante reliquas litteras codicem sequerer, quod item tenui in uocibus *summonendi*, *summittendi*, similibus. Quibus omnibus et codicis et rationis ope ita constitutis factum est ut in hac assimilationis genere Haasium fere sequi liceret magno meo gaudio non prorsus interruptis staminibus, quibus nostra cum illius opera copulatur, eo magis quod uel maxime in rebus orthographicis tamen satis multum ab eo recedendum erat idque ipso codice duce et auctore. Ac primum quidem constanter *s* post *ex* in uerbis compositis codex abicit, paucissimis diuersi generis exemplis relictis; idem *quendum*, *euidem*, *eorundem*, *quorumulum* et quae sunt similia exhibere perseuerat; *quidquid* quanaquam nec semper tenet et saepius corrigendi opera forma *quicquid* inlata oblitteratum habet, facile tamen omnibus locis reuocandum esse apparuit. Iam reliquas formas quas ut meliores in deteriorum locum succedere iussit aetas nostra, Fleckeiseno maxime auctore et principe ipse quoque seruaui omnes; singularia quaedam, ut *magistratus*, *uortus*, *propterus*, *susum*, *balineum* in commentario tractantur. Nonnulla ut hic addam, memorabile est, quod nec *suspitio* nec *comitium* habet umquam nisi quod 7, 15, 3 *suspiciosa*, ubi *ie* in rasura est, repugnare uideri potest; quo minus Hauptii in Hermae IV, p. 147 (Opp. III, 156) formas *suspitio* et *comitium* iure suo reiicientis sententiam sequi dubitauit. Artioris praepositionis cum nomine coniunctionis, qualis apud Plautum et Terentium (uide Ritschelii Trin. II ind. et Umpfenbachii praef. ad Ter. p. 14) apparet, exempla habes 11, 14, 3 *atte*; 10, 7, 7 *aputte*; 5, 23, 2 *atutelam*; 1, 3, 6 *affocum* (*a^d focū*, post *a* ras.), quibuscum coniungere licet *ex^similitudine* 11, 7, 9 et *ex^sordido* 6, 23, 4, quae, si recordabimur *s* post *ex* in uerbis compositis abiectae constantiam, quin olim scripta sint *exordido* et *eximilitudine* dubitare uix licet. Contra nihil subesse scripturae, qualem habemus 1, 3, 10 *aucio* et 6, 11, 3 *auciae* iure contendere uidetur Hauptius quaestt. Catull. 1837, p. 24 (Opp. I, 18).

Disputationem de codicis euentis ad finem perduxī; de nostris Senecae ad illius fidem emendandi rationibus pauca addam. In quo genere primum commemorandae sunt lectiones satis multae, quas ut uel nouas uel obliuione obrutas ex ipso codice proferre liceret, effecit coniuncta Itatorum et Fickerti neglegentia. Neque tantum mihi adsumo, ut siquis uel minus recte quidpiam legerit uel unum alterumue uerbum intercidere passus sit uel immutauerit ordinem uocabulorum, propterea eum odio et contemptu persequendum esse censeam, hoc dico, ea quae in codice manifesto deprehendantur, cum uel in multis uel in plurimis editionibus non minus recte scripta sint, prorsus oblitterare et quasi restinguere, non cadere in editorem diligentem. Cuius quidem criminis quam saepe Fickert conuincatur cum commentarius noster satis doceat, doleo ne Haasium quidem accuratius ueteres editiones inspicere uoluisse et Fickerti fidei emancipatum quae ille commisisset dimidiata culpa in se transtulisse. Sunt haec omnia, ut facile perspiciantur, satis in commentario significata, hic iterare quae libentius omnino silentio praeterirem, supersedeo. Quo magis iuuabat cum felicissimas quasdam coniecturas Woelfflini, Haasi, Maduigi, Gertzi, aliorum certissimo codicis lumine inlustratas et confirmatas uidebam uel cum ipsi ut eodem duce et auctore uolnera adhuc uel operta uel aperta ut sanarem contingebat. Ceterum me in ipsa Senecae oratione constituenda quantum fieri potuit caute et circumspecte uersatum esse summa fide adfirmare licet, ita ut eundem cum in ueterum coniecturis quarum latissimus laetissimusque patebat campus, tum in recentiorum meisque ipsius recipiendis tenuerim cursum atque adeo haud raro ea quae reiectanea esse manifesto appareret, omnino non commemorauerim. Rationes ipsas, quibus in singulis locis ductus sum, nisi in re perspicua et ab aliis uel a me ipso satis explicata, breuissime enarraui, aliorum quae minus placebant, non minus breuiter refutaui.

Sed haec hactenus. Restat succincta de consolatione ad Polybium admonitio. Ac primum eam Gertzium secutus in finem reieci, ut eorum dialogorum, qui codice Ambrosiano niterentur, perpetua esset continuatio. Consolationis autem illius cum Ambrosianus nisi reliquias nonnullas easque admodum euanidas praebeat nihil, reiecti sumus ad deterioris ordinis codices. E quibus omnium iudicio praestantissimum Berolinensem saec. XIV. ut manu

tractarem egregia eorum qui rebus scholasticis nostris et bibliothecae regiae praesunt liberalitas concessit neque hanc retractationem prorsus inutilem fuisse commentarius docebit. Sed ut hic quoque moles Fickertiana deminueretur, praeter Berolinensis lectiones satis habui codicum D et E uarietatem adscribere, cum utrumque codicem pro temporis breuitate Mediolani recognouissem. Pertinent autem hi codices bibliotheca Ambrosiana ipsi quoque adseruati alter ad saec. XIV. partem priorem, alter ad eiusdem saeculi partem posteriorem. Superior ille D est formae quadratae minoris et continet 'Seneca de prouidentia, de beata uita, de tranquillitate, de breuitate uitae, de ira, de beneficiis, de clementia, de moribus, de paupertate, de remediis fortuitorum, excerpta ex tragoediis, prouerbia Senecae, de uirtutibus.' Alter E est formae folii maioris. Insunt epistolae, de clementia, de beneficiis, de prouidentia, de beata uita, de tranquillitate animorum, de breuitate uitae, de ira, de consolatione, de quattuor uirtutibus, de remediis fortuitorum, de consolatione ad Heluiam, prouerbia. Berolinensi superari utrumque constat, uter utrum superet, difficile dictu, nisi quod E magis operam amanuensis, D manum doctam repraesentat. Ipsas lectiones cum Itali satis accurate indicauerint, tamen uel illi uel quod probabilius est Fickert reliquis piaculis quae commiserunt ne hoc nouum quidem addere dubitauerunt. Cum enim Fickert eadem significatione qua ipse antea usus rectissime et ad uerum codices descripsisset, in adnotatione omnes codicis E lectiones nomine D, omnes quae ad D pertinent, nomine E significat. Haec transferre editori appendicula erat laboris; legentibus ut in extremo huius commentationis quod offertur ridiculum gratum moueat risum et pro bono omine accipiatur ad ipsum opus tractandum, etiam atque etiam opto.

L. ANNAEI SENECAE
DIALOGORVM LIBER I.

AD LVCILIVM

QVARE ALIQVA INCOMMODA BONIS VIRIS ACCIDANT
CVM PROVIDENTIA SIT.

SIVE

DE PROVIDENTIA.

1 I. Quaesisti a me, Lucili, quid ita, si providentia mundus
regeretur, multa bonis uiris mala acciderent. hoc commodius
in contextu * operis redderetur, cum praesesse uniuersis prou-
dentiam probaremus et interesse nobis deum. sed quoniam a toto
particulam reuelli placet et unam contradictionem manente lite 5
integra soluere, faciam rem non difficilem, causam deorum agam.
2 superuacuum est in praesentia ostendere non sine aliquo custode
tantum opus stare nec hunc siderum coetum discursumque for-
tuiti inpetus esse, et quae casus incitat saepe turbari et cito
arietare, hanc inoffensam uelocitatem procedere aeternae legis 10
imperio tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissi-
morum luminum et ex disposito relucentium; non esse materiae
errantis hunc ordinem nec quae temere coierunt tanta arte
pendere ut terrarum grauissimum pondus sedeat inmotum et
circa se properantis caeli fugam spectet, ut infusa uallibus maria 15
molliant terras nec ullum incrementum fluminum sentiant, ut ex
3 minimis seminibus nascantur ingentia. ne illa quidem quae uidentur

1 Quaesisti 2 regeretur *E*²: ageretur (*conf. Minuc. Fel. 5, 12* si mundus
diuina prouidentia regeretur; 20, 2 si prouidentia mundus regitur; *Quintilian. 7, 2, 2*)
acciderent *E*¹: accidere 7 inpraesentia 8 eētum 9 impetus
10 eterne (*ante e ras.*) 12 ex disposito relucentium *Bongarsius*: ex dispositore
lucentium 14 inmotum

confusa et incerta, pluuias dico nubesque et elisorum fulminum
 iactus et incendia ruptis montium uerticibus effusa, tremores la-
 bantis soli aliaque quae tumultuosa pars rerum circa terras mouet,
 sine ratione, quamuis subita sint, accidunt, sed suas et illa causas
 5 habent non minus quam quae alienis locis conspecta miraculo
 sunt, ut in mediis fluctibus calentes aquae et noua insularum in
 uasto exilientium mari spatia. iam uero si quis obseruauerit nudari
 litora pelago in se recedente eademque intra exiguum tempus
 operiri, credet caeca quadam uolutione modo contrahi undas et
 10 introrsum agi, modo erumpere et magno cursu repetere sedem
 suam, cum interim illae portionibus crescunt et ad horam ac diem
 subeunt ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicit, ad
 cuius arbitrium oceanus exundat. suo ista tempori reseruentur,
 eo quidem magis quod tu non dubitas de prouidentia sed quereris.
 15 in gratiam te reducam cum dis aduersus optimos optimis. neque
 enim rerum natura patitur ut umquam bona bonis noceant. inter
 bonos uiros ac deos amicitia est conciliante uirtute: amicitiam
 dico? immo etiam necessitudo et similitudo, quoniam quidem
 bonus tempore tantum a deo differt, discipulus eius aemulatorque
 20 et uera progenies, quam parens ille magnificus, uirtutum non lenis
 exactor, sicut seueri patres, durius educat. itaque cum uideris
 bonos uiros acceptosque dis laborare, sudare, per arduum escen-
 dere, malos autem lasciuire et uoluptatibus fluere, cogita filiorum
 nos modestia delectari, uernularum licentia; illos disciplina tristiori
 25 contineri, horum alii audaciam. idem tibi de deo liqueat. bonum
 uirum in deliciis non habet: experitur, indurat, sibi illum parat.

II. Quare multa bonis uiris aduersa eueniunt? nihil accidere
 bono uiro mali potest: non miscentur contraria. quemadmodum
 tot amnes, tantum superne deiectionum imbrium, tanta medicorum
 30 uis fontium non mutant saporem maris, ne remittunt quidem, ita
 aduersarum inpetus rerum uiri fortis non uertit animum. manet
 in statu et quidquid euenit in suum colorem trahit. est enim

3 aliaque *cod* et alia *uulgo* 5 alienis ^{locis} 7 exilientium 11 tu *non
 sed quereris *E*²: sed ^{re} queris 15 diis aduersus (ut *in rasura*)
 16 unquam 17 amicitia, est 19 adeo emulatorq; 21 sic ut 22 diis
 23 escendere *Bongarsius*: excedere 27 nichil 28 quemadmodum 32 quicquid

2 omnibus externis potentior. nec hoc dico, non sentit illa, sed
 uincit et alioqui quietus placidusque contra incurrentia attollitur.
 omnia aduersa exercitationes putat. quis autem, uir modo et
 erectus ad honesta, non est laboris adpetens iusti et ad officia
 cum periculo promptus? cui non industrio otium poena est? 5
 3 athletas uidemus, quibus uirium cura est, cum fortissimis quibus-
 que configere et exigere ab his per quos certamini praeparantur,
 ut totis contra ipsos uiribus utantur. caedi se uexarique patiuntur
 et si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obiciuntur.
 4 marcet sine aduersario uirtus. tunc apparet quanta sit quantum- 10
 que polleat, cum quid possit patientia ostendit. scias licet idem
 uiris bonis esse faciendum, ut dura ac difficilia non reformident
 nec de fato querantur, quidquid accidit boni consulant, in bonum
 5 uertant. non quid sed quemadmodum feras interest. non uides,
 quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi exercitari iubent 15
 liberos ad studia obeunda mature, feriatis quoque diebus non
 patiuntur esse otiosos et sudorem illis et interdum lacrimas ex-
 cutiunt. at matres fouere in sinu, continere in umbra uolunt,
 6 numquam contristari, numquam flere, numquam laborare. patrium
 deus habet aduersus bonos uiros animum et illos fortiter amat 20
 et operibus, inquit. doloribus, damnis exagitentur, ut uerum
 conligant robur. languent per inertiam saginata nec labore tantum
 sed motu et ipso sui onere deficiunt. non fert ullum ictum
 inlaesa felicitas: at cui assidua fuit cum incommodis suis rixa,
 callum per iniurias duxit nec ulli malo cedit sed etiamsi cecidit 25
 7 de genu pugnat. miraris tu, si deus ille bonorum amantissimus,
 qui illos quam optimos esse atque excellentissimos uult, fortunam
 illis cum qua exerceantur adsignat? ego uero non miror, si di ali-
 quando inpetum capiunt spectandi magnos uiros conluctantis cum
 8 aliqua calamitate. nobis interdum uoluptati est, si adulescens 30

enti
 5 pena 11 patia (enti *m. rev. suprascr. sed idem* enti *in margine m. 2*)
 13 querantur quicquid *fortasse* sed quidquid 14 quemadmodum
 15 indulgent (a *m. pr.*) 18 at (*t. corr.*) uolunt (n *m. pr.*) 19 numquam flere,
 numquam contristari *uulgo, inuerso ordine cod.* 22 colligant 24 inlesa felitas
 cui *Haase*: ubi assidua 28 si di aliquando *Koch*, si quando dii
Lipsius: si aliquando 29 inpetu spectandi *Pincianus*: spectant dii
 30 adole-cens (*o corr.*)

constantis animi irruentem feram uenabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit; tantoque hoc spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. non sunt ista, quae possint deorum in se uoltum conuèrtere, puerilia et humanae oblectamenta leuitatis. ecce spectaculum dignum ad quod respiciat intentus operi suo deus, ecce par deo dignum, uir fortis cum fortuna mala compositus, utique si et prouocauit. non uideo, inquam, quid habeat in terris Iuppiter pulchrius, si conuèrtere animum uelit, quam ut spectet Catonem iam partibus non semel fractis stantem nihilo minus inter ruinas publicas rectum. „licet, inquit, omnia in unius dicionem concesserint, custodiantur legionibus terrae, classibus maria, Caesarianus portas miles obsideat: Cato qua exeat habet. una manu latam libertati uiam faciet. ferrum istud, etiam ciuili bello purum et innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas: libertatem quam patriae non potuit, Catoni dabit. adgredere, anime, diu meditatam opus, eripe te rebus humanis. iam Petreius et Iuba concucurrerunt iacentque alter alterius manu caesi. fortis et egregia fati conuentio, sed quae non deceat magnitudinem nostram. tam turpe est Catoni mortem ab ullo petere quam uitam.“ liquet mihi cum magno spectasse gaudio deos, dum ille uir, acerrimus sui uindex, alienae saluti consulit et instruit discedentium fugam, dum studia etiam nocte ultima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum uiscera spargit et illam sanctissimam animam indignamque quae ferro contaminaretur manu educit. inde crediderim fuisse parum certum et efficax uolnus: non fuit dis immortalibus satis spectare Catonem semel. retenta ac reuocata uirtus est, ut in difficiliore parte se ostenderet. non enim tam magno animo mors initur quam repetitur. quidni libenter spectarent alumnus suum tam claro ac memorabili exitu euadentem? mors illos consecrat, quorum exitum et qui timent laudant.

III. Sed iam procedente oratione ostendam, quam non sint quae uidentur mala: nunc illud dico, ista quae tu uocas aspera,

1 irruentem 4 uultu 8 si eo conuèrtere *Goerenz, sed uide de ira* 2, 34, 1
mures fornicacque, si manum admoueris, ora conuertunt 10 nichilominus

11 ditionem *Muretus*: condicionem 13 unā anulatā (anulatam *m. 3 in marg.*)

15 aggredere 16 animę 20 michi spectasse (*ras. ante sp*) dum

Huase: quam 23 scissimā 25 uolnus 26 diis immortalibus 28 inicitur

sed corr. initur 29 spectare¹¹

quae aduersa et abominanda, primum pro ipsis esse quibus accidunt, deinde pro uniuersis, quorum maior dis cura quam singulorum est, post hoc uolentibus accidere ac dignos malo esse, si nolint. his adiciam fato ista sic ire et eadem lege bonis euenire quae sunt boni. persuadebo deinde tibi, ne unquam boni uiri miseraris. potest enim miser dici, non potest esse.

Difficillimum ex omnibus quae proposui uidetur quod primum dixi, pro ipsis esse quibus eueniunt ista quae horremus ac tremimus. pro ipsis est, inquis, in exilium proci, in egestatem deduci, liberos coniugem eferre, ignominia adfici, debilitari? si miraris haec pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro et igne curari nec minus fame ac siti. sed si cogitaueris tecum, remedii causa quibusdam et radi ossa et legi et extrahi uenas et quaedam amputari membra quae sine totius pernicie corporis haerere non poterant, hoc quoque patieris probari tibi, quaedam incommoda pro his esse quibus accidunt, tam me hercules quam quaedam quae laudantur atque adpetuntur contra eos esse quos delectauerunt, simillima cruditatibus ebrietatibusque et ceteris quae necant per uoluptatem. inter multa magnifica Demetri nostri et haec uox est, a qua recens sum; sonat adhuc et uibrat in auribus meis. nihil, inquit, mihi uidetur infelicius eo, cui nihil unquam euenit aduersi. non licuit enim illi se experiri. ut ex uoto illi fluxerint omnia, ut ante uotum, male tamen de illo di iudicauerunt: indignus uisus est a quo uinceretur aliquando fortuna, quae ignauissimum quemque refugit, quasi dicat, quid ego istum mihi aduersarium adsumam? statim arma submittet. non opus est in illum tota potentia mea. leui conminatione pelletur. non potest sustinere uultum meum. alius circumspiciatur cum quo conferre possimus manum. pudet congredi cum homine uinci parato. ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi et scit eum sine gloria uinci, qui sine periculo uincitur. idem facit fortuna: fortissimos sibi pares quaerit, quosdam fastidio transit, contumacissimum quemque

1 aduersa et abominanda (in marg. m. 2) 2 diis 3 ire et *Maduig*: directe
 5 unquā 9 inegestatem 10 hefferre affici 13 qb;dā post ā *rasura*
 14 herere 17 appetuntur 18 negant puoluntatem (n in p corr.)
 21 nichil nichil unquā 22 illis (s del.) 23 dii 24 aquo (*supra* a *ras.*)
 25 ego *E*1: ergo 28 uultū 29 parato (o in *ras.* fortasse fuit us)
 30 componi

et rectissimum adgreditur, aduersus quem uim suam intendat. ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, uenenum in Socrate, mortem in Catone. magnum exemplum nisi mala fortuna non inuenit. infelix 5
 5 est Mucius, quod dextra ignes hostium premit et ipse a se exigit erroris sui poenas? quod regem, quem armata manu non potuit, exusta fugat? quid ergo? felicior esset, si in sinu amicae foueret manum? infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum a republica 6
 uacauit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho quam cum diuitiis 6
 10 gerit? quod ad focum cenat illas ipsas radices et herbas, quas in repurgando agro triumphalis senex uulsit? quid ergo? felicior esset, si in uentrem suum longinqui litoris pisces et peregrina aucupia congereret? si conchyliis superi atque inferi maris pigritiam stomachi nausiantis erigeret? si ingenti pomorum strue cingeret 15
 primae formae feras, captas multa caede uenantium? infelix est 7
 Rutilius, quod qui illum damnauerunt causam dicent omnibus saeculis? quod aequiore animo passus est se patriae eripi quam sibi exilium? quod Sullae dictatori solus aliquid negauit et reuocatus tantum non retro cessit et longius fugit? uiderint, in- 20
 quit, isti quos Romae deprehendit felicitas tua. uideant largum in foro sanguinem et supra Seruilianum lacum (id enim proscriptionis Sullanae spoliarium est) senatorum capita et passim uagantis per urbem percussorum greges et multa milia ciuium Romanorum uno loco post fidem, immo per ipsam fidem trucidata. uideant 25
 ista qui exulare non possunt. quid ergo? felix est L. Sulla, 8
 quod illi descendenti ad forum gladio summouetur, quod capita sibi consularium uirorum patitur ostendi et pretium caedis per quaestorem ac tabulas publicas numerat? et haec omnia facit ille,

1 aggreditur 3 incatonem 5 premit 6 penas 9 quod bellum *m.* 2
in margine phyrro 10 a^d focum (*post a ras., uidetur fuisse affocum*)

13 aucupia *in marg. rep. m.* 3 conchyliis 14 cingeret^r 17 scelis quo^d
 18 sylle 19 reuocatus tantum non retro cessit et longius fugit *Gertz:* reuocatus

21 tantu^m n^o retro cessit^s et longius fugit, *ita ut prima manus codicis ipsam scripturam quam Gertz uoluit exhibeat* 20 rome 22 et capita *sed* et *del.*

24 trudata (*ci m. pr., ut uidetur*) 25 Sylla 26 descenden^{ti} q^{ue} ad 27 ostendi
 et et (*prius et del.*) 28 faciet^t

9 ille qui legem Corneliam tulit. ueniamus ad Regulum: quid illi
 fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum pacien-
 tiaec fecit? figunt cutem clauis et quocumque fatigatum corpus
 reclinauit, uulneri incumbit, in perpetuam uigiliam suspensa sunt
 lumina: quanto plus tormenti tanto plus erit gloriae. uis scire 5
 quam non paeniteat hoc pretio aestimasse uirtutem? refice illum
 10 et mitte in senatum: eandem sententiam dicit. feliciorem ergo
 tu Maecenatem putas, cui amoribus anxio et morosae uxoris
 cotidiana repudia deflenti somnus per symphoniarum cantum ex
 longinquo lene resonantium quaeritur? mero se licet sopiat et 10
 aquarum fragoribus auocet et mille uoluptatibus mentem anxiam
 fallat, tam uigilabit in pluma quam ille in cruce. sed illi solacium
 est pro honesto dura tolerare et ad causam a patientia respicit,
 hunc uoluptatibus marcidum et felicitate nimia laborantem magis
 11 his quae patitur uexat causa patiendi. non usque eo in possessionem 15
 generis humani uitia uenerunt, ut dubium sit, an electione fati
 data plures nasci Reguli quam Maecenates uelint. aut si quis
 fuerit, qui audeat dicere Maecenatem se quam Regulum nasci
 12 maluisse, idem iste, taceat licet, nasci se Terentiam maluit. male
 tractatum Socratem iudicas, quod illam potionem publice mixtam 20
 non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit et de morte
 disputauit usque ad ipsam? male cum illo actum est, quod gelatus
 est sanguis ac paulatim frigore inducto uenarum uigor constitit?
 13 quanto magis huic inuidendum est quam illis quibus gemma
 ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus exectae uirilitalis 25
 aut dubiae suspensam auro niuem diluit? hi quidquid biberunt
 uomitu remetientur tristes et bilem suam regustantes, at ille
 14 uenenum laetus et libens hauriet. quod ad Catonem pertinet, satis
 dictum est summamque illi felicitatem contigisse consensus hominum
 fatebitur. quem sibi rerum natura delegit cum quo metuenda 30
 conluderet. inimicitiae potentium graues sunt: opponatur simul
 Pompeio, Caesari, Crasso. graue est a deterioribus honore anteiri:

2 documētum • patientiæ (* fidei documētum *m. 2 in margine*) 4 uulneri incumbit
 inppetuum 6 aestimasse refice *sodalis Gertzii*: refice 8 mecenatem
 anxio *in margine m. 3* morosae. uulgari sermone muriosae (murmuriosae ?) 1
 amaricatae 10 queritur 12 uigilauit 19 idem iste 26 quicquid
 27 remetierunt 31 inimicitie (e *corr.*) 32 honore (o *altera ex e corr.*)

Vatinio postferatur. graue est ciuilibus bellis interesse: toto terrarum orbe pro causa bona tam infeliciter quam pertinaciter militet. graue est manus sibi adferre: faciat. quid per haec consequar? ut omnes sciant non esse haec mala, quibus ego dignum Catonem putauit.

IV. Prosperae res et in plebem ac uilia ingenia deueniunt: at calamitates terroresque mortalium sub iugum mittere proprium magni uiri est. semper uero esse felicem et sine morsu animi transire uitam ignorare est rerum naturae alteram partem. magnus uir es: sed unde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendae uirtutis? descendisti ad Olympia, sed nemo praeter te: coronam habes, uictoriam non habes; non gratulor tamquam uiro forti, sed tamquam consulatum praeturamue adepto: honore auctus es. idem dicere et bono uiro possum, si illi nullam occasionem difficilius casus dedit in qua uim sui animi ostenderet. miserum te iudico, quod numquam fuisti miser. transisti sine aduersario uitam. nemo sciet quid potueris. ne tu quidem ipse. opus est enim ad notitiam sui experimento. quid quisque posset nisi temptando non didicit. itaque quidam ipsi ultro se cessantibus malis optulerunt et uirtuti iturae in obscurum occasionem per quam enitesceret quaesierunt. gaudent, inquam, magni uiri aliquando rebus aduersis, non aliter quam fortes milites bellis; Triumphum ego murrillonem sub Tiberio Caesare de raritate munerum audiui querentem: quam bella, inquit, aetas perit! auida est periculi uirtus et quo tendat, non quid passura sit cogitat, quoniam etiam quod passura est gloriae pars est. militares uiri gloriantur uulneribus, lacti fluentem meliori casu sanguinem ostentant. idem licet fecerint qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur

3 manus sibi *cod.* sibi manus *uulgo* afferre hec 6 prosperae res et

Haqut: prosperare=ed 7 proprium *Neap.* pp̄ū *i. e. m. pr.* promptum, *m. alt.* promptum 10 facultatem 11 si nemo *Pincianus* 12 tamquam fortis (*s. deleta*) 13 tanqua 14 occasionem (*m. 2 in margine*) 15 una *inducit Gertz* (nam *Lipsius*, uniuersam *Haase*) 21 inquam *E²*: inqt 22 bellis; Triumphum *Rubenius*: belli triumpho (b *ex u corr; post belli ras et supra o ras.*) 23 Tiberio Caesare *Fickert*: T. Csare 25 tendit 27 meliori casu *Lipsius se capere nequit, Gronouius frustra explicare studet*; medico obliganti *conieci cod. Cic. Tusc. 2, 38* at uero ille exercitatus et uetus ob eamque rem fortior medicum modo requitens, a quo obligetur

5 qui saucius redit. ipsis, inquam, deus consulit, quos esse quam
 honestissimos cupit, quotiens illis materiam praebet aliquid animose
 fortiterque faciendi, ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate:
 gubernatorem in tempestate, in acie militem intellegas. unde
 possum scire, quantum aduersus paupertatem tibi animi sit, si
 diuitiis diffuis? unde possum scire, quantum aduersus ignominiam
 et infamiam odiumque populare constantiae habeas, si inter plausus
 senescis, si te inexpugnabilis et inclinatione quadam mentium
 pronus fauor sequitur? unde scio, quam aequo animo laturus sis
 orbitatem, si quoscumque sustulisti uides? audiui te, cum alios
 consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te
 6 ipse dolere uetuisses. nolite, obsecro uos, expauescere ista, quae
 di immortales uelut stimulos admouent animis: calamitas uirtutis
 occasio est. illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate
 torpescunt, quos uelut in mari lento tranquillitas iners detinet.
 7 quidquid illis inciderit, nouum ueniet. magis urgent saeua in-
 expertos: graue est tenerae ceruici iugum. ad suspicionem uulneris
 tiro pallescit, audaciter ueteranus cruorem suum spectat, qui scit
 se saepe uicisse post sanguinem. hos itaque deus quos probat,
 quos amat, indurat, recognoscit, exercet. eos autem quibus in-
 8 dulgere uidetur, quibus parcere, molles uenturis malis seruat.
 erratis enim, si quem iudicatis exceptum: ueniet et ad illum diu
 felicem sua portio. quisquis uidetur dimissus esse, dilatus est.
 9 quare deus optimum quemque aut mala ualetudine aut luctu aut
 aliis incommodis adfcit? quia in castris quoque periculosa fortissimis
 imperantur, dux lectissimos mittit qui nocturnis hostes adgrediantur
 insidiis aut explorent iter aut praesidium loco deiciant. nemo
 eorum qui exeunt dicit, male de me imperator meruit, sed bene
 iudicauit. idem dicant quicumque iubentur pati timidis ignauisque
 flebilis: digni uisi sumus deo in quibus experiretur, quantum
 10 humana natura posset pati. fugite delicias, fugite eneruatam
 felicitatem, qua animi permadescunt et nisi aliquid interuenit quod
 humanae sortis admoneat, uelut perpetua ebrietate iacent sopiti.

11 ^{re} solaris 13 dii 16 quicquid 17 tenerae ceruici *Muretus*: terere
 ceruicib; (*post te uidetur r deletum, in margine man. rec. ferre*) uulneris
 18 tyro 22 ueniet et *Gruterus*: ueniet 24 ualitudine (*post e deleta m*)
 aut luctu *cod., omisit Fickert* 26 aggrediantur 28 perator *in ras.*
 33 iacent *addidit Koch*

quem specularia semper ab adflatu uindicauerunt, cuius pedes inter
 fomenta subinde mutata tepuerunt, cuius cenationes subditus et
 parietibus circumfusus calor temperauit, hunc leuis aura non sine
 periculo stringet. cum omnia quae excesserunt modum noceant, 10
 5 perniciosissima felicitatis intemperantia est: mouet cerebrum, in
 uanas mentes imagines euocat, multum inter falsum ac uerum
 mediae caliginis fundit. quidni satius sit perpetuam infelicitatem
 aduocata uirtute sustinere quam infinitis atque inmodicis bonis
 rumpi? lenior iciunio mors est: cruditate dissiliunt. hanc itaque 11
 10 rationem di sequuntur in bonis uiris, quam in discipulis suis prae-
 ceptores, qui plus laboris ab iis exigunt, in quibus certior spes est.
 numquid tu inuisos esse Lacedaemoniis liberos suos credis, quorum
 experiuntur indolem publice uerberibus admotis? ipsi illos patres
 adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant et laceros ac
 15 semianimes rogant, perseuerent uulnera praebere uulneribus. quid 12
 mirum, si dure generosos spiritus deus temptat? numquam uirtutis
 molle documentum est. uerberat nos et lacerat fortuna. patiamur:
 non est sacuitia, certamen est; quod si saepius adierimus, fortiores
 erimus. solidissima corporis pars est quam frequens usus agitauit:
 20 praebendi fortunae sumus, ut contra illam ab ipsa duremur. paulatim
 nos sibi pares faciet. contemptum periculorum adsiduitas periclitandi
 dabit. sic sunt nauticis corpora e ferendo mari dura, agricolis manus 13
 tritae, ad excutienda tela militares lacerti ualent, agilia sunt
 membra cursoribus: id in quoque solidissimum est quod exercuit.
 25 ad contemnendam potentiam malorum animus patientia peruenit,
 quae quid in nobis efficere possit scies, si adspexeris, quantum
 nationibus nudis et inopia fortioribus labor praestet. omnes 14
 considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico et
 quidquid circa Histrum uagarum gentium occursat. perpetua illos

1 afflatus 4 perniciosissima *Woelfflin*: periculosissima 7 quidni *Muretus*:
 qd ne is 8 inmodicis 10 dii sequuntur praeceptores qui plus laboris abis
 (qui plus *man. rec. suprascriptis, deleta scriptura manus alterius* qplus)
 12 numqd 15 uulnera prebere uulneribus 17 patiamur *Muretus*: patimur
 18 scuitia qd saepius^{si} 20 praebendi durem^{us}. (us *man. rec.*) 21 faciet
Koch: faciat 22 si^c sunt e ferendo *Gertz*: efferendo 25 adcontemnendam
 potentiam malo⁴. *cod.* malorum potentiam *uulgo* 26 aspexeris 27 prestat
 29 quicquid

hiems, triste caelum premit, maligne solum sterile sustentat, imbrem
 culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant,
 15 in alimentum feras captant. miseri tibi uidentur? nihil miserum
 est quod in naturam consuetudo perduxit. paulatim enim uoluptati
 sunt quae necessitate coeperunt. nulla illis domicilia nullaeque 5
 sedes sunt nisi quas lassitudo in diem posuit. uilis et hic quae-
 rendus manu uictus, horrenda iniquitas caeli, intacta corpora. hoc
 quod tibi calamitas uidetur, tot gentium uita est. quid miraris
 16 bonos uiros, ut confirmentur, concuti? non est arbor solida nec
 fortis nisi in quam frequens uentus incursat. ipsa enim uexatione 10
 constringitur et radices certius figit. fragiles sunt quae in aprica
 ualle creuerunt. pro ipsis ergo bonis uiris est, ut esse interriti
 possint, multum inter formidolosa uersari et aequo animo ferre
 quae non sunt mala nisi male sustinenti.

1 V. Adice nunc, quod pro omnibus est optimum quemque, 15
 ut ita dicam, militare et edere operas hoc est propositum deo
 quod sapienti uiro, ostendere haec, quae uolgens adpetit, quae re-
 formidat, nec bona esse nec mala. adparebit autem bona esse,
 si illa non nisi bonis uiris tribuerit, et mala esse, si tantum malis
 2 inrogauerit. detestabilis erit caecitas, si nemo oculos perdiderit, 20
 nisi cui eruendi sunt: itaque careant luce Appius et Metellus. non
 sunt diuitiae bonum: itaque habeat illas et Elius leno, ut homines
 pecuniam, cum in templis consecrauerint, uideant et in fornice.
 nullo modo magis potest deus concupita traducere, quam si illa
 3 ad turpissimos defert, ab optimis abigit. at iniquum est uirum 25
 bonum debilitari aut configi aut adligari, malos integris corporibus
 solutos ac delicatos incedere. quid porro? non est iniquum fortes
 uiros arma sumere et in castris pernoctare et pro uallo obligatis
 stare uolneribus, interim in urbe securos esse praecisos et professos

1 hiemps p̄mit ^{ten} sustat 3 nichil 13 ferre *in ras.*, *in marg. rep. m. 4*
 17 ostenderet uulgus appetit 18 apparebit *m. pr., compendio supra-*
scripto m. alt. indiuasse uidetur legendum esse apparebunt 20 destauilis cecitas
 22 et elius leno (*ante et fortis rasura*) 25 atiniquū (*t corr. ex d*)
 li
 26 debitari (*ut uidetur m. pr. superscripsit*) configi *cod., errauit Fickert*; con-
 fringi *Neap.* constringi *Muretus* 27 inicum (*c in q mutatum*) 28 incastris
 (*n. man. rev.*) 29 uulnerib; praecisos *B¹*; securos ēē p̄bisos (*uros ēē p̄bi*
in ras., p̄bi m. rev.)

inpudicitiam? quid porro? non est iniquum nobilissimas uirgines
 ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas
 frui? labor optimos citat: senatus per totum diem saepe con- 4
 sulitur, cum illo tempore uilissimus quisque aut in campo otium
 suum oblectet aut in popina lateat aut tempus in aliquo circulo
 terat. idem in hac magna republica fit: boni uiri laborant, in-
 pendunt, impenduntur et uolentes quidem, non trahuntur a fortuna,
 sequuntur illam et aequant gradus. si scissent, antecessissent. hanc 5
 quoque animosam Demetri fortissimi uiri uocem audisse me memini:
 10 *hoc unum, inquit, de uobis, di immortales, queri possum, quod
 non ante mihi uoluntatem uestram notam fecistis. prior enim ad
 ista uenissem, ad quae nunc uocatus adsum. uultis liberos sumere:
 nobis illos sustuli. uultis aliquam partem corporis: sumite. non
 magnam rem promitto. cito totum relinquam. uultis spiritum:*
 15 *quidni nullam moram faciam, quo minus recipiatis quod dedistis?
 a uolente feretis quidquid petieritis. quid ergo est? maluissem
 offerre quam tradere. quid opus fuit auferre? accipere potuistis.
 sed ne nunc quidem auferetis, quia nihil eripitur nisi retinenti.*
 nihil cogor, nihil patior inuitus, nec serui deo sed assentior, eo
 20 quidem magis, quod scio omnia certa et in aeternum dicta lege
 decurrere. fata nos ducunt et quantum cuique temporis restat, 7
 prima nascentium hora disposuit. causa pendet ex causa. priuata
 ac publica longus ordo rerum trahit ideo fortiter omne patiendum
 est, quia non, ut putamus, incidunt cuncta sed ueniunt. olim
 25 constitutum est quid gaudeas, quid fleas, et quamuis magna uideatur
 uarietate singulorum uita distingui, summa in unum uenit: accipimus
 peritura perituri. quid itaque indignamur? quid querimus? ad 8
 hoc parati simus. utatur ut uult suis natura corporibus: nos
 laeti ad omnia et fortes cogitemus nihil perire de nostro. quid
 30 est boni uiri? praebere se fato. grande solacium est cum uniuerso
 rapi. quidquid est quod nos sic uiuere, sic mori iussit, eadem
 necessitate et deos adligat. inreuocabilis humana pariter ac diuina

7 impendunt impenduntur 9 audisse *m. 2 in margine* 11 relinq.^ā (*ā m. pr.*)

15 *signum interrogandi post quidni deleuit Gertz* 16 quicquid

19 nihil cogor — 21 decurrere *a Demetri oratione separauit Gertz*

19 assentior 20 inclinum 21 fata (*t in ras.*) restat (*ante r et post 1 ras.*)

22 ora 28 simus *Michaelis Philol. VII, 223: sumus, quod ferri uou
 potest nisi nati [uel parti] scribitur* 31 quicquid 32 aligat

cursus uehit. ille ipse omnium conditor et rector scripsit quidem
 9 fata, sed sequitur. semper paret, semel iussit. quare tamen deus
 tam iniquus in distributione fati fuit, ut bonis uiris paupertatem et
 uulnera et acerba funera adscriberet? non potest artifex mutare
 materiam: hoc passa est. quaedam separari a quibusdam non
 5 possunt, cohaerent, indiuidua sunt: languida ingenia et in somnum
 itura aut in uigiliam somno simillimam inertibus neantur elementis.
 ut efficiatur uir cum cura dicendus, fortiore filo opus est. non
 erit illi planum iter. sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur
 ac nauigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus est
 10 cursus. multa accident dura, aspera, sed quae molliat et conplanet
 10 ipse. ignis aurum probat, miseria fortes uiros. uide quam alte
 escendere debeat uirtus: scies illi non per segura uadendum.

*ardua prima uia est et quam uix mane recentes
 euntur equi. medio est altissima caelo,
 unde mare et terras ipsi mihi saepe uidere
 sit timor et pauida trepidet formidine pectus.
 ultima prona uia est et eget moderamine certo.
 tunc etiam quae me subiectis excipit undis,
 ne ferar in praecipit, Tethys solet ima uereri.*

11 haec cum audisset ille generosus adulescens, placet, inquit, uia:
 escendo. est tanti per ista ire casuro. non desinit acrem ani-
 mum metu territare:

*utque uiam tenas nulloque errore traharis,
 per tamen aduersi gradieris cornua tauri
 Haemoniosque arcus uiolentique ora leonis.*

post haec ait: *iunge datos currus.* his quibus deterreri me
 putas, incitor. libet illic stare ubi ipse Sol trepidat. humilis et
 inertis est tuta sectari: per alta uirtus it.

1 VI. Quare tamen bonis uiris patitur aliquid mali deus fieri? 30
 ille uero non patitur. omnia mala ab illis remouit, scelera et

3 fuit in ras. 4 uulnera adscriberet 5 hoc passa est h. e. non potest
 non esse obnoxia eiusmodi malis; cf. de ira 3, 28, 3 6 coherent 7 neantur
 (tunt in ras.) 8 filo Koch: fato 10 ac (in ras.) 13 escendere Bongarsius:
 extendere 15 caelo 16 sepe 17 trepidet 18 c̄ (& m. pr.) 20 thetis
 (hetis in ras.) 21 hec inqd 22 escendo Bongarsius: excendo (ex in ras.)
 23 tritare ut q; uia (omnia in ras.) 26 hemoniosq. arcus (a in ras.)

27 dacurrus 28 humilis — 29 uirtus it separauit a Phaethontis oratione Gertz
 30 mali deus fieri (deus m. pr.)

flagitia et cogitationes improbas et auida consilia et libidinem caecam et alieno imminentem auaritiam. ipsos tuetur ac uindicat: numquid hoc quoque aliquis a deo exigit, ut bonorum uirorum etiam sarcinas seruet? remittunt ipsi hanc deo curam: externa
 5 contemnunt. Democritus diuitias proiecit onus illas bonae mentis 2 existimans: quid ergo miraris, si id deus bono uiro accidere patitur, quod uir bonus aliquando uolt sibi accidere? filios amittunt uiri boni: quidni, cum aliquando et occidant? in exilium mittuntur: quidni, cum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant?
 10 occiduntur: quidni, cum aliquando ipsi sibi manus adferant? quare quaedam dura patiuntur? ut alios pati doceant. nati 3 sunt in exemplar. puta itaque deum dicere: quid habetis quod de me queri possitis uos quibus recta placuerunt? aliis bona falsa circumdedi et animos inanes uelut longo fallacique somnio lusi:
 15 auro illos et argento et ebore adornauit, intus boni nihil est. isti 4 quos pro felicibus adspicitis, si non qua occurrunt, sed qua latent uideritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. non est ista solida et sincera felicitas: crusta est et quidem tenuis. itaque dum illis licet stare et ad
 20 arbitrium suum ostendi, nitent et inponunt; cum aliquid incidit quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altae ac uerae foeditatis alienus splendor absconderit. uobis dedi bona certa, 5 mansura, quanto magis uersauerit aliquis et undique inspexerit, meliora maioraque. permisi uobis metuenda contemnere, cupiditates fastidire. non fulgetis extrinsecus, bona uestra introrsus
 25 obuersa sunt. sic mundus exteriora contempsit spectaculo sui laetus. intus omne posui bonum. non egere felicitate felicitas uestra est. at multa incidunt tristitia, horrenda, dura toleratu. 6 quia non poteram uos istis subducere, animos uestros aduersus
 30 omnia armaui. ferte fortiter. hoc est quo deum antecessatis:

2 cecã. uindicat (n m. rec.) 3 numqd 6 *signum interrogandi post ergo*
sustulit Gronouius 9 ñrepeturi 10 afferant 16 adspicitis et 17 uideritis *Neap.:*
 adspicis et uideris 16 sedqua 20 imponunt 21 detegat (at ñ fine uersus
m. alt. addidit) 22 foeditatis 25 fulgentis 27 posui *Lipsius:* posuit
 felicitate (post e ras.) 28 ad multa tristitia • toleratu (post u ras., fortasse
 fuit r) 29 isti^s 30 ante cõditatis

ille extra patientiam malorum est, uos supra patientiam. contemnite paupertatem: nemo tam pauper uiuit quam natus est. contemnite dolorem: aut soluetur aut soluet. contemnite mortem: quae uos aut finit aut transfert. contemnite fortunam: nullum
 ; illi telum quo feriret animum dedi. ante omnia caui, ne quis ⁵
 uos teneret inuitos. patet exitus. si pugnare non uultis, licet fugere. ideo ex omnibus rebus quas esse uobis necessarias uolui nihil feci facilius quam mori prono animam loco posui: trahitur. attendite modo et uidebitis quam breuis ad libertatem et quam expedita ducat uia. non tam longas in exitu uobis quam in- ¹⁰
 trantibus moras posui: alioqui magnum in uos regnum fortuna
 s tenuisset, si homo tam tarde moreretur quam nascitur. omne tempus, omnis uos locus doceat, quam facile sit renuntiare naturae et munus illi suum impingere: inter ipsa altaria et sollemnes sacrificantium ritus, dum optatur uita, mortem condiscite. corpora ¹⁵
 opima taurorum exiguo concidunt uolnere et magnarum uirium animalia humanae manus ictus inpellit. tenui ferro commissura ceruicis abrumpitur, et cum articulus ille qui caput collumque
 ; committit incisus est, tanta illa moles corrui. non in alto latet spiritus nec utique ferro eruendus est. non sunt uolnere penitus ²⁰
 impresso scrutanda praecordia: in proximo mors est. non certum ad hos ictus destinaui locum: quacumque uis peruium est. ipsum illud quod uocatur mori, quo anima discedit a corpore, breuius est, quam ut sentiri tanta uelocitas possit: siue fauces nodus elisit, siue spiramentum aqua praecluserit, siue in caput lapsos subia- ²⁵
 centis soli duritia conminuit, siue haustus ignis cursum animae remeantis interscidit: quidquid est, properat: ecquid erubescitis quod tam cito fit timere tam diu?

⁸ nichil ¹⁴ mun^us (u *suprascr. m. pr.*) ¹⁶ uolnere ²² destinaui *E¹*:
 estimaui uis *Wolfflin*: ni* (*erasa littera potest s fuisse*); *conf. Senec. trag. Phoen. 158* qua uoles mortem exige puiū ē *cod.*, *Fickert errat*; paruum est
¹
Neap. ²⁵ spramētū (*i m. pr.*) lapsos (*o renouatum*) ²⁷ quicquid etqd
 erube-citis quod tam cito fit timere tam diu? *Koch*: erubescitis, qd tā cito fit timetis diu

L. ANNAEI SENECAE
DIALOGORVM LIBER II.

AD SERENVM

NEC INIVRIAM NEC CONTVMELIAM ACCIPERE SAPIENTEM

SIVE

DE CONSTANTIA SAPIENTIS.

I. Tantum inter Stoicos, Serene, et ceteros sapientiam
professos interesse quantum inter feminas et mares non inmerito
dixcrim, cum utraque turba ad uitae societatem tantundem
conferat, sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata
5 sit. ceteri sapientes molliter et blande, ut fere domestici et fa-
miliares medici aegris corporibus non qua optimum et celerrimum
est medentur sed qua licet: Stoici uirilem ingressi uiam, non ut
amoena ineuntibus uideatur curae habent, sed ut quamprimum
nos eripiat et in illum editum uerticem educat, qui adeo extra
10 omnem teli iactum surrexit, ut supra fortunam emineat. at
ardua per quae uocamur et confragosa sunt. quid enim? plano
aditur excelsum? sed ne tam abrupta quidem sunt, quam quidam
putant. prima tantum pars saxa rupesque habet et inuii speciem,
sicut pleraque ex longinquo speculantibus absisa et conexa uideri
15 solent, cum aciem longinquitas fallat, deinde propius adeuntibus
eadem illa, quae in unum congegesserat error oculorum, paulatim
adaperiuntur. tum illis quae praecipitia ex interuallo apparebant,

1 stoicos^o serene (o m. alt. ut uidetur) 2 immerito 5 egū et
in ras. fortasse blande agunt Conf. ad Marc. 1, 5 alii itaque molliter
agant et blandiantur 6 egris 8 amena 10 iatum (c m. pr.) * emineat
(fuit fortasse mem.) 12 abrupta 14 absisa coⁿnexa 15 ppiu^s
(s m. pr.)

3 redit lene fastigium. nuper cum incidisset mentio M. Catonis, indigne ferebas, sicut es iniquitatis inpatiens, quod Catonem aetas sua parum intellexisset, quod supra Pompeios et Caesares surgentem infra Vatinius posuisset. et tibi indignum uidebatur, quod illi dissuasuro legem toga in foro esset erepta quodque a rostris 5 usque ad arcum Fabianum per seditiosae factionis manus traditus uoces improbas et sputa et omnis alias insanæ multitudinis contumelias pertulisset.

11 II. Tum ego respondi habere te, quod reipublicæ nomine moueretur, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius ac pessimus quis- 10 que uenudabant et caeca cupiditate correpti non intellegebant se dum uendunt et uenire: pro ipso quidem Catone securum te esse iussi. nullam enim sapientem nec iniuriam accipere nec contumeliam posse, Catonem autem certius exemplar sapientis uiri nobis deos immortales dedisse quam Vlixen et Herculem 15 prioribus saeculis. hos enim Stoici nostri sapientes pronuntiauerunt, inuictos laboribus, contemptores uoluptatis et uictores omnium 2 terrorum. Cato non cum feris manus contulit, quas consecrari uenatoris agrestisque est, nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset caelum umeris 20 unius inniti. excussa iam antiqua credulitate et saeculo ad summam perducto sollertiam cum ambitu congressus, multiformi malo, et cum potentiae immensa cupiditate, quam totus orbis inter tres diuisus satiare non poterat, aduersus uitia ciuitatis degenerantis et pessum sua mole sidentis stetit solus et cadentem rempublicam, 25 quantum modo una retrahi manu poterat, tenuit, donec abstractus

2 impatiens 5 a rostri^s (s. m. pr.) 7 improbas 10 uatini^s (s. m. pr.)

11 uenudabant Gertz: uenudabat De orationis forma conf. de ira 2, 20, 2 calentibus ingeniiis-subtrahas uinum, quod pueris negandum Plato putat et ignem uelut igne incitari et cæca (et c. in ras., in margine > cæca m. rec.)

1. uendi

12 et uenire (supraser. m. rec.) catone* 13 nullam Gertz: nullum

15 immortalis 16 seclis 17 uoluptatis et uictores (in ras.)

18 terrorum Lipsius: terrarum 19 uenatori^a (a m. alt., uenatoris in margine m. rec.) 20 celū^h umeris 21 inniti excussa... sollertiam, cum uulgo: ueram interpunctionem quæ est in ed. Neap. reuocauit Gertz seculo

22 sollertia 23 inter tres Wœlfflin: intres 24 retrai^h + abstractus (in marg. m. rec. ÷ 1 arreptus)

comitem se diu sustentatae ruinae dedit simulque extincta sunt quae nefas erat diuidi. neque enim Cato post libertatem uixit nec libertas post Catonem. huic tu putas iniuriam fieri potuisse 3 a populo. quod aut praeturam illi detraxit aut togam? quod
5 sacrum illud caput purgamentis oris adpersit? tutus est sapiens nec ulla adfici aut iniuria aut contumelia potest.

III. Videor mihi intueri animum tuum incensum et effer- 1 uescentem. paras adclamare: haec sunt quae auctoritatem prae-
ceptis uestris detrahant. magna promittitis et quae ne optar
10 quidem, nedum credi possint. deinde ingentia locuti cum pau-
perem negastis esse sapientem, non negatis solere illi et seruum
et tectum et cibum deesse. cum sapientem negastis insanire, non
negatis et alienari et parum sana uerba emittere et quidquid uis
morbis cogit audere. cum sapientem negastis seruum esse, iidem
15 non itis infitias et ueniturum et imperata facturum et domino suo
seruilia praestaturum ministeria. ita sublato alte supercilio in
eadem quae ceteri descenditis mutatis rerum nominibus. tale ita 2
que aliquid et in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum
atque magnificum est, nec iniuriam nec contumeliam accepturum
20 esse sapientem. multum autem interest, utrum sapientem extra
indignationem an extra iniuriam ponas. nam si dicis illum aequo
animo laturum, nullum habet priuilegium. contigit illi res uolgaris
et quae discitur ipsa iniuriarum adsiduitate, patientia. si negas
accepturum iniuriam, id est neminem illi temptaturum facere,
25 omnibus relictis negotiis Stoicus fio. ego uero sapientem non 3
imaginario honore uerborum exornare constitui, sed eo loco po-
nere, quo nulla permittatur iniuria. quid ergo? nemo erit qui
laccssat, qui temptet? nihil in rerum natura tam sacrum est,
quod sacrilegum non inueniat, sed non ideo diuina minus in sublimi
30 sunt, si existunt qui magnitudinem multum ultra se positam non
tacturi adpetant. inuulnerabile est non quod non feritur, sed
quod non laeditur. ex hac tibi nota sapientem exhibebo.

i. polita

2 libertate (*suprascriptis m. rec.*)

m. alt.

6 affici

7 michi

5 spersit (a *ante* s *addidit initio uersus*

8 ac clamare

12 + et tectum (*in marg.*

m. rec. + l. uestitū)

13 quicquid

14 audere (*ante a ras.*)

15 infitias

12 uulgaris

23 assiduitate

28 laccssiat

nichil

30 non tacturi

Rubinius: ñ*acturi

31 appetant

inulnerabile

4 numquid dubium est, quin certius robur sit quod non uincitur quam
 quod non lacessitur, cum dubiae sint uires inexpertae, at merito
 certissima firmitas habeatur, quae omnis incursus respuit? sic tu
 sapientem melioris scito esse naturae, si nulla illi iniuria nocet,
 quam si nulla fit et illum fortem uirum dicam, quem bella non 5
 subigunt nec admota uis hostilis exterret, non, cui pingue otium
 5 est inter desides populos. hoc igitur dico, sapientem nulli esse
 iniuriae obnoxium. itaque non refert, quam multa in illum coi-
 ciantur tela, cum sit nulli penetrabilis. quemodo quorundam
 lapidum inexpugnabilis ferro duritia est nec secari adamas aut 10
 caedi uel deteri potest sed incurrentia ultro reiundit, quemad-
 modum quaedam non possunt igne consumi sed flamma circum-
 fusa rigorem suum habitumque conseruant, quemadmodum proiecti
 quidam in altum scopuli mare frangunt nec ipsi ulla saeuitiae
 uestigia tot uerberati saeculis ostentant: ita sapientis animus 15
 solidus est et id roboris conlegit, ut tam tutus sit ab iniuria
 quam illa quae rettuli.

1 IV. Quid ergo? non erit aliquis qui sapienti facere temptet
 iniuriam? temptabit, sed non peruenturam ad eum. maiore enim
 interuallo a contactu inferiorum abductus est, quam ut ulla uis 20
 noxia usque ad illum uires suas perferat. etiam cum potentes
 et imperio editi et consensu seruientium ualidi nocere ei intendent,
 tam citra sapientiam omnes eorum inpetus deficient, quam quae
 neruo tormentisue in altum exprimuntur, cum extra uisum exili-
 2 erunt, citra caelum tamen flectuntur. quid? tu putas tum, cum 25
 stolidus ille rex multitudine telorum diem obscuraret, ullam
 sagittam in solem incidisse? aut demissis in profundum catenis
 Neptunum potuisse contingi? ut caelestia humanas manus effugiunt
 et ab his qui templa diruunt ac simulacra conflant nihil diuinitati
 nocetur, ita quidquid fit in sapientem proterue, petulanter, superbe, 30
 3 frustra temptatur. at satius erat neminem esse qui facere uellet

I numquid cētū* 3 quē oīs, *supraser. m. rec.* p es 6 amota^d
 II quēamodū (d m. pr.) 15 seclis 16 collegit *ed. Neap.*: colligit 17
 retuli (*post re ras.*) 20 ula 22 editi imperio praediti *dubitanter Koch*
 ei *addidit Gronouius* 24 exilierunt *ed. Neap, Maduig*: exilierint 26 ob-
 suraret (c m. pr.) 27 demissis *Pincianus*: dimissis 29 nichil
 30 quicquid supbē 31 adsatius *supraser. l*

rem difficilem optas humano generi, innocentiam. et non fieri eorum interest, qui facturi sunt, non eius, qui pati ne si fiat quidem potest. immo nescio an magis vires sapientiae ostendat tranquillitas inter lacessentia, sicut maximum argumentum est imperatoris armis uirisque pollentis tuta securitas in hostium terra.

V. Diuidamus, si tibi uidetur, Serene, iniuriam a contumelia. prior illa natura grauior est, haec leuior et tantum delicatis grauis, qua non laeduntur homines, sed offenduntur. tanta est tamen animorum dissolutio et uanitas, ut quidam nihil acerbius putent. sic inuenies seruum qui flagellis quam colaphis caedi malit et qui mortem ac uerba tolerabiliora credat quam contumeliosa uerba. ad tantas ineptias peruentum est, ut non dolore tantum, sed doloris opinione uexemur, more puerorum, quibus metum incutit umbra et personarum deformitas et deprauata facies, lacrimas uero euocant nomina parum grata auribus et digitorum motus et alia quae inpetu quodam erroris inprouidi refugiant. iniuria propositum hoc habet, aliquem malo adficere. malo autem sapientia non relinquit locum. unum enim illi malum est turpitude, quae intrare eo ubi iam uirtus honestumque est non potest. ergo si iniuria sine malo nulla est, malum nisi turpe nullum est, turpe autem ad honestis occupatum peruenire non potest: iniuria ad sapientem non peruenit. nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiens autem nullius mali est patiens, nulla ad sapientem iniuria pertinet. omnis iniuria deminutio eius est in quem incurrit, nec potest quisquam iniuriam accipere sine aliquo detrimento uel dignitatis uel corporis uel rerum extra nos positarum. sapiens autem nihil perdere potest. omnia in se reposuit, nihil fortunae credit, bona sua in solido habet, contentus uirtute, quae fortuitis non indiget ideoque nec augeri nec minui potest. nam et in summum perducta incrementi non habent locum et nihil eripit fortuna nisi quod dedit. uirtutem autem non dat, ideo nec detrahit. libera est, inuiolabilis, innota, inconcussa, sic contra

3 sapientiae ostendat tranquillitas *Haupt*: sapientia ostendat tranquillitatis

5 imperatori* 8 offenduntur tanta est tam *in ras.* 9 et 30 nichil et

sic semper de quo nihil in posterum admouebitur 11 tolerabiliora (li *m. pr.*

superser.) 16 impetu 17 adficere 21 honestis 28 credit *Woolfflin*: credit

30 habent *Ncap.*: habet 32 innota

5 casus indurata, ut ne inclinari quidem, nedum uinci possit. ad-
uersus adparatus terribilium rectos oculos tenet, nihil ex uultu
mutat, siue illi dura siue secunda ostentantur. itaque nihil perdet
quod perire sensurus sit. unius enim in possessione uirtutis est,
ex qua depelli numquam potest. ceteris precario utitur: quis
autem iactura mouetur alieni? quodsi iniuria nihil laedere potest
ex his quae propria sapientis sunt, quia uirtute salua salua sunt,
6 iniuria sapienti non potest fieri. Megara Demetrius ceperat, cui
cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Stilbon philosophus interro-
gatus, num aliquid perdidisset, nihil, inquit, omnia mea mecum
10 sunt. atqui et patrimonium eius in praedam cesserat et filias
rapuerat hostis et patria in alienam dicionem peruenerat et ipsum
rex circumfusus uictoris exercitus armis ex superiore loco rogabat.
7 at ille uictoriam illi excussit et se urbe capta non inuictum tantum
sed indemnem esse testatus est. habebat enim uera secum bona, 15
in quae non est manus iniectio. at quae dissipata et direpta fere-
bantur, non iudicabat sua, sed aduenticia et nutum fortunae
sequentia. ideo ut non propria dilexerat. omnium enim extrin-
secus affluentium lubrica et incerta possessio est.

1 VI. Cogita nunc, an huic fur aut calumniator aut uicinus 20
impotens aut diues aliquis regnum orbae senectutis exercens facere
iniuriam possit, cui bellum et hostis ille egregiam artem quassan-
2 darum urbium professus eripere nihil potuit. inter micantes ubi-
que gladios et militarem in rapina tumultum, inter flammam et
sanguinem stragemque impulsae ciuitatis, inter fragorem templorum 25
super deos suos cadentium uni homini pax fuit. non est itaque,
quod audax iudices promissum, cuius tibi, si parum fidei habes,
sponsorem dabo. uix enim credideris tantum firmitatis in hominem

1 indurata	<i>Pincianus</i> : indurat	2 uultu	3 secda (<i>m. rec. superscr.</i>)
6 edere	7 que (<i>m. pr. superscr.</i>)	8 Megara	9 poli heretes
10 omnia	11 mecum (<i>superscr. m. pr.</i>)	12 dicionem	13 uictoris
13 uictoris	14 atque (<i>t. ex d. corr.</i>)	15 dellexerat	
19 affluentiu	20 impotens (<i>m. rec. superscr.</i>)	21 et hostis ille	22 Neap.: et
hostis et ille	23 suos	24 sponsorem	25 fidei iussorem
a nonnullis	26 habes	27 sponsorem (<i>m. rec. superscr.</i>)	28 credideris
credideris	29 <i>Koch</i> (<i>cont. de ira 2, 36, 3</i>): credis	30 homine	

aut tantam animi magnitudinem cadere. sed [si] prodit in medium
 qui dicat: non est quod dubites, an attollere se homo natus 3
 supra humana possit, an dolores, damna, ulcerationes, uulnera,
 magnos motus rerum circa se frementium securus adspiciat et
 5 dura placide ferat et secunda moderate, nec illis cedens nec his
 fretus, unus idemque inter diuersa sit nec quicquam suum nisi
 se putet esse, se quoque ea parte, qua melior est: en adsum 4
 hoc uobis probaturus, sub isto tot ciuitatum euersore munimenta
 incussu arietis labefieri et turrium altitudinem cuniculis ac laten-
 10 tibus fossis repente desidere et aequaturum editissimas arces
 aggerem crescere, at nulla machinamenta posse reperiri, quae
 bene fundatum animum agitent. erepsi modo e ruinis domus et 5
 incendiis undique relucetibus flammis per sanguinem fugi. filias
 meas quis casus habeat, an peior publico nescio. solus et senior
 15 et hostilia circa me omnia uidens tamen integrum incolumemque
 esse censum meum profiteor: teneo, habeo quidquid mei habui.
 non est quod me uictum uictoremque te credas: uicit fortuna 6
 tua fortunam meam. caduca illa et dominum mutantia ubi sint
 nescio: quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt.
 20 perdidit isti diuites patrimonia, libidinosi amores suos et magno 7
 pudoris impendio dilecta scorta, ambitiosi curiam et forum et loca
 exercendis in publico uitiis destinata; feneratores perdidit
 tabellas, quibus auaritia falso laeta diuitias imaginatur: ego quidem
 omnia integra inlibataque habeo. proinde istos interroga, qui
 25 flent, lamentantur, qui strictis gladiis nuda pro pecunia corpora
 opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. ergo ita habe, 8
 Serene, perfectum illum uirum, humanis diuinisque uirtutibus
 plenum nihil perdere. bona eius solidis et inexuperabilibus mu-
 nimentis praecineta sunt. non Babylonios illis muros contuleris,

1 sed [si] prodit *Madvig*: sed si prodit 3 uulnera 4 motibus *De hoc u. linguae indicio, quod Dellefse in ipsum Plinii textum induxit, cf. Ribbeckii indicem Vergilianum p. 119 et Brambach Orthogr. p. 131 sq.* aspiciat

5 cedens 4 esse, se *Madvig*: esse 11 adnulla 13 incendiis (i. *rec. superser.*)

14 an peior publico: *dolere pudicitiae uiolatae indicari adnotat Lipsius*
 16 quicquid 20 libidinos (i. *m. pr.*) 21 impendio dilect * * *
in rasura a scorta apparet 24 inlibataque 25 lamentantur, qui *Gertz*:
 qui lam. otantur 26 habe *E*!; habes 28 monimentis 29 illis *Gertz*: illi

quos Alexander intrauit, non Carthaginis aut Numantiae moenia, una manu capta, non Capitolium arcemue, quae habent iniustum hostile fastidium: illa quae sapientem tuentur, et a flamma et ab incursu tuta sunt, nullum introitum praebent, excelsa, inexpugnabilia, dis aequa.

1 VII. Non est quod dicas, ita ut soles, hunc sapientem no- 5
strum nusquam inueniri. non fingimus istud humani ingenii uanum decus nec ingentem imaginem falsae rei concipimus, sed qualem conformamus, exhibuimus et exhibebimus, raro forsitan magnisque aetatam interuallis unum. neque enim magna et excedentia solitum ac uolgarem modum crebro gignuntur. ceterum hic ipse M. Cato, 10
a cuius mentione haec disputatio processit, uereor ne supra no-
strum exemplar sit. denique ualidius debet esse quod laedit eo
quod laeditur. non est autem fortior nequitia uirtute: non potest ergo laedi sapiens. iniuria in bonos nisi a malis non temptatur. bonis inter se pax est. mali tam bonis perniciosi quam inter se. 15
quodsi laedi nisi infirmior non potest, malus autem bono infirmior est, nec iniuria bonis nisi a dispari uerenda est: iniuria in sapientem uirum non cadit. illud enim iam non es admonendus neminem
3 bonum esse nisi sapientem. si iniuste, inquit, Socrates damnatus est, iniuriam accepit. hoc loco intellegere nos oportet posse 20
euenire, ut faciat aliquis iniuriam mihi et ego non accipiam: tamquam si quis rem, quam e uilla mea subripuit, in domo mea
4 ponat, ille furtum fecerit. ego nihil perdiderim. potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. si quis cum uxore sua tamquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. 25
aliquis mihi uenenum dedit, sed uim suam remixtum cibo perdidit: uenenum ille dando sceleris se obligauit, etiam si non nocuit. non minus latro est, cuius telum obposita ueste clusum est. omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpae satis est, perfecta sunt. quaedam eius condicionis sunt et hac uice copulantur, 30

1 moenia 2 quae habent iniustum *Koch*: habent ista (latentia hostile fastidium *Madvig*) 3 + fastidium, *in marg. m. rec.* + uestigium illaq; ¹⁰⁰ (quae *m. rec. superscr.*) 4 diis 5 qd (d *corr. ex t*) ista 8 conformamus

Woelfflin: confirmamus et *add. m. alt.* 11 hec 12 ualidus (i *m. pr.*)

14 nisi ^a malis 18 amonendus 22 q^a (*ras.*) 25 cu aliena *cod.* aliena *sine* cum *Fickert et Hoase* 26 remixtum *uulgo ante Fickertum*: remixtam 27 ille *Madvig*: illud sceleris *Gertz*: sceleris 30 * * eiectionis sunt *in marg. m. alt.*

ut alterum sine altero esse possit, alterum sine altero non possit. quod dico conabor facere manifestum. possum pedes mouere, ut non curram: currere non possum, ut pedes non moueam. possum, quamuis in aqua sim, non natare: si nato, non possum
 5 in aqua non esse. ex hac sorte et hoc est de quo agitur. si
 iniuriam accepi, necesse est factam esse. sin est facta, non est
 necesse accepisse me. multa enim incidere possunt quae summo-
 ueant iniuriam. ut intentatam manum deicere aliquis casus potest
 et emissa tela declinare, ita iniurias qualescumque potest aliqua
 10 res repellere et in medio intercipere, ut et factae sint nec acceptae.

VIII. Practerea iustitia nihil iniustum pati potest, quia non
 coeunt contraria. iniuria autem non potest fieri nisi iniuste: ergo
 sapienti iniuria non potest fieri. nec est quod mireris, si nemo
 illi potest iniuriam facere: ne prodesse quidem quisquam potest.
 15 et sapienti nihil deest quod accipere possit loco muneris, et malus
 nihil potest dignum tribuere sapiente. habere enim prius debet
 quam dare. nihil autem habet quod ad se transferri sapiens
 gauisurus sit. non potest ergo quisquam aut nocere sapienti aut
 20 prodesse, quoniam diuina nec iuari desiderant nec laedi possunt.
 sapiens autem uicinus proximusque dis consistit, excepta mortalitate
 similis deo. ad illa nitens pergensque excelsa, ordinata, intrepida,
 aequali et concordi cursu fluentia, secunda, benigna, bono publico
 nata, et sibi et aliis salutaria nihil humile concupiscet, nihil flebit.
 qui rationi innixus per humanos casus diuino incedit animo, non
 25 habet unde accipiat iniuriam. ab homine me tantum dicere putas?
 ne a fortuna quidem, quae quotiens cum uirtute congressa est,
 nunquam par recessit. si maximum illud, ultra quod nihil habent
 iratae leges ac saeuissimi domini quod minentur, in quo imperium
 suum fortuna consumit, aequo placidoque animo accipimus et

6 in* iuria sin Koch: si* 8 intentatam manum *cod. Gruteri*: intentata manu
 9 inmissa *Gertz* 11 *interpunctionem a Fickerto turbatam* (mireris: si . . . facere, ne) *restituit Gertz* illi potest *cod. potest illi uulgo* 19 laedi* possunt
 20 di. 21 ailla 23 humili^a 24 *interpunctionem emendauit Gertz*: fuit flebit qui . . . animo, non incedit *Neap.*: incedet 25 unde *Pincianus*: ubi 26 afortuna quide^e que q^o tiens 28 quod minentur *Pincianus*: minentur *omisso quod (praeter puncta ne superscriptum esse uidetur, ut ipsa manus altera minentur uoluisse uideatur)*

scimus mortem malum non esse, ob hoc ne iniuriam quidem, multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, discidia, quae sapientem, etiam si uniuersa circumueniant, non mergunt, nedum ut ad singulorum impulsus maereat. et si fortunae iniurias moderate fert, quanto 5 magis hominum potentium, quos scit fortunae manus esse?

1 IX. Omnia itaque sic patitur ut hiemis rigorem et intemperantiam caeli, ut feruores morbosque et cetera forte accidentia, nec de quoquam tam bene iudicat, ut illum quicumque putet consilio fecisse, quod in uno sapiente est. aliorum omnium non consilia, 10 sed fraudes et insidiae et motus animorum inconditi sunt, quos casibus adnumerat. omne autem fortuitum circa nos saeuit ex 2 aduenticio. illud quoque cogitat, iniuriarum latissime patere materiam in illis, per quae periculum nobis quaesitum est, ut accusatore summisso aut criminatione falsa aut iniritatis in nos potentiorum 15 odiis, quaeque alia inter togatos latrocinia sunt. est et illa iniuria frequens, si lucrum alicui excussum est aut praemium diu captatum, si magno labore adfectata hereditas auersa est et quaestuosae domus gratia erepta. haec effugit sapiens, qui nescit nec in spem 3 nec in metum uiuere. adice nunc quod iniuriam nemo inmota 20 mente accipit, sed ad sensum eius perturbatur. caret autem perturbatione uir erectus. erroribus moderatur suis altae quietis et placidae. nam si tangit illum iniuria, et mouet et inpellit. caret autem ira sapiens, quam excitat iniuriae species, nec aliter careret ira nisi et iniuria, quam scit sibi non posse fieri: inde tam erectus 25 laetusque est, inde continuo gaudio elatus. adeo autem ad offensiones rerum hominumque non contrahitur, ut ipsa illi iniuria usui sit, per quam experimentum sui capit et uirtutem temptat.

2 damna dolores *Pincianus*: damna et dolores 4 circum ueniant 5 impulsus mereat 7 hyemis 8 necdeiq^oquã 12 adnumerat *deteriores nonnulli*: adnumerant ex aduenticio *Koch*: et inuitia *Conf. ad Marc. 10, 1* quod circa nos ex aduenticio fulget (et in uilia *Madwig*) 14 in illis *Madwig*: illis

15 irritatis 16 odiis *Madwig*: motis latrocinia (o m. pr.) 17 alieni *Neap.*: alicuius excussũ non excessum *cod.* 22 altae quietis et placidae, quae temptant *Gertz*, defenduntur simili loco ad *Hebraïam* 5, 5 iniectum animum tenet exploratae iam firmitatis: ipsa autem conclusio facile suppletur 23 inpellit

Bentleius: impedit caret 20 non posse fieri *uulgo*: posse ñ fieri

faueamus, obsecro uos, huic proposito aequisque et animis et
 auribus adsimus, dum sapiens iniuriae excipitur: nec quicquam
 ideo petulantiae uestrae aut rapacissimis cupiditatibus aut caecae
 temeritati superbiaeque detrahitur. saluis uitiis uestris haec sapienti
 5 libertas quaeritur. non ut uobis facere non liceat iniuriam, agimus,
 sed ut ille omnes iniurias in altum demittat patientiaque se ac
 magnitudine animi defendat. sic in certaminibus sacris plerique
 5 uicerunt caedentium manus obstinata patientia fatigando: ex hoc
 puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longa ac fide-
 10 robor perpetuendi lassandique omnem inimicam uim consecuti sunt.

X. Quoniam priorem partem percucurrimus, ad alteram
 transeamus, qua quibusdam propriis, plerisque uero communibus
 contumeliam refutabimus. est minor iniuria, quam queri magis
 quam exequi possumus. quam leges quoque nulla dignam uindicta
 15 putauerunt. hunc adfectum mouet humilitas animi contrahentis se
 2 ob dictum factumue inhonorificum: ille me hodie non admisit,
 cum alios admitteret; et sermonem meum aut superbe auersatus
 est aut palam risit; et non in medio me lecto, sed in imo con-
 locauit, et alia huius notae, quae quid uocem nisi querellas
 20 nausiantis animi? in quae fere delicati et felices incidunt. non
 uacat enim haec notare cui peiora instant. nimio otio ingenia
 3 natura infirma et muliebria et inopia uerae iniuriae lasciuientia his
 commouentur, quorum pars maior constat uitio interpretantis.
 itaque nec prudentiae quicquam in se esse nec fiduciae ostendit
 25 qui contumelia adficitur. non dubie enim contemptum se iudicat,
 et hic morsus non sine quadam humilitate animi euenit suppri-
 mentis se ac descendentis: sapiens autem a nullo contemnitur.
 magnitudinem suam nouit nullique tantum de se licere nuntiat

1 et animis (*dein ras. in qua apparet* et) auribus 3 ideo *E*¹: adeo 6 demittat

*E*¹: dimittat (*i in e corr.*) 8 cedentium 10 ppendi ^{eti} 11 peucurrimus

cod. percurremus *uulgo* 12 qua;qb; da 13 refutabimus *olim correctum*:

refutauimus queri 14 possumus *deteriores*: possumus 16 ob dictum

factumue *Gertz*: obdictum factum.⁴ 17 admitteret (*mitteret m. alt. post ad*

in fine uersus addidit, initio alterius parua lacuna et rasura) et ante

sermonem *orationis forma declarata addidit Gertz* 20 delicati (*i in e corr.*)

23 quorum *E*²: quarum 27 contemnitur 28 nullique tantum de se

licere *Haase progr. Fratist. 1853 p. 10 ex Verg. Aen. 6. 502 sumpta esse significauit*

sibi et omnis has, quas non miseras animorum sed molestias
 i dixerim, non uincit sed ne sentit quidem. alia sunt quae sapientem
 ferunt, etiam si non peruertunt, ut dolor corporis et debilitas aut
 amicorum liberorumque amissio et patriae bello flagrantis calamitas.
 haec non nego sentire sapientem. nec enim lapidis illi duritiam ferriue
 5 adserimus. nulla uirtus est, quae non sentias perpeti. quid ergo
 est? quosdam ictus recipit, sed receptos euincit et sanat et comprimit.
 haec uero minora ne sentit quidem nec aduersus ea solita illa uir-
 tute utitur dura tolerandi, sed aut non adnotat aut digna risu putat.

1 XI. Praeterea cum magnam partem contumeliarum superbi 10
 insolentesque faciant et male felicitatem ferentes, habet quo illum
 adfectum inflatum respuat. pulcherrimam uirtutem omnium [animi,
 magnanimitatem: illa, quidquid eiusmodi est, transcurrit ut uanas
 species somniorum uisusque nocturnos nihil habentis solidi atque
 2 ueri. simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quam ut illis au- 15
 dacia sit tanto excelsiora despiciere. contumelia a contemptu dicta
 est, quia nemo nisi quem contempsit, tali iniuria notat. nemo
 autem maiorem melioremque contemnit, etiam si facit aliquid,
 quod contemnentis solent: nam et pueri os parentum feriunt et
 crines matris turbauit lacerauitque infans et sputo adpersit aut 20
 nudauit in conspectu suorum tegenda et uerbis obscenioribus non
 pepercit. et nihil horum contumeliam dicimus. quare? quia qui
 3 fecit, contemnere non potest. eadem causa est, cur nos mancipiorum
 nostrorum urbanitas in dominos contumeliosa delectet, quorum
 audacia ita demum sibi in conuiuas ius facit, si coepit a domino. 25
 et ut quisque contemptissimus et ut ludibrio maxime est, ita
 solutissimae linguae est. pueros quidam in hoc mercantur procaces
 et illorum impudentiam acuunt ac sub magistro habent, qui probra
 meditate effundant, nec has contumelias uocamus, sed argutias:

2 sentit. ^qdē 5 illi^s 6 adserimus sentias *E*¹: sentiat 7 comprimit

10 Praeterea 11 q^o illi affectu *cod.*, item *Muretus*, uulgo istum (*in marg.*
 q^o illi affectu *m.* 1 *iterauit*) 12 [animi], magnanimitatem *Haase*: animi *in*
fine uersus: supra uersum excurrens m. rec. addidit sanitatem; *initio in-*
sequentis uersus magnanimitatem, *quam uacem m. 1 in margine iterauit*

13 quicquid 16 a contentu 17 contemnit 26 contemptissimis (*margo*
m. 3 contemptissim^o) et ut maxime ludibrio est *E*², et ut ludibrio maxime est
Koch: et ut ludibrium est 28 impudentiā 29 effundant *E*²: effundunt

quanta autem dementia est iisdem modo delectari, modo offendi, et rem ab amico dictam maledictum uocare, a seruulo ioculari conuicium?

XII. Quem ¹ animum nos aduersus pueros habemus, hunc sapiens aduersus omnes, quibus etiam post iuuentam canosque ⁵ puerilitas est. an quicquam isti profecerunt, quibus puerilis animi mala sunt auctique in maius errores, qui a pueris magnitudine tantum formaque corporum differunt, ceterum non minus uagi incertique, uoluptatum sine dilectu adpetentes, trepidi et non ingenio sed formidine quieti? non ideo quicquam inter illos ² puerosque interesse quis dixerit, quod illis talorum nucumue et aeris minuti auaritia est, his auri argentine et urbium; quod illi inter ipsos magistratus gerunt et praetextam fascesque ac tribunal imitantur, hi eadem in campo foroque et in curia serio ludunt; illi in litoribus harenae congestu simulacra domuum excitant, hi ¹⁵ ut magnum aliquid agentes in lapidibus ac parietibus et tectis molendi occupati tutelae corporum inuenta in periculum uerterunt. ergo par pueris longiusque progressis, sed in alia maioraque error est. non inmerito itaque horum contumelias sapiens ut iocos ³ accipit. et aliquando illos tanquam pueros malo poenaque admonet ²⁰ adficit], non quia accepit iniuriam, sed quia fecerunt et ut desinant facere. sic enim et pecora uerbere domantur, nec irascimur illis, cum sessorem recusauerunt, sed conpescimus, ut dolor contumaciam uincat. ergo et illud solutum scies, quod nobis opponitur: quare, si non accepit iniuriam sapiens nec contumeliam, punit eos qui ²⁵ fecerunt? non enim se ulciscitur, sed illos emendat.

XIII. Quid est autem, quare hanc animi firmitatem non credas ¹ in uirum sapientem cadere, cum tibi in aliis idem notare, sed non ex eadem causa liceat? quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis et a frigida prohibiti maledicta in malam partem ³⁰ accipit? hunc adfectum aduersus omnis habet sapiens, quem aduersus ²

1 hisdem ? ioculari * 4 om̄s* (*ras. puncti*) 5 puerilis animi *Gertz*: animi

6 errores (*ras.*) pueri^s (s *m. pr.*) 10 inter esse 11 auaria
argentiq; * (*ras. uuius puncti*) 12 magistratūis *uide p. 22, 1* 14 simulac*

domuⁿ excitat (*n m. pr.*) 15 degentes ac *delet Gertz sed*
uide Schultesium (diar. Gottig. 1871 p. 1119) et Thurotum (Reue critiq. 1875
p. 71) 18 inmerito 19 p̄naq; admonet [adficit] *Fickert*: amonet afficit

28 frenetico 30 affectu

aegros suos medicus, quorum nec obscena, si remedio egent, contrectare nec reliquias et effusa intueri dedignatur nec per furorem saeuientium excipere conuicia: scit sapiens omnis hos qui togati purpuratique incedunt, ualentes coloratos male sanos esse, quos non aliter uidet quam aegros intemperantis. itaque ne suscenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus medentem et quo animo honores eorum nihilo aestimat, eodem parum honorifice facta. quemadmodum non placebit sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis ultimae salutanti mutua salutationem non reddiderit: sic se ne suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint. scit enim illos nihil a mendicis differre, immo miseres esse. illi enim exiguo, hi multo egent. et rursus non tangetur, si illum rex Medorum Attalusue Asiae salutantem silentio ac uultu adroganti transierit. scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum quam eius, cui in magna familia cura obtigit aegros insanosque conpescere. num moleste feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex hijs, qui ad Castoris negotiantur nequam mancipia ementes uendentesque, quorum tabernae pessimorum seruorum turba refertae sunt? non, ut puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? ergo ut huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita et regis: habes sub te Parthos et Medos et Bactrianos, sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contingit, sed lupos taeterrimos, sed uenales, sed nouum aucupantes dominium. nullius ergo mouebitur contumelia. omnes enim inter se differant, sapiens quidem pares illos ob aequalem stultitiam omnis putat. nam si semel se demiserit eo, ut aut iniuria moueatur aut contumelia, non poterit unquam esse securus. securitas autem proprium bonum sapientis est, nec committet, ut iudicando contumeliam sibi factam honorem habeat ei qui fecit. necesse est enim, a quo quisque contemni moleste ferat, suspici gaudeat.

1 obscena 4 male sanos *inducit Haase* (incedunt ut ualentes, coloratos male sanos esse *cum Maduigio Gertz*) 8 quemadmodū 10 se *omissum, quod certatim addunt uel ante ne uel post ne uel ante si* 11 asy uultu arroganti 16 egros 17 cōpescere 21 contingit *Curio*: contigit lupos taeterrimos *Koch*: post trimos (hostes teterrimos *cum Maduigio Gertz*)
 26 differant *Gertz*: differunt 28 poterit *uon* poterit *cod.* unqua 30 necessesest

XIV. Tanta quosdam dementia tenet, ut sibi contumeliam fieri putent posse a muliere. quid refert quam habeant, quot lecticarios habentem, quam oneratas aures, quam laxam sellam? aequae imprudens animal est et, nisi scientia accessit ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. quidam se a cinerario impulsos moleste ferunt et contumeliam uocant ostiari difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubiculari supercilium. o quantus inter ista risus tollendus est, quanta uoluptate implendus animus ex alienorum errorum tumultu contemplanti quietem suam! quid ergo? sapiens non accedet ad fores, quas durus ianitor obsidet? ille uero, si res necessaria uocabit, experietur et illum quisquis erit tamquam canem acrem obiecto cibo leniet nec indignabitur aliquid impendere, ut limen transeat, cogitans et in pontibus quibusdam pro transitu dari. itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc salutationum publicum exerceat, donabit. scit enim solere uenalia. ille pusilli animi est, qui sibi placet, quod ostiario libere respondit, quod uirgam eius fregit, quod ad dominum accessit et petiit corium. facit se aduersarium qui contendit, et ut uincat, par fuit. at sapiens colapho percussus quid faciet? quod Cato, cum illi os percussum esset: non excanduit, non uindicauit iniuriam, ne remisit quidem, sed factam negauit: maiore animo non agnouit quam ignouisset. non diu in hoc haerebimus: quis enim nescit nihil ex his, quae creduntur mala aut bona, ita uideri sapienti ut omnibus? non respicit, quid omnes turpe iudicent aut miserum. non ita qua populus, sed ut sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium uadit.

XV. Desinite itaque dicere: non accipiet ergo sapiens iniuriam, si caedetur, si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscenorum uocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio

2 habeat (in *m. pr.*) quot] quod 6 impulsos ostiari¹ 7 inter ista risus tollendus *deteriores*: risus inter ista risus tolerandus 8 implendus 11 tanqua

12 impendere 15 sciet *inuerito Gertz*: cf. 13, 3 non placebit sibi . . . scit; non tangetur . . . scit 16 emi solere *Koch*: emere (me *in ras.*) *Non peculiaris quaedam emendi res uenales scientia significatur, sed rerum uenaliu[m] emtionem cuius permitti idque illum scire* 17 petiit *E²*: petiit facit *omisso* se aduersarium *sed in margine* facit se aduersarii *m. alt.* 18 colapho *col.* colaphis *uulgo* 19 illi os (i os *in ras.*) 24 omnes *Gertz*: homines non ita *deteriores*: nult (*in ras.*) 25 sidera 28 eruetur *deteriores*: eruetur

regis recumbere infra mensam uescique cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur eorum quae excogitari pudori ingenuo molesta possunt? in quantumcumque ista uel numero uel magnitudine creuerint, eiusdem naturae erunt: si non tangent illum parua, ne maiora quidem. si non tangent pauca, ne plura quidem. sed ex imbecillitate uestra coniecturam capitis ingentis animi, et cum cogitastis, quantum putetis uos pati posse, sapientis patientiae paulo ulteriorem terminum ponitis: at illum in aliis mundi finibus sua uirtus conlocauit nihil uobiscum commune habentem. quaere et aspera et quaecumque toleratu grauiora sunt audituque et uisu refugienda: non obruetur eorum coetu et qualis singulis, talis uniuersis obsistet. qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, et animi magnitudinem intra certos fines tenet, male agit: uincit nos fortuna, nisi tota uincitur. ne putes istam Stoicam esse duritiam, Epicurus, quem uos patronum inertiae uestrae adsumitis putatisque mollia ac desidiosa praecipere et ad uoluptates ducentia, raro, inquit, fortuna sapienti interuenit. quam paene emisit uiri uocem! uis tu fortius loqui et illam ex toto summouere! domus haec sapientis angusta, sine cultu, sine strepitu, sine adparatu, nullis adseruatur ianitoribus turbam uenali fastidio digerentibus, sed per hoc limen uacuum et ab ostiariis liberum fortuna non transit. scit non esse illic sibi locum, ubi sui nihil est.

XVI. Quodsi Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulsit, aduersus iniurias exurgit, quid apud nos incredibile uideri potest aut supra humanae naturae mensuram? ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurias non esse. nec enim est, quod dicas hoc naturae repugnare. non negamus rem incommodam esse uerberari et impelli et aliquo membro carere, sed omnia ista negamus iniurias esse. non sensum illis doloris detrahimus, sed nomen iniuriae, quod non potest recipi uirtute salua. uter uerius dicat uidebimus: ad contemptum quidem iniuriae uterque consentit. quaeris quid inter duos intersit? quod inter gladiatores fortissimos, quorum

6 imbecillitate	8 a ^t d illu	9 collocauit	10 quaere <i>Maduig</i> : quare
12 c ^e tu	illud (d <i>ea</i> t <i>corr.</i>)	15 putes, <i>m. rec. superscr.</i> I dicas	
patru ^o (<i>o m. pr.</i>)	18 pen ^e s	20 apparatu	ad ^s seruatur
abostiaris ^h	21 qui id <i>Haase</i>	31 cont ^p tu	32 inter duos <i>recte</i>

tuetur Gertz

alter premit nolnus et stat in gradu, alter respiciens ad clamantem
 populum significat nihil esse et intercedi non patitur. non est, 3
 quod putes magnum, quo dissidemus: illud quo de agitur, quod
 unum ad uos pertinet, utraque exempla hortantur, contemnere
 5 iniurias et quas iniuriarum umbras ac suspiciones dixerim, con-
 tumelias, ad quas despiciendas non sapiente opus est uiro, sed
 tantum consipiente, qui sibi possit dicere: utrum merito mihi
 ista accidunt an inmerito? si merito, non est contumelia, iudicium
 est. si inmerito, illi qui iniusta facit, erubescendum est. et quid 4
 10 est illud quod contumelia dicitur? in capitis mei leuitatem iocatus
 est et in oculorum ualetudinem et in crurum gracilitatem et in
 staturam: quae contumelia est, quod apparet audire? coram uno
 aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur, et eorum aliis
 libertatem non relinquimus, quae ipsi in nos dicere adsueuimus.
 15 iocis temperatis delectamur, inmodicis irascimur.

XVII. Chrysippus ait quendam indignatum, quod illum ali- 1
 quis ueruecem marinum dixerat. in senatu flentem uidimus Fidum
 Cornelium, Nasonis Ouidi generum, cum illum Corbulo strutho-
 camelum depilatum dixisset. aduersus alia maledicta mores et
 20 uitam conuoluerantia frontis illi firmitas constitit, aduersus hoc
 tam absurdum lacrimae prociderunt: tanta animorum inbecillitas
 est, ubi ratio discessit. quid quod offendimur, si quis sermonem 2
 nostrum imitatur, si quis incessum, si quis uitium aliquod corporis
 aut linguae exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante quam
 25 nobis facientibus. senectutem quidam inuiti audiunt et canos et
 alia ad quae uoto peruenitur. paupertatis maledictum quosdam
 perussit, quam sibi obiecit quisquis abscondit. itaque materia
 petulantibus et per contumeliam urbanis detrahitur, si ultro illam
 et prior occupes. nemo risum praebuit qui ex se coepit. Vatinius, 3

1 uulnus, *m. rec. superser.* sibi illatū 3 quo dissidemus *B1*: quod dissidem^s

4 consipiente *Rubeniū*: consipiente Qui si possit 8 inmerito

9 inmerito ^erubescendu 10 leuitatē, *m. rec. superser.* planitie 1 depi-

lacione, *item m. rec. in marg.* leuitatem 1 depilationem 12 que 14 ad-

ueuimus 17 herbecē 19 et uitam *Lipsius*: etuitia 20 etconuoluerantia

25 quidam *deteriores*: qdem 27 itaque] atqui *Gertz*, sed illud refertur
 ad crimē ex ipsa abscondita paupertate in abscondentes redundans

29 cepit *h. e.* coepit, quo risus a nobis ipsis occupatus significatur

hominem natum et ad risum et ad odium, scurram fuisse uenustum ac dicacem memoriae proditum est. in pedes suos ipse plurima dicebat et in fauces concisas. sic inimicorum, quos plures habebat quam morbos, et in primis Ciceronis urbanitatem effugerat. si hoc potuit ille duritia oris, qui assiduus conuiciis pudere dediderat, 5 cur is non possit, qui studiis liberalibus et sapientiae cultu ad aliquem profectum peruenerit. adice quod genus ultionis est eripere ei, qui fecit, factae contumeliae uoluptatem. solent dicere: o miserum me! puto, non intellexit. adeo fructus contumeliae in sensu et indignatione patientis est. deinde non decriit illi ali- 10 quando par. inuenietur qui te quoque uindictet.

1 XVIII. C. Caesar inter cetera uitia, quibus abundabat, contumeliosus mira libidine ferebatur omnis aliqua nota ferendi, ipse materia risus benignissima: tanta illi palloris insaniam testantis foeditas erat, tanta oculorum sub fronte anili latentium toruitas, 15 tanta capitis destituti et emendicatis capillis adpersi deformitas. adice obsessam setis ceruicem et exilitatem crurum et enormitatem pedum. immensum est, si uelim singula referre, per quae in parentes auosque suos contumeliosus fuit, per quae in uniuersos 2 ordines: ea referam, quae illum exitio dederunt. Asiaticum 20 Valerium in primis amicis habebat, ferocem uirum et uix aequo animo alienas contumelias laturum. huic in conuiuio, id est in contione, uoce clarissima, qualis in concubitu esset uxor eius, obiecit. di boni, hoc uirum audire principem scire et usque eo licentiam peruenisse, ut, non dico consulari, non dico amico, 25 sed tantum marito princeps et adulterium suum narret et fasti-

I uenustum *Gronouius*: et uenustum 5 assiduus dediderat *Pincianus*:
 didicerat 6 cur^{is} (*post cur ras.*) 7 peruenerit *Muretus*: peruenerat
 est ultionis 9 contumelie 10 patientis^e 11 decriit^c 12 C. et hic et
infra scripsi secutus praeceptum Quint. 1, 7, 25 et lapidum incisorum aucto-
ritatem, quauis codex: mira constantia omnibus locis G. teneat 13 mira
 libidine *Haase, Maduig*: mirabiliter 14 foeditas^s (*s m. pr.*) anili* (*ras.*
trium fere litterarum) 16 emendacitatis sed emendicatis *superscr.* aspersi
uerba tanta—deformitas, quae *Gertz*: se non intellegere profitetur, satis, ut
opinor, explicantur iis quae inueniuntur de breu. uit. 12, 3 dum coma . . de-
ficiens hinc atque illinc in frontem compellitur 17 sctus inormitatem
 23 id est *Lipsius*: idē (*post e leuis ras.*) inconcione

dium! Chaereae contra, tribuno militum, sermo non pro manu 3
erat, languidus sono et, ni facta nosses, suspectior. huic Gaius
signum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat aliter atque
aliter exprobrans armato mollitiam. haec ipse perlucidus, crepidatus,
5 auratus. coegit itaque illum uti ferro, ne saepius signum peteret:
ille primus inter coniuratos manum sustulit, ille ceruicem mediam
uno ictu decedit. plurimum deinde undique publicas ac priuatas
iniurias ulciscantium gladiatorum ingestum est, sed primus uir fuit,
qui minime uisus est. at idem Gaius omnia contumelias putans, 4
10 ut sunt ferendarum impatientes faciendarum cupidissimi, iratus fuit
Herennio Macro, quod illum Gaium salutauerat. nec inpune cessit
primipilari, quod Caligulam dixerat. hoc enim in castris natus et
alumnus legionum uocari solebat, nullo nomine militibus familiarior
umquam factus. sed iam Caligulam conuicium et probrum iudicabat.
15 conturbatis ergo hoc ipsum solacio erit, etiamsi nostra facilitas 5
ultionem omiserit, futurum aliquem qui poenas exigat a procace
et superbo et iniurioso, quae uisus numquam in uno homine et in
una contumelia consumuntur. respiciamus eorum exempla, quorum
laudamus patientiam, ut Socratis, qui comoediarum publicatos in
20 se et spectatos sales in partem bonam accepit risitque non minus
quam cum ab uxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur.
Antistheni mater barbara et Thraessa obiciebatur. respondit et
deorum matrem Idaeam esse.

NIX. Non est in rixam conluctationemque ueniendum. procul 1
25 auferendi pedes sunt et quidquid horum ab imprudentibus fiet
(fieri autem nisi ab imprudentibus non potest) negligendum et
honores iniuriaeque uolgi in promiscuo habendae. nec his dolen-
dum nec illis gaudendum: alioqui multa timore contumeliarum 2
aut taedio necessaria omitemus publicisque et priuatis officiis, ali-

1 cherre* contra tribuno *Gertz*: contubno 2 languidus (us *in ras.*)
3 m ueneris^o priapi (*superscr. m. alt.*) 9 putans, ut *Bongarsius*,
Haase: putat et 10 impatientes *cod.* 11 cupidissimi *deteriores*: cupidissimis
11 impune 12 primipilarii 14 unquā (un *in ras.*) 15 contur-
batis *E²*: conturbatus 16 qpenas 17 nunquā 18 contumeli^a (a *m. pr.*)
19 Socrates qcomedia² 20 et spectatos] expectatos 22 ethressa
23 ideam 24 conluctationem 25 qcqd 26 ipotest* (*ras. fortasse*
puncti) 27 uulgi impromiscuo

quando etiam salutaribus non occurremus, dum muliebris nos cura angit aliquid contra animum audiendi. aliquando etiam obirati potentibus detegemus hunc adfectum intemperanti libertate. non est autem libertas nihil pati. fallimur. libertas est animum superponere iniuriis et eum facere se, ex quo solo sibi gaudenda ueniant, 5 exteriora diducere a se, ne inquieta agenda sit uita omnium risus, omnium linguas timenti. quis enim est, qui non possit contumeliam 3 facere, si quisquam potest? diuerso autem remedio utetur sapiens adfectatorque sapientiae: imperfectis enim et adhuc ad publicum se iudicium dirigentibus hoc proponendum est inter iniurias ipsos 10 contumeliasque debere uersari: omnia leuiores accident expectantibus. quo quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat, memor in prima acie altos ordines stare. contumelias et uerba probrosa et ignominias et cetera dehonestamenta uelut clamorem hostium ferat et longinqua tela et saxa sine 15 uolnere circa galeas crepitantia. iniurias uero ut uolnere, alia armis, alia pectori infixas, non deiectus, ne motus quidem gradu sustineat. etiamsi premeris et infesta ui urgeris, cedere tamen turpe est: adsignatum a natura locum tuere. quaeris quis hic sit locus? uiri. 4 sapienti aliud auxilium est huic contrarium. uos enim rem geritis, 20 illi parta uictoria est. ne repugnet uestro bono et hanc spem, dum ad uerum peruenistis, alite in animis libentesque meliora excipite et opinione ac uoto iuuate: esse aliquem inuictum, esse aliquem, in quem nihil fortuna possit, e republica generis humani est.

5 gaudenda] *ne manca sit sententia, uoluerit esse uidetur* dolenda

6 diducere *Gertz*: deducere risus * 9 affectatorq; 12 honestior

13 *interpunctionem correxit Gertz, fuit* gerat. memor . . . stare contumelias 16 uolnere uolnere 18 infestauit & urgere 19 queris

20 est (*ras.*) 23 aliquem *Muretus*: aliquid 24 e re publica humani generis est *Curio*: ere publica est. generis humani est.

L. ANNAEI SENECAE
DIALOGORVM LIBER III.

AD NOVATVM

DE IRA

LIBER I.

I. Exegisti a me, Nouate, ut scriberem quemadmodum
posset ira leniri, nec inmerito mihi uideris hunc praecipue adfectum
pertinuisse maxime ex omnibus taetrum ac rabidum. ceteris enim
aliquid quieti placidique inest, hic totus concitatus et in inpetu
5 doloris est, armorum sanguinis suppliciorum minime humana furens
cupiditate, dum alteri noceat sui negligens, in ipsa inruens tela et
ultionis secum ultorem tracturae audis. quidam itaque e sapien-
2 tibus uiris iram dixerunt breuem insaniam. aequae enim impotens
sui est, decoris oblita, necessitudinum inmemor, in quod coepit
10 pertinax et intenta. rationi consiliisque praecclusa, uanis agitata
causis, ad dispectum aequi uerique inhabilis, ruinis simillima, quae
super id quod oppressere franguntur. ut scias autem non esse
3 sanos quos ira possedit, ipsum illorum habitum intueri. nam ut
furentium certa indicia sunt audax et minax uultus, tristis frons, torua
15 facies, citatus gradus, inquietae manus, color uersus, crebra et
uehementius acta suspiria, ita irascentium eadem signa sunt:
flagrant ac micant oculi, multus ore toto rubor exaestuante ab
4 imis praecordiis sanguine, labra quatiuntur, dentes comprimuntur,
horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articu-

2 Inmerito affectum 3 tetrum 5 doloris est *cod.* est doloris *uulgo*

6 inruens 7 ultorem tracturae *Pincionius*; multa ira tracturū (ū in ras.)

8 eq 9 coepit 11 dispectum *deteriores*: despectū 14 sunt audax]

recta interpunctio (uulgabatur enim sunt, audax) a Gertzio reuocata iam inuenitur in ed. Ven. alt. uult⁹ 17 exaestuante *B*: et estuante 18 ymis

19 surrigunt

lorum se ipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque et parum
 explanatis uocibus sermo praeruptus et conplosae saepius manus
 et pulsata humus pedibus et totum concitum corpus nugasque
 delirae mentis agens, foeda uisu et horrenda facies deprauantium
 5 se atque intumescantium. nescias utrum magis detestabile uitium
 sit an deforme. cetera licet abscondere et in abdito alere: ira
 se profert et in faciem exit, quantoque maior, hoc efferuescit
 manifestius. non uides ut omnium animalium, simul ad nocendum
 insurrexerunt, praecurrant notae ac tota corpora solitum quietumque
 6 egrediantur habitum et feritatem suam exasperent? spumant apris
 ora, dentes acuuntur adtritu, taurorum cornua iactantur in uacuum
 et harena pulsu pedum spargitur, leones fremunt, inflantur inritatis
 colla serpentibus, rabidarum canum tristis adspectus est: nullum
 est animal tam horrendum tam perniciosumque natura, ut non
 7 appareat in illo, simul ira inuasit, nouae feritatis accessio. nec
 ignoro ceteros quoque adfectus uix occultari, libidinem metumque
 et audaciam dare sui signa et posse praenosci. neque enim ulla
 uehementior intra agitatio, quae nihil moueat in uultu. quid ergo
 interest? quod alii adfectus apparent, hic ^{adfectus uix} eminet. ^{conspicitur.}

1 II. Iam uero si effectus eius damnaque intueri uelis, nulla
 20 pestis humano generi pluris stetit. uidebis caedes ac uenena et
 reorum mutuas sordes et urbium clades et totarum exitia gentium
 et principum sub ciuili hasta capita uenalia et subiectas tectis
 faces nec intra moenia coercitos ignes sed ingentia spatia regionum
 2 hostili flamma relucetia. adspice nobilissimarum ciuitatum funda-
 25 menta uix notabilia: has ira deiecit. adspice solitudines per multa
 milia sine habitatore desertas: has ira exhaustit. adspice tot me-

3 nugasque delirae mentis *Koch*: magnasque irae minas *cod.* magnasque ruinas
Madvig, magnasque ore spumas *Haupt* 4 foeda 5 adq; uicium
 6 et in abdito *plerique libri*: et abdito 9 praecurrant] procurrant *cum ue-*
tustioribus editionibus maluit Gertz sed illud tuctur Schultess conlato u. 17
 praenosci; *cf. praeterea epp.* 74, 33 quemadmodum in corporibus languosis signa
 praecurrunt quietumque *ceteri*: qetū 12 arena irritatis 14
 tam perniciosumque] *de hac particulae que conlocatione, ab editoribus spreta,*
cf. Ellendt ad Cic. de or. 1, 1, 2, *ubi cum alia exempla ex libro illo, tum*
 2, 33, 112 *tantos tam praecipitatosque casus adfert* 15 nouae *Neap.*: noue
 (nou noua) *cod.* 16 affect' 18 agitatio *Madvig*: cogitatio *cod.* concitatio
Gertz est *post* cogitatio *omissum* uultu 19 afftus 20 dapnaq;
 23 asta 27 aspice

moriam proditos duces, mali exempla fati: alium ira in cubili suo confodit, alium intra sacra mensae iura percussit, alium inter leges celebrisque spectaculum fori lancinauit, alium filii parricidio dare sanguinem iussit, alium seruili manu regalem aperire iugulum, 5 alium in cruce membra distendere. et adhuc singulorum supplicia 3 narro: quid, si tibi libuerit relictis in quos ira uiritim exarsit adspicere caesas gladio contiones et plebem inmisso milite contrucidatam et in perniciem promiscuam totos populos capitis damnatos * * *

10 * * * tamquam aut curam nostram deserentibus aut auctoritatem 4 contemnentibus, quid? gladiatoribus quare populus irascitur et tam inique, ut iniuriam putet, quod non libenter pereunt? contemni se iudicat et uultu, gestu, ardore a spectatore in aduersarium uertitur. quidquid est tale, non est ira, sed quasi ira, sicut puero- 5 rum, qui si ceciderunt, terram uerberari uolunt et saepe ne sciunt 15 quidem, cur irascantur, sed tantum irascuntur, sine causa et sine iniuria, non tamen sine aliqua iniuriae specie nec sine aliqua poenae cupiditate. deluduntur itaque imitatione plagarum et simulatis deprecantium lacrimis placantur et falsa ultione falsus dolor tollitur.

20 III. Irascimur, inquit, saepe non illis qui laeserunt, sed iis 1 qui laesuri sunt: ut scias iram non ex iniuria nasci. uerum est irasci nos laesuris, sed ipsa cogitatione nos laedunt, et iniuriam qui facturus est, iam facit. ut scias, inquit, non esse iram poenae 2 cupiditatem, infirmissimi saepe potentissimis irascuntur. nec poenam 25 concupiscunt quam non sperant. primum diximus cupiditatem esse poenae exigendae, non facultatem. concupiscunt autem homines et quae non possunt. deinde nemo tam humilis est, qui poenam uel summi hominis sperare non possit: ad nocendum potentes sumus. Aristotelis finitio non multum a nostra abest. 3 ait enim iram esse cupiditatem doloris reponendi. quid inter 30 nostram et hanc finitionem intersit, excqui longum est. contra

2 nise iura (ira *Neap.*) malim abesse cf. *Tac. ann.* 1, 42 sacra legationis; 2, 65 sacra regni; 13, 16 inter sacra mensae; *Val. Max.* 5, 3, 3 a sacris perfidae mensae it leges quod est inter leges *cod.*, quam scripturam a superioribus editoribus fere retentam non est cur abiciamus 5 distendere *Lipsius*: diffindere 7 aspicere 8 capitis damnatos *Maduig*: capitis dampna 13 uultu 14 quicquid 16 cur *Gruterus*: cui 17 pene 20 et 23 inqt (t *corr.*) 23 et 26 pene 24 et 28 pene

utramque dicitur feras irasci nec iniuria inritatas nec poenae
dolorisue alieni causa. nam etiamsi haec efficiunt, non haec
4 petunt. sed dicendum est feras ira carere et omnia praeter
hominem. nam cum sit inimica rationi, nusquam tamen nascitur,
nisi ubi rationi locus est. impetus habent ferae, rabiem, feritatem, 5
incursum: iram quidem non magis quam luxuriam. et in quasdam
5 uoluptates intemperantiores homine sunt. non est quod credas
illi qui dicit:

*non aper irasci meminit, non fidere cursu
cerua nec armentis incurrere fortibus ursi.*

irasci dicit incitari, impingi. irasci quidem non magis sciunt quam
6 ignoscere. muta animalia humanis adfectibus carent, habent autem.
similes illis quosdam impulsus: alioqui si amor in illis esset, et
odium esset. si amicitia, et simultas. si dissensio, et concordia:
quorum aliqua in illis quoque extant uestigia, ceterum humanorum 15
7 pectorum propria bona malaque sunt. nulli nisi homini concessa
prudentia est, prouidentia, diligentia, cogitatio. nec tantum uirtu-
tibus humanis animalia, sed etiam uitii prohibita sunt. tota
illorum ut extra ita intra forma humanae dissimilis est: regium
est illud et principale aliter ductum. ut uox est quidem, sed 20
non explanabilis et perturbata et uerborum inefficax, ut lingua,
sed deuincta nec in motus uarios soluta: ita ipsum principale
parum suptile, parum exactum. capit ergo uisus speciesque rerum
8 quibus ad impetus euocetur, sed turbidas et confusas. ex eo pro-
cursus illorum tumultusque uehementes sunt, metus autem sollici- 25
tudesque et tristitia et ira non sunt, sed his quaedam similia:
ideo cito cadunt et mutantur in contrarium et cum acerrime
sacuerunt expaueruntque, pascuntur et ex fremitu discursuque
uesano statim quies soporque sequitur.

1 IV. Quid esset ira satis explicitum est. quo distet ab ira- 30
cundia apparet: quo ebrius ab ebrioso et timens a timido. iratus

I irritatas (*prior r corr.*) pene 7 uoluptates libri plerique: uolun-
tates 9 nonaperirasci (*eri corr. in ras.*) 12 affectib; 13 alioqui
si amor in illis esset et odium, esset amicitia et simultas, dissensio et con-
cordia *Maduig probabiliter* 19 regium — 20 ductum *induxit Haase, uindi-
cauit Maduig* regium est *Pincianus*: regumē 20 illud (*d ea t corr.*)
ut *in-ras.* 23 subtile, *sed b corr.* 24 impetus 25 illorum *Haase*:
illa 24 + +
29 utesano, *in marg. m.* 4 utesano

potest non esse iracundus: iracundus potest aliquando iratus non esse. cetera quae pluribus apud Graecos nominibus in species 2 iram distinguunt, quia apud nos uocabula sua non habent, praeteribo, etiamsi amarum nos acerbumque dicimus, nec minus 5 stomachosum, rabiosum, clamosum, difficilem, asperum, quae omnia irarum differentiae sunt. inter hos morosum ponas licet, delicatum iracundiae genus. quaedam enim sunt irae, quae intra clamorem 3 considunt. quaedam non minus pertinaces quam frequentes. quaedam sacuae manu, uerbis parciores. quaedam in uerborum maledictorumque amaritudinem effusae. quaedam ultra querellas et 10 auersationes non exeunt. quaedam altae grauesque sunt et introrsus uersae. mille aliae species sunt mali multiplicis.

V. Quid esset ira quaesitum est, an in ullum aliud animal 1 quam in hominem caderet, quo ab iracundia distaret et quot 15 eius species essent: nunc quaeramus, an ira secundum naturam sit et an utilis atque ex aliqua parte retinenda.

An secundum naturam sit manifestum erit, si hominem in- 2 spexerimus: quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? quid homine aliorum amantius? 20 quid ira infestius? homo in adiutorium mutuum genitus est, ira in exitium. hic congregari uult, illa discedere. hic prodesse, illa nocere. hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos perdere. hic aliorum commodis uel impendere se paratus est, illa in periculum, dummodo deducat, descendere. quis ergo magis naturam 3 25 ignorat rerum quam qui optimo eius operi et emendatissimo hoc ferum ac perniciosum uitium adsignat? ira, ut diximus, auida poenae est, cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori minime secundum eius naturam est. beneficiis enim humana uita constat et concordia, nec terrore sed mutuo amore in foedus 30 auxiliumque commune constringitur.

I iracundus potest *Muretus*: iracundus ⁱⁱ potest 2 apud (d ex t corr.)

3 distinguunt apud 6 morsu (o m. pr.) 8 considunt (*non* concidunt) *cod. cf. de ben.* 3, 23, 2 donec hostilis ira consideret 10 querellas

11 auersationes *E*¹: aduersationes 13 alii 14 qd̄ *superser.* ot

16 adq; 18 qd̄ *superser.* o habitu *dett.*: habitus 19 quid homine *dett.* *Pincianus*: homine 22 perdere *Haase*: petere 23 commodis *E*²: incommodis impedere se (se in *ras.*) 25 7 emendatissimo (7 e in *ras.*)

27 p̄n̄q̄ cupidinem (t *del. m. pr.*) 29 inf̄q̄dus

1 VI. Quid ergo? non aliquando castigatio necessaria est? quidni? sed haec sine ira, cum ratione. non enim nocet, sed medetur specie nocendi. quemadmodum quaedam hastilia detorta ut corrigamus adurimus et adactis cuneis non ut frangamus sed ut explicemus elidimus, sic ingenia uitio praua dolore corporis 5
 2 animique corrigimus. nempe medicus primo in leuibus uitis temptat non multum ex cotidiana consuetudine inflectere et cibus, potionibus, exercitationibus ordinem inponere ac ualitudinem tantum mutata uitae dispositione firmare. proximum est, ut modus proficiat. si modus et ordo non proficit, subducit aliqua et circumcidit. si ne hoc quidem respondet, interdicit cibus et abstinentiam corpus exonerat. si frustra molliora cesserunt, ferit uepam membrisque, si adhaerentia nocent et morbum diffundunt manus adfert: 10
 3 nec ulla dura uidetur curatio, cuius salutaris effectus est. ita legum praesidem ciuitatisque rectorem decet, quamdiu potest. 15 uerbis et his mollioribus ingenia curare, ut facienda suadeat cupiditatemque honesti et aequi conciliet animis faciatque uitiorum odium, pretium uirtutum; transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc et exprobrat; nouissime ad poenas et has adhuc leues et reuocabiles decurrat; ultima supplicia sceleribus 20
 4 ultimis ponat, ut nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit. hoc uno medentibus erit dissimilis, quod illi quibus uitam non potuerunt largiri facilem exitum praestant, hic damnatos cum dedecore et traductione uita exigit, non quia delectetur ullius poena, procul est enim a sapiente tam inhumana feritas, sed ut 25
 5 documentum omnium sint, et quia uiui noluerunt prodesse, morte certe eorum respublica utatur. non est ergo natura hominis poenae adpetens: ideo ne ira quidem secundum naturam hominis, quia poenae adpetens est. et Platonis argumentum adferam: quid enim nocet alienis uti ex parte qua nostra sunt? *Vir bonus,* 30
inquit, non laedit. poena laedit. bono ergo poena non conuenit.

2 sine ira *Gertz*: sincera

8 acualetudinem

11 hoc *Madvig*: adhoc(adhuc *E²*)

18 uirtuti (i m. pr. ut uidetur)

19 adpenas

20 ul tima (l corr.)

23 damnatos *Fickert*: danat;

24 uitam (utrum

*lineola manu pr. an alt. addita sit, incertum)*26 et qui uiui *Muretus*, etquia uiui *Haupt*: et qui alicui

28 et 29 penę

29 adferam (f *superscr.*)

31 nonledit

pena ledit

pena et sic semper

ob hoc nec ira, quia poena irae conuenit. si uir bonus poena non gaudet, non gaudebit ne eo quidem adfectu, cui poena uoluptati est: ergo non est naturalis ira.

VII. Numquid, quamuis non sit naturalis ira, adsumenda 1
 5 est, quia utilis saepe fuit? extollit animos et incitat. nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma subdita est et hic stimulus peragitauit misitque in pericula audaces. optimum itaque quidam putant temperare iram, non tollere, eoque detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere, id uero
 10 retinere, sine quo languabit actio et uis ac uigor animi resoluetur. ^{etiam} primum facilius est excludere perniciosam quam regere, et non admittere quam admissa moderari. nam cum se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt nec recidi se minuiue patiuntur. deinde ratio ipsa, cui freni traduntur, tamdiu potens est quamdiu 3
 15 diducta est ab adfectibus. si miscuit se illis et inquinauit, non potest continere quos summouere potuisset. commota enim semel et excussa mens eo ^{u. accidit} pergit, quo impellitur. quarundam rerum 4
 initia in nostra potestate sunt, ulteriora nos uis sua rapiunt nec regressum relinunt. ut in praeceptis datis corporibus nullum sui
 20 arbitrium est nec resistere morariue deiecta potuerunt, sed consilium omne et paenitentiam inreuocabilis praecipitatio abscondit et non licet eo non peruenire, quo non ire licuisset: ita animus si in iram, amorem aliosque se proiecit adfectus, non permittitur reprimere inpetum. rapiat illum oportet et ad inum agat pondus
 25 suum et uitiorum natura procliuiis.

VIII. Optimum est primum iritamentum irae protinus spernere 1
 ipseque repugnare seminibus et dare operam ne incidamus in iram. nam si coepit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est, quoniam nihil rationis est, ubi semel adfectus in-
 30 ductus est iusque illi aliquod uoluntate nostra datum est: faciet de cetero quantum uolet, non quantum permiseris. in primis, 2
 inquam, finibus hostis arcendus est. nam cum intrauit et portis se intulit, modum a captiuis non accipit. neque enim sepositus est animus et extrinsecus ^{et} speculatur adfectus, ut illos non patiatur

13 posuer (*in fine ras.*) rectore sunt *deteriores nonnulli*: rectores sunt

15 ab adfectibus; (*f. superser.*) 17 eo pergit *Koch*: eis eruit (*sed is in ras.*)

19 relinunt (*e in q corr.*)

22 nonne *licuisset

28 cepit

ultra quam oportet procedere, sed in adfectum ipse mutatur
 ideoque non potest utilem illam uim et salutarem / proditam iam
 3 infirmatamque reuocare. non enim, ut dixi, separatas ista sedes
 suas diductasque habent, sed adfectus et ratio in melius peiusque
 mutatio animi est. quomodo ergo ratio occupata et oppressa 5
 uitiiis resurget, quae irae cessit? aut quemadmodum ex confusione
 4 se liberabit, in qua peiorum mixtura praeualuit? sed quidam,
 inquit, in ira se continent. utrum ergo ita ut nihil faciant
 eorum quae ira dictat an ut aliquid? si nihil faciunt, adparet non
 esse ad actiones rerum necessariam iram, quam uos, quasi fortius 10
 5 aliquid ratione haberet, aduocabatis. * * denique interrogo, ualentior
 est quam ratio an infirmior? si ualentior, quomodo illi modum
 ratio poterit inponere, (cum parere nisi inbecilliora non soleant?
 si infirmior est, sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio
 6 nec desiderat inbecillioris auxilium. at irati quidam constant 15
 sibi et se continent. quando? cum iam ira euanescit et sua
 sponte decedit, non cum in ipso feruore est. tunc enim potentior
 7 est. quid ergo? non aliquando in ira quoque et dimittunt incolumes
 intactosque quos oderunt et a nocendo abstinent? faciunt. quando?
 cum adfectus percussit adfectum et aut metus aut cupiditas 20
 aliquid inpetrauit. non rationis tunc beneficio quieuit, sed ad-
 factuum infida et mala pace.

1 IX. Deinde nihil habet in se utile nec acuit animum ad res
 bellicas. numquam enim uirtus uitio adiuuanda est se contenta.
 quotiens inpetu opus est, non irascitur, sed exurgit et in quantum 25
 putauit opus esse, concitatur remittiturque, non aliter quam quae
 tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt in quantum
 2 torqueantur. *ira*, inquit Aristoteles, *necessaria est. nec quicquam*
sine illa expugnari potest, nisi illa inplet animum et spiritum
accendit. utendum autem illa est non ut duce, sed ut milite. 30

4 affect; 7 se liberabit *ceteri*: seliberauit 9 apparet*(*parua*
ras.) 11 *post* aduocabatis *alteram partem argumentationis omissam esse*

Huase intellexit 20 adfectus et adfectū utrobique f *sup.* d *scr.*

21 affectuum 25 impetu exurgit 26 remittiturque] enittiturque
Madvig, sed illud non temptandum esse uidit Schultess: ut tela, quae in po-
testate mittentis sunt, magis minusue torquentur, ita iram qui eius compos est
modo concitat, modo remittit 27 sunt*(*parua ras.*)

quod est falsum. nam si exaudit rationem sequiturque qua ducitur, iam non est ira, cuius proprium est ^{atq; liberos} contumacia. si uero repugnat et non ubi iussa est quiescit, sed libidine ferociaque prouehitur, tam inutilis animi minister est quam miles, qui signum receptui ^{dat} ^{recipit} negligit. itaque si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine ³ adpellanda est, desiit ira esse, quam effrenatam indomitamque intellego. si non patitur, perniciosa est nec inter auxilia numeranda. ita aut ira non est aut inutilis est. nam si quis poenam exigit ⁴ non ipsius poenae auidus, sed quia oportet, non est adnumerandus ⁴ iratis. hic erit utilis miles qui scit parere consilio. adfectus quidem ¹⁰ tam mali ministri quam duces sunt.

X. Ideo numquam adsumet ratio in adiutorium inprouidos ¹ et uiolentos inpetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat, quos numquam comprimere possit, nisi pares illis similisque opposuerit, ¹⁵ ut irae metum, inertiae iram, timori cupiditatem. absit hoc a ² uirtute malum, ut umquam ratio ad uitia confugiat. non potest hic animus fidele otium capere, quatiatur necesse est fluctueturque, qui malis suis tutus est, qui fortis esse nisi irascitur non potest, industrius nisi cupit, quietus nisi timet: in tyrannide ¹ illi ¹ uiuendum ² ²⁰ est in alicuius adfectus uenienti/seruitutem. non pudet uirtutes in clientelam uitiorum demittere? deinde desinit quicquam posse ³ ratio, si nihil potest sine adfectu, et incipit par illi similisque esse. quid enim interest, si aequae adfectus ¹ inconsulta ¹ res est sine ratione quam ratio sine adfectu inefficax? par utrumque est, ubi esse ²⁵ alterum sine altero non potest. quis autem sustineat adfectum exaequare rationi? ita, inquit, utilis adfectus est, si modicus est. immo si naturā utilis est. sed si inpatiens imperii rationisque est, hoc dumtaxat moderatione consequetur; ut quo minor fuerit, minus noceat: ergo modicus adfectus nihil aliud quam malum ³⁰ modicum est.

XI. Sed aduersus hostes, inquit, ira est necessaria. nusquam ¹

I est falsum *cod.*, falsum est *uulgo* qua ducitur *uulgo*: quo ducitur
 6 appellanda desit 7 pni*ciosa 8 pena et 9 penę 13 apud
 (t *corr.* in d) 11 opposuerit *cod.*, Gertz, apposerit *Neap. Taru. Ven.*
alt. opposueris *uulgo* 17 capere, quatiatur] sic Gertz interpretat, uulgo
 capere: quatiatur 20 est*(*parua ras.*) 22 similisq; (i *extrema corr.*)
 23 siq; 24 affectu*(*parua ras.*) 29 aliud (d *corr.*)
 31 hq; (t *corr.*)

minus: ubi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos et
obedientes. quid enim est aliud, quod barbaros tanto robustiores
corporibus, tanto patientiores laborum comminuat nisi ira in-
2 festissima sibi? gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. deinde
quid opus est ira, cum idem proficiat ratio? an tu putas uenatorem 5
irasci feris? atqui et uenientis excipit et fugientis persequitur, et
omnia illa sine ira facit ratio. quid Cimbrorum Teutonorumque
tot milia superfusa Alpibus ita sustulit, ut tantae cladis notitiam
ad suos non nuntius sed fama pertulerit, nisi quod erat illis ira
pro uirtute? quae ut aliquando propulit strauitque obuia, ita 10
3 saepius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad
incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur in-
nutriunturque, quorum unica illis cura est in alia neglegentibus.
quid induratus ad omnem patientiam? ut quibus magna ex parte
non tegimenta corporum prouisa sint, non suffugia aduersus 15
4 perpetuum caeli rigorem: hos tamen Hispani Gallique et Asiae
Syriaeque molles bello uiri, antequam legio uisatur, caedunt ob
nullam aliam rem opportunos quam iracundiam. agedum illis
corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus da
rationem, da disciplinam: ut nil amplius dicam, necesse erit certe 20
5 nobis mores Romanos repetere. quo alio Fabius adfectas imperii
uires recreauit, quam quod cunctari et trahere et morari sciuit,
quae omnia irati nesciunt? perierat imperium, quod tunc in ex-
tremo stabat, si Fabius tantum ausus esset quantum ira suadebat:
habuit in consilio fortunam publicam et aestimatis uiribus, ex 25
quibus iam perire nihil sine uniuerso poterat, dolorem ultionem-
que seposuit, in unam utilitatem et occasiones intentus. iram ante
6 uicit quam Hannibalem. quid Scipio? non relicto Hannibale et
Punico exercitu omnibusque quibus irascendum erat, bellum in
Africam transtulit tam lentus, ut opinionem luxuriae segnitiaeque 30
7 malignis daret? quid alter Scipio? non circa Numantiam multum
diuque sedit et hunc suum publicumque dolorem aequo animo
tulit, diutius Numantiam quam Carthaginem uinci? dum circum-

1 impetus 2 obediētes aliud (d corr.) 6 euenientis effugientis
9 ira pro uirtute *cod.*, pro uirtute ira *uulgo* 21 affectas, *sed* a-
afflictas *m. rec. superscr.* 27 occasiois intentus, iram *interpunxit*
Gertz, uulgo intentus iram 33 tuli*

uallat et includit hostem, eo compulit, ut ferro ipsi suo caderent. non est itaque utilis ne in proeliis quidem aut bellis ira. in 8 temeritatem enim prona est, et pericula dum inferre uult, non cauet. illa certissima est uirtus quae se diu multumque circum-
 5 spexit et rexit et ex lento ac destinato prouexit.

XII. Quid ergo? inquit, uir bonus non irascetur, si caedi 1 patrem suum uiderit, si raptam matrem? non irascetur, sed uindictabit, sed tuebitur. quid autem times, ne parum magnus illi stimulus etiam sine ira pietas sit? aut dic eodem modo: quid 10 ergo? cum uideat secari patrem suum filiumue, uir bonus non flebit nec linquetur animo? quae accidere feminis uidemus, quotiens illas leuis periculi suspicio perculit. officia sua uir bonus exequetur 2 inconfusus, intrepidus. et sic bono uiro digna faciet, ut nihil faciat uiro indignum. pater caedetur: defendam. caesus est: 15 exequar, quia oportet, non quia dolet. irascuntur boni uiri pro 3 suorum iniuriis. cum hoc dicis, Theophraste, quaeris inuidiam praeceptis fortioribus et relicto iudice ad coronam uenis. quia unusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur, putas iudicatos homines id fieri debere, quod faciunt. fere enim iustum quisque 20 adfectum iudicat, quem agnoscit. sed idem faciunt, si calda non 4 bene praebetur, si uitreum fractum est, si calceus luto sparsus est. non pietas illam iram, sed infirmitas mouet, sicut pueris, qui tam parentibus amissis flebunt quam nucibus. irasci pro suis 5 non est pii animi, sed infirmi. illud pulchrum dignumque, pro 25 parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defensorem ipso officio ducente, uolentem, iudicantem, prouidentem, non inpulsum et rabidum. nullus enim adfectus uindicandi cupidior est quam ira et ob id ipsum ad uindicandum inhabilis: praerapida et amens,

1 *uallat* hostes *propter insequentia* 2 *pr̄liis* 6 *iq̄t* (1 *ex d corr.*)
 irascetur *Muretus*: irascitur 7 *patrē (in ras.)* 10 uiderit *commendat*
Gertz, habet iam Neapol. 12 *exsequetur cod., Gertz, uulgo* exsequitur
 15 *exsequar* irascuntur boni uiri pro suorum iniuriis *quae in codice et uulgo*
leguntur infra 20 post agnoscit huc reuocauit Gertz 16 *theophraste*
 20 *affectū* *agnoscit* 22 *infirmatas (superscr. i)* 24 *illud (t corr.*
in d) 26 *ducente (n corr. ex m)* uolentem *dett.*: uolente
 27 *affectus* 28 *inhabilis est Gertz* praerapida *Muretus*, praerabida
Pincianus: praerapidus

ut omnis fere cupiditas, ipsa sibi in id in quod properat opponitur: itaque nec in pace nec in bello unquam bono fuit. pacem enim similem belli efficit, in armis uero obliuiscitur Martem esse communem uenitque in alienam potestatem, dum in sua non est. 6 deinde non ideo uitia in usum recipienda sunt, quia aliquando 5 aliquid effecerunt. nam et febres quaedam genera uoletudinis leuant, nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. abominandum remedii genus est sanitatem debere morbo. simili modo ira etiam si aliquando ut uenenum et praecipitatio et naufragium ex inopinato profuit, non ideo salutaris iudicanda est. saepe enim 10 saluti fuere pestifera.

1 XIII. Deinde quae habenda sunt, quo maiora eo meliora et optabiliora sunt. si iustitia bonum est, nemo dicet meliorem 2 futuram, si quid detractum ex ea fuerit. si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliqua parte deminui: ergo et ira quo 15 maior hoc melior. quis enim ullius boni accessionem recusauerit? atqui augeri illam inutile est: ergo et esse. non est bonum quod 3 incremento malum fit. utilis, inquit, ira est, quia pugnaciores facit. isto modo et ebrietas: facit enim propteruos et audaces multique meliores ad ferrum fuere male sobrii. isto modo dic 20 et phrenesin atque insaniam uiribus necessariam, quia saepe ualidiores furor reddit. quid? non aliquotiens metus ex contrario fecit audacem, et mortis timor etiam inertissimos excitauit in proelium? sed ira, ebrietas, metus aliaque eiusmodi foeda et ca- 25 duca inritamenta sunt nec uirtutem instruunt, quae nihil uitii eget, sed segnem alioqui animum et ignauum paullum adleuant. 5 nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non fuisset. ita non in adiutorium uirtutis uenit, sed in uicem. quid quod, si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? atqui iracundissimi infantes senesque et aegri sunt. et inualidum omne 30 naturā querulum est.

1 in quo 3 efficit *Neap.*: effecit 5 quae 9 ex inopinato *deteriores nonnulli*: ex opinato 12 auenda *Madrig, sed* habenda *tuetur Gertz*

11 siquid (d *corr.*) 16 ullius *dett.*: illius 17 adq (d *corr.* in t)

19 p̄ptuos, de qua forma cf. *Ritschelii Acta sec. Lips. II p. 468 s.* 20 adferrum *Conf. Cic. epp. ad Att. 2, 21, 4 tam uehemens uir tamque acer in ferro*

21 adq (*superscr.* t) 23 impliū 24 foeda 26 adleuant (1 *superscr.*)

29 adq 30 egri

XIV. Non potest, inquit, fieri [Theophrastus], ut non uir 1
 bonus irascatur malis. isto modo quo melior quisque, hoc ira-
 cundior erit: uide ne contra placidior solutusque adfectibus sit
 et cui nemo odio sit. peccantis uero quid habet cur oderit, cum 2
 error illos in eiusmodi delicta compellat? non est autem prudentis
 errantis odisse; alioqui ipse sibi odio erit. cogitet quam multa
 contra bonum morem faciat, quam multa ex his quae egit, ueniam
 desiderent: iam irascetur etiam sibi. neque enim aecus iudex
 aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. nemo, 3
 inquam, inuenietur qui se possit absolueret. et innocentem quisque
 se dicit respiciens testem, non conscientiam. quanto humanius
 mitem et patrium animum praestare peccantibus et illos non
 persequi, sed reuocare! errantem per agros ignorantiam uiae melius
 est ad rectum iter admouere quam expellere.

XV. Corrigendus est itaque, qui peccat, et admonitione et 1
 ui, et molliter et aspere, meliorque tam sibi quam aliis faciendus
 non sine castigatione, sed sine ira. quis enim cui medetur ira-
 scitur? at corrigi nequeunt nihilque in illis lene aut spei bonae
 capax est: tollantur e coetu mortalium facturi peiora quae
 contingunt, et quo uno modo possunt desinant mali esse, sed
 hoc sine odio. quid enim est, cur oderim eum, cui tum maxime 2
 prosum, cum illum sibi eripio? num quis membra sua tunc odit,
 cum abscidit? non est illa ira, sed misera curatio. rabidos ef-
 fligimus canes et trucem atque inmansuetum bouem occidimus
 et morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus.
 portentosos fetus extinguimus, liberos quoque, si debiles monstrosi-
 que editi sunt, mergimus. nec ira, sed ratio est a sanis inutilia
 secernere. nil minus quam irasci punientem decet, cum eo magis 3
 ad emendationem poena proficiat, si iudicio lata est sententia.
 inde est, quod Socrates seruo ait: caederem te, nisi irascerer.
 admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se
 admonuit: cuius erit tam temperatus adfectus, cum Socrates
 non sit ausus se irac committere?

1 inq[ui]d teop[hr]astus *Nomen omisit Taruisina* 3 affectib[us]; sit *addidit*
Gertz i peccatis 8 *scus (ex e factum est q)* 12 n[on] p[er]seq[ui] * 24
 adq[ue] 26 d[eb]iles monstrosq[ue]; (i fort. m. pr.) 29 lata] inrogata *Madug,*
 inlata *Gertz* sententia *addidit Koch* 32 tam om. *F¹*, iam *Gertz* affectus

1 XVI. Ergo ad coercionem errantium sceleratorumque irato
 castigatore non opus est. nam cum ira delictum animi sit, non
 oportet peccata corrigere peccantem. quid ergo? non irascar
 latroni? quid ergo? non irascar uenefico? non. neque enim mihi
 irascor, cum sanguinem mitto. omne poenae genus remedi loco
 2 admoueo. tu adhuc in prima parte uersaris errorum nec grauius
 laboris sed frequenter: obiurgatio te, primum secreta deinde
 publica, emendare temptabit. tu longius iam processisti, quam ut
 possis uerbis sanari: ignominia contineberis. tibi fortius aliquid
 et quod sentias inurendum est: in exilium et loca ignota mitteris.
 10 in te duriora remedia iam solida nequitia desiderat: et uincula
 3 publica et carcer adhibebitur. tibi insanabilis animus et sceleribus
 scelera contexens, et iam non causis, quae nunquam malo de-
 futurae sunt, inpelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum
 causa peccare, perbibisti nequitiam et ita uisceribus inmiscuisti, ut
 15 nisi cum ipsis exire non possit: olim miser mori quaeris, bene
 de te merebimur, auferemus tibi istam qua uexaris insaniam et
 per tua alienaque uolutato supplicia id quod unum tibi bonum
 superest repraesentabimus, mortem. quare irascar cui cum maxime
 4 prosum? interim optimum misericordiae genus est occidere. si
 20 intrassem ualetudinarium exercitus ut sciens aut domus diuitis,
 non idem imperassem omnibus per diuersa aegrotantibus. uaria in
 tot animis uitia uideo et ciuitati curandae adhibitus sum: pro
 cuiusque morbo medicina quaeratur. hunc sanet uerecundia, hunc
 5 peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. itaque et si
 25 peruersa induenda magistratui uestis et conuocanda classico contio
 est, procedam in tribunal non furens nec infestus sed uultu legis
 et illa sollemnia uerba leni magis grauique quam rabida uoce
 concipiam et agi iubebo non iratus sed seuerus. et cum ceruicem

4 uenefico (o ex i corr.) 5 p̄ņę remediⁱ 6 tu (in ras.)

8 publica *Pincianus*: publicata 12 adhibebitur *E*²: adhibetur 17 qua

uexaris *deteriores*: quā uexas uexaris 18 uolutato *nescio quis*: uoluptate

21 exercitus sciens (ut sciens *Madiig*) aut domini diuitis *Goerenz*: exercitatus et

sciens aut domus diuitis *cod.* domini *necessarium non uidetur etsi commendari*

uideatur Verg. Aen. 12, 473 nigra uelut magnas domini cum diuitis aedes per-

uolat . . hirando 27 uultu *Pincianum conicientem* uultu leni et illa sollemnia

uerba magis graui quam rabida *refutauit Lipsius, idem non minus agi* (29)

quam lege agi dici docuit

noxio imperabo praecidi et cum parricidas insuam culleo et cum mittam in supplicium militare et cum Tarpeio proditorem hostemue publicum inponam, sine ira eo uoltu animoque ero, quo serpentes et animalia uenenata percutio. iracundia opus est ad puniendum. ⁶ quid? tibi lex uidetur irasci iis, quos non nouit, quos non uidit, quos non futuros sperat? illius itaque sumendus est animus, quae non irascitur, sed constituit. nam si bono uiro ob mala facinora irasci conuenit, et ob secundas res malorum hominum inuidere conueniet. quid enim est indignius quam florere quosdam et eos ¹⁰ indulgentia fortunae abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? sed tam commoda illorum sine inuidia uidebit quam scelera sine ira. bonus iudex damnat improbanda, non odit. quid ⁷ ergo? non, cum eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus eius eritque solito commotior? fateor. sentiet ¹⁵ leuem quendam tenuemque motum. nam, ut dicit Zenon, *in sapientis quoque animo, etiam cum uoluuus sanatum est, cicatrix manet.* sentiet itaque suspensiones quasdam et umbras adfectuum: ipsis quidem carebit.

XVII. Aristoteles ait *adfectus quosdam, si quis illis bene* ¹ *utatur, pro armis esse.* quod uerum foret, si uelut bellica instrumenta sumi deponique possent induentis arbitrio. haec arma quae Aristoteles uirtuti dat, ipsa per se pugnant, non expectant manum, et habent, non habentur. nil aliis instrumentis opus est: ² satis nos instruxit ratione natura. hoc dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens, nec anceps nec quod in dominum remitti posset. non ad prouidendum tantum, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. etenim quid est stultius quam hanc ab iracundia petere praesidium, rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida, sanam ab aegra? quid, quod ad actiones quoque, in quibus solis ³ ³⁰ opera iracundiae uidetur necessaria, multo per se ratio fortior est? nam cum iudicauit aliquid faciendum, in eo persecerat. nihil enim melius inuentura est se ipsa, quo mutetur. ideo stat semel constitutis: iram saepe misericordia retro egit. habet enim non solidum robur, sed uanum tumorem uolentisque principiis utitur, non

3 uultu 16 uulh' 17 affectuū 19 affect' 22 que^a aristoteles (a *superscr.*
m. pr. ut uid.) 24 ratione *deteriores*: rationi 29 ab * egra quidquid
 ad actiones B: quidquidactiones

aliter quam qui a terra uenti surgunt et fluminibus paludibusque
 5 concepti sine pertinacia uehementes sunt: incipit magno inpetu,
 deinde deficit ante tempus fatigata, et, quae nihil aliud quam
 crudelitatem ac noua genera poenarum uersauerat, cum animad-
 uertendum est, iam fracta lenisque est. adfectus cito cadit, ae- 5
 6 quali sèst ratio. ceterum etiam ubi perseuerauit ira, nonnumquam,
 si plures sunt qui perire meruerunt, post duorum triumue sanguinem
 occidere desinit. primi eius ictus acres sunt sicut serpentium
 uenena a cubili erepentium nocent, innoxii dentes sunt, cum illos
 7 frequens morsus exhaustit: ergo non paria patiuntur qui paria 10
 commiserunt, et saepe qui minus commisit, plus patitur, quia
 recentiori obiectus est. et in totum inaequalis est: modo ultra
 quam oportet excurrit, modo citerius debito resistit. sibi enim
 indulget et ex libidine iudicat et audire non uult et patrocínio
 non relinquit locum et ea tenet quae inuasit et eripi sibi iudicium 15
 suum, etiam si prauum est, non sinit.

1 XVIII. Ratio utrique parti tempus dat. deinde aduocationem
 et sibi petit, ut excutiendae ueritati spatium habeat: ira festinat.
 ratio id iudicare uult quod aequum est: ira id aecum uideri uult
 2 quod iudicauit. ratio nil praeter ipsum de quo agitur spectat: 20
 ira uanis et extra causam obuersantibus commouetur. uultus illam
 securior, uox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio
 ambitiosior, fauor popularis exasperant. saepe infesta patrono
 reum damnat; etiam si ingeritur oculis ueritas, amat et tuetur
 errorem. coargui non uult et in male coeptis honestior illi perti- 25
 3 nacia uidetur quam paenitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra uir
 a multis uitiiis integer, sed prauus et cui placebat pro constantia
 rigor. is cum iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu sine
 commilitone redierat, quasi interfecisset quem non exhibebat.

3 deficit *Lipsius*: defecit aliud (d *ex t corr.*) 5 iam fracta *Muretus*:
 iam ira fracta affect; 8 prim; (*ex*; *uidetur* i *facta esse*) 9 uena
 (ne *superscr.*) 12 recentior¹ 13 debitoreresistit (citerius debito *in marg. m. 3*
repetitum) 14 patrocínio (o *superscr.*) 18 ueritatispatium 19 q̄cū (*ex*
c est q factum) uideri uult *Neap.*: uideri non uult 21 uult' 23 fauor
 (u *in b corr.*) 24 damnat *ceteri ut uidetur*: dānant 27 ira prauus *Gertz.*
sed prauus non erat temptandum, cf. ad Heluūm 10, 10 tam prauae mentis
homini; Vell. Pat. 2, 18, 6 P. Sulpicius . . . subito prauus ac praeceps; 2, 80, 3
iussu hominis prauissimi 28 is (in ras.)

roganti tempus aliquod ad conquiendum non dedit. damnatus extra uallum productus est et iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito qui occisus uidebatur. tunc centurio 4 supplicio praepositus condere gladium speculatorem iubet, damnatum 5 ad Pisonem reducit redditurus Pisoni innocentiam: nam militi fortuna reddiderat. ingenti concursu deducuntur complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. conscendit tribunal furens Piso ac iubet duci utrumque, et eum qui non occiderat et eum qui non perierat. quid hoc indignius? quia unus innocens apparuerat, 5 10 duo peribant. Piso adiecit et tertium. nam ipsum centurionem, qui damnatum reducerat, duci iussit. constituti sunt in eodem illo loco perituri tres ob unius innocentiam. o quam sollers est 6 iracundia ad fingendas causas furoris! te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es. te, quia causa damnationis commilitoni fuisti. 15 te, quia iussus occidere imperatori non paruisti. excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat.

NIX. Habet, inquam, iracundia hoc mali: non uult regi. 1 irascitur ueritati ipsi, si contra uoluntatem suam apparuit. cum clamore et tumultu et totius corporis iactatione quos destinauit 20 insequitur adiectis conuiciis maledictisque. hoc non facit ratio: 2 sed si ita opus est, silens quitaque totas domus funditus tollit et familias reipublicae pestilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit et solo exaequat et inimica libertati nomina extirpat: hoc non frendens nec caput quassans nec quicquam inde- 25 corum iudici faciens, cuius tum maxime placidus esse debet et in statu uoltus, cum magna pronuntiat. *quid opus est*, inquit Hieronymus, 3 *cum uelis cadere aliquem, tua prius labra mordere?* quid, si ille uidisset desilientem de tribunali proconsulem et fasces lictori auferentem et suamet uestimenta scindentem, quia tardius scinde- 30 bantur aliena? quid opus est mensam euertere? quid pocula ad- 4 fligere? quid se in columnas impingere? quid capillos auellere? femur pectusque percutere? quantam iram putas, quae, quia in alium non tam cito quam uult erumpit, in se reuertitur? tenentur itaque a proximis et rogantur, ut sibi ipsi placentur. quorum nil 5

10 peribant

13 1qd (d corr. in t)

18 uoluntatem *Neap.*: uoluptatem22 coniugibus (*sup.* o fortasse *lineola* fuit)

26 uultus

27 cedere

30 adfligere (*f. superser.*)

31 impingere

34 sibi ipsi *cod.* ipsi sibi *uulgo*

facit quisquis uacuis ira meritam cuique poenam iniungit. dimittit
 saepe eum, cuius peccatum deprendit, si paenitentia facti spem bonam
 pollicetur, si intellegit non ex alto uenire nequitiam, sed summo, quod
 aiunt, animo inhaerere. dabit impunitatem nec accipientibus nocitu-
 6 ram nec dantibus. nonnumquam magna scelera leuius quam minora 5
 compescet, si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt, his inest latens
 et operta et inueterata calliditas. idem delictum in duobus non
 eodem malo adficiet, si alter per negligentiam admisit, alter
 7 curauit ut nocens esset. hoc semper in omni animaduersione
 seruabit, ut sciat alteram adhiberi, ut emendet malos, alteram, ut 10
 tollat. in utroque non praeterita, sed futura intuebitur. nam, ut
 Plato ait, *nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur.*
reuocari enim praeterita non possunt, futura prohibentur. et quos
 uolet nequitiae male cedentis exempla fieri, palam occidet, non
 8 tantum ut pereant ipsi, sed ut alios pereundo deterreant. haec 15
 cui expendenda aestimandaque sunt, uides quam debeat omni
 perturbatione liber accedere ad rem summa diligentia tractandam,
 potestatem uitae necisque. male irato ferrum committitur.

1 XX. Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad
 magnitudinem animi conferre. non est enim illa magnitudo, tumor 20
 est. nec corporibus copia uitiosi umoris intentis morbus incre-
 2 mentum est, sed pestilens abundantia. omnes quos uecors animus
 supra cogitationes extollit humanas, altum quiddam et sublime
 spirare se credunt: ceterum nil solidi subest, sed in ruinam prona
 sunt, quae sine fundamentis creuere. non habet ira cui insistat. 25
 non ex firmo mansuroque oritur, sed uentosa et inanis est tantum-
 que abest a magnitudine animi, quantum a fortitudine audacia, a
 fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, a seueritate crudelitas.
 3 multum, inquam, interest inter sublimem animum et superbum.
 iracundia nihil amplum decorumque molitur. contra mihi uidetur 30
 ueternosi et infelicis animi, imbecillitatis sibi conscii, saepe indole-
 scere, ut exulcerata et aegra corpora, quae ad tactus leuissimos

19 aliqd (d corr. ex t) 20 ^{lm} uitiosuoris 25 ira (ir in ras.) 27 quā tū
 28 austeritate] auctoritate Muretus (et praecepit Neapolitana scribendo ab
 auctoritate crudelitas), quae coniectura eo speciosior est, quod apud Quintil. quoque
 12, 5, 1 M. habet austeritas, reliqui codd. auctoritas; nihilominus austeritate mu-
 tandum non esse, ostendit idem Quintil. 2, 2, 5 non austeritas eius tristis, non
 dissoluta sit comitas 29 sublime 31 conscii Pincianus: cēscia

gemunt. ita ira muliebri maxime ac puerile uitium est. at incidit et in uiros. nam uiris quoque puerilia ac muliebria sunt ingenia. quid ergo? non aliquae uoces ab iratis emittuntur quae 4
 magno emissae uideantur animo? immo ueram ignorantibus magnitudinem. qualis illa dira et abominanda: oderint, dum metuant. 5
 Sullano scias saeculo scriptam. nescio utrum sibi peius optauerit, ut odio esset, an ut timori. oderint. occurrit illi futurum, ut execrentur, insidientur, opprimant. quid adicit? di illi male faciant: adeo repperit dignum odio remedium. oderint: quid? dum 10
 pareant? non. dum probent? non. quid ergo? dum timeant. sic ne amari quidem uellem. magno hoc dictum spiritu putas? 5
 falleris. nec enim magnitudo ista est, sed inmanitas. non est quod credas irascentium uerbis, quorum strepitus magni, minaces sunt, intra mens pauidissima. nec est quod existimes uerum esse, 6
 15 quod apud disertissimum uirum T. Liuium dicitur *uir ingenii magni magis quam boni*. non potest istud separari: aut et bonum erit aut nec magnum, quia magnitudinem animi inconcussam intellego et introrsus solidam et ab imo parem firmamque, qualis inesse malis ingeniiis non potest. terribilia enim esse et tumultuosa et 7
 20 exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas est, non habebunt. ceterum sermone, conatu et omni extra paratu facient magnitudinis fidem. eloquentur aliquid, quod 8
 tu magni spiritus putes, sicut C. Caesar, qui iratus caelo, quod opstrepere pantomimis, quos imitabatur studiosius quam spectabat, 25
 quodque comessatio sua fulminibus terreretur, prorsus parum certus mentis ad pugnam uocauit Iouem et quidem sine missione, Homericum illum exclamans uersum,

Ἡ μὲ ἀνάειψ' ἰ, ἐγὼ σέ.

quanta dementia fuit! putauit aut sibi noceri ne ab Ioue quidem 9
 30 posse aut se nocere etiam Ioui posse. non puto parum momenti

1 at (t *corr.*) † magn^oemissæ (e *in ras.*) animo? imo *Maduig*: animo*

‡ syllano sęcho peius (*in ras.*) 9 q.^d quid tum? *Gertz*

11 ne *cod. Berol.*: nec *Conf. Gertzium* spiritu] spū 14 existemes

15 apud disertissimū dicit^v *sed* uī . . . uīū *in marg. m. alt. ductibus paene euanidis. in quibus latere uidetur quod ex deterioribus uulgatur* uirum Liuium; *praenomen T. addidit Gertz qui hūc nomini semper addi a Seneca obseruauit*

23 spiritus *addidit Koch*, animi *malebat Gertz* 24 obstreperet *deteriores*: obstreperet^v (*ras. puncti*) 25 certus mentis *Koch*: certis

28 Ἡ μὲ ἀνάειψ' ἰ, ἐγὼ σέ *Muretus*: HMANAPENETΩCE.

hanc eius uocem ad incitandas coniuratorum mentes addidisse. ultimae enim patientiae uisum est eum ferre, qui Iouem non ferret.

1 XXI. Nihil ergo in ira, ne cum uideatur quidem uehemens et deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est. aut si uideatur alicui magnum animum ira producere, uideatur et 5 luxuria: ebore sustineri uult, purpura uestiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina praecipitare, nemora suspendere. uideatur et auaritia magni animi: aceruis auri argentique incubat et prouinciarum nominibus agros colit et sub singulis uillicis latiores habet fines quam quos consules sortiebantur. 10 uideatur et libido magni animi: transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti uenit [uxor] morte contempta. uideatur et ambitio magni animi: non est contenta honoribus annuis, si fieri potest, uno nomine occupare fastus uult, per omnem orbem 4 titulos disponere. omnia ista non refert in quantum procedant 15 extendantque se. angusta sunt, misera, depressa: sola sublimis et excelsa uirtus est, nec quicquam magnum est nisi quod simul placidum.

6 terra^s (s m. pr. superscr.) 11 uideatur (u pr. in ras.) 12 uenit [†] morte sed
 in marg. ut uid. m. rec. [†] uxor, quam uocem adhuc uulgatam delendam esse
 uidit Gertz 14 fastus (s extr. in ras.)

L. ANNAEI SENECAE
DIALOGORVM LIBER IV.

AD NOVATVM

DE IRA

LIBER II.

I. Primus liber, Nouate, benigniorem habuit materiam. facilis 1
enim in procliu uehicularum decursus est. nunc ad exiliora
ueniendum est. quaerimus enim ira utrum iudicio an inpetu in-
cipiat, id est utrum [sua] sponte moueatur an quemadmodum
5 pleraque, quae intra nos insciis nobis oriuntur. debet autem in 2
haec se demittere disputatio, ut ad illa quoque altiora possit exur-
gere. nam et in corpore nostro ossa neruique et articuli, firma-
menta totius et uitalia, minime speciosa uisu, prius ordinantur;
deinde haec, ex quibus omnis in faciem adspertumque decore est;
10 post haec omnia, qui maxime oculos rapit, color, ultimus perfecto
iam corpore adfunditur. iram quin species oblata iniuriae moueat, 3
non est dubium: sed utrum speciem ipsa statim sequatur et non
accedente animo excurrat, an illo adsentiente moueatur quaerimus.
nobis placet nihil illam per se audere, sed animo adprobante. 4
15 nam speciem capere acceptae iniuriae et ultionem eius concupiscere
et utrumque coniungere, nec laedi se debuisse et uindicari debere,
non est eius inpetus, qui sine uoluntate nostra concitatur. ille 5
simplex est: hic compositus et plura continens. intellexit aliquid,

2 in procliu uehicularum *Koch*: in peliua uitio² *cod. Conf. Senecae excerpta
controu. lib. III praef.* 9 in procliu nitentibus uehicularis moraturas manus inicit
4 sua *inducit Gertz* 6 demittere (i in e *corr.*) 6 possit *del.*: posset
9 aspectūque (*post a ras.*) 11 adfunditur (*prior f e corr.*) 12 ipsa *Gertz*:
ipsū 13 assentiente (*prior s e corr.*) 14 approbante (*prior p e corr.*)
16 nec ledi se (*in ras.*) 17 impetus

indignatus est, dannauit, ulciscitur: haec non possunt fieri, nisi animus eis quibus tangebatur assensus est.

1 II. Quorsus, inquis, haec quaestio pertinet? ut sciamus quid sit ira. nam si inuitis nobis nascitur, numquam rationi succumbet. omnes enim motus qui non uoluntate nostra fiunt, 5 inuicti et ineuitabiles sunt, ut horror frigida adpersis, ad quosdam tactus aspernatio. ad peiores nuntios subriguntur pili et rubor ad improba uerba suffunditur sequiturque uertigo praerupta cernentis. quorum quia nihil in nostra potestate est, nulla quo minus fiant 2 ratio persuadet. ira praeceptis fugatur. est enim uoluntarium 10 animi uitium, non ex his, quae condicione quadam humanae sortis eueniunt ideoque etiam sapientissimis accidunt. inter quae et primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem in- 3 iuriae mouet. hic subit etiam inter ludicra scaenae spectacula et lectiones rerum uetustarum. saepe Clodio Ciceronem expellenti 15 et Antonio occidenti uidemur irasci. quis non contra Mari arma, contra Sullae proscriptionem concitatur? quis non Theodoto et Achillae et ipsi puero non puerile auso facinus infestus est? 4 cantus nos nonnumquam et citata modulatio instigat Martiusque ille tubarum sonus, mouet mentes et atrox pictura et iustissimorum 20 5 suppliciorum tristis adspectus. inde est, quod adridemus ridentibus et contristat nos turba maerentium et efferuescimus ad aliena certamina; quae non sunt irae, non magis quam tristitia est, quae ad conspectum mimici naufragii contrahit frontem, non magis quam timor, qui Hannibale post Cannas moenia circumsidente 25 lectoris percurrit animum. sed omnia ista motus sunt animorum moueri nolentium nec adfectus, sed principia proludentia adfectibus. 6 sic enim militaris uiri in media pace iam togati aures tuba suscitatur

2 eis deteriores: eius assensus (*prima s e corr.*) 6 ineuitabiles (*prima e corr.*)
 2 aspsis 7 tact' *e corr.*, uidetur tactis fuisse ad peioris
 3 robur (*corr. in rubor*) 15 claudio (*in ras.*) ciceronē (*post n ras., in marg. m. 4 * c^c ciceronē*) excellenti (*e in p corr.*) 16 marii (*in ras.*)
 17 sille (*in ras.*) 18 achillē (*suprascr. m. rec.*) 20 sonus, mouet] *interpunctionem correxit Maduig, uulgabatur sonus mouet* 21 adspectus
 inde est, quod E¹: idest quod *cod.* iidemque *Maduig* arridem? (*prior r corr.*)
 26 animum *Muretus*: animos *cf. Verg. Aen. 2, 120 per ima cucurrit ossa tremor* 27 nolentium *cod., Pincianus*; uolentium *uulgo* *In affectus et, affectibus prior f e corr.* 28 uiri (*corr. m. pr. ex uir*)

equosque castrenses erigit crepitus armorum. Alexandrum aiunt Xenophanto canente manum ad arma misisse.

III. Nihil ex his, quae animum fortuito impellunt, adfectus 1 uocari debet: ista, ut ita dicam, patitur magis animus quam facit. 5 ergo adfectus est non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis et hunc fortuitum motum prosequi. nam si quis 2 pallorem et lacrimas procidentis et irritationem umoris obsceni altumue suspirium et oculos subito acriores aut quid his simile indicium adfectus animique signum putat, fallitur nec intellegit 10 corporis hos esse pulsus. itaque et fortissimus plerumque uir dum 3 armatur expalluit et signo pugnae dato ferocissimo militi paulum genua tremuerunt et magno imperatori antequam inter se acies arietarent cor exiuit et oratori eloquentissimo dum ad dicendum componitur summa riguerunt. ira non moueri tantum debet, sed 4 15 excurrere: est enim inpetus. numquam autem inpetus sine adsensu mentis est. neque enim fieri potest, ut de ultione et poena agatur animo nesciente: putauit se aliquis laesum, uoluit ulcisci, dissuadente aliqua causa statim resedit: hanc iram non uoco, motum animi rationi parentem. illa est ira, quae rationem transilit, quae secum 20 rapit. ergo prima illa agitatio animi, quam species iniuriae incussit, non magis ira est quam ipsa iniuriae species: ille sequens inpetus, qui speciem iniuriae non tantum accepit, sed adprobauit, ira est, concitatio animi ad ultionem uoluntate et iudicio pergentis. numquam dubium est quin timor fugam habeat, ira inpetum. 25 uide ergo an putes aliquid sine adsensu mentis aut peti posse aut caueri.

IV. Et ut scias quemadmodum incipiant adfectus aut crescant 1 aut efferantur, est primus motus non uoluntarius quasi praeparatio adfectus et quaedam comminatio. alter cum uoluntate non con- 30 tumaci, tamquam oporteat me uindicari, cum laesus sim, aut oporteat hunc poenas dare, cum scelus fecerit. tertius motus est iam inpotens, qui non si oportet ulcisci uult, sed utique, qui

1 equosq: (q: corr.) 2 xenophanto (o extr. corr.) 3 et 5 in affectus prior f e corr.
 7 irritationē umoris superscr. h 10 pulsus ceteri: pulsos
 12 inī (t in ras.) 15 aū inpetus assensu (prior s e corr.)
 16 p̄na 20 incussit non incursit 22 inpetus approbauit (prior p e corr.)
 25 aliquid (d corr.) assensu (prior s e corr.) 27 et 29 affectus (prior f e corr.)
 31 p̄nas 32 inpotens

2 rationem euicit. primum illum animi ictum effugere ratione non
possimus, sicut ne illa quidem quae diximus accidere corporibus.
ne nos oscitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intentionem subitam
digitorum comprimentur. ista non potest ratio uincere, consuetudo
fortasse et adsidua obseruatio extenuat. alter ille motus, qui 5
iudicio nascitur, iudicio tollitur.

1 V. Illud etiamnunc quaerendum est, hi, qui uolgo saeuunt et
sanguine humano gaudent, an irascantur, cum eos occidunt, a qui-
bus nec acceperunt iniuriam nec accepisse ipsi se existimant: qualis
2 fuit Apollodorus aut Phalaris. haec non est ira, feritas est. non enim 10
quia accepit iniuriam nocet, sed parata est, dum noceat, uel accipere.
nec illi uerbera lacerationesque in ultionem petuntur, sed in uolu-
3 ptatem. quid ergo? origo huius mali ab ira est, quae ubi frequenti
exercitatione et satietate in obliuionem clementiae uenit et omne
foedus humanum eiecit animo, nouissime in crudelitatem transit: 15
rident itaque gaudentque et uoluptate multa perfruuntur plurimum-
4 que ab iratorum uoltu absunt, per otium saeui. Hannibalem aiunt
dixisse, cum fossam sanguine humano plenam uidisset: o formo-
sum spectaculum! quanto pulchrius illi uisum esset, si flumen ali-
quod lacumue complisset? quid mirum, si hoc maxime spectaculo 20
caperis innatus sanguini et ab infante caedibus admotus? sequetur
te fortuna crudelitati tuae per uiginti annos secunda dabitque
oculis tuis gratum ubique spectaculum. uidebis istud et circa
Trasumenum et circa Cannas et nouissime circa Carthaginem tuam.
5 Volesus nuper sub diuo Augusto pro consule Asiae, cum trecentos 25
uno die securi percussisset, incedens inter cadauera uoltu superbo,
quasi magnificentum quiddam conspiciendumque fecisset, graece pro-
clamauit: o rem regiam! quid hic rex fecisset? non fuit haec
ira, sed maius malum et insanabile.

1 ratione me uicit	3 intentionem subitam	<i>olim correctum</i> : inpotentationē
subita	5 assidua (<i>prior s e corr.</i>)	7 querendū hic (<i>ie in ras.</i>)
uolgo seuiunt	9 ipsi se	<i>Gertz</i> : ipsos
		40 Apollodo*rus aut <i>olim</i>
		<i>correctum</i> : aput (<i>t in d corr.</i>)
	11 accepit	<i>dett.</i> : accipit uel <i>Lipsius</i> :
uelle	12 lacerationesq;	(nesq; <i>corr.</i>)
	15 foedus	17 uultu
Hannibalē (<i>ē in ras.</i>)	19 aliqd (<i>in ras.</i>)	20 lacumue <i>Gertz</i> : lacumque
	24 thrasumenum	25 pconsul* (<i>e eras.</i>)
		CCC ^{cs} 26 uultu
27 conspiciendumq*		grece

VI. Virtus, inquit, ut honestis rebus propitia est, ita turpibus
 irata esse debet. quid si dicat uirtutem et humilem et magnam
 esse debere? atqui hoc dicit, qui illam extolli uult et deprimi,
 quoniam laetitia ob recte factum clara magnificaque est, ira ob
 5 alienum peccatum sordida et angusti pectoris est. nec umquam
 committet uirtus, ut uitia, dum conpescit, imitetur: iram ipsam casti-
 gandam habet. quae nihilo melior est, saepe etiam peior his delictis,
 quibus irascitur. gaudere laetarique proprium et naturale uirtutis
 est: irasci non est ex dignitate eius, non magis quam maerere.
 10 atqui iracundiae tristitia comes est et in hanc omnis ira uel post
 paenitentiam uel post repulsam reuoluitur. et si sapientis est
 peccatis irasci, magis irascetur maioribus et saepe irascetur: se-
 quitur, ut non tantum iratus sit sapiens, sed iracundus. atqui si
 nec magnam iram nec frequentem in animo sapientis locum habere
 15 credimus, quid est, quare non ex toto illum hoc adfectu liberemus?
 modus enim esse non potest, si pro facto cuiusque irascendum
 est. nam aut iniquus erit, si aequaliter irascetur delictis inaequa-
 libus, aut iracundissimus, si totiens excanduerit quotiens iram
 scelera meruerint.

VII. Et quid indignius quam sapientis adfectum ex aliena
 pendere nequitia? desinet ille Socrates posse eundem uultum
 domum referre, quem domo extulerat. atque si irasci sapiens
 turpiter factis debet et concitari contristarique ob scelera, nihil
 est aerumnosius sapiente: omnis illi per iracundiam maeroremque
 25 uita transibit. quod enim momentum erit, quo non improbanda
 uideat? quotiens processerit domo, per sceleratos illi auarosque
 et prodigos et impudentis et ob ista felices incedendum erit. nus-
 quam oculi eius flectentur, ut non quod indignentur inueniant.
 deficiet, si totiens a se iram quotiens causa poscet exegerit.
 30 haec tot milia ad forum prima luce properantia quam turpes
 lites, quanto turpiores aduocatos habent? alius iudicia patris

2 dicat *Maduig*: dicatur 4^{*} magnificaq; (; *in ras.*) 6 ira ipsā non ipsam
 iram *cod.* 7 peior his (*in ras.*) 8 laetariq; (; *in ras.*) 9 merere (in
corr.) 10 atqui (at *corr.*) iracundiae *E*²: iracundia et 13 atqui
 (t *ex d corr.*) 15 affectu (*prior f e corr.*) 17 nam aut *plerique*: nā ut
 20 affectu (*prior f e corr.*) 22 atque *Gertz*: atqui 24 erūpnosī
 (*ante e ras., item nosī corr.*) merorēq;

accusat, quae mereri satius fuit. alius cum matre consistit. alius delator uenit eius criminis, cuius manifestior reus est. et iudex damnaturus quae fecit eligitur et corona pro mala causa pugnat patroni uoce corrupta.

1 VIII. Quid singula persequor? cum uideris forum multitudine 5
refertum, et saepta concursu omnis frequentiae plena et illum
circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito,
2 istic tantundem esse uitiorum quantum hominum. inter istos quos
togatos uides nulla pax est. alter in alterius exitium leui con-
pendio ducitur. nulli nisi ex alterius iniuria quaestus est. felicem 10
oderunt, infelicem contemnunt. maiorem grauantur, minori graues
sunt. diuersis stimulantur cupiditatibus. omnia perdita ob leuem
uoluptatem praedamque cupiunt. non alia quam in ludo gladiatorio
3 uita est cum isdem uiuentium pugnantiumque. ferarum iste con-
uentus est, nisi quod illae inter se placidae sunt morsuque similibus 15
abstinent, hi mutua laceratione satiantur. hoc uno ab animalibus
mutis differunt, quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies
ipsum a quibus est nutrita depascitur.

1 IX. Numquam irasci desinet sapiens, si semel coeperit:
omnia sceleribus ac uitiiis plena sunt. plus committitur quam 20
quod possit coercionem sanari. certatur ingenti quodam nequitiae
certamine: maior cotidie peccandi cupiditas, minor uerecundia est.
expulso melioris aequiorisque respectu, quocumque uisum est libido
se inpingit, nec furtiua iam scelera sunt: praeter oculos eunt,
adeoque in publicum missa nequitia est et in omnium pectoribus 25
2 equaluit, ut innocentia non rara, sed nulla sit. numquid enim

1 mereri cur offendat non uideo, modo iudicia ea intellegas quae uel mala uel bona esse possint; cf. etiam Plin. Paneg. 72 si iudicium nostrum mereri perseuerasses 3 pugnat Koch: bona cod. Verbum desiderari uidit Gertz quoque, bona prauum esse non item 10 iniuria (in marg. add. m. rec. al. dāpno)

11 maiore (post e fuit m) grauantur (primum fuit grauant, m. alt. suprascr. V, deinde rec. m. addidit ur) 14 cum isdem uiuentium B, Neap.: quorum ludentiū cod. sed quorum et I et d e corr. in ras. nec quid ante fuerit expiscari licuit; (cum isdem bibentium Gertz) iste Neap.: idē (in ras.) 16 hoc uno Neap. hoc in uno cod. sed. in u corr. in ras., quid ante fuerit ne hic quidem apparet, certe non fuit autem; mendum etiamnum latet, nisi uerba hoc — depascitur cum Gertzio uicendi esse censebimus 19 desinēs (ēs corr. in et) 21 quodam Pincianus; quidem 22 cotidie (eo corr.) 23 equiorisq; (iorisq; corr.)

24 preter

singuli aut pauci rupere legem? undique uelut signo dato ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

non hospes ab hospite tutus.

non socer a genero. fratrum quoque gratia rara est.

5 *imminet exitio uir coniugis, illa mariti.*

lurida terribiles miscent aconita nouercae.

filius ante diem patrios inquirit in annos.

et quota ista pars scelerum est? non descripsit castra ex una 3 parte contraria et parentium liberorumque sacramenta diuersa, 10 subiectam patriae ciuis manu flammam et agmina infestorum equitum ad inquirendas proscriptorum latebras circumuolitantia et uiolatos fontes uenenis et pestilentiam manu factam et praeductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres et incendia totas urbes concremantia dominationesque funestas et regnorum publicorum- 15 que exitiorum clandestina consilia, et pro gloria habita, quae quamdiu opprimi possunt, scelera sunt, raptus ac stupra et ne os quidem libidini exceptum. adde nunc publica periuria gentium 4 et rupta foedera et praedam ualidioris quidquid non resistebat abductum, circumscriptiones, furta, fraudes, infitiationes, quibus 20 trina non sufficiunt fora. si tantum irasci uis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit, non irascendum illi, sed insaniendum est.

X. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus, quid 1 enim, si quis irascatur in tenebris parum uestigia certa ponentibus? quid, si quis surdis imperia non exaudientibus? quid, si pueris, 25 quod neglecto dispectu officiorum ad lusus et ineptos aequalium iocos spectent? quid, si inbecillis irasci uelis, quod aegrotant, senescunt, fatigantur? inter cetera mortalitatis incommoda et hoc est, caligo mentium nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. ne singulis irascaris, uniuersis ignoscendum est, generi 2 30 humano uenia tribuenda est. si irasceris iuuenibus senibusque,

2 coorti sūt (*in ras., fuit fortasse coartati*) 6 nouercae 8 descripsit
ex una parte] ex uno corpore *dubitanter Koch conl. de clem. 1, 12, 2* si in
hostile nomen ciuis et ex eodem corpore abrupti transierint, *quod exemplum cum*
aliis eiusdem generis adfert Krütz ad Vell. Pat. 2, 109, 1 11 inquirendas
Gertz: congregandas 17 libidini *ceteri: libidine* 18 quod 19 abductum
Pincianus et alii: adductū 23 certa *non* circa *cod.* 26 inbecillis *Koch:*
illis cod., quod Schultess in aliis mutat, Gertz ita tuetur ut post uelis addat
qui labuntur

quod peccant, irascere infantibus: peccaturi sunt. num quis irascitur
 pueris, quorum aetas nondum nouit rerum discrimina? maior est
 3 excusatio et iustior hominem esse quam puerum. hac condicione
 nati sunius, animalia obnoxia non paucioribus animi quam corporis
 morbis, non quidem obtusa nec tarda, sed acumine nostro male 5
 utentia, alter alteri uitiorum exempla. quisquis sequitur priores
 male iter ingressos, quidni habeat excusationem, cum publica uia
 4 errauerit? in singulos seueritas imperatoris dstringitur: at necessaria
 uenia est, ubi totus deseruit exercitus. quid tollit iram sapientis?
 turba peccantium. intellegit quam et inicum sit et periculosum 10
 5 irasci publico uitio. Heraclitus quotiens prodierat et tantum
 circa se male uiuentium, immo male pereuntium uiderat, flebat,
 miserebatur omnium qui sibi laeti felicesque occurrebant, miti
 animo, sed nimis inbecillo: et ipse inter deplorandos erat. Demo-
 critum contra aiunt numquam sine risu in publico fuisse: adeo 15
 nihil illi uidebatur serium eorum, quae serio gerebantur. ubi istic
 6 irae locus est? aut ridenda omnia aut flenda sunt. non irascetur
 sapiens peccantibus. quare? quia scit neminem nasci sapientem,
 sed fieri, scit paucissimos omni aeuo sapientis euadere, quia con-
 dicionem humanae uitae perspectam habet: nemo autem naturae 20
 sanus irascitur. quid enim, si mirari uelit non in siluestribus dumis
 poma pendere? quid, si miretur spineta sentesque non utili aliqua
 7 fruge conpleri? nemo irascitur, ubi uitium natura defendit. placidus
 itaque sapiens et aequus erroribus, non hostis, sed corrector
 peccantium, hoc cotidie procedit animo: multi mihi occurrent 25
 uino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furiis
 ambitionis agitati. omnia ista tam propitius adspiciet quam aegros

1 infantibus: peccaturi sunt *Haase*: infantib;⁹ peccaturi sunt 3 3° editione (*in*
ras.) 6 alter alteri *Muretus*: altera alteri 8 at (*corr.*) 10 inicū
 (u *suprascrispit* et c *in q mutauit m. alt.*) 13 leti (*corr. in ras.*)

i. e. contrario

15 contra (*suprascr. m. rec.*) siū (n̄ *in ras.*) 16 eorūque (uq̄ *in ras.*)

istic irae *Pincianus*: isticcine (ccine *in ras.*, *quid ante fuerit non apparet; in*
marginē m. 4 c. isti scen̄g isticcine) 19 fieri, scit *interpungit Gertz; uulgo* fieri.

scit omni quo (ni q̄ *in ras.*) sapientis (*suprascr. m. rec.*) 21 mirari
 (*in marg m. 4 c.* irari) 22 spineta (ta *corr.*) 23 conpleri 24 sz
 corrector (*in ras.*) 25 hoc cotidie (*post hoc ras., co corr.*) procedet *Gertz*
 27 aspiciet

suos medicus. numquid ille, cuius nauigium multam undique 8
 laxatis compagibus aquam trahit, nautis ipsique nauigio irascitur?
 occurrit potius et aliam excludit undam, aliam egerit, manifesta
 foramina praecludit, latentibus et ex occulto sentinam ducentibus
 5 labore continuo resistit. nec ideo intermittit, quia quantum ex-
 haustum est subnascitur. lento adiutorio opus est contra mala
 continua et fecunda, non ut desinant, sed ne uincant.

XI. Vtilis est, inquit, ira, quia contemptum effugit, quia malos 1
 terret. primum ira, si quantum minatur ualet, ob hoc ipsum quod
 10 terribilis est, et inuisa est. periculosius est autem timeri quam
 despici. si uero sine uiribus est, magis exposita contemptui est
 et derisum non effugit. quid enim est iracundia in superuacuum
 tumultuante frigidius? deinde non ideo quaedam, quia sunt terri- 2
 biliora, potiora sunt. nec hoc sapientia dici uelit, quod ferae,
 15 sapientis quoque telum esse, timeri. et quid? non timetur febris,
 podagra, ulcus malum? numquid ideo quicquam in istis boni est?
 at contra omnia despecta foedaque et turpia, ipso quo timentur:
 sic ira per se deformis est et minime metuenda, at timetur a pluri-
 bus sicut deformis persona ab infantibus. quid, quod semper in 3
 20 auctores redundat timor nec quisquam metuitur ipse securus? occurrat
 hoc loco tibi Laberianus ille uersus, qui medio ciuili bello in
 theatro dictus totum in se populum non aliter conuertit, quam si
 missa esset uox publici adfectus,

necesse est multos timeat quem multi timent.

25 ita natura constituit, ut quidquid alieno metu magnum est, a suo 4
 non uacet. leonum quam pauida sunt ad leuissimos sonos pectora?
 acerrimas feras umbra et uox et odor insolitus exagitat. quidquid

1 nauigium *uulgo*: naufragium 11 exposita (ita *in ras.*) 12 insup uacuu

14 nec hoc sapientia dici uelit, quod ferae, sapientis quoque telum esse, timeri

bestiæ

Madvig: ne hoc sapientia dici uelim quod feræ, sapientis quoq; telu est timeri

(bestiæ *suprascr. m. rec.*) 15 et quid? *Koch (eoul. de ben. 5, 19, 7)*: ^{et} quid
cod. ecquid uulgo 16 nunquid (n uidetur m fuisse, a in d corr.) 17 at (*corr.*)

De particulis at contra *apud Senecam saepissime coniuunctis Gertz non debebat
 dubitare* fœdaq; ipso quo hoc est quo ipso, ita ut *Gertzii coniectura*

ipsoque eo *necessaria non sit; de conlocatione uocis ipso cf. Lûu. 12, 11* benefi-
 ciiis etiam suis, ingentia quae in eum congesta erant 21 ciuili bello *uulgo*: cui'

libello (*in marg. ei*) 23 affectus (*prior f corr.*) 25 qcqd 27 quicquid

terret et trepidat. non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens timeri, nec ideo iram magnum quiddam putet, quia formidini est, quoniam quidem etiam contemptissima timentur ut uenenato
 5 bestiae pestiferae morsu. nec mirum est, cum maximos ferarum greges linea pinnis distincta contineat et in insidias agat, ab ipso
 effectu dicta formido: uanis enim uana terrori sunt. curriculi motus rotarumque uersata facies leones redigit in caueam. elephantos
 6 porcina uox terret. sic itaque ira metuitur, quomodo umbra ab infantibus, a feris rubens pinna. non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed leues animos mouet. 10

1 XII. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si uelis iram tollere: neutrum autem potest fieri. primum potest aliquis non algere, quamuis ex rerum natura hiems sit, et non aestuare, quamuis menses aestiui sint. aut loci beneficio aduersus in-
 temperiem anni tutus est aut patientia corporis sensum utriusque 15
 2 peruicit. deinde uerte istud: necesse est prius iracundiam ex animo tollas quam uirtutem recipias, quoniam cum uirtutibus uitia non coeunt, nec magis quisquam eodem tempore et iratus potest
 3 esse et uir bonus quam aeger et sanus. non potest, inquit omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. atqui 20
 nihil est tam difficile et arduum quod non humana mens uincat et in familiaritatem perducatur adsidua meditatio, nullique sunt tam
 4 feri et sui iuris adfectus, ut non disciplina perdomentur. quodcumque sibi imperauit animus optinuit: quidam ne umquam riderent consecuti sunt. uino quidam, alii Venere, quidam omni 25
 umore interdixere corporibus. alius contentus breui somno uigiliam

1 deterret *cod.*, sed terret in sententia generali cum plerisque tenui quamquam Seneca ipsius compositi amantissimus est et petiam *suprascr. m. rec.*

3 ut uenenato bestiae pestiferae morsu *Haupt*: ut uenena et ossa pestifera et morsus (orsus *in ras.*) 5 linea *q* *corr. in e*) pennis (*in marg. m. 4 c. panni*)

6 effectu *E?*: affectu 7 redigit *Pincianus*: redegit elefantos 9 ruben^s (*s. suprascr. m. pr.*) pina sed pinna *m. alt.* 15 ex rerum natura *suspectat Gertz non sine ratione* hiemps 16 uirtutem ex animo tollas quam iracundiam *cod.*, uulgo, in quibus uirtutem et iracundiam transposuit *Gertz, iure, quoniam ita demum sententia initio capitis posita uertitur, et propter uerba*

non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli 20 ira tolli (*to in ras.*) 22 assidua (*prior s. corr.*) 23 feri 7 sui (*7h. e. et in ras.*) adfectus *prior f. corr.* 24 obtinuit (*b. ex p. corr.*) 25 uenere *pauci*: ueneri omni u-
 more *deteriores nonnulli*: omni in re (*in re corr. in ras.*)

indefatigabilem extendit. didicerunt tenuissimis et aduersis funibus currere et ingentia uixque humanis toleranda uiribus onera portare et in immensam altitudinem mergi ac sine ulla respirandi uice perpeti maria. mille sunt alia, in quibus pertinacia impedimentum 5
 5 omne transcendit ostenditque nihil esse difficile cuius sibi ipsa mens patientiam indiceret. istis quos paulo ante rettuli aut nulla tam pertinacis studii aut non digna merces fuit. quid enim magnificum consequitur ille qui meditatus est per intentos funes ire? qui sarcinae ingenti ceruices supponere? qui somno non submittere 10
 10 oculos? qui penetrare in imum mare? et tamen ad finem operis non magno auctoramento labor peruenit. nos non aduocabimus patientiam, quos tantum praemium expectat, felicitatis animi inmotam tranquillitatem? quantum est effugere maximum malum iram et cum illa rabiem. saeuitiam, crudelitatem, furorem, alios comites eius?

15 XIII. Adfectus eius non est quod patrocinium nobis quaeramus et excusatam licentiam, dicentes aut utile id esse aut inuitabile. cui enim tandem uitio aduocatus defuit? non est quod dicas excidi non posse. sanabilibus aegrotamus malis ipsaque nos in rectum genitos natura, si emendari uelimus, iuuat. nec, ut quibusdam 20
 20 uisum est, arduum in uirtutes et asperum iter est: plano adeuntur. non uanae uobis auctor rei uenio. facilis est ad beatam uitam uia: inite modo bonis auspiciis ipsisque dis bene iuuantibus. multo difficilius est facere ista quae facitis. quid est animi quiete otiosius, quid ira laboriosius? quid clementia remissius, quid crudelitate negotiosius? uacat pudicitia, libido occupatissima est. omnium 25
 25 denique uirtutum tutela facilis est, uitia magno coluntur. debet ira remoueri. hoc ex parte fatentur etiam qui dicunt esse minuendam: tota dimittatur, nihil profutura est. sine illa facilius rectiusque scelera tollentur, mali punientur et transducentur in melius. 30
 30 omnia quae debet sapiens sine ullius malae rei ministerio efficiet nihilque admiscebit, cuius modum sollicitius obseruet.

XIV. Numquam itaque iracundia admittenda est, aliquando simulanda, si segnes audientium animi concitandi sunt, sicut tarde consurgentes ad cursum equos stimulis facibusque subditis excitamus.

3 in immensam altitudinem (s. maris *supraser. m. rec.*) 9 sarcinae submittere

15 affectus (f. *prior corr.*) 20 in uirtute, s; (. s; *in ras.*) est^s plano

(s; *h. e.* sed *supraser. m. rec.*) 30 male (e *in ras.*) 31 amiscebit

(a *corr.*) 31 consurgentes (tes *corr. in ras.*)

aliquando incutiendus est iis metus apud quos ratio non proficit:
 irasci quidem non magis utile est quam maerere, quam metuere.
 2 quid ergo? non incidunt causae quae iram laessant? sed tunc
 maxime illi opponendae manus sunt. nec est difficile uincere
 animum, cum athletae quoque in uilissima sui parte occupati tamen
 5 ictus doloresque patiantur, ut uires caedentis exhauriant, nec cum
 3 ira suadet, feriant, sed cum occasio. Pyrrhum maximum prae-
 ceptorem certaminis gymnici solitum aiunt iis quos exercebat
 praecipere, ne irascerentur. ira enim perturbat artem et qua noceat
 tantum adspicit. saepe itaque ratio patientiam suadet, ira uindictam,
 10 et qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. quos-
 dam unius uerbi contumelia non aequo animo lata in exilium
 proiecit. et qui leuem iniuriam silentio ferre noluerant, grauissimis
 malis obruti sunt, indignatique aliquid ex plenissima libertate
 deminui seruire in sese adtraxerunt iugum. 15

1 XV. Vt scias, inquit, iram habere in se generosi aliquid,
 liberas uide sis gentes, quae iracundissimae sunt, ut Germanos et
 Scythas. quod euenit, quia fortia solidaque natura ingenia, ante-
 quam disciplina molliantur, prona in iram sunt. quaedam enim
 non nisi melioribus innascuntur ingeniiis, sicut ualida arbusta
 20 laeta quamuis neglecta tellus creat, et alta fecundi soli silua est:
 2 itaque et ingenia natura fortia iracundiam ferunt nihilque tenue et
 exile capiunt ignea et feruida, sed imperfectus illis uigor est, ut
 omnibus, quae sine arte ipsius tantum naturae bono exurgunt,
 sed nisi cito domita sunt, quae fortitudini apta erant, audaciae
 25 temeritatisque consuescunt. quid? non mitioribus animis uitia
 leniora coniuncta sunt, ut misericordia et amor et uerecundia?
 itaque saepe tibi bonam indolem malis quoque suis ostendam. sed
 4 non ideo uitia non sunt, si naturae melioris indicia sunt. deinde
 omnes istae feritate liberae gentes leonum luporumque ritu ut
 30 seruire non possunt, ita nec imperare. non enim humani uim

3 causaque (aque *in ras.*) 5 ad letę (d *corr.*) 7 feriant *Gertz*: feriant
 Phyrriū 8 solitū aiunt (ū a *in ras.*) 9 pturbat (*ptur corr.*)
 17 uide sis *Koch (conl. ad Marc. 19, 1)*: uidebis 18 solida q. (q. *in ras.*)
 nature (e *corr.*) 21 laeta *Gertz*: et laeta 21 neclecta (c *in g corr.*)
 alta *Madvig*: alia 25 sed] et *Gertz* 26 temeritatisq; consuescunt
 (eritatisq; con *in ras.*) 30 istae *veteri*: istine (inc *corr.*) libere (e *corr.*)
 31 uī (ī *corr.*)

ingenii, sed feri et intractabilis habent. nemò autem regere potest nisi qui et regi. fere itaque imperia penes eos fuere. populos, qui 5
mitiore caelo utuntur. in frigora septentrionemque uergentibus
inmansueta ingenia sunt, ut ait poeta,

5 *suoque simillima caelo.*

XVI. Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus mul- 1
tum inest irae. errat qui ea in exemplum hominis adducit, quibus
pro ratione est inpetus: homini pro impetu ratio est. sed ne illis
quidem omnibus idem prodest: iracundia leones adiuuat, paor
10 cernos, accipitrem inpetus, columbam fuga. quid, quod ne illud 2
quidem uerum est, optima animalia esse iracundissima? feras putem,
quibus ex raptu alimenta sunt, meliores quo iratiores. patientiam
laudauerim bouum et equorum frenos sequentium. quid est autem
15 cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces, cum habeas
solus intellegit? simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. 3
fraudentis enim et uersutis comparantur et simplices uidentur,
quia expositi sunt. quos quidem non simplices dixerim, sed in-
cautos. stultis, luxuriosis nepotibusque hoc nomen imponimus et
20 omnibus uitiiis parum callidis.

XVII. Orator, inquit, iratus aliquando melior est. immo 1
imitatus iratum. nam et histriones in pronuntiando non irati
populum mouent, sed iratum bene agentes: et apud iudices ita-
que et in contione et ubicumque alieni animi ad nostrum arbitrium
25 agendi sunt, modo iram, modo metum, modo misericordiam ut
aliis incutiamus, ipsi simulabimus, et saepe id quod ueri adfectus
non effecissent, efficiet imitatio adfectuum. languidus, inquit, 2
animus est, qui ira caret. uerum est, si nihil habet ira ualentius.
nec latronem oportet esse nec praedam, nec misericordem nec
30 crudelem. illius nimis mollis animus, huius nimis durus est:

1 ^o p^oeta 5 suoq; (o in ras.) 7 adducit non abducit cod. 8 impetus
impetu 10 illud (d e. t corr.) 13 bouum deteriores: bonum
19 imponim' (fuit imp) 23 apud (d corr.) 26 incutiamus ceteri: in-
cutimus simulabim' sed simul in ras. affectus (prior f corr.)
27 efficiet Koch: effecit cod. sed futurum uidetur necessarium esse propter
simulabimus: coniunctum cum eo effecisset defenditur simili loco Quint. 1, 1,
18 maiora tamen aliqua puer discet ipso illo anno quo minora didicisset
affectuu (prior f corr.) 29 praedam Muretus: p^olonem

temperatus sit sapiens et ad res fortius agendas non iram, sed uim adhibeat.

1 XVIII. Quoniam quae de ira quaeruntur tractauimus, accedamus ad remedia eius. duo autem, ut opinor, sunt: ne incidamus in iram et ne in ira peccemus. ut in corporum cura alia de 5
tuenda ualetudine, alia de restituenda praecepta sunt, ita aliter iram debemus repellere, aliter conpescere. ut uitemus, quaedam ad uniuersam uitam pertinentia praecipientur. ea in educationem et in sequentia tempora diuidentur.

2 Educatio maximam diligentiam plurimumque profuturam desiderat. facile est enim teneros adhuc animos componere, difficulter reciduntur uitia, quae nobiscum creuerunt.

1 XIX. Oportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est nam cum elementa sint quattuor, ignis, aquae, aëris, terrae, potestates pares his sunt, feruida, frigida, arida atque umida. et 15
locorum itaque et animalium et corporum et morum uarietates mixtura elementorum facit et proinde aliquo magis incumbunt ingenia, prout alicuius elementi maior uis abundauit. inde quasdam umidas uocamus aridasque regiones et calidas et frigidas. eadem
2 animalium hominumque discrimina sunt: refert quantum quisque 20
umidi in se calidique contineat. cuius in illo elementi portio praeualebit, inde mores erunt. iracundos feruida animi natura faciet: est enim actuosus et pertinax ignis. frigidi mixtura timidus facit:
3 pigrum est enim contractumque frigus. uolunt itaque quidam ex nostris iram in pectore moueri efferuescente circa cor sanguine. 25
causa cur hic potissimum adsignetur irae locus non alia est, quam
4 quod in toto corpore calidissimum pectus est. quibus umidi plus inest, eorum paulatim crescit ira, quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. itaque puerorum feminarumque irae acres

6 d' tuenda (d' in ras.) 7 conpescere. ut uitemus, quaedam *Maduig interpunxit, uulgo* conpescere, ut uitemus. quaedam 13 Opportunissima 15 potestates (*prior s, quae est in fine uersus, deleta*) ^humida 17 mixtura (*ras, post i in fine uersus*) aliquo *Maduig*: in aliquos 19 ^humidas 21 ^humidi calidiq; (*fuit call*) 23 facit *cum Gertzio uidetur esse delendum*
25 pectore* moueri efferuescente *deteriores*: efferuescenti sanguine (*san in ras.*) 27 humidi (*fuit umidi*) 29 acquiritur (*c ex d corr.*)
ire (*e corr.*)

magis quam graues sunt leuiioresque dum incipiunt. siccis aetatibus uehemens robustaque ira est, sed sine incremento, non multum sibi adiciens, quia inclinatum calorem frigus insequitur. senes difficiles et queruli sunt, ut aegri et conualescentes et quorum aut
 5 lassitudine aut detractone sanguinis exhaustus est calor. in eadem
 causa sunt siti fameque tabidi et quibus exangue corpus est maligneque alitur et deficit. uinum incendit iras, quia calorem auget. pro cuiusque natura quidam ebrii efferuescunt, quidam saucii. neque ulla alia causa est, cur iracundissimi sint flauī rubentes-
 10 que, quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. mobilis enim illis agitatusque sanguis est.

XX. Sed quemadmodum natura quosdam procliues in iram
 facit, ita multae incidunt causae, quae idem possint quod natura. alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor aut
 15 continua peruigilia noctesque sollicitae et desideria amoresque. quidquid aliud aut corpori nocuit aut animo, aegram mentem in querellas parat. sed omnia ista initia causaeque sunt. plurimum
 potest consuetudo, quae si grauis est, alit uitium. naturam quidem mutare difficile est, nec licet semel mixta nascentium elementa
 20 conuertere. sed in hoc nosse profuerit, ut calentibus ingeniis subtrahas uinum, quod pueris Plato negandum putat et ignem uetat igne incitari. nec cibus quidem implendi sunt. distendentur enim corpora et animi cum corpore tumescent. labor illos citra lassi-
 3 tudinem exerceat, ut minuatur, non ut consumatur calor nimius-
 25 que ille feruor despumet. lusus quoque proderunt. modica enim

1 graue^s ctatib; siccis aetatibus *uerum esse nequit, quoniam in insequentibus siccitas non solum ad aetatem aliquam refertur; itaque cum m. 3 in margine adscripserit siccitas, uide ne legendum sit siccitatibus paulo audaciore usu pluralis, ut apud Minucium Felicem 36, 8 fortitudo enim in infirmitatibus roboratur; olim conieceram siccī plus habentibus* 2 robustaq; (ro corr.) est (corr.) 4 queruli 6 tabidi Gertz: rabidi 8 auget pro cuiusque natura, quidam *uulgo, interpunctionem emendauit Gertz* 13 que (e corr.) 14 labor aut (r aut in ras.) 16 qdqd (corr., fuit qt. qt) aliud (d ex t corr.) 17 querelas (as in ras., fuit nī fallor las) 18 si grauis est *uix uerum est, magis placeat* si ingrauescit 20 profuerit *Lipsius*: profuit subtrahas (has in ras.) 21 plato negandū *cod., item priores editiones, negandum Plato Fickert et Haase* 22 ignē (in margine m. alt. uetat igne) implendi (m ex n corr.) sunt *Neapolitana*: sint 23 citra (in ras.) 24 exerceat (ea in ras.)

4 uoluptas laxat animos et temperat. umidioribus siccioribusque et
rigidis non est ab ira periculum, sed maiora uitia metuenda sunt,
pauor et difficultas et desperatio et suspiciones. mollienda itaque
fouendaque talia ingenia et in laetitiam euocanda sunt. et quia
aliis contra iram, aliis contra tristitiam remediis utendum est nec 5
dissimillimis tantum ista, sed contrariis curanda sunt, semper ei
occurremus quod increuerit.

1 XXI. Plurimum, inquam, proderit pueros statim salubriter
institui, difficile autem regimen est, quia dare debemus operam,
2 ne aut iram in illis nutriamus aut indolem retundamus. diligenti 10
obseruatione res indiget. utrumque enim et quod extollendum et
quod deprimendum est, similibus alitur. facile autem etiam ad-
3 tendentem similia decipiunt. crescit licentia spiritus, seruitute
comminuitur. adsurgit, si laudatur, et in spem sui bonam adduci-
tur, sed eadem ista insolentiam et iracundiam generant: itaque 15
sic inter utrumque regendus est, ut modo frenis utamur, modo
4 stimulis. nihil humile, nihil seruire patiatur. numquam illi necesse
sit rogare suppliciter nec prosit rogasse, potius causae suae et
5 prioribus factis et bonis in futurum promissis donetur. in certa-
minibus aequalium nec ringi illum patiamur nec irasci. demus 20
operam, ut familiaris sit iis, cum quibus contendere solet, ut in
certamine adsuescat non nocere uelle, sed uincere. quotiens supera-
uerit et dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur.
gaudium enim exultatio, exultationem tumor et nimia aestimatio
6 sui sequitur. dabimus aliquod laxamentum, in desidiam uero otiumi- 25
que non resoluemus et procul a contactu deliciarum retinebimus.
nihil enim magis facit iracundos quam educatio mollis et blanda:
ideo unicis quo plus indulgetur, pupillisque quo plus licet, corruptior
animus est. non resistet offensis cui nihil unquam negatum est,
cuius lacrimas sollicita semper mater apstersit, cui de paedagogo 30
7 satisfactum est. non uides, ut maiorem quamque fortunam maior
ira comitetur? in diuitibus et nobilibus et magistratibus praecipue

1 humidiorib; (*totum in ras.*) 13 crescit *unus deteriorum*: crescet

14 assurgit (*prior s corr.*) 15 itaque sic *cod.*, sic itaque *uulgo* 20 ringi

Koch: uinci *cod.*, quod nullo pacto uoci irasci opponere licet; neque pro-
hibere poterant praeceptores quominus in certaminibus illis alteruter aequa-
lium uinceret 21 familiari^s 22 assuescat (*prior s corr.*) 26 contactu

deteriores: tractu 30 abstersit

apparet, cum quidquid leue et inane in animo erat, secunda se
 aura sustulit. felicitas iracundiam nutrit, ubi aures superbas assentatorum turba circumstetit: tibi enim ille respondeat? non pro
 fastigio te tuo metiris: ipse te proicis. et alia quibus uix sanae
 5 et ab initio bene fundatae mentes restiterint. longe itaque ab
 assentatione pueritia remouenda est. audiat uerum et timeat inter-
 im, uereatur semper. maioribus adsurgat. nihil per iracundiam
 exoret. quod flenti negatum fuerit, quieto offeratur. et diuitias
 parentium in conspectu habeat, non in usu. exprobrentur illi
 10 perperam facta. pertinebit ad rem praeceptores paedagogosque
 pueris placidos dari. proximis applicatur omne quod tenerum est
 et in eorum similitudinem crescit. nutricum et paedagogorum
 rettulere mox adulescentium mores. apud Platonem educatus puer 10
 cum ad parentes relatus uociferantem uideret patrem, numquam,
 15 inquit, hoc apud Platonem uidi. non dubito quin citius patrem
 imitatus sit quam Platonem. tenuis ante omnia uictus *siz* et non 11
 pretiosa uestis et similis cultus cum aequalibus: non irascetur ali-
 quem sibi comparari quem ab initio multis parem feceris.

XXII. Sed haec ad liberos nostros pertinent: in nobis quidem 1
 20 sors nascendi et educatio nec uitii locum nec iam praecepti habet.
 sequentia ordinanda sunt. contra primas itaque causas pugnare 2
 debemus: causa autem iracundiae opinio iniuriae est; cui non
 facile credendum est. ne apertis quidem manifestisque statim
 accedendum. quaedam enim falsa ueri speciem ferunt. dandum 3
 25 semper est tempus: ueritatem dies aperit. ne sint aures crimi-
 nantibus faciles: hoc humanae naturae uitium suspectum notum-
 que nobis sit, quod quae inuiti audimus, libenter credimus et ante-
 quam iudicemus, irascimur. quid, quod non criminationibus tantum, 4
 sed suspicionibus impellimur et ex uultu risuque alieno peiora
 30 interpretati innocentibus irascimur? itaque agenda est contra se
 causa absentis et in suspensio ira retinenda. potest enim poena
 dilata exigi, non potest exacta reuocari.

1 quidquid (*prior d corr.*) secūda (ūda *in ras.*) 2 assentatorum (*prior s corr.*)
 5 restiterint *Muretus*: restiterunt 6 assentatione (*prior s corr.*)

7 adsugat (r m. pr.) 11 applicatur (*prior p corr.*) 13 rettulere (*totum in ras.*)
 adulescentium *Haupt*: inadolescētia (o corr.) 16 sit *addidit Haase*
 24 accedendū fal-a ueri (sa ueri *in ras.*) 27 quodq; 31 pēna

1 XXIII. Notus est ille tyrannicida qui imperfecto opere
 comprehensus et ab Hippia tortus, ut conscios indicaret, circum-
 stantes amicos tyranni nominavit quibusque maxime caram salutem
 eius sciebat. et cum ille singulos, ut nominati erant, occidi
 iussisset, interroganti, ecquis superesset, tu, inquit, solus: neminem 5
 enim alium cui carus esses reliqui. effecit ira, ut tyrannus ty-
 rannicidae manus adcommo- daret et praesidia sua gladio suo caede-
 2 ret. quanto animosius Alexander? qui cum legisset epistulam
 matris, qua admonebatur, ut a ueneno Philippi medici caueret,
 3 acceptam potionem non deterritus bibit. plus sibi de amico suo 10
 credidit. dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret.
 hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius irae
 fuit. quo rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis
 4 est. fecit hoc et C. Caesar ille qui uictoria ciuili clementissime
 usus est. cum scrinia deprendisset epistularum ad Cn. Pompeium 15
 missarum ab iis qui uidebantur aut in diuersis aut in neutris
 fuisse partibus, conbussit. quamuis moderate soleret irasci, maluit
 tamen non posse. gratissimum putauit genus ueniae nescire, quid
 quisque peccasset.

1 XXIV. Plurimum mali credulitas facit. saepe ne audiendum 20
 quidem est, quoniam in quibusdam rebus satius est decipi quam
 diffidere. tollenda ex animo suspicio et coniectura, fallacissima
 iritamenta. ille me parum humane salutauit. ille osculo meo
 non adhaesit. ille inchoatum sermonem cito abruptit. ille ad
 2 cenam non uocauit. illius uultus auersior uisus est. non deerit 25
 suspicioni argumentatio: simplicitate opus est et benigna rerum
 aestimatione. nihil nisi quod in oculos incurret manifestumque
 erit credamus, et quotiens suspicio nostra uana apparuerit,

2 hippia tort' (pia tort' *in ras.*) 5 interroganti *Maduig*: interrogauit
 etquis (parquis *supraser. m. rec.*) tu inquit (*in marg. addidit m. rec.* solus
 neminē enī aliū cui car' esses reliqui) 7 accommodaret *memorabili exemplo*
pro commodaret, *quod Muretus praetulit, cf. de ira* 3, 11, 4 qui uellent manus
 ei commodare; 3, 12, 2 an manum alteri commodaterit; *epp.* 8, 6 uocem et manum
 commodarem; *epp.* 70, 8 non commodabit poenae suae manum; *praeterea epp.* 24,
 21; 33, 9; *quaest. natl.* 2, 9, 2; *dicendum tamen est non multum differre*
epp. 88, 18 ceteros uoluptatibus nostris ingenia adcommo- dantes sua *et epp.* 113, 3
 si mihi adcommo- daueris subtilitatem et intentionem tuam 8 epistolam (*o corr.*)

13 rarior *Pincianus*: maior 14 G. Cesar 17 partib; (*ib; corr.*)
 combussit 25 nō (*6 in ras.*) uultus

obiurgemus credulitatem. haec enim castigatio consuetudinem efficiet non facile credendi.

XXV. Inde et illud sequitur, ut minimis sordidissimisque 1
rebus non exacerbemur. parum agilis est puer aut tepidior aqua
5 poturo aut turbatus torus aut mensa neglegentius posita: ad ista
concitari insania est. aeger et infelicis ualitudinis est quem leuis
aura contraxit, adfecti oculi quos candida uestis obturbauit, disso-
lutus deliciis cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem 2
aiunt fuisse ex Sybaritarum ciuitate. qui cum uidisset fodientem
10 et altius rastrum adleuantem, lassum se fieri questus uetuit illum
opus in conspectu suo facere. idem habere se peius questus est,
quod foliis rosae duplicatis incubisset. ubi animum simul et 3
corpus uoluptates corrumpere, nihil tolerabile uidetur, non quia dura,
sed quia mollis patitur. quid est enim, cur tussis alicuius aut
15 sternutamentum aut musca parum curiose fugata in rabiem agat
aut obuersatus canis aut clauis neglegentis serui manibus elapsa?
feret iste aequo animo ciuile conuicium et ingesta in contione 4
curiaue maledicta, cuius aures tracti subsellii stridor offendit?
perpetietur hic famem et aestiuae expeditionis sitim, qui puero
20 male diluenti niuem irascitur? nulla itaque res magis iracundiam
alit quam luxuria intemperans et inpatiens: dure tractandus ani-
mus est, ut ictum non sentiat nisi grauem.

XXVI. Irascimur aut iis, a quibus ne accipere quidem in- 1
iuriam potuimus, aut iis, a quibus accipere iniuriam potuimus.
25 ex prioribus quaedam sine sensu sunt, ut liber, quem minutoribus 2
litteris scriptum saepe proicimus et mendosum lacerauimus, ut
uestimenta, quae, quia displicebant, scidimus. his irasci quam
stultum est, quae iram nostram nec meruerunt nec sentiunt? sed 3
offendunt nos uidelicet qui illa fecerunt. primum saepe antequam
30 hoc apud nos distinguamus irascimur. deinde fortasse ipsi quoque
artifices excusationes iustas adferent. alius non potuit melius

1 castigastigatio 3 illud (d *corr.*) 4 tepidior aqua (or a *in ras.*)
5 turbatus thor' (thor' *in ras.*) 6 eger ualitudinis (i *prima corr.*)
7 affecti (*prior f corr.*) obturbauit Müller: obturbat 10 alleuantem (*prior*
1 *corr.*) 11 idem habere se peius Madvig, idem iam Muretus: bilē habere
sepūs (bilē *corr. in ras.*) 12 rose (e *corr.*) 14 cur tussis (cur t *in ras.*)
17 iste (i *corr.*) 19 estiuē (e *corr.*) 23 ne accipere quidem *cod.*,
nec accipere *ulgo* 30 apud 31 afferent

facere quam fecit, nec ad tuam contumeliam parum didicit. alius non in hoc ut te offenderet fecit. ad ultimum quid est dementius
 4 quam bilem in homines collectam in res effundere? atqui ut his irasci dementis est, quae anima carent, sic mutis animalibus, quae nullam iniuriam nobis faciunt, quia uelle non possunt: non est
 5 enim iniuria nisi a consilio profecta. nocere itaque nobis possunt ut ferrum aut lapis, iniuriam quidem facere non possunt. atqui contemni se quidam putant, ubi iidem equi obsequentes alteri equiti, alteri contumaces sunt, tamquam iudicio, non consuetudine
 6 et arte tractandi quaedam quibusdam subiectiora sint. atqui ut 10 his irasci stultum est, ita pueris et non multum a puerorum prudentia distantibus. omnia enim ista peccata apud aequum iudicem pro innocentia habent imprudentiam. ·

1 XXVII. Quaedam sunt quae nocere non possunt nullamque uim nisi beneficam et salutarem habent, ut di immortales, qui nec
 15 uolunt obesse nec possunt. natura enim illis mitis et placida est, tam longe remota ab aliena iniuria quam a sua. dementes itaque et ignari ueritatis illis inputant saeuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis, cum interim nihil horum quae nobis nocent prosuntque ad nos proprie derigatur. non enim nos causa mundo
 20 sumus hiemem aestatemque referendi: suas ista leges habent, quibus diuina exercentur. nimis nos suspicimus, si digni nobis uidemur propter quos tanta moueantur. nihil ergo horum in
 3 nostram iniuriam fit, immo contra nihil non ad salutem. quaedam esse diximus quae nocere non possint, quaedam quae nolint. in
 25 iis erunt boni magistratus parentesque et praeceptores et iudices, quorum castigatio sic accipienda est quomodo scalpellum et abstinentia et alia quae profutura torquent. adfecti sumus poena: succurrat non tantum quid patiamur, sed quid fecerimus, in con-

3 bilem (b *corr.*) atqui (t *corr.*) 4 que (e *corr.*) 7 atq (*corr. ex adq*)
 8 contēpni idem (i *corr.*) obsequentes (ob *in ras.*, uidetur ante
 post *fuisse*, p *certe apparet initio*) 9 contumace^s tanquā 12 apud
 (d *in t corr.*) 14 possunt *ceteri*: possint 15 dii immortales (i *im corr.*)
 20 derigantur *cod.*, dirigatur *alii* 22 ui diuina *Maduig*, sed diuina
 non est cur offendat, modo quibus paulo benigniore interpretatione ita ex-
 plicemus nempe eas quibus 23 quo^s ergo (*in ras.*) 25 nollint (*prior*
 l *del.*) 28 affecti pēna

silium de uita nostra mittamur: si modo uerum ipsi nobis dicere uoluerimus, pluris litem nostram aestimabimus.

XXVIII. Si uolumus aequi rerum omnium iudices esse, hoc 1
 primum nobis persuadeamus, neminem nostrum esse sine culpa.
 5 hinc enim maxima indignatio oritur: nihil peccaui et nihil feci.
 immo nihil fateris. indignamur aliqua admonitione aut coercitione
 nos castigatos, cum illo ipso tempore peccemus, quo adicimus
 malefactis adrogantiam et contumaciam. quis est iste qui se 2
 profitetur omnibus legibus innocentem? ut hoc ita sit, quam
 10 angusta innocentia est ad legem bonum esse? quanto latius of-
 ficiorum patet quam iuris regula? quam multa pietas, humanitas,
 liberalitas, iustitia, fides exigunt, quae omnia extra publicas tabulas
 sunt? sed ne ad illam quidem artissimam innocentiae formulam 3
 praestare nos possumus: alia fecimus, alia cogitauimus, alia opta-
 15 uimus, aliis fauimus, in quibusdam innocentes sumus, quia non
 successit. hoc cogitantes aequiores simus delinquentibus, credamus 4
 obiurgantibus: utique nobis ne irascamur (cui enim non, si nobis
 quoque?), minime dis. non enim illorum, sed lege mortalitatis
 patimur quidquid incommodi accidit. at morbi doloresque in-
 20 currunt. utique aliquo defungendum est domicilium putre sortitis.
 dicetur aliquis male de te locutus: cogita an prior feceris, cogita
 de quam multis loquaris. cogitemus, inquam, alios non facere 5
 iniuriam, sed reponere, alios pro nobis facere, alios coactos facere,
 alios ignorantes, etiam eos qui uolentes scientesque faciunt, ex
 25 iniuria nostra non ipsam iniuriam petere: aut dulcedine urbanitatis
 prolapsus est, aut fecit aliquid, non ut nobis obsesset, sed quia
 consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. saepe adulatio, 6
 dum blanditur, offendit. quisquis ad se rettulerit, quotiens ipse
 in suspicionem falsam inciderit, quam multis officiis suis fortuna
 30 speciem iniuriae induerit, quam multos post odium amare coeperit,
 poterit non statim irasci, utique si sibi tacitus ad singula quibus

5 oritur. Nihil *uulgo*; interpunctionem correxit Gertz 6 admonitione (ā corr.)

7 quo *Neapolitana*: quod *cod.*; *Haase* tempore delendum censet 8 arrogantiam
 (prior r corr.) 12 liberalitas (a^s corr.) tabula^s sunt 14 nos (s corr.)

18 diis 19 at (corr.) 20 utique aliquo defungendum *Madinig*: utiq;
 aliquod fugiendū (ti corr.) 23 pro nob *cod.*, h. e. pro nobis, ut *Muretus scripserat*
 et *Haase reposuit iure, etsi uituperatus a Gertzio*; hoc enim dicit, aliquando
 contra nos facta opinamur, quae quis pro nobis facere sibi uisus est

7 offenditur dixerit: haec et ipse commisi. sed ubi tam aequum
iudicem inuenies? is qui nullius non uxorem concupiscit et satis
iustas causas putat amandi, quod aliena est, idem uxorem suam
adspici non uult. et fidei acerrimus exactor est perfidus. et
mendacia persequitur ipse periurus. et litem sibi inferri aegerrime
calumniator patitur. pudicitiam seruulorum suorum adtemptari
8 non uult qui non pepercit suae. aliena uitia in oculis habemus,
a tergo nostra sunt: inde est, quod tempestiua filii conuiuia
pater deterior filio castigat et nihil alienae luxuriae ignoscit qui
nihil suae negauit et homicidae tyrannus irascitur et punit furta
sacrilegus. magna pars hominum est quae non peccatis irascitur,
sed peccantibus. faciet nos moderatiores respectus nostri, si
consulerimus nos: numquid et ipsi aliquid tale commisimus?
numquid sic errauimus? expeditne nobis ista damnare?

1 XXIX. Maximum remedium irae mora est. hoc ab illa pete
initio, non ut ignoscat, sed ut iudicet. graues habet inpetus
primos: desinet, si expectat. nec uniuersam illam temptaueris
2 tollere: tota uincetur, dum partibus carpitur. ex his quae nos
offendunt, alia renuntiantur nobis, alia ipsi audimus aut uidemus.
de iis quae narrata sunt, non debemus cito credere: multi
mentiantur ut decipiant, multi, quia decepti sunt. alius crimi-
natione gratiam captat et fingit iniuriam, ut uideatur doluisse
factam. est aliquis malignus et qui amicitias cohaerentis diducere
uelit. est suspicax et qui spectare ludos cupiat et ex longin-
3 quo tutoque speculetur quos conlisit. de paruola summa iudi-
caturu tibi res sine teste non probaretur, testis sine iureiurando
non ualeret. utrique parti dares actionem, dares tempus, non
semel audires. magis enim ueritas elucet quo saepius ad manum
uenit. amicum condemnas de praesentibus? antequam audias,
antequam interroges, antequam illi aut accusatorem suum nosse
liceat aut crimen, irascersis? iam enim, iam quid utrimque dice-
4 retur audisti? hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare

4 aspici 5 egerrime (e *prim. corr.*) 6 adtemptari (*prima t corr.*)
8 a tergo (a t *in ras.*) 13 aliqd (d ea t *corr.*) 15 ire (*corr.*) 16 graues habet
inpetus primos, quae in codice post tollere (18) leguntur, huc reuocauit Gertz
18 dum (*in ras.*) 24 suspicax *seclusit Huase*, supprocax *coniecit Lipsius*
25 paruola (o in u *corr.*) 26 siñ teste (*n in ras.*) 28 elucet (e *prior*
corr.) 31 quid *addidit Curio, sed malim altero iam deleto iam enim quid*

debuerit. non est, inquit, quod me protrahas, ego productus negabo. alioqui nihil umquam tibi dicam. eodem tempore et instigat et ipse se certamini pugnaeque subtrahit. qui dicere tibi nisi clam non uult, paene non dicit. quid est iniquius quam
5 secreto credere, palam irasci?

XXX. Quorundam ipsi testes sumus. in his naturam excutiemus uoluntatemque facientium. puer est: aetati donetur. nescit an peccet. pater est: aut tantum profuit, ut illi etiam iniuriae ius sit, aut fortasse ipsum hoc meritum eius est quo
10 offendimur. mulier est: errat. iussus est: necessitati quis nisi iniquus suscenset? laesus est: non est iniuria pati quod prior feceris. iudex est: plus credas illius sententiae quam tuae. rex est: si nocentem punit, cede iustitiae, si innocentem, cede fortunae. mutum animal est aut simile muto: imitaris illud, si irasceris.
15 morbus est aut calamitas: leuius transiliet sustinentem. deus est: tam perdis operam cum illi irasceris, quam cum illum alteri precaris iratum. bonus uir est qui iniuriam fecit: noli credere. malus: noli mirari, dabit poenas alteri quas debet tibi, et iam sibi dedit qui peccauit.

XXXI. Duo sunt, ut dixi, quae iracundiam concitant: 1
primum, si iniuriam uidemur accepisse. de hoc satis dictum est. deinde, si iniqua accepisse. de hoc dicendum est. iniqua quaedam iudicant homines, quia pati non debuerint, quaedam, quia non sperauerint. indigna putamus quae inopinata sunt. itaque maxime
25 commouent quae contra spem expectationemque euenerunt. nec aliud est quare in domesticis minima offendant, in amicis iniuriam uocemus negligentiam. quomodo ergo, inquit, inimicorum nos iniuriae mouent? quia non expectauimus illas aut certe non
tantas. hoc efficit amor nostri nimius. inuiolatos nos etiam
30 inimicis iudicamus esse debere. regis quisque intra se animum habet, ut licentiam sibi dari uelit, in se nolit. aut ignorantia itaque nos aut insolentia iracundos facit. ignorantia rerum: quid enim mirum est malos mala facinora edere? quid noui est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat?

2 dicam* (*ras. fortasse puncti*) 11 iniquus (*quus in ras.*) 18 poenas

20 concitant *plerique*: cōcitant (*ci corr.*) 22 iniqua accepisse *Michaelis*:
iniq; accepisse 26 aliud (*d corr.*)

turpissimam aiebat Fabius imperatori excusationem esse: non
 putavi. ego turpissimam homini puto. omnia puta, expecta:
 5 etiam in bonis moribus aliquid existet asperius. fert humana
 natura insidiosos animos, fert ingratos, fert cupidos, fert inpios.
 cum de unius moribus iudicabis, de publicis cogita. ubi maxime 5
 gaudebis, maxime metue. ubi tranquilla tibi omnia videntur, ibi
 nocitura non desunt sed quiescunt. semper futurum aliquid quod
 te offendat existima. gubernator numquam ita totos sinus secu-
 rus explicuit, ut non expedite ad contrahendum armamenta
 6 disposeret. illud ante omnia cogita, foedam esse et execrabilem 10
 vim nocendi et alienissimam homini, cuius beneficio etiam saeva
 mansuescunt. adspice taurorum iugo colla submissa et elephan-
 torum pueris pariter ac feminis persultantibus terga impune calcata
 et repentis inter pocula sinusque innoxio lapsu dracones et intra
 domum ursorum leonumque ora placida tractantibus adulantisque 15
 7 dominum feras: pudebit cum animalibus permutasse mores. nefas
 est nocere patriae: ergo cui quoque, nam hic pars patriae est.
 sanctae partes sunt, si uniuersum uenerabile est. ergo et homini,
 nam hic in maiore tibi urbe cuius est. quid si nocere uelint
 manus pedibus? manibus oculi? ut omnia inter se membra 20
 consentiunt, quia singula seruari totius interest, ita homines singulis
 parcent, quia ad coetum geniti sunt. salua autem esse societas
 nisi custodia et amore partium non potest. ne uiperas quidem
 et natrices, et si qua morsu aut ictu nocent, effligeremus, si ut
 reliqua mansuefacere possemus aut efficere, ne nobis aliisue periculo 25
 essent. ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit, sed ne
 peccet, nec unquam ad praeteritum, sed ad futurum poena referetur.
 non enim irascitur, sed cauet. nam si puniendus est cuiumque
 prauum maleficumque ingenium est, poena neminem excipiet.
 1 XXXII. At enim ira habet aliquam uoluptatem et dulce 30
 est dolorem reddere. minime: non enim ut in beneficiis honestum
 est merita meritis repensare, ita iniurias iniuriis. illic uinci turpe

3 existet 4 inpios 6 metue *Gertz*: metues 10 foedam 12 aspicie
 taurorum *Haase*: elephantorum summissa elephantorum *Haase*:
 taurorum 13 persul * tantib; impune 15 leonūq; (q; *in ras.*)
 22 cōtū 23 uipera^s qde (qdem *in ras.*) 24 ut reliqua *deteriorum unus*
et editiones: in reliquam 25 aliisue (s *ante* ue *del.*) 29 excipiet (t *corr.*)
 32 repensare (ē-are *in ras.*)

est, hic uincere. humanum uerbum est et quidem pro iusto receptum [ultio et] talio. non multum differt iniuria nisi ordine: qui dolorem regerit tantum excusatus peccat. M. Catonem 2 [ignorans] in balineo quidam percussit imprudens. quis enim illi 5 sciens faceret iniuriam? postea satisfaciendi Cato, non memini, inquit, me percussum. melius putauit non agnoscere quam uindicare. nihil, inquis, illi post tantam petulantiam mali factum 3 est? immo multum boni: coepit Catonem nosse. magni animi est iniurias despiciere. ultionis contumeliosissimum genus est non 10 esse uisum dignum, ex quo peteretur ultio. multi leues iniurias altius sibi demisere, dum uindicant: ille magnus et nobilis, qui more magnae ferae latratus minorum canum securus exaudit.

XXXIII. Minus, inquit, contemnemur, si uindicauerimus iniuriam. si tamquam ad remedium uenimus, sine ira ueniamus, 15 non quasi dulce sit uindicari, sed quasi utile. saepe autem satius fuit dissimulare, quam ulcisci. potentiorum iniuriae hilari uultu, non patienter tantum ferendae sunt. facient iterum, si se fecisse crediderint. hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes: quos laeserunt et oderunt. notissima uox est eius qui in cultu 20 regum consenuerat. cum illum quidam interrogaret, quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem, iniurias, inquit, accipiendo et gratias agendo. saepe adeo iniuriam uindicare non expedit, ut ne fateri quidem expediat. C. Caesar Pastoris 3 splendor equitis Romani filium cum in custodia habuisset munditiis eius et cultioribus capillis offensus, rogante patre ut salutem sibi 25 filii concederet, quasi de supplicio admonitus duci protinus iussit. ne tamen omnia inhumane faceret aduersum patrem, ad cenam illum eo die inuitauit. uenit Pastor uultu nihil exprobrante. 4 propinauit illi Caesar heminam et posuit illi custodem. perdurauit miser, non aliter quam si filii sanguinem biberet. unguentum et 30 coronas misit et obseruare iussit an sumeret: sumpsit. eo die, quo filium extulerat, immo quo non extulerat, iacebat conuiuia

1 humanum *Maduig*: inhumanum 2 ultioet *seclusit Haase*
differt iniuria *Gertz*: differt *omisso* iniuria 3 ignorans *omisit E²* bal* neo,
fuit balineo 8 coepit 9 despiciere (*prior i corr. in e*) 12 canum *plerique:*
citiuū 13 contemnemur 16 uultu 22 uindicare *cod. et editores priores,*
uindicari *Fickert et Haase* 26 concederet (*cō in ras.*) ammonitus (*am*
corr.) 28 uultu

centesimus et potiones uix honestas natalibus liberorum podagricus senex hauriebat, cum interim non lacrimam emisit, non dolorem aliquo signo erumpere passus est. cenauit tamquam pro filio exorasset. quæris, quare? habebat alterum. quid ille Priamus? non dissimulauit iram et regis genua complexus est? funestam perfusamque cruore fili manum ad os suum retulit, cenauit? sed tamen sine unguento, sine coronis, et illum hostis saeuissimus multis solaciis, ut cibum caperet, hortatus est, non ut pocula ingentia super caput posito custode siccaret. contempsisset tyrannum pater, si sibi timuisset: nunc iram conpescuit pietas. dignus fuit cui permitteret a conuiuio ad ossa fili legenda discedere. ne hoc quidem permisit benignus interim et comis adulescens: propinationibus senem crebris, ut cura leniretur, admonens lacessebat, contra ille se laetum et oblitum, quid eo actum esset die, praestitit. perierat alter filius, si carnifici conuiuia non placuisset.

XXXIV. Ergo ira abstinendum est, siue par est qui lacescendus est siue superior siue inferior. cum pare contendere anceps est, cum superiore furiosum, cum inferiore sordidum. pusilli hominis et miseri est repetere mordentem. mures formicaeque, si manum admoueris, ora conuertunt, inbecillia se laedi putant, si tanguntur. faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quid aliquando nobis profuerit ille cui irascimur, et meritis offensa redimetur. illud quoque occurrat, quantum nobis commendationis allatura sit clementiae fama, quam multos uenia amicos utiles fecerit. ne irascamur inimicorum et hostium liberis, inter Sullanae crudelitatis exempla est, quod a republica liberos proscriptorum submouit: nihil est iniquius quam aliquem heredem paterni odii fieri. cogitemus, quotiens ad ignoscendum difficiles erimus, an expediat nobis omnes inexorabiles esse. quam saepe ueniam qui negauit petiit? quam saepe eius pedibus aduolutus est, quem a suis reppulit? quid est gloriosius quam iram amicitia mutare? quos populus

4 quare (are *corr.*) 6 filii 9 contempsisset tyrannum pater *Maduig:*
 contempsisset romanū patrem 11 a conuiuio *post a ras.* filii *alterum*
i a corr. add.) 12 adulescens (o *corr.*) 13 lenitur (re *m. pr.*
 15 perierat *E²:* periret (ret *corr.*) 16 placuisset 19 hominis et miseri est *cod.*
et add. usque ad Fickertum et Haasium, qui hominis est et miseri scripserunt
 20 laedi 22 redimetur (tur *in ras.*) 25 liberis, inter *interpunxit Maduig:*
fuit antea liberis, inter syllane 26 abrepublica 29 petiit *Gertz:* petiit

Romanus fideliores habet socios quam quos habuit pertinacissimos hostes? quod hodie esset imperium, nisi salubris prouidentia uictos permiscuisset uictoribus? irascetur aliquis: tu contra beneficiis 5 prouoca. cadit statim similtas ab altera parte deserta. nisi paria non pugnant. si utrimque certa uictoria concurritur: ille est melior qui prior pedem rettulit, uictus est qui uicit. percussit te: recede. referiendo enim et occasionem saepius ferendi dabis et excusationem. non poteris reuelli, cum uoles.

XXXV. Numquid uelit quisquam tam graui ter hostem ferire, 1 ut relinquat manum in uolnere et se ab ictu reuocare non possit? atqui tale ira telum est: uix retrahitur. arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum et habilem: non uitabimus inpetus animi hos graues, funerosos et inreuocabiles? ea demum 2 uelocitas placet, quae ubi iussa est uestigium sistit nec ultra destinata procurrit flectique et a cursu ad gradum reduci potest. aegros scimus neruos esse, ubi inuitis nobis mouentur. senex aut infirmi corporis est, qui cum ambulare uult currit: animi motus eos putemus sanissimos ualidissimosque, qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. nihil tamen aeque profuerit quam primum 3 intueri deformitatem rei, deinde periculum. non est ullius adfectus facies turbator. pulcherrima ora foedauit, toruos uultus ex tranquillissimis reddit.

linquit decor omnis

iratos: et siue amictus illis conpositus est ad legem, trahent 25 uestem omnemque curam sui effudent; siue capillorum natura uel arte iacentium non informis habitus, cum animo inhorrescunt. tumescunt uenae. concutietur crebro spiritu pectus, rabida uocis

1 post altera rasura satis magna paria non 5 si utrimque certa uictoria concurritur Koch: sed utrimq; certabit (b uidetur u fuisse) iraconcurritur
 10 uulnere 11 atqui (in ras.) 12 et habile 13 impetus animi hos graues (mi hos in ras.) animi his graues magis Neap. 13 funerosos et intactum reliqui, quoniam codex habet funerosos, ita ut prior o possit fuisse e, sos autem quantum equidem dispicere potui ipsius primae manus sit. triu adiectiua minus offendunt, si graues interpunctione artius cum uoce impetus coniungatur. furiosos et Neap. foenere et Maduig, funebres et Huase, nisi illi scriptura primae manus codicis, quae apud Fickertum indicatur, funeres
 15 flectiq et a cursu (q et a in ras.) 20 deform i tatem (i in ras.)
 affectus (prior f corr.) 21 fœdauit uultus 24 illis Gronouius: illius
 compositus 25 siue Gronouius: si

eruptio colla distendet. tum artus trepidi, inquietae manus, totius
 i corporis fluctuatio. qualem intus putas esse animum, cuius extra
 imago tam foeda est? quanto illi intra pectus terribilior uultus
 est, acrior spiritus, intentior inpetus, rupturus se nisi eruperit?
 5 quales sunt hostium uel ferarum caede madentium aut ad caedem
 euntium adspectus, qualia poetae inferna monstra finxerunt sub-
 cincta serpentibus et igneo flatu, quales ad bella excitanda dis-
 cordiamque in populos diuidendam pacemque lacerandam taeterri-
 mae inferum exeunt: talem nobis iram figuremus, flamma lumina
 ardentia, sibilo mugituque et gemitu et stridore et si qua his inuisior 10
 uox est perstreptem, tela manu utraque quatientem, neque
 enim illi se tegere curae est, toruam cruentamque et cicatricosam
 et uerberibus suis liuidam, incessus uesani, obfusam multa caligine,
 incurstantem, uastantem fugantemque et omnium odio laborantem,
 sui maxime, si aliter nocere non possit, terras, maria, caelum 15
 6 ruere cupientem, infestam pariter inuisamque. uel, si uidetur, sit
 qualis apud uates nostros est,

*sanguineum quatens dextra Bellona flagellum,
 aut scissa gaudens uadit Discordia palla,*

aut si qua magis dira facies excogitari diri adfectus potest. 20

XXXVI. Quibusdam, ut ait Sextius, iratis profuit adspexisse
 speculum. perturbauit illos tanta mutatio sui. uelut in rem
 praesentem adducti non agnouerunt se. et quantum ex uera
 2 deformitate imago illa speculo repercussa reddebat? animus si
 ostendi et si in ulla materia perlucere posset, intuentis nos con- 25
 funderet ater maculosusque et aestuans et distortus et tumidus.
 nunc quoque tanta deformitas eius est per ossa carnesque et tot
 3 impedimenta effluentis: quid si nudus ostenderetur? speculo
 quidem neminem deterritum ab ira credideris: quid ergo? qui ad
 speculum uenerat, ut se mutaret, iam mutauerat. iratis quidem nulla 30
 est formosior effigies quam atrox et horrida qualesque esse etiam

2 cui² extra (i² extra *in ras.*) 3 uultus 4 impetus se n² (*in ras.*)
 5 aut ad (t ad *corr.*) 6 poete (*in ras.*) succincta 7 qualis 8 teterri-
 mae *Haase*: deterrime *cod.* deae taeterrimae *Gertz* 13 uesanis offusam
 (ff *in ras.*) 15 maria* (s *erasum*) 17 apat 20 affectus (*prior f corr.*)
 21 aspexisse speculum *in ras.* 26 maculosusq; (; *corr.*) 29 credideris
Madiig: credis^{ve} 30 mutaret (mu *corr.*) 31 formosior (sior *corr.*)

qualesq; etiam (*ee suprascr m. pr.*)

uideri uolunt. magis illud uidendum est, quam multis ira per
 se nocuerit. alii nimio feruore rupere uenas et sanguinem
 supra uires elatus clamor egressit et luminum subfudit aciem in
 oculos uehementius umor egestus et in morbos aegri reccidere.
 5 nulla celerior ad insaniam uia est. multi itaque continuauerunt
 irae furorem nec quam expulerant mentem umquam receperunt:
 Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. mortem liberis,
 egestatem sibi, ruinam domui imprecantur, et irasci se negant non
 minus quam insanire furiosi. amicissimis hostes uitandique carissimis,
 10 legum nisi qua nocent inmemores, ad minima mobiles, non
 sermone, non officio adiri faciles, per uim omnia gerunt, gladiis
 et pugnare parati et incumbere. maximum enim illos malum
 cepit et omnia exuperans uitia. alia paulatim intrant: repentina
 et uniuersa uis huius est. omnis denique alios adfectus sibi
 15 subicit. amorem ardentissimum uincit. transfoderunt itaque amata
 corpora et in eorum quos occiderant iacuere complexibus. auaritiam,
 durissimum malum minimeque flexibile, ira calcuit adactam opes
 suas spargere et domui rebusque in unum collatis inicere ignem.
 quid? non ambitiosus magno aestimata proiecit insignia honorem-
 20 que delatum reppulit? nullus adfectus est, in quem non ira
 dominetur.

2 rupere ^{uenas} (*infra uenas charta est lacera, suprascripta m. rec.*)

3 suffudit 4 re cedere (*post re fuit c punctis notata*) 8 irasci se (*se*

corr.) 10 inmemores minima (*a corr.*) 13 exuperans (*ex corr.*)

14 affectus 16 iacuere (*in ras.*) auaritiam (*tiam in ras.*) 17 minimūq;
 (mūq; *in ras*, *fuit mūq;*) *cod. unde minimeque scripsi, quod est in E¹ et Gertz*
quoque uoluit, quamquam aliquid scrupuli inicit de breu. uit. 1, 1 minime, ubi
e in ras. 17 adactam *Michaelis, Gertz:* adacta 18 reb; q; (; *in ras.*)

20 affectus

L. ANNAEI SENECAE
DIALOGORVM LIBER V.

AD NOVATVM

DE IRA

L I B E R III.

1 I. Quod maxime desiderasti, Nouate, nunc facere temptabimus.
iram excidere animis aut certe refrenare et inpetus eius inhibere.
id aliquando palam aperteque faciendum est, ubi minor uis mali
patitur, aliquando ex occulto, ubi nimium ardet omnique inpedi-
mento exasperatur et crescit. refert quantas uires quamque
2 integras habeat, utrum reuerberanda et agenda retro sit an cedere
ei debeamus. dum tempestas prima desacuit, ne remedia ipsa
3 secum ferat. consilium pro moribus cuiusque capiendum erit.
quosdam enim preces uincunt. quidam insultant instantque sum-
missis. quosdam terrendo placabimus. alios obiurgatio, alios con- 10
fessio, alios pudor coepto deiciet, alios mora, lentum praecipitis
4 mali remedium, ad quod nouissime descendendum est. ceteri enim
adfectus dilationem recipiunt et curari tardius possunt: huius in-
citata et se ipsa rapiens uiolentia non paulatim procedit, sed dum
incipit, tota est. nec aliorum more uitiorum sollicitat animos, sed 15
abducit et inpotentes sui cupidosque uel communis mali exagitat.
nec in ea tantum in quae destinauit, sed in occurrentia ob iter
5 furit. cetera uitia impeliunt animos: ira praecipitat. etiam si
resistere contra adfectus suos non licet, at certe adfectibus ipsis
licet stare: haec non secus quam fulmina procellaeque et si qua 20

2 impetus 6 reuerberanda *Heusinger*: neuerberanda 9 instantq; (; *corr.*)
11 deiciet *Koch*: deiecit 13 affectus (*prior f corr.*) 17 ob iter furit
Müller, obiter furit *uulgo*: obi terfuit 18 praecipitat (*uidetur fuisse ant*)
19 affectus affectibus

alia inreuocabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, uim suam magis ac magis intendit. alia uitia a ratione, hoc a sanitate desciscit. alia accessus lenes habent et incrementa fallentia: in iram deiectus animorum est. nulla itaque res urget magis attonita et in uires suas prona et siue successit, superba, siue frustratur, insana. ne repulsa quidem in taedium acta, ubi aduersarium fortuna subduxit, in se ipsa morsus suos uertit. nec refert, quantum sit ex quo surrexerit ex leuissimis enim in maxima euadit.

II. Nullam transit aetatem, nullum hominum genus excipit. quaedam gentes beneficio egestatis non nouere luxuriam. quaedam, quia exercitae et uagae sunt, effugere pigritiam. quibus incultus mos agrestisque uita est, circumscriptio ignota est et fraus et quodcumque in foro malum nascitur: nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quam inter barbaros potens, non minus perniciosa leges metuentibus quam quibus iura distinguit modus uirium. denique cetera singulos corripunt, hic unus adfectus est, qui interdum publice concipitur. numquam populus uniuersus feminae amore flagrauit, nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit. ambitio uiritim singulos occupat. in potentia non est malum publicum: saepe in iram uno agmine itum est. uiri, feminae, senes, pueri, principes uulgusque consensere et tota multitudo paucissimis uerbis concitata ipsum concitatorem antecessit. ad arma protinus ignesque discursum est et indicta finitimis bella aut gesta cum ciuibus. totae cum stirpe omni crematae domus et modo eloquio fauorabili habitus in multo honore iram suae contionis exceptit. in imperatorem suum legiones pila torserunt. dissedit plebs tota cum patribus. publicum consilium, senatus non expectatis dilectibus nec nominato imperatore subitos irae suae duces legit ac per tecta urbis nobilis consecratus uiros supplicium manu sumpsit. uiolatae legationes rupto iure

2 intendit *Gertz*: tendit a ratione (a *pr. corr.*) a sanitate desciscit (*ante es charta lacera est*) 3 in iram (in *pr. m. ut uid.*) *cod.*, in ira *uulgo*

7 in se ipsa *cod.*, in se ipsam *E^v*, commendat *Gertz*, sed uide 4, 2 cum se ipsae manus frangunt *et* 1, 3 se ipsa rapiens uolentia 16 affectus (*prior f corr.*)

20 non induxit *Maduig* in iram *deteriores*: inira 21 uulgusq;

25 fauorabili *Maduig*: fauorabilis 28 senatus *induxit Koch, quod esse interpretamentum apparet: cf. Vell. Pat. 1, 8, 6* hic centum homines electos appellatosque patres instar habuit consilii publici 29 tecta* 30 uiolate

gentium rabiesque infanda ciuitatem tulit. nec datum tempus, quo resideret tumor publicus, sed deductae protinus classes et oneratae tumultuario milite, sine more, sine auspiciis populus ductu irae suae egressus fortuita raptaque pro armis gessit, deinde magna clade temeritatem audacis irae luit. hic barbaris forte ruentibus in bella exitus est. cum mobiles animos species iniuriae perculit, aguntur statim et qua dolor traxit ruinae modo legionibus incidunt inconpositi, interriti, incauti, pericula adpetentes sua. gaudent ferri et instare ferro et tela corpore urgere et per suum uolnus exire.

III. Non est, inquis, dubium, quin magna ista et pestifera sit uis: ideo quemadmodum sanari debeat monstra. atqui, ut in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor irae et uetat illam nobis execari: calcar ait esse uirtutis. hac erepta inermem animum et ad conatus magnos pigrum inertemque fieri, necessarium est itaque foeditatem eius ac feritatem coarguere et ante oculos ponere, quantum monstri sit homo in hominem furens quantoque impetu ruat non sine pernicie sua perniciosus et ea deprimens, quae mergi nisi cum mergente non possunt. quid ergo? sanum hunc aliquis uocat, qui uelut tempestate correptus non ita sed agitur et furenti malo seruit? nec mandat ultionem suam, sed ipse eius exactor animo simul ac manu saeuit carissimorum eorumque quae mox amissa fleturus est carnifex? hunc aliquis adfectum uirtuti adiutorem comitemque dat, consilia, sine quibus uirtus nihil gerit, obturbantem? caducae sinistraeque sunt uires et in malum suum ualidae, in quas aegrum morbus et accessio erexit. non est ergo quod me putes tempus in superuacuis consumere, quod iram, quasi dubiae apud homines opinionis sit, infamem, cum aliquis sit et quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas et tamquam utilem ac spiritus subministrantem

2 pten; 3 onerate et 6 ruentibus E²: uiuentibus 8 legionibus Maduig: regionib; interriti uix uerum, conicio imparati appetentes (prior p corr.) 9 p., (fuit per, lincolan corr. fecit) 10 uulnus 12 atqui (t corr.) 15 inertemque Pincianus: inermemq; 16 foeditatem 18 impetu 21 et furenti uulgo: effurenti 22 manuscuit (ante s altera s deleta) 24 affectu 25 sinistraeque: * (ras., in qua fuit sunt) uires sunt (post uire fuit s, qua littera crasa superscripsit s m. rec.) 28 apud 29 illustrib; il corr.) philosophis *

in proelia. in actus rerum, ad omne quodcumque calore aliquo gerendum est, uocet. ne quem fallat tanquam aliquo tempore, 6 aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effrenata et adtonita adparatusque illi reddendus est suus, eculei et fidiculae 5 et ergastula et cruces et circumdati defossis corporibus ignes et cadauera quoque trahens uncus, uaria uinculorum genera, uaria poenarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis et bestiarum immanium caueae. inter haec instrumenta conlocetur ira dirum quiddam atque horridum stridens, omnibus per quae furit 10 taetrior.

IV. Vt de ceteris dubium sit, nulli certe adfectui peior est 1 uultus, quem in prioribus libris descripsimus asperum et acrem et nunc subducto retrorsus sanguine fugatoque pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu uerso subrubicundum et similem cruento, uenis tumentibus, oculis nunc trepidis et exilientibus, nunc 15 in uno obtutu defixis et haerentibus. adice dentium inter se 2 arietatorum ut aliquem esse cupientium non alium sonum quam est apri tela sua adtritu acuentibus. adice articulorum crepitum, cum se ipsae manus frangunt et pulsatum saepius pectus, anhelitus 20 crebros tractosque altius gemitus, instabile corpus, incerta uerba subitis exclamationibus, tremantia labra interdumque compressa et dirum quiddam exhibilantia: ferarum me hercules, siue illas fames 3 agitatur siue infixum uisceribus ferrum, minus taetra facies est, etiam cum uenatorem suum semianimes morsu ultimo petunt, 25 quam hominis ira flagrantis. age, si exaudire uoces ac minas uacet, qualia excarnificati animi uerba sunt? nonne reuocare se 4 quisque ab ira uolet, cum intellexerit illam a suo primum malo incipere? non uis ergo admoneam eos, qui iram pro summa

1 proelia i attonita (*prior t ex d corr.*) apparatusq; 7 pena 2
 8 immanium colloctetur 9 atq; (*corr.*) orridū (*ante o crasa h*)
 11 affectui (*prior f corr.*) 12 uultus descripsim⁷ 13 subducto *cum*
codice Fickert et Haase, subito *uulgo* sanguine fugatoq; *cod.*, fugatoque
 sanguine *Fickert et Haase* 14 in os (*post in ras*, *fuit n punctis notata*)
 17 ut *Lipsius*: et 18 attritu (*prior t corr.*, *fuit d*, *deinde t suprascripta*,
sed deleta, in marg. m. 3 attritu) 21 interdumq; (q; *in ras.*) 23 taetra
non tetra raro exemplo 26 se qsq; (se *in ras.*, qsq; *extra uersum, additum*
ut uidetur, manu recentiore) se ab ira uolet qui *Gertz uix recte*
 28 ammoneam (m *pr. corr.*) pro summa potentia *Gertz, quod ipse quoque*
conieceram: summa potentia

potentia exercent et argumentum uirium existunt et in magnis
 magnae fortunae bonis ponunt paratam ultionem, quam non [sit]
 potens. immo ne liber quidem dici possit irae suae captius?
 non uis admoneam, quo diligentior quisque sit et ipse se circum-
 spiciat, alia animi mala ad pessimos quosque pertinere, iracundiam
 etiam eruditis hominibus et in alia sanis inreperere? adeo ut quidam
 simplicitatis indicium iracundiam dicant et uolgo credatur facillimus
 quisque huic obnoxius.

V. Quorsus, inquis, hoc pertinet? ut nemo se iudicet
 tutum ab illa, cum lenes quoque natura et placidos in saeuitiam
 ac uolentiam euocet. quemadmodum aduersus pestilentiam nihil
 prodest firmitas corporis et diligens ualitudinis cura, promiscue
 enim inbecilla robustaque inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus
 periculum est quam compositis et remissis, quibus eo turpior ac
 periculosior est. quo plus in illis mutat. sed cum primum sit
 non irasci, secundum desinere, tertium alienae quoque irae mederi,
 dicam primum, quemadmodum in iram non incidamus, deinde
 quemadmodum nos ab illa liberemus, nouissime quemadmodum
 irascentem retineamus placemusque et ad sanitatem reducamus.

Ne irascamur praestabimus, si omnia uitia irae nobis subinde
 proposuerimus et illam bene aestimauerimus. accusanda est apud
 nos, damnanda. perscrutanda eius mala et in medium protrahenda
 sunt. ut qualis sit appareat, comparanda cum pessimis est. auaritia
 acquirit et contrahit, quo aliquis melior utatur: ira impendit,
 paucis gratuita est. iracundus dominus quot in fugam seruos
 egit? quot in mortem? quanto plus irascendo quam id erat,
 propter quod irasebatur, amisit? ira patri luctum, marito diuor-
 tium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. peior est
 quam luxuria, quoniam illa sua uoluptate fruitur, haec alieno
 dolore. uincit malignitatem et inuidiam: illae enim infelicem fieri
 uolunt, haec facere. illae fortuitis malis delectantur, haec non

1 existunt (*altera* i *fuit* u) 2 sit *seclusit Haase* 3 captius *Lipsius*:
 captus 4 amoneam (*prior* m *corr.*) 7 uulgo 12 ualitudinis (*prima*
 i *corr.*) 14 compositis 16 desinere *Gronouius*: detinere 21 apud
 22 mala * 23 comparanda 24 acquirit (e *e.r* d *corr.*) contrahit *
 quo * (*fuit* quod) impendit *Muretus*: incendit 25 grata (*fortasse* m. *pr.*
supraser.) 25 et 26 quod *pro* quot 28 repulsam (r *corr.*)

potest expectare fortunam. nocere ei quem odit, non noceri
 uult. nihil est simultatibus grauius: has ira conciliat. nihil est 6
 bello funestius: in hoc potentium ira prorumpit. ceterum etiam
 illa plebeia ira et priuata inerme et sine uiribus bellum est. prae-
 5 terea ira, ut seponamus, quae mox secutura sunt, damna, insidias,
 perpetuam ex certaminibus mutuis sollicitudinem, dat poenas dum
 exigit: naturam hominis eiurat. illa in amorem hortatur, haec
 in odium. illa prodesse iubet, haec nocere. adice quod, cum in- 7
 dignatio eius a nimio sui suspectu ueniat et animosa uideatur,
 10 pusilla est et angusta. nemo enim non eo, a quo se contemptum
 iudicat, minor est: at ille ingens animus et uerus aestimator sui
 non uindicat iniuriam, quia non sentit. ut tela a duro resiliunt 8
 et cum dolore caedentis solida feriuntur, ita nulla magnum ani-
 mum iniuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. quanto
 15 pulchrius uelut nulli penetrabilem telo omnis iniurias contumelias-
 que respuere! ultio doloris confessio est: non est magnus animus,
 quem incuruat iniuria. aut potentior te aut inbecillior laesit: si
 inbecillior, parce illi, si potentior, tibi.

VI. Nullum est argumentum magnitudinis certius quam nihil 1
 20 posse quo instigeris accidere. pars superior mundi et ordinatio
 ac propinqua sideribus nec in nubem cogitur nec in tempestatem
 impellitur nec uersatur in turbinem. omni tumultu caret. inferiora
 fulminantur. eodem modo sublimis animus, quietus semper et in
 statione tranquilla conlocatus, omnia intra se premens, quibus ira
 25 contrahitur, modestus et uenerabilis est et dispositus; quorum
 nihil inuenies in irato. quis enim traditus dolori et furens non 2
 primam reiecit uerecundiam? quis inpetu turbidus et in aliquem
 ruens non quidquid in se uerecundi habuit abiecit? cui officiorum
 numerus aut ordo constitit incitato? quis linguae temperauit? quis
 30 ullam partem corporis tenuit? quis se regere potuit inmissum?
 proderit nobis illud Democriti salutare praeceptum, quo monstratur 3

1 noceri * uñt 4 plebeia (ia *corr.*) 6 poenas 9 a nimio sui suspectu
 ueniat *E*²: ani mi-spectu eueniat *cod.*, sed ueniat *consuetudo Senecae postulat*

20 posse** (*ras.* *circa* *trium litterarum*, *ex quibus a in fine uidetur*
superesse) quo accipere (p *in d corr.*) 23 fulminatur (*uatur in ras.*)

24 collocatus (*col in ras.*) infra *Gruterus*, *quod ad premens accommodare*
uia licet, deberet esse infra se uidens 31 illud (t *in d corr.*)

tranquillitas, si neque priuatim neque publice multa aut maiora uiribus nostris egerimus. numquam tam feliciter in multa discurrenti negotia dies transit, ut non aut ex homine aut ex re
 4 offensa nascatur, quae animum in iras parat. quemadmodum per frequentia urbis loca properanti in multos incurritandum est 5 et aliubi labi necesse est, aliubi retineri, aliubi respergi: ita in hoc uitae actu dissipato et uago multa impedimenta, multae querellae incidunt. alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius
 5 intercept. non ex destinato proposita fluxerunt. nulli fortuna tam dedita est, ut multa temptanti ubique respondeat. sequitur 10 ergo, ut is cui contra quam proposuerat aliqua cesserunt, inpatiens hominum rerumque sit, ex leuissimis causis irascatur nunc personae, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunae. nunc sibi. itaque ut quietus possit esse animus, non est iactandus nec multarum, ut dixi, rerum actu fatigandus nec magnarum supraque uires 15 appetitarum. facile est leuia aptare ceruicibus et in hanc aut illam partem transferre sine lapsu: at quae alienis in nos manibus inposita aegre sustinemus, uicti in proximos effundimus. etiam dum stamus sub sarcina, in pares oneri uacillamus

VII. Idem accidere in rebus ciuilibus ac domesticis scias. 20 negotia expedita et habilia sequuntur actorem: ingentia et supra mensuram gerentis nec dant se facile et, si occupata sunt, premunt atque adducunt administrantem tenerique iam uisa cum ipso cadunt: ita fit, ut frequenter inrita sit eius uoluntas, qui non quae facilia sunt adgreditur, sed uult facilia esse quae adgressus 25 est. quotiens aliquid conaberis, te simul et ea quae paras quibusque pararis ipse metire. faciet enim te asperum paenitentia operis infecti. hoc interest utrum quis feruidi sit ingeni an frigidi atque humilis: generoso repulsa iram exprimet, languido inertique

1 si neque *uulgo*: sine quo 6 aliubi *Fickert ex codice*, alicubi *uulgo*
 8 querele (le *corr.*, *fuit* lle) aliu^s spem (s *fort. m. pr.*) 10 tā (*in cas.*)
 16 appetitarū (*prior p corr.*) 17 at (*corr.*) 18 in proximos *E¹*: in
 pxumo 23 atq; (*fuit adq; deinde ex d facta t*) adducunt *Neap.*, quod
recte Lipsius contrahunt, incurant *interpretatur*; abducunt *cum codice Fickert*
et Haase, quod *quemadmodum cum* premunt *conueniat non apparet*
 āministrantem (*ā corr.*) 25 facilia (*ia corr.*) aggreditur (*prior g corr.*)
 aggressus est (*prior g corr.*) 26 aliquid (*d ex t corr.*) 28 ingenii
 i *corr.*) atq; (*q; corr.*)

tristitiam. ergo actiones nostrae nec paruae sint nec audaces et improbae. in uicinum spes exeat. nihil conemur, quod mox adepti quoque successisse miremur.

VIII. Demus operam, ne accipiamus iniuriam, quia ferre
 5 nescimus. cum placidissimo et facillimo et minime anxio moroso-
 que uiuendum est. sumuntur a conuersantibus mores et ut
 quaedam in contactos corporis uitia transiliunt, ita animus mala
 sua proxumis tradit. ebriosus conuictores in amorem meri traxit. 2
 impudicorum coetus fortem quoque et, si liceat, uirum emollit.
 10 auaritia in proximos uirus suum transtulit. eadem ex diuerso
 ratio uirtutum est, ut omne quod secum habent mitigent. nec
 tam ualetudini profuit mitis regio et salubrius caelum quam ani-
 mis parum firmis in turba meliore uersari. quae res quantum 3
 possit intelleges, si uideris feras quoque conuictu nostro mansue-
 15 scere nullique etiam inmani bestiae uim suam permanere, si
 hominis contubernium diu passa est. retunditur omnis asperitas
 paulatimque inter placida dediscitur. accedit huc, quod non
 tantum exemplo melior fit qui cum quietis hominibus uiuit, sed
 quod causas irascendi non inuenit nec uitium suum exercet.
 20 fugere itaque debet omnis quos iritaturos iracundiam sciet.
 qui sunt, inquis, isti? multi ex uariis causis idem facturi: 4
 offendet te superbus contemptu. dicax contumelia, petulans iniuria,
 liuidus malignitate, pugnax contentione, uentosus et mendax
 uanitate. non feres a suspicioso timeri, a pertinace uinci, a deli-
 25 cato fastidiri. elige simplices, faciles. moderatos, qui iram tuam 5
 nec euocent et ferant. magis adhuc proderunt summissi et hu-
 mani et dulces, non tamen usque in adulationem. nam iracundos
 nimia adsentatio offendet. erat certe amicus noster uir bonus, 6

[paruae] erat cum conicerem tardae, sed uide de tranq. an. 3, 2 quorum maximae in seducto actiones sunt 1 ne* (fuit nec) 8 proximis (imis corr., fuit umis)

conuictores (res postea additum) 9 coetus si liceat Koch, et siliceum Pincianus: et si liceat cod. Singularis hic uerborum si liceat usus confirmatur locis simillimis Minucii Felicis 8, 4 miserentur miseri ipsi, si fas est, sacerdotum et Arnobii 1, 6, 4 Christum . . uultis . . si liceat, beluarum agrestium ritu cruentis oribus mandere, particula et delenda erat, quod discrimen ineptum inter fortem et uirum inferret 12 mitis Hensinger: utilis 13 q̄ (in ras.)

15 si homis (in ras.) 17 int̄ (t̄ in ras.) 18 q̄letis (q̄ corr.)

20 iracundiā* (fuit an.) 22 te (in ras.)

sed irae paratioris, cui non magis tutum erat blandiri quam maledicere. Caelium oratorem fuisse iracundissimum constat. cum quo, ut aiunt, cenabat in cubiculo lectae patientiae cliens, sed difficile erat illi in copulam coniecto rixam eius cum quo cohaerebat effugere. optimum iudicauit quidquid dixisset sequi et secundas agere: non tulit Caelius adsentientem et exclamauit: *dic aliquid contra, ut duo simus.* sed ille quoque, quod non irasceret, iratus cito sine aduersario desiit. eligamus ergo uel hos potius, si conscii nobis iracundiae sumus, qui uultum nostrum ac sermonem sequantur. facient quidem nos delicatos et in malam consuetudinem inducent nihil contra uoluntatem audiendi, sed proderit uitio suo interuallum et quietem dare. difficiles quoque et indomiti natura blandientem ferent: nihil asperum territumque palpanti est. quotiens disputatio longior et pugnacior erit. in prima resistamus, antequam robur accipiat. alit se ipsa contentio et demissos altius tenet. facilius est se a certamine abstinere quam abducere.

IX. Studia quoque grauiora iracundis omittenda sunt aut certe citra lassitudinem exercenda et animus non inter dura uersandus, sed artibus amoenis tradendus. lectio illum carminum obleniat et historia fabulis detineat. mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. quis autem ignorat lituos et tubas concitamenta esse, sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resoluatur? confusis oculis prosunt uirentia et quibusdam coloribus infirma acies adquiescit, quorundam splendore praestringitur: sic mentes aegras studia laeta permulcent. forum, aduocationes, iudicia fugere debemus

2 celiū* 4 rixā* (in *iras.*) 4 cohaerebat *Gertz*: hērebat 8 desiit
 9 uultū 12 difficiles . . ferent (*cont.* 5. 1 lenes quoque natura et placidos
Gertz: difficilis . . ferent *cod.* difficilis . . feret *uulgo* 14 tetricumque *uulgo*,
 tetricumque *Haupt*, serratumque *Madvig*, horridumque *Gertz*, ex quibus omnibus
 maxime placebit horridumque, si contuleris *Varroniana* apud *Non.* 45, 2 equus
 mordax, calcitro, horridus cum *Hor. sat.* 2, 1, 20 cui male si palpare, recalcitrat
 undique tutus 15 antequam alit *cod.*, item *B.* omissis uerbis robur accipiat,
 quae nisi cum sententiae detrimento omitti uix posse cum *Gertzio* consentio;
accesserunt uerba illa in Neapolitana 16 demissos *uulgo*: dimissos
 19 inter dura *Gertz*: inter plura 20 amēnis 21 delicatiusq; (q; in *ras.*)
 22 componebat 26 praestringitur *uulgo*: praestringuntur

et omnia quae exulcerant uitium, aequè cauere lassitudinem
 corporis: consumit enim quidquid in nobis mite placidumque est
 et acria concitat. ideo quibus stomachus suspectus est, processuri
 ad res agendas maioris negotii bilem cibo temperant, quam
 maxime mouet fatigatio, siue quia calorem in media conpellit et
 nocet sanguini cursumque eius uenis laborantibus sistit, siue quia
 corpus adtenuatum et infirmum incumbit animo. certe ob eandem
 causam iracundiores sunt ualitudine aut aetate fessi. fames
 quoque et sitis ex isdem causis uitanda est: exasperat et incendit
 animos. uetus dictum est a lasso rixam quaeri. aequè autem
 et ab esuriente et a sitiēte et ab omni homine quem aliqua
 res urit. nam ut ulcera ad leuem tactum, deinde etiam ad
 suspicionem tactus condolēscunt, ita animus adfectus minimis
 offenditur, adeo ut quosdam salutatio et epistula et oratio et
 interrogatio in litem euocent.

X. Numquam sine querella aegra tanguntur. optimum est
 itaque ad primum mali sensum mederi sibi. tum uerbis quoque
 suis minimum libertatis dare et inhibere inpetum. facile est
 autem adfectus suos, cum primum oriuntur, deprehendere: morbo-
 rum signa praecurrunt. quemadmodum tempestatis ac pluuiarum
 ante ipsas notae ueniunt, ita irae, amoris omniumque istarum
 procellarum animos uexantium sunt quaedam praenuntia. qui
 comitiali uitio solent corripī, iam aduentare ualitudinem intel-
 lunt, si calor summa deseruit et incertum lumen neruorumque
 trepidatio est, si memoria sublabitur caputque uersatur. solitis
 itaque remediis incipientem causam occupant et odore gustuque
 quidquid est quod alienat animos repellitur: aut fomentis contra
 frigus rigoremque pugnatur, aut si parum medicina profecit,
 uitauerunt turbam et sine teste ceciderunt. prodest morbum

2 quod 5 comecompellit 7 attenuatum (*prima t corr.*) 8 ualitudine
 (i corr.) fames quoque et sitis . . . incendit animos *inmerito Gertz aude* ideo
 quibus (3) *transponenda censet; primum de fatigatione, qua ne bilis moueatur*
cibo temperanda est, dicitur, deinde de fame ac siti in uniuersum, ad quae
referuntur uerba: ab esuriente et a sitiēte 9 causis (§ del.) 12 res (§ del.)
 13 affectus (*prior f corr.*) 14 epistola (o corr.) oratio *plerique: ratio*
 16 querela 17 tum *significat ipsum illud tempus quo primus mali*
sensus nos subit 18 impetum 19 affectus (*prior f corr.*) 21 nota
 eueniunt (*post a ras.*) ire amoris (*post ire ras.*) 23 ualitudinem (i corr.)

suam nosse et vires eius antequam spatientur opprimere. uideamus quid sit, quod nos maxime concitet. alium uerborum, alium rerum contumeliae mouent. hic uult nobilitati, hic formae suae parci. hic elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus. hic superbiae inpatiens est. hic contumaciae. ille seruos non putat dignos quibus irascatur. hic intra domum saeuus est, foris mitis. ille rogari inuidiam iudicat, hic non rogari contumeliam. non omnes ab eadem parte feriuntur. scire itaque oportet, quid in te inbecillum sit, ut id maxime protegas.

1 XI. Non expedit omnia uidere, omnia audire. multae nos
iniuriae transeant, ex quibus plerasque non accipit qui nescit.
non uis esse iracundus? ne fueris curiosus. qui inquirit quid in
se dictum sit, qui malignos sermones, etiamsi secreto habiti sunt,
eruit, se ipse inquietat. quaedam interpretatio eo perducit, ut
uideantur iniuriae. itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia
2 donanda. circumscribenda multis modis ira est. pleraque in
lusum iocumque uertantur. Socratem aiunt colapho percussum
nihil amplius dixisse quam molestum esse, quod nescirent homines.
3 quando cum galea prodire deberent. non quemadmodum facta
sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. nec uideo quare diffi-
cilis sit moderatio, cum sciam tyrannorum quoque tumida et
fortuna et licentia ingenia familiarem sibi saeuitiam repressisse.
4 Pisistratum certe, Atheniensium tyrannum, memoriae proditur,
cum multa in crudelitatem eius ebrius conuiuia dixisset nec deessent
qui uellent manus ei commodare et alius hinc, alius illinc faces
subderent, placido animo tulisse et hoc iritantibus respondisse,
non magis illi se suscensere quam si quis obligatis oculis in se
incurrisset.

1 XII. Magna pars querellas manu fecit aut falsa suspicando
aut leuia adgrauando. saepe ad nos ira uenit, saepius nos ad
illam. quae numquam arcessenda est. etiam cum incidit, reiciatur.
2 nemo dicit sibi: hoc propter quod irascor aut feci aut fecisse
potui nemo animum facientis, sed ipsum aestimat factum: atqui

3 contumelie (e in ras.) 6 foris (s corr.) 13 etiāsi (ās in ras.)

14 interpretatio 18 quod (d corr.) 26 iritantibus; (prior r ea n corr.)

27 suscensere (post su ras., fuit s) 29 querellas (las in ras.) 30 adgrauando (prior g corr.) 31 numquā (ā in ras.) 33 atqui (t corr.)

ille intuendus est, uoluerit an inciderit, coactus sit an deceptus, odium secutus sit an praemium, sibi morem gesserit an manum alteri commodauerit. aliquid aetas peccantis facit, aliquid fortuna, ut ferre ac pati aut humanum sit aut utile. eo nos loco constituamus, quo ille est cui irascimur. nunc facit nos iracundos iniqua nostri aestimatio et quae facere uellemus pati nolumus. nemo se differt: atqui maximum remedium irae dilatio est, ut primus eius feruor relanguescat et caligo quae premit mentem aut residat aut minus densa sit. quaedam ex his quae te praecipitem ferebant, hora, non tantum dies molliet, quaedam ex toto euanescent. si nihil egerit petita aduocatio. apparebit iam iudicium esse, non iram. quidquid uoles quale sit scire, tempori trade. nihil diligenter in fluctu cernitur. non potuit inpetrare a se Plato tempus, cum seruo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam et praebere scapulas uerberibus iussit sua manu ipse caesurus. postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat et stabat percussuro similis. interrogatus deinde ab amico, qui forte interuenerat. quid ageret, exigo, inquit, poenas ab homine iracundo. uelut stupens gestum illum saeuituri deformem sapienti uiro seruabat, oblitus iam serui, quia alium quem potius castigaret inuenerat. itaque abstulit sibi in suos potestatem et ob peccatum quoddam commotior, tu, inquit, Speusippe, seruulum istum uerberibus obiurga: nam ego irascor. ob hoc non cecidit, propter quod alius cecidisset. irascor, inquit: plus faciam quam oportet, libentius faciam: non sit iste seruus in eius potestate qui in sua non est. aliquis uult irato committi ultionem, cum Plato sibi ipse imperium abrogauerit? nihil tibi liceat, dum irasceris. quare? quia uis omnia licere.

XIII. Pugna tecum ipse, si uincere iram non potes, ne te illa. incipis uincere, si absconditur, si illi exitus non datur. signa

4 terre ac *Gertz*: ferre aut utile *Madvig*: humile 7 atqui (*t corr.*)

8 premit 9 qte (te *in ras.*) 10 extoto 11 egrit 12 quicqd
scire* 15 manu (ma *in fine uersus in sec. sine ras.*) 16 se (*in ras.*)

17 interrogatus (atus *in ras.*) 18 penas 19 deformem (de *corr.*)

24 cecidi: 25 libentius] *male* licentius *Gertz* 29 pugna tecum ipse, si uincere iram non potes, ne te illa, incipis uincere, si absconditur, si illi exitus non datur *et uerbis et interpunctione emendata Madvig*: non potes te (*post potes parua ras.*) illa incipit 30 absconditur *b. e. p. corr.*

eius obruamus et illam quantum fieri potest occultam secretamque
 2 teneamus. cum magna id nostra molestia fiet. cupit enim exilire
 et incendere oculos et mutare faciem. sed si eminere illi extra
 nos licuit, supra nos est. in imo pectoris recessu recondatur
 feraturque, non ferat. immo in contrarium omnia eius indicia 5
 flectamus: uultus remittatur, uox lenior sit, gradus lentior. pau-
 3 latim cum exterioribus interiora formantur. in Socrate irae signum
 erat uocem summittere, loqui parcius. apparebat tunc illum sibi
 opstare. deprehendebatur itaque a familiaribus et coarguebatur,
 nec erat illi exprobratio latitantis irae ingrata. quidni gauderet, 10
 quod iram suam multi intellegent, nemo sentiret? sensissent
 autem, nisi ius amicis obiurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in
 4 amicos sumpserat. quanto magis hoc nobis faciendum est? roge-
 mus amicissimum quemque, ut tunc maxime libertate aduersus
 nos utatur, cum minime illam pati poterimus, nec adsentiat irae 15
 nostrae. contra potens malum et apud nos gratiosum, dum con-
 5 sipimus, dum nostri sumus, aduocemus. qui uinum male ferunt
 et ebrietatis suae temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant
 suis, ut e conuiuio auferantur. intemperantiam in morbo suam
 6 experti parere ipsis in aduersa ualetudine uetant. optimum est 20
 notis uitiiis impedimenta prospicere et ante omnia ita componere
 animum, ut etiam grauissimis rebus subitisque concussus iram aut
 non sentiat aut magnitudine inopinatae iniuriae exortam in altum
 7 retrahat nec dolorem suum profiteatur. id fieri posse apparebit,
 si pauca ex turba ingenti exempla protulero, ex quibus utrumque 25
 discere licet, quantum mali habeat ira, ubi hominum praepotentium
 potestate tota utitur, quantum sibi imperare possit, ubi metu ma-
 iore compressa est.

1 XIV. Cambysen regem nimis deditum uino Praexaspes unus
 ex carissimis monebat, ut parcius biberet, turpem esse dicens 30

4 supra nos licuit (*haec lineola transuersa deleta*) supra nos est recondatur
 (re *in ras.* extra uersum) 6 uultus lenior *uulgo*: lenior 9 obstare
 (b *e.e p factum*) deprehendebatur (*p̄hen in ras., fuit fortasse* deprehendebatur)
 12 nisi ius *uulgo*: nisi ius se dedisset (se ded *in ras.*) 15 assentiat
 (*prior s corr.*) 16 contra potens *Bip.*¹ contranos potens apud (*d corr.*)
 consipimus *Gronouius*: conspiciamus 17 Qi (*in ras.*) 20 ualitudine
 (*i corr.*) 23 sentiat * in altum *Muretus*: in alium 28 compressa
 29 Praexaspes *Pincianus*: thraexaspes

ebrietatem in rege, quem omnium oculi auresque sequerentur. ad haec ille, ut scias, inquit, quemadmodum numquam excidam mihi, adprobabo iam et oculos post uinum in officio esse et manus. bibit deinde liberalius quam alias capacioribus scyphis et iam 2
 5 grauis ac uinolentus obiurgatoris sui filium procedere ultra limen iubet adleuataque super caput sinistra manu stare. tunc intendit arcum et ipsum cor adolescentis, id enim petere se dixerat, figit rescissoque pectore haerens in ipso corde spiculum ostendit ac respiciens patrem interrogauit, satisne certam haberet manum. at
 10 ille negauit Apollinem potuisse certius mittere. di illum male 3
 perdant animo magis quam condicione mancipium! eius rei laudator fuit, cuius nimis erat spectatorem fuisse. occasionem blanditiarum putauit pectus filii in duas partes diductum et cor sub uolnere palpitans. controuersiam illi facere de gloria debuit
 15 et reuocare iactum, ut regi liberet in ipso patre certio rem manum ostendere. o regem cruentum! o dignum in quem omnium 4
 suorum arcus uerterentur! cum execrati fuerimus illum conuiuia suppliciiis funeribusque soluentem, tamen sceleratius telum illud laudatum est quam missum. uidebimus quomodo se pater gerere
 20 debuerit stans super cadauer filii sui caedemque illam, cuius et testis fuerat et causa: id de quo nunc agitur, apparet, iram sup-primi posse. non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem 5
 uerbum, cum aequae cor suum quam filii transfixum uideret. potest dici merito deuorasse uerba. nam si quid tamquam iratus dixisset,
 25 nihil tamquam pater facere potuisset. potest, inquam uideri 6
 sapientius se in illo casu gessisse, quam cum de potandi modo praeciperet ei, quem satius erat uinum quam sanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat: accessit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum
 30 amicis bona consilia.

XV. Non dubito quin Harpagus quoque tale aliquid regi 1
 suo Persarumque suaserit, quo offensus liberos illi epulandos

3 appbabo (p *prior corr.*) 4 7 iam *h. e.* etiam *in ras.* 5 uino lentus
 6 ableuataq; 8 rescissoq; (*post o uidetur s fuisse*) 9 satisne certam (*ne c in ras.*)
 10 dii 11 condicioē (*c alt. et ē corr.*) 14 uulnere
 24 deuorasse (*sse in ras.*) namsi (*s corr.*) quid (*d corr.*) 26 casu (*su corr.*)
 27 ci *addidit Haase* 28 occupari (*ari in ras.*) 31 Harpagus *dett., edd.: harpalus*

adposuit et subinde quaesit, an placeret conditura. deinde ut satis illum plenum malis suis uidit, adferri capita illorum iussit et quomodo esset acceptus interrogauit. non defuerunt misero uerba, non os concurrat: apud regem, inquit, omnis cena iucunda est. 2 quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. non 5 ueto patrem damnare regis sui factum, non ueto quaerere dignam tam truci portento poenam, sed hoc interim conligo, posse etiam ex ingentibus malis nascentem iram abscondi et ad uerba con- 3 traria sibi cogi. necessaria ista est doloris refrenatio, utique hoc sortitis uitae genus et ad regiam adhibitis mensam: sic estur 10 apud illos, sic bibitur, sic respondetur, funeribus suis adridendum est. an tanti sit uita uidebinus: alia ista quaestio est. non consolabimur tam triste ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum: ostendemus in omni seruitute apertam libertati uiam, nisi aeger animus est. suo uitio miser est, cui miserias finire 15 4 secum licet. dicam et illi, qui in regem incidit sagittis pectora amicorum petentem, et illi, cuius dominus liberorum uisceribus patres saturat: quid gemis, demens, quid expectas, ut te aut hostis aliquis per exitium gentis tuae uindictet aut rex a longinquo potens aduolet? quocumque respexeris, ibi malorum finis est: 20 uides illum praecipitem locum? illac ad libertatem descenditur. uides illud mare, illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo sedet. uides illam arborem breuem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. uides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia seruitutis sunt. nimis tibi operosos exitus monstro et multum 25 animi ac roboris exigentes? quaeris quod sit ad libertatem iter? quaelibet in corpore tuo uena.

1 apposuit (p prior corr.) 2 adferri (prior f corr.) 4 nō os (corr., fuit nonos) apud (d corr.) iucunda (o corr.) 7 poenam colligo

10 uitae genus estur *Muretus*: editur (in ras., in marg. n. 4 c. estur)

11 apud (d corr.) aridendum (prior r corr.) 14 in omi seruitute *supersec.*

r omi uiam, nisi aeger animus est. suo uitio m. e. cui *Maduig*: si pro nisi et animus et et huic pro cui cod. 17 amico (ami in fine uersus sine ras. addidit m. sec.)

18 demen qd expectas ut te aut (*haec omnia in ras.*)

19 p (ras.) exitiū (ras.) 20 resperis (in marg. n. 4 c. respexeris)

22 illd (d corr.) mare illud (d corr.) 7 imo (in ras.) 23 retorridam

Pincianus: etorridam (potest r ante et fuisse) 24 inde (in ras.)

XVI. Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis uidetur, 1
 ut nos expellat e uita, iram, in quocumque erimus statu, remoue-
 amus: perniciosa est seruientibus. omnis enim indignatio in tor-
 mentum suum proficit et imperia grauiora sentit quo contumacius
 5 patitur. sic laqueos fera, dum iactat, adstringit. sic aues uiscum,
 dum trepidantes excutunt, plumis omnibus inlinunt. nullum tam
 artum est iugum quod non minus laedat ducentem quam repu-
 gnantem. unum est leuamentum malorum ingentium, pati et
 necessitatibus suis obsequi. sed cum utilis sit seruientibus ad- 2
 10 fectuum suorum et huius praecipue rabidi atque effreni continentia,
 utilior est regibus: perierunt omnia, ubi quantum ira suadet, for-
 tuna permittit, nec diu potest quae multorum malo exercetur
 potentia stare. pericitatur enim, ubi eos qui separatim gemunt,
 communis metus iunxit. plerosque itaque modo singuli mactaue-
 15 runt, modo uniuersi, cum illos conferre in unum iras publicus
 dolor coegisset. atqui plerique sic iram quasi insigne regium 3
 exercuerunt, sicut Dareus, qui primus post ablatum mago imperium
 Persas et magnam partem orientis obtinuit. nam cum bellum
 Scythis indixisset orientem cingentibus, rogatus ab Oeobazo nobili
 20 sene, ut ex tribus liberis unum in solacium patri relinqueret, duo-
 rum opera uteretur, plus quam rogabatur pollicitus omnis se illi
 dixit remissurum et occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis
 futurus, si omnis abduxisset. at quanto Xerxes facilior? qui Pythio 4
 quinque filiorum patri unius uacationem petenti, quem uellet eligere
 25 permisit. deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab
 utroque uiae latere posuit et hac uictima lustrauit exercitum.
 habuit itaque quem debuit exitum: uictus et late longaeque fusus
 ac stratam ubique ruinam suam cernens medius inter suorum
 cadauera incessit.

30 XVII. Haec barbaris regibus feritas in ira fuit, quos nulla eru-
 ditio, nullus litterarum cultus inbuerat: dabo tibi ex Aristotelis sinu

2 expellat (at *in ras.*) 5 adstringit uiscum (ui *in ras.*) 6 illinunt
 (*prior l corr.*) 9 affectuum (*prior f corr.*) 10 atq; (1q; *corr.*)
 11 quantum ira (tum i *corr.*) 16 atqui (at *corr.*) 18 persā (s *del.*)
 19 ab Oeobazo *Lipsius*: aborobazo 23 Xerxes 26 uite latere (te latere
in ras., in marg. m. 4 c. uie) 28 inī (ī *in ras.*) 31 exaristotel sinu
 (l sinu *in ras.*)

regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi et una educatum inter epulas transfodit manu quidem sua, parum adulantem et pigre ex Macedone ac libero in Persicam seruitutem transeuntem. 2 nam Lysimachum aequae familiarem sibi leoni obiecit. numquid ergo hic Lysimachus felicitate quadam dentibus leonis elapsus 5 ob hoc, cum ipse regnaret, mitior fuit? nam Telesphorum Rhodium amicum suum undique decurtatum, cum aures illi nasumque abscidisset, in cauea uelut nouum aliquod animal et inuisitatum diu pauit, cum oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset accedebat fames et squalor et inluuies corporis in 10 stercore suo destituti. callosis super haec genibus manibusque, quas in usum pedum angustiae loci cogeabant, lateribus uero attritu exulceratis non minus foeda quam terribilis erat forma eius uisentibus, factusque poena sua monstrum misericordiam quoque amiserat: tamen cum dissimillimus esset homini *qui illa patiebatur, 15 dissimilior erat qui faciebat.

1 XVIII. Utinam ista saeuitia intra peregrina exempla mansisset nec in Romanos mores cum aliis aduenticiis uitis etiam suppliciorum irarumque barbaria transisset! M. Mario cui uicatim populus statuas posuerat, cui ture ac uino supplicarat, L. Sulla praefringi 20 crura, erui oculos, amputari manus iussit et quasi totiens occideret quotiens uulnerabat, paulatim et per singulos artus lacerabat. 2 quis erat huius imperii minister? quis nisi Catilina iam in omne

1 alexandrū (sequuntur uel nota alexandrū amicum suum clitum inter epulas occidisse qui et condiscipulus illi fuit ^{sic} linea transversa deleta) una (suprascr. m. rec.)
 2 parū adulantē (a post ū corr. in ras.) 4 numquid 7 nasūq;
 (q; corr.) 8 aliquod animal cod. animal aliquod *uulgo* 8 inuisitatum
Bentleius: inuisitatum 9 humanā faciē (post humanā litterae nonnullae appa-
 ruerunt, quomodo parum apertae. fortasse uē, ut conicere liceat humanam
 omnem faciem) 10 pdidi set (post i alt. ras. uisus litterae) fames 7-squalor
 (7 in ras.) 7 illuies (7 in ras.) 11 callosis manib; q; (q; in ras.)
 12 attritu (totum in ras.) 13 foeda 14 poena 15 qui in illa (in
 punctatum. praeterea lineola transversa deletum) ~ 17 saeuitia 20 ac uino.
 N. (hoc notandi signum saepissime in margine codicis apparet) supplicarat
Gertz: supplicabat Sylla 21 amputari linguā man; (linguā notatum
 et praeterea lineola transversa deletum inmerito retinendum esse censet *Gertz*)
 21 totieⁿs 22 uulnerabat lacerabat *Koch*: laceratū^a cod. lacerauit
uulgo 23 erat imperii

facinus manus exercens? is illum ante bustum Q. Catuli carpebat grauissimus mitissimi uiri cineribus, supra quos uir mali exempli, popularis tamen et non tam inmerito quam nimis amatus per stillicidia sanguinem dabat. dignus erat Marius qui illa pateretur, 5 Sulla qui iuberet, Catilina qui faceret, sed indigna respublica quae in corpus suum pariter et hostium et uindicum gladios reciperet. quid antiqua perscrutor? modo C. Caesar Sextum Papinium, cui 3 pater erat consularis, Betilienum Bassum quaestorem suum, procuratoris sui filium, aliosque et senatores et equites Romanos uno 10 die flagellis cecidit, torsit, non quaestionis sed animi causa. deinde 4 adeo inpatiens fuit differendae uoluptatis, quam ingens crudelitas eius sine dilatione poscebat, ut in xysto maternorum hortorum, qui porticum a ripa separat, inambulans cum matronis atque aliis senatoribus quosdam ex illis ad lucernam decollaret. quid instabat? 15 quod periculum aut priuatum aut publicum una nox minabatur? quantum fuit lucem expectare denique, ne senatores populi Romani soleatus occideret?

XIX. Quam superba fuerit crudelitas eius ad rem pertinet 1 scire, quamquam aberrare alicui possimus uideri et in deuium exire: 20 sed hoc ipsum pars erit irae super solita saeuientis. ceciderat flagellis senatores: ipse effecit, ut dici posset: solet fieri torserat per omnia quae in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, talaribus, eculeo, igne, uultu suo. et hoc loco respondebitur: magnam 2 rem! si tres senatores quasi nequam mancipia inter uerba et 25 flammam diuisit homo, qui de toto senatu trucidando cogitabat, qui optabat, ut populus Romanus unam ceruicem haberet, ut scelera sua tot locis ac temporibus diducta in unum ictum et unum diem cogeret. quid tam inauditum quam nocturnum supplicium? cum latrocinia tenebris abscondi soleant, animaduersiones,

1 exercens ⁱs illū 7 G. cęsar 11 ingens *Pincianus*:
ingentem 13 inambulans cum matronis atque aliis senatoribus quosdam ex illis

Lipsius: inambulans quosdam ex illis cum matronis atque aliis senatoribus *cod.*,
quo ordine retento Gertz: cum in coram *mutandum esse censet* 19 alicui
Fickert: aliqui 20 irę sup (*post irę ras.*) 21 posset *cod.*, *item Neap.*,
Muretus, *Lipsius*; possit *prorsus inmerito Bip.*¹, *quod retimerunt Fickert*
et Haase, *quorum ille dici possit omnes libros habere affirmat* 23 multo

29 *supra* animaduersiones *u. rec.* reorum punitiones

quo notiores sunt, plus in exemplum emendationemque proficiant.
 3 et hoc loco respondebitur mihi: quod tanto opere admiraris, isti
 beluae cotidianum est. ad hoc uiuit, ad hoc uigilat, ad hoc
 lucubrat. nemo certe inuenietur alius, qui imperauerit omnibus iis,
 in quos animaduerti iubebat, os inserta spongia includi, ne uocis 5
 emittendae haberent facultatem. cui umquam morituro non est
 relictum qua gemeret? timuit, ne quam liberio rem uocem extremus
 dolor mitteret, ne quid quod nollet audiret. sciebat autem in-
 4 numerabilia esse, quae obicere illi nemo nisi periturus auderet cum
 spongiae non inuenirentur, scindi uestimenta miserorum et in os 10
 farciri pannos imperauit: quae ista saeuitia est? liceat ultimum
 spiritum trahere. da exiturae animae locum. liceat illam non per
 5 uolnus emittere. adicere his longum est, quod patres quoque
 occisorum eadem nocte dimissis per domos centurionibus confecit:
 id est, homo misericors luctu liberauit. non enim Gai saeuitiam, 15
 sed irae, propositum est describere: quae non tantum uiritim furit
 sed gentes totas lancinat, sed urbes et flumina et tuta ab omni
 sensu doloris conuerberat.

1 XX. Sic rex Persarum totius populi nares recidit in Syria,
 unde Rhinocolura loco nomen est. pepercisse illum iudicas, quod 20
 non tota capita praecidit? nouo genere poenae delectatus est.
 2 tale aliquid passi forent Aethiopes, qui ob longissimum uitae
 spatium Macrobiotae adpellantur. in hos enim, quia non supinis
 manibus exceperant seruitutem missisque legatis libera responsa
 dederant, quae contumeliosa reges uocant, Cambyses fremebat et 25
 non prouisis com meatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per
 arentia trahebat omnem bello utilem turbam, cui intra primum
 iter deerant necessaria nec quicquam subministrabat sterilis et in-
 3 culta humanoque ignota uestigio regio. sustinebant famem primo
 tenerrima frondium et cacumina arborum, tum coria igne mollita 30
 et quidquid necessitas cibum fecerat. postquam inter harenas

1 quonotioressunt emendationemque 6 unquam (un *corr.*) 8 nequid
 (d *corr.*) 11 saeuitia 12 puulnus 13 q* 15 id est *Muretus*:
 adest lu^c tu 15 Gai (*in marg. m. 4 c. gaji*) 18 comuerberat
 21 pœnae 22 forent ethiopes (*post forent ras.*) 23 macrobiotae] mac ro
 bidę appellantur 26 perinuia (i *prima del.*) 28 subministrabat
 (b *prima puncto notata et supra u posita lineola*)

radices quoque et herbae defecerant apparuitque inops etiam animalium solitudo, decimum quemque sortiti alimentum habuerunt fame saeuus. agebat adhuc ira regem praecipitem, cum partem exercitus amisisset, partem comedisset, donec timuit, ne et ipse uocaretur ad sortem: tum demum signum receptui dedit. seruebantur interim generosae illi aues et instrumenta epularum camelis uehebantur, cum sortirentur milites eius, quis male periret, quis peius uiueret.

XXI. Hic iratus fuit genti et ignotae et inmeritae, sensurae tamen: Cyrus flumini. nam cum Babylona oppugnaturus festinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occasionibus sunt, Gynden late fusum amnem uado transire temptauit, quod uix tutum est, etiam cum sensit aestatem et ad minimum deductus est. ibi unus ex iis equis, qui trahere regium currum albi solebant, abreptus uehementer commouit regem: iurauit itaque se amnem illum regis comitatus auferentem eo redacturum, ut transiri calcarique etiam a feminis posset. huc deinde omnem transtulit belli adparatum et tandiu adsedit operi, donec C et LXXX cuniculis diuisum alueum in CCC et LX rivos dispergeret et siccum relinqueret in diuersum fluentibus aquis. periit itaque et tempus, magna in magnis rebus iactura, et militum ardor, quem inutilis labor fregit, et occasio agrediendi inparatos, dum ille bellum indictum hosti cum flumine gerit. hic furor, quid enim aliud uoces? Romanos quoque contigit. C. enim Caesar uillam in Iherculanensi pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illa custodita erat, diruit fecitque eius per hoc notabilem fortunam. stantem enim praenaui gabamus, nunc causa dirutae quaeritur.

XXII. Et haec cogitanda sunt exempla, quae uites, et illorum ex contrario, quae sequaris, moderata, lenia, quibus nec ad irascendum causa defuit nec ad ulciscendum potestas. quid enim facilius fuit Antigono quam duos manipulares duci iubere, qui incumbentes

1 herbae *dett*: herba^s* defecerunt *Gertz*: defecerant 6 illi aues *uulgo*:
 illis oues 9 sensurae 11 Gyndem *E²*: gygem 17 huc *dett.*: hoc
 apparatus 18 assedit 21 agrediendi (*prior g corr.*)

22 flamine^u 24 G. 28 illa (a *in ras.*) ex *cod.* illorum ex *Koch*, quoniam quibus *ad exempla referri nequit*: *cf. de tranq. animi* 2, 1 nec ulli propius adiuucrium exemplo quam corum

regis tabernaculo faciebant, quod homines et periculosissime et libentissime faciunt, de rege suo male existimabant? audierat omnia Antigonus, utpote cum inter dicentes et audientem palla interesset. quam ille leuiter commouit et, longius, inquit, discedite, 3 ne uos rex audiat. idem quadam nocte, cum quosdam ex 5 militibus suis exaudisset omnia mala inprecantis regi, qui ipsos in illud iter et inextricabile lutum deduxisset, accessit ad eos, qui maxime laborabant, et cum ignorantis a quo adiuuarentur explicuisset, nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius uitio in has miserias incidistis: ei autem bene optate, qui uos ex hac uoragine 10 eduxit. idem tam miti animo hostium suorum maledicta quam ciuium tulit. itaque cum in paruolo quodam castello Graeci obsiderentur et fiducia loci contemntes hostem multa in deformitatem Antigoni iocarentur et nunc staturam humilem, nunc conlisum nasum deriderent, gaudeo, inquit, et aliquid boni spero, si in 15 castris meis Silenum habeo. cum hos dicaces fame domuisset, captis sic usus est, ut eos qui militiae utiles erant, in cohortes describeret, ceteros praeconi subiceret: id quoque se negauit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberebant linguam. 20

XXIII. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulo ante rettuli, alterum ferae obiecit, alterum sibi. ex his duobus tamen qui 2 leoni obiectus est, uixit. non habuit hoc uitium, ne paternum quidem. nam si qua alia in Philippo uirtus, fuit et 25 contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum Parrhesiastes ob nimiam et procacem linguam appellatus inter alios Atheniensium legatos uenerat. audita benigne legatione Philippus, dicite, inquit, mihi, facere quid possim, quod sit Atheniensibus gratum. excepit Demochares 30

- 2 existimabant *Gronouius*: existimant 3 dicentes *Pincianus*: dicentem
 7 illud (d *ex t corr.*) 8 laborabaⁿt explicuisset (*prior s in ras.*)
 11 tam miti *E*¹: immiti 12 græcię 13 contemntes 15 aliquid (d *ex t corr.*)
 16 fame^s 17 capitis 18 id quoque *E*¹: idque 19 expediret^{his} (*post t ras.*)
 26 at tutelā (at *in ad uidetur mutatum esse*)
 28 appellatus 29 inquit^t

et, te, inquit, suspendere. indignatio circumstantium ad tam
 3 inhumanum responsum exorta erat. quos Philippus conticescere
 iussit et Thersitam illum saluum incolumemque dimittere. at uos,
 inquit, ceteri legati, nuntiate Atheniensibus multo superbiores esse,
 5 qui ista dicunt quam qui inpune dicta audiunt. multa et diuus 4
 Augustus digna memoria fecit dixitque, ex quibus appareat iram
 illi non imperasse. Timagenes historiarum scriptor quaedam in
 ipsum, quaedam in uxorem eius et in totam domum dixerat nec
 perdiderat dicta. magis enim circumfertur et in ore hominum
 10 est temeraria urbanitas. saepe illum Caesar monuit, moderatius 5
 lingua uteretur: perseueranti domo sua interdixit. postea Tima-
 genes in contubernio Pollionis Asini consenuit ac tota ciuitate
 direptus est. nullum illi limen praeclusa Caesaris domus apstulit.
 historias quas postea scripserat, recitauit [et combussit] et libros 6
 15 acta Caesaris Augusti continentis in ignem inposuit. inimicitias
 gessit cum Caesare: nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi
 fulguritum refugit. fuit qui praeberet tam alte cadenti sinum.
 tulit hoc, ut dixi, Caesar patienter, ne eo quidem motus, quod 7
 laudibus suis rebusque gestis manus adtulerat. numquam cum
 20 hospite inimici sui questus est. hoc dumtaxat Pollioni Asinio
 dixit: *ἤγχιόροφεις*. paranti deinde excusationem opstitit et, 8
 fruere, inquit, mi Pollio, fruere. et cum Pollio diceret, si
 iubes, Caesar, statim illi domo mea interdicam, hoc me, inquit
 putas facturum, cum ego uos in gratiam reduxerim? fuerat enim
 25 aliquando Timageni Pollio iratus nec ullam aliam habuerat causam
 desinendi, quam quod Caesar coeperat.

3 saluū (ras.) ad 7 Imagines *hic et u.* 11 *sed u.* 25 timageni
 9 in ore (post in ras. fuit n) 10 cesar 11 domu 13 direptus est
de hac uoce cf. Otto Iahn proleg. ad Pers. p. XLIX adu., iterum inuenitur
de breu. uit. 7, 8 abstulit (b corr. ex p) 14 et combussit *inducit Maduig*
 pes
 15 continentis (*supraser. m. rec.*) in ignem inposuit *Köch*: in ignem
 posuit *cod. Similiter Ter. Andr.* 1, 1, 102 in ignem inpositast *BCD praebent*
 posita est; *Seneca ipse de clem.* 2, 4, 2 *ad Terenti exemplum dixit*: in ignem
 uinos inponunt, *neque dubitandum, quin hoc loco et ad Marc.* 17, 7 *idem*
restituendum sit; Maduig maluit in igne posuit 17 fulguritum 19 attulerat
 (*prior t corr.*) 20 questus 21 theriotro phis obstitit (b ex p corr.).
 c. fruere
 22 feruere (*supraser. m. 4*) 26 coeperat

1 XXIV. Dicat itaque sibi quisque, quotiens lacessetur, num-
 quid potentior sum Philippo? illi tamen impune maledictum est
 numquid in domo mea plus possum quam toto orbe terrarum
 diuus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit a conuiciatore
 2 suo secedere. quid est quare ego serui mei clarius responsum et
 contumaciorem uoltum et non peruenientem usque ad me mur-
 murationem flagellis et conpedibus expiem? quis sum, cuius
 aures laedi nefas sit? ignouerunt multi hostibus: ego non ignos-
 3 cam pigris, neglegentibus, garrulis? puerum aetas excuset, feminam
 sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. nunc primum 10
 offendit: cogitemus quamdiu placuerit. saepe et alias offendit:
 feramus quod diu tulimus. amicus est: fecit quod noluit. inimicus:
 4 fecit quod debuit. prudentiori credamus: stultiori remittamus.
 pro quocumque illud nobis respondeamus, sapientissimos quoque
 uiros multa delinquere, neminem esse tam circumspectum, cuius 15
 non diligentia aliquando sibi ipsa excidat, neminem tam maturum,
 cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum casus inpingat,
 neminem tam timidum offensarum, qui non in illas, dum uitat,
 incidat.

1 XXV. Quomodo homini pusillo solacium in malis fuit, etiam 20
 magnorum uirorum titubare fortunam, et aequiore animo filium in
 angulo fleuit, qui uidit acerba funera etiam ex regia duci: sic
 animo aequiore fert ab aliquo laedi, ab aliquo contemni, cuicum-
 que uenit in mentem nullam esse tantam potentiam, in quam non
 2 incurrat iniuria. quod si etiam prudentissimi peccant, cuius non 25
 error bonam causam habet? respiciamus quotiens adulescentia
 nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta,
 in uino parum temperans. si iratus est, demus illi spatium, quo
 dispicere quid fecerit possit: ipse se castigabit. denique debeat
 3 poenas: non est quod cum illo paria faciamus. illud non ueniet 30
 in dubium, quin se exemerit turbae et altius steterit quisquis
 despexit lacessentis: proprium est magnitudinis uerae non sentire
 se percussum. sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit.

1 lacessitur (i *corr.*, *fuit* e)numquid (d *ex* t *corr.*)

2 impune

6 uoltum

7 conpedibus

14 p^{quo}cumq; illud (d *ex* t *corr.*)

15 delinquere

18 tā*

25 incurrat *Neap.*: occurrat30 illud (d *corr.*)

eā t)

31 exemerit

33 se percussum *B*²: sepercussum

sic inritus ingenti scopulo fluctus adsultat. qui non irascitur, in-
 concussus iniuria perstitit, qui irascitur, motus est. at ille, quem 4
 modo altiozem omni in^{com}modo posui, tēnet amplexu quodam
 modo summum bonum. nec homini tantum, sed ipsi fortunae
 5 respondet: omnia licet facias, minor es, quam ut serenitatem
 meam obducas. uetat hoc ratio, cui uitam regendam dedi. plus
 mihi nocitura est ira quam iniuria. quidni plus? illius modus
 certus est: ista quousque me latura sit dubium est.

XXVI. Non possum, inquis, pati. graue est iniuriam sustinere. 1
 10 mentiris. quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram?
 adice nunc quod id agis, ut et iram feras et iniuriam. quare fers
 aegri rabiem et phrenetici uerba? puerorum proteruas manus?
 nempe quia uidentur nescire quid faciant: quid interest, quo quis-
 que uitio fiat imprudens? imprudentiae par in omnibus patrociniū
 15 est. quid ergo? inquis, impune illi erit? puta uelle te, tamen 2
 non erit. maxima est enim factae iniuriae poena fecisse, nec quis-
 quam grauius adficitur quam qui ad supplicium paenitentiae tra-
 ditur. deinde ad condicionem rerum humanarum respiciendum est, 3
 ut omnium accidentium aequi iudices simus. iniquus autem est,
 20 qui commune uitium singulis obicit: non est Aethiopsis inter suos
 insignitus color, nec rufus crinis et coactus in nodum apud Ger-
 manos uirum dedecet. nihil in uno iudicabis notabile aut foedum,
 quod genti suae publicum est. et ista quae rettuli, unius regionis
 atque anguli consuetudo defendit: uide nunc, quanto in iis iustior
 25 uenia sit, quae per totum genus humanum uolgata sunt. omnes 4
 inconsulti et improuidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi.
 quid lenioribus uerbis ulcus publicum abscondo? omnes mali sumus:
 quidquid itaque in alio reprehenditur, id unusquisque in suo sinu
 inueniet. quid illius pallorem, illius maciem notas? pestilentia est.
 30 placidiores itaque inuicem simus: mali inter malos uiuimus. una
 nos res facere quietos potest, mutuae facilitatis conuentio. ille iam 5

1 in^rritus 2 ad^t 3 posui* quodammodo *auctore Lipsio Koch:*
 quodam 5 mino^r es (*ante es ras.*) 12 egi (*ante e ras.*) 14 impru-
 dentiae *Pincianus:* imprudentia 15 puta uelle te tam̄ (*te tam̄ in ras.*) *cod*
 puta te uelle *uulgo* 16 p̄na 19 sumus (*corr. in simus*) iniqu^u
 20 obicit *Koch:* obiecit 22 f̄dum 27 lenioribus *Muretus:* lenioribus
 29 maciem *uulgo:* aciem 30 simus *uulgo:* sumus

mihî nocuit, ego illi nondum. sed iam aliquem fortasse laesisti. sed laedes. noli aestumare hanc horam aut hunc diem. totum inspice mentis tuae habitum: etiamsi nihil mali fecisti, potes facere.

1 XXVII. Quanto satius est sanare iniuriam quam ulcisci? multum temporis ultio absumit, multis se iniuriis obicit, dum una 5 dolet. diutius irascimur omnes quam laedimur: quanto melius est abire in diuersum nec uitia uitii opponere? num quis satis constare sibi uideatur, si mulam calcibus repetat et canem morsu? 2 ista, inquis, peccare se nesciunt. primum quam inicus est, apud quem hominem esse ad impetrandam ueniam nocet? deinde si 10 cetera animalia hoc irae tuae subducit, quod consilio carent, eodem loco tibi sit quisquis consilio caret. quid enim refert an alia mutis dissimilia habeat, si hoc quod in omni peccato muta 3 defendit, simile habet, caliginem mentis? peccauit: hoc enim primum? hoc enim extremum? non est quod illi credas, etiamsi 15 dixerit: iterum non faciam. et iste peccabit et in istum alius et tota uita inter errores uolutabitur. mansuete inmansueta tractanda 4 sunt. quod in luctu dici solet efficacissime, et in ira dicitur: utrum aliquando desines an numquam? si aliquando, quanto satius est iram relinquere quam ab ira relinqui? an semper haec 20 agitatio permanebit? uides quam impacatam tibi denunties uitam? 5 qualis enim erit semper tumentis? adice nunc, quod cum bene te ipse succenderis et subinde causas, quibus stimuleris, renouaueris, sua sponte ira discedet et uires illi dies subtrahet: quanto satius est a te illam uinci quam a se? 25

1 XXVIII. Huic irasceris, deinde illi. seruis, deinde libertis. parentibus, deinde liberis. notis, deinde ignotis. ubique enim causae supersunt, nisi deprecator animus accessit. hinc te illo furor rapiet, illinc alio, et nouis subinde irritamentis orientibus continuabitur rabies: age, infelix, ecquando amabis? o quam 30 2 bonum tempus in re mala perdis! quanto nunc erat satius amicos

2 oram 4 sanare *Maduig*: sanari 8 sibi deatur 9 inicus (*ex e factum est* q, u *supraser.*) 11 cetera (*in ras.*) 13 mutis *Med.*
D corr.: multis in omni] *malim* ab omni 16 dixerit *cod. item Lipsius*:
dixit *ulgo* 18 in ¹radicetur 21 agitatio *Haase*: cogitatio uides . . .
uitam? *Koch mutata interpunctione* (*cont. ad Marc. 13, 4 uides quam magno*
animo tulerit?); uide *Neap. Gertz* denunties 28 causae deprecator

30 ecquando *Goerenz*: et quando

parare, inimicos mitigare, rempublicam administrare, transferre in res domesticas operam, quam circumspicere, quid alicui facere possis mali, quod aut dignitati eius aut patrimonio aut corpori uolnus infligas, cum id tibi contingere sine certamine ac periculo
 5 non possit, etiamsi cum inferiore concurses. uinctum licet accipias 3
 et ad arbitrium tuum omni patientiae expositum: saepe nimia uis caedentis aut articulum loco mouit aut neruum in his quos fregerat dentibus fixit. multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam ubi patientem nacta est materiam. adice nunc, quod
 10 nihil tam inbecille natum est, ut sine elidentis periculo pereat. inbecillos ualentissimis alias dolor, alias casus exaequat. quid, 4
 quod pleraque eorum, propter quae irascimur, offendunt nos magis quam laedunt? multum autem interest, utrum aliquis uoluntati meae opstet an desit, eripiat an non det. atqui in
 15 aequo ponimus, utrum aliquis auferat an neget, utrum spem nostram praecidat an differat, utrum contra nos faciat an pro se, amore alterius an odio nostri. quidam uero non tantum 5
 iustas causas standi contra nos, sed etiam honestas habent: alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patriam, alius amicum. his
 20 tamen non ignoscimus id facientibus, quod nisi facerent, improbaremus, immo, quod est incredibile, saepe de facto bene existimamus, de faciente male. at me hercules uir magnus ac iustus fortissimum 6
 quemque ex hostibus suis et pro libertate ac salute patriae pertinacissimum suspicit et talem sibi ciuem, talem militem contingere
 25 optat.

XXIX. Turpe est odisse quem laudes: quanto uero turpius 1
 ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est? si captius in seruitutem subito depressus reliquias libertatis tenet nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex otio
 30 piger equum uehiculumque domini cursu non exaequat, si inter cotidiana peruigilia fessum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat aut non fortiter obit a seruitute urbana et feriata translatus ad durum opus: distinguamus, utrum aliquis non possit an 2
 nolit: multos absoluemus, si coeperimus ante iudicare quam irasci.

1 uulnus 9 nacta 14 obstet (b *ea p corr.*) 17 aq̄q̄ 22 aq̄ me
 hercules 26 esto dissequem 27 mīam̄ 30 equum (m *in ras.*)
 31 cottidiana 32 obit *E. 2*: obiit 34 ceperimus

nunc autem primum inpetum sequimur. deinde quamuis uana nos concitauerint, perseueramus, ne uideamur coepisse sine causa. et quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas irae. retinemus enim illam et augemus, quasi argumentum sit iuste irascentis grauius irasci.

1 XXX. Quanto melius est initia ipsa perspicere quam leuia sint, quam innoxia? quod accidere uides animalibus mutis, idem in homine deprendes: friuolis turbamur et inanibus. taurum color rubicundus excitat, ad umbram aspis exurgit, ursos leonesque mappa proritat. omnia quae natura fera ac rabida sunt, con- 10
2 sternantur ad uana. idem inquietis et stolidis ingeniis euenit. rerum suspicione feriuntur, adeo quidem, ut interdum iniurias uocent modica beneficia, in quibus frequentissima, certe acerbissima iracundiae materia est. carissimis enim irascimur, quod minora nobis praestiterint quam mente concepimus quamque alii tulerunt: 15
3 cum utriusque rei paratum remedium sit. magis alteri indulgit: nostra nos sine comparatione delectent. numquam erit felix quem torquet felicius. minus habeo quam speraui: sed fortasse plus speraui quam debui. haec pars maxime metuenda est. hinc perniciosissimae irae nascuntur et sanctissima quaeque inuasurae. 20
4 diuum Iulium plures confecerunt amici quam inimici, quorum non expleuerat spes inexplebiles. uoluit quidem ille, neque enim quisquam liberalius uictoria usus est, ex qua nihil sibi uindicauit nisi dispensandi potestatem sed quemadmodum sufficere tam improbis desiderijs posset, cum tantum omnes concupiscerent, quantum unus 25
5 poterat? uidit itaque strictis circa sellam suam gladiis commilitones suos, Cimbrum, Tillium, acerrimum paulo ante partium defensorem, aliosque post Pompeium demum Pompeianos. haec res sua in reges arma conuertit fidissimosque eo compulit, ut de morte eorum cogitarent, pro quibus et ante quos mori uotum habuerunt. 30

1 XXXI. Nulli ad aliena respicienti sua placent. inde dis quoque irascimur, quod aliquis nos antecedit, obliui quantum hominum retro sit, et paucis inuidentem quantum sequatur a tergo ingentis

2 cepisse 3 iniquissimu (ui *in ras.*) 14 carissimis (u *in i mut.*)
15 tulerunt *Maduig*: tulerint 20 sanctissima* 21 plures amici contecerunt amici (*prius amici lineola transuersa deletum*) 24 in pbis
25 quantu* 27 Tillium *Muretus*: uillium 31 incediis 33 a tergo
(a *in ras.*, t *initio uersus addita*)

inuidiac. tanta tamen inportunitas hominum est, ut quamuis multum acceperint, iniuriae loco sit plus accipere potuisse. dedit mihi praeturam: sed consulatum speraueram. dedit duodecim 2 fasces: sed non fecit ordinarium consulem. a me numerari uoluit 5 annum: sed deest mihi ad sacerdotium. cooptatus in collegium sum: sed cur in unum? consummauit dignitatem meam: sed patrimonio nihil contulit. ea dedit mihi quae debebat alicui dare. de suo nihil protulit. age potius gratias pro his, quae accepisti. 3 reliqua expecta et nondum plenum esse te gaude. inter uoluptates 10 est superesse quod speres. omnes uicisti: primum esse te in animo amici tui laetare. multi te uincunt: considera, quanto antecedas plures quam sequaris. quod sit in te uitium maximum quaeris? falsas rationes conficis: data magno aestumas, accepta paruo.

15 XXXII. Aliud in alio nos deterreat: quibusdam timeamus 1 irasci, quibusdam uereamur, quibusdam fastidiamus. magnam rem sine dubio fecerimus, si seruolum infelicem in ergastulum miserimus. quid properamus uerberare statim, crura protinus frangere? non peribit potestas ista, si differetur. sine id tempus ueniat, quo ipsi 2 iubeamus: nunc ex imperio irae loquimur. cum illa abierit, tunc uidebimus, quanto ista lis aestumanda sit in hoc enim praecipue fallimur: ad ferrum uenimus, ad capitalia supplicia, et uinculis, carcere, fame uindicamus rem castigandam flagris leuioribus. quomodo, inquis, nos iubes intueri, quam omnia, per quae laedi 3 25 uideamur, exigua, misera, puerilia sint? ego uero nihil magis suaserim quam sumere ingentem animum et haec, propter quae litigamus, discurremus, anhelamus, uidere quam humilia et abiecta sint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat respicienda.

XXXIII. Circa pecuniam plurimum uociferationis est: haec 1

5 cooptatus (o *altera corr.*) 12 sit in te *unus deteriorum*: sitiente
 13 aestumas (*ex u facta i*) 15 Aliud (d *ex t corr.*) 17 seruolum (u
corr.) in ergastulum (*post in ras.*) 20 loquimur *Bip.* 1: loquemur
 21 aestumanda (u *in i mut.*) 22 ad capitalia (d *corr.*) 24 quomodo . . .
 nos iubes intueri . . .? *fere significant: qui fieri potest, ut nos iubeas intueri?*,
ut de ira 2, 31, 3 quomodo ergo, inquit, inimicorum nos iniuriae mouent? *ep.* 5, 7
 quomodo ista tam diuersa pariter eunt? *et Quint.* 1, 10, 33 quomodo non hanc
 quoque artem necessariam esse operi nostro uel iniqui consentient? *ceterum ad-*
modum placuit quod Haase proposuit intueri, tanquam omnia

fora defatigat, patres liberosque committit, uenena miscet, gladios
 tam percussoribus quam legionibus tradit. haec est sanguine nostro
 delibuta. propter hanc uxorū maritorumque noctes strepunt
 litibus et tribunalia magistratuum premit turba, reges saeuunt
 rapiuntque et ciuitates longo saeculorum labore constructas euertunt, 5
 2 ut aurum argentumque in cinere urbium scrutentur. libet intueri
 fiscos in angulo iacentis: hi sunt propter quos oculi clamore
 exprimantur, fremitu iudiciorum basilicae resonent, euocati ex
 longinquis regionibus iudices sedeant iudicaturi, utrius iustior
 3 auaritia sit. quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnum aeris 10
 aut inputatum a seruo denarium senex sine herede moriturus
 stomacho dirumpitur? quid si propter usuram aut milensimam
 ualetudinarius fenerator distortis pedibus et manibus ad computan-
 dum non relictis clamat ac per uadimonia asses suos in ipsis morbi
 4 accessionibus uindicat? si totam mihi ex omnibus metallis, quae 15
 cum maxime deprimimus, pecuniam proferas, si in medium proicias
 quidquid thesauri tegunt auaritia iterum sub terras referente, quae
 male egresserat: omnem istam congeriem non putem dignam quae
 frontem uiri boni contrahat. quanto risu prosequenda sunt quae
 nobis lacrimas educunt? 20

1 XXXIV. Cedo nunc, persequare cetera, cibos, potiones ho-
 rumque causa paratas in ambitionem munditias, uerba, contumelias,
 motus corporum parum honorificos et suspiciones, et contumacia
 iumenta et pigra mancipia, interpretationes malignas uocis alienae,
 quibus efficitur, ut inter iniurias naturae numeretur sermo homini 25
 datus: crede mihi, leuia sunt propter quae non leuiter excande-
 2 scimus, qualiaque pueros in rixam et iurgium concitant. nihil ex
 his quae tam tristes agimus, serium est, nihil magnum: inde,
 inquam, uobis ira et insania est, quod exigua magno aestumatis.
 auferre hic mihi hereditatem uoluit. hic me diu in spem supre- 30

1 defatigat (a prima corr., fuit fortasse e) 3 delibuta i premit 8 fremitu,

9 utrius Neap. utrius^{uis} 10 licu^s pugnam eris (a ea u facta)

12 aut (lineolam addidit corr.); ante aut intercidisse uidetur centensimam
 uel simile quid 13 ualetudinarius (in marg. ualetudinarius m. 3 addidit)

fenerator ad computandum Pincianus: ad comparandū 17 thesauri

22 paratas in Maduig: paratam 27 qualiaque Gertz: qualiaque

h
 exis 28 tristes E¹: triste 29 uobis deteriores pauca: nobis

mam captatis criminatus est. hic scortum meum concupiuit. quod 3
uinculum amoris esse debebat, seditionis atque odii causa est,
idem uelle. iter angustum rixas transeuntium concitat: diffusa
et late patens uia ne populos quidem collidit. ista quae adpetitis,
5 quia exigua sunt nec possunt ad alterum nisi alteri erepta trans-
ferri, eadem adfectantibus pugnas et iurgia excitant.

XXXV. Respondisse tibi seruum indignaris libertumque et 1
uxorem et clientem: deinde idem de republica libertatem subla-
tam quereris, quam domi sustulisti. rursus si tacuit interrogatus,
10 contumaciam uocas. et loquatur et taceat et rideat: coram 2
domino? inquis: immo coram patre familiae. quid clamas? quid
uociferaris? quid flagella media cena petis, quod serui loquuntur
quod non eodem loco turba contionis est, silentium solitudinis?,
in hoc habes aures, ut non modulata tantum et mollia et ex dulci 3
15 tracta compositaque accipiant: et risum audias oportet et fletum,
et blanditias et lites, et prospera et tristia, et hominum uoces et
fremitus animalium latratusque. quid miser expauescis ad clamo-
rem serui, ad tinnitum aeris aut ianuæ impulsus? cum tam deli-
catus fueris, tonitrua audienda sunt. hoc quod de auribus dictum 4
20 est, transfer ad oculos, qui non minus fastidio laborant, si male
instituti sunt: macula offenduntur et sordibus et argento parum
splendido et stagno non ad solum perlucante. hi nempe oculi, 5
qui non ferunt nisi uarium ac recenti cura nitens marmor, qui
mensam nisi crebris distinctam uenis, qui nolunt domi nisi auro
25 pretio iora calcari, aequissimo animo foris et scabras lutosasque
semitas spectant et maiorem partem occurrentium squalidam,
parietes insularum exesos, rimosos, inaequales. quid ergo aliud
est, quod illos in publico non offendat, domi moueat, quam opinio
illic aequa et patiens, domi morosa et querula?

30 XXXVI. Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. natura 1
patientes sunt, si animus illos desiit corrumpere, qui cotidie ad

1 captatis *Maduig*: captatus 2 adq; odi 1 collidit appetitis

6 affectantibus 7 ibi 8 de re p. 9 quā* 12 loquuntur *uuis*
deteriorum: loquantur 13 concionis est* 18 eris (*ante ç rasura*
unius litterae) 25 calcari *nescio quis*: calcare 27 aliud (d *ex t effecta*)

28 quod id quod illos *Gertz, sed opinione eos moueri, non rebus, ipsum illud*
est quod scriptor demonstrat 29 querula 31 desiit *deteriores*: desit

rationem reddendam uocandus est. faciebat hoc Sextius, ut consummato die, cum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: quod hodie malum tuum sanasti? cui uitio
 2 obstitisti? qua parte melior es? desinet ira et moderatior erit, quae sciet sibi cotidie ad iudicem esse ueniendum. quicquam ergo
 5 pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur? quam tranquillus, quam altus ac liber, cum aut laudatus est animus aut admonitus et
 3 speculator sui censorque secretus cognouit de moribus suis? utor hac potestate et cotidie apud me causam dico. cum sublatum e
 10 conspectu lumen est et conticuit uxor moris mei iam conscia, totum diem mecum scrutor factaque ac dicta mea remetior. nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo. quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere: uide ne istud amplius facias,
 4 nunc tibi ignosco. in illa disputatione pugnacius locutus es. noli
 15 postea congregi cum inperitis: nolunt discere, qui numquam didicerunt. illum liberius admonuisti quam debebas. itaque non emendasti, sed offendisti. de cetero uide, non tantum an uerum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur ueri patiens sit. admoneri bonus gaudet: pessimus quisque rectorem asperrime patitur. 20

1 XXXVII. In conuiuio quorundam te sales et in dolorem tuum iacta uerba tetigerunt: uitare uulgares conuictus memento. solutior est post uinum licentia, quibus ne sobriis quidem pudor
 2 est. iratum uidisti amicum tuum ostiario causidici alicuius aut diuitis, quod intrantem summouerat, et ipse pro illo iratus extremo
 25 mancipio fuisti: irasceris ergo catenario cani? et hic, cum multum
 3 latrauit, obiecto cibo mansuescit. recede longius et ride. nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limen obsessum. nunc ille qui intra iacet, felix fortunatusque est et beati hominis iudicat ac potentis indicium difficilem ianuam. nescit
 30 durissimum esse ostium carceris. praesume animo multa tibi esse patienda. numquis se hieme algere miratur? numquis in mari nauisare, in uia concuti? fortis est animus ad quae praeparatus

1 melio^r * es 5 sibi *deteriores*: sibi et 9 cognouit *Gertz*: cognoscit

10 aput 12 mecum *Neap.*: meum 11 meis * meã 15 pugnatus
 es *uulgo*: est 16 inperitis 23 quibus ne sobriis quidem *Gertz*:

quiane sobris quidem

uenit. minus honorato loco positus irasci coepisti conuiuatori, 4
 uocatori, ipsi qui tibi praeferebatur: demens, quid interest, quam
 lecti premas partem? honestiorem te aut turpiorem potest facere
 puluinus? non aequis quendam oculis uidisti, quia de ingenio tuo 5
 5 male locutus est: recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non
 delectaris, odisset, et Hortensius, *si orationes eius improbares*, simul-
 tates tibi indiceret, et Cicero, si derideres carmina eius, inimicus
 esset. uis tu aequo animo pati candidatus suffragia?

XXXVIII. Contumeliam tibi fecit aliquis: numquid maiorem 1
 10 quam Diogeni philosopho Stoico? cui de ira cum maxime disserenti
 adulescens proteruus inspuit. tulit hoc ille leniter et sapienter.
 non quidem, inquit, irascor, sed dubito tamen, an oporteat irasci.
 quanto Cato noster melius? qui, cum agenti causam in frontem 2
 mediam quantum poterat attracta pingui saliuia inspuisset Lentulus
 15 ille, patrum nostrorum memoria factiosus et inpotens, abstersit
 faciem et, adfirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos qui te
 negant os habere.

XXXIX. Contigit iam nobis, Nouate, bene componere animum. 1
 aut non sentit iracundiam aut superior est: uideamus quomodo
 20 alienam iram leniamus: nec enim sani esse tantum uolumus, sed
 sanare.

Primam iram non audebimus oratione mulcere: surda est et 2
 aucus. dabimus illi spatium. remedia in remissionibus prosunt.
 nec oculos tumentis temptamus, uim rigentem mouendo incitaturi,
 25 nec cetera uitia, dum feruent. initia morborum quies curat.
 quantulum, inquis, prodest remedium tuum, si sua sponte desi- 3
 nentem iram placat? primum, ut citius desinat, efficit. deinde
 custodit, ne recidat. ipsum quoque impetum, quem non audet
 lenire, fallit: remouebit omnia ultionis instrumenta. simulabit iram,
 30 ut tamquam adiutor et doloris comes plus auctoritatis in consiliis
 habeat. moras nectet, et dum maiorem poenam quaerit, prae-

1 coepisti 5 ergote 6 *uerba* si orationes eius improbares *ad sententiam*
necessaria addidit Haupt 8 uis tu *equo 12 anoporteat irasci *cod.*,
 an irasci oporteat *uulgo* 13 quanto Cato *Fickert*: quanto 16 inquit
 18 componere 24 temptamus *cod.*, temptabimus *uulgo*, *sed illud rectius,*
quoniam haec non ad iram placandam pertinent, sed ex eo quod in oculis
tumentibus fieri solet, significatur, quid in ira faciendum sit 28 recidat
 impetu 31 poena (*uero exemplo*)

4 sentem differet. omni arte requiem furori dabit. si uehementior erit, aut pudorem illi cui non resistat incutiet aut metum. si infirmior, sermones inferet uel gratos uel nouos et cupiditate cognoscendi auocabit. medicum aiunt, cum regis filiam curare deberet nec sine ferro posset, dum tumentem mammam leniter fouet, 5 scalpellum spongia tectum induxisse. repugnasset puella remedio palam admoto. eadem, quia non expectauit, dolorem tulit quaedam non nisi decepta sanantur.

1 XL. Alteri dices: uide ne inimicis iracundia tua uoluptati sit. alteri: uide ne magnitudo animi tui creditumque apud 10 plerosque robur cadat. indignor me hercules et non inuenio dolendi modum, sed tempus expectandum est. dabit poenas serua istud in animo tuo. cum poteris, et pro mora reddes castigare 2 uero irascentem et ultro obirasci incitare est. uarie adgredieris blandeque, nisi forte tanta persona eris, ut possis iram conminuere, 15 quemadmodum fecit diuus Augustus, cum cenaret apud Vedium Pollionem. fregerat unus ex seruis eius crustallinum. rapi eum Vedius iussit ne uolgari quidem more periturum. murenis obicq̄ iubebatur, quas ingentis in piscina continebat quis non hoc illum 3 putaret luxuriae causa facere? saeuitia erat. euasit e manibus 20 puer et confugit ad Caesaris pedes nihil aliud petiturus, quam ut aliter periret, ne esca fieret. motus est nouitate crudelitatis Caesar et illum quidem mitti, crustallina autem omnia coram se frangi 4 iussit conplerique piscinam. fuit Caesari sic castigandus amicus. bene usus est uiribus suis. e conuiuio rapi homines imperas et 25 noui generis poenis lancinari? si calix tuus fractus est, uiscera hominis distrahentur? tantum tibi placebis, ut ibi aliquem duci iubeas, ubi Caesar est?

1 XLI. Si cui tantum potentiae est, ut iram ex superiore loco

3 inferet *unus deteriorum*: infert 10 apud 11 alteri, *quod punctis notatum post cadat habet codex, uerum non esse apparet* 12 penas

13 istud in (*ante in ras. ut uidetur*) 14 aggredieris (*prior g corr., g fuit supraser.*) 16 apud 18 uulgari 21 aliud (*d. e. t. corr.*)

26 penis 29 sic cui *unus deteriorum, Gertz, qui tamen ita haec cum superioribus coniungenda ac noui capituli initium a uerbis pacem demus ordiendum esse non persuasit; itaque defectum cum Grutero et Lipsio significauit*

adgredi possit, male tractet, at talem dumtaxat, qualem modo rettuli, feram, inmanem, sanguinariam, quae iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. ***

*** pacem demus animo, quam dabit praeceptorum salutarium 2
 5 adsidua meditatio actusque rerum boni et intenta mens ad unius honesti cupiditatem. conscientiae satis fiat. nil in famam laboremus: sequatur uel mala, dum bene merentis. at uolgens animosa 3;
 miratur et audaces in honore sunt, placidi pro inertibus habentur. primo forsitan aspectu. sed simul aequalitas uitae fidem fecit
 10 non segnitiem illam animi esse, sed pacem, ueneratur illos populus idem colitque. nihil ergo habet in se utile taeter iste et
 hostilis adfectus, at omnia ex contrario mala, ferrum et ignes. pudore calcato caedibus inquinuit manus, membra liberorum dispersit. nihil uacuum reliquit a scelere, non gloriae memor, non
 15 infamiae metuens, inemendabilis, cum ex ira in odium obcalluit.

XLII. Careamus hoc malo purgemusque mentem et extirpemus radicitus, quae quamuis tenuia undecumque haeserint, renascantur. et iram non temperemus, sed ex toto remoueamus. quod enim malae rei temperamentum est? poterimus autem, adnitamur
 20 modo. nec ulla res magis proderit quam cogitatio mortalitatis. 2
 sibi quisque atque alteri dicat: quid iuuat tamquam in aeternum genitos iras indicere et breuissimam aetatem dissipare? quid iuuat dies, quos in uoluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? non capiunt res istae iacturam
 25 nec tempus uacat perdere. quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis arcessimus? quid inbecillitatis obliiti ingentia odia suscipimus et ad frangendum fragiles consurgimus? iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliquod aliud malum corporis uetabit geri. iam par acerrimum media mors
 30 dirimet. quid tumultuamur et uitam seditiosi conturbamus? stat. 4
 supra caput fatum et pereuntis dies inputat propiusque ac propius

3 aliqd (d. e. t. corr.) 7 sequatur *plerique deteriores*: sequantur 8¹ ag¹

8 in ho re 9 aspectu simul aequalitas *Hensinger*: simula qualitas

11 iste (i. in ras.) 12 hostilis] *an pestilens?* 15 obcalluit i. induruit *in*

margin. m. 3 19 maligni 21 adque 22 dissipare 28 aliqd aliud

(d. et d. corr.) 31 propiusq;

accedit. istud tempus quod alienae destinās morti, fortasse circa tuam est.

XLIII. Quin potius uitam breuem conligis placidamque et tibi et ceteris praestas? quin potius amabilem te, dum uiuis, omnibus, desiderabilem, cum excesseris, reddis? quid illum nimis ex alto tecum agentem detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem et contemptum, sed superioribus acidum ac molestum exterere uiribus tuis temptas? quid seruo, quid domino, quid regi, quid clienti tuo irasceris? sustine paulum: uenit ecce mors quae uos pares faciat. uidere solemus inter matutina harenae spectacula tauri et ursi pugnam inter se conligatorum, quos cum alter alterum uexauit, suus confector expectat: idem facimus, aliquem nobiscum adligatum lacessimus, cum uicto uictorique finis et quidem maturus immineat. quieti potius pacatique quantumcumque superest, exigamus. nulli cadauer nostrum iaceat inuisum saepe rixam conclamatum in uicino incendium soluit et interuentus ferae latronem uiatoremque diducit. conluctari cum minoribus malis non uacat, ubi metus maior apparuit: quid nobis cum dimicatione et insidiis? numquid amplius isti cui irasceris quam mortem optas? etiam te quiescente morietur. perdis operam: facere uis quod futurum est. nolo, inquis, utique occidere, sed exilio, sed ignominia, sed damno adficere. magis ignosco ei, qui uolnus inimici quam qui pusulam concupiscit: hic enim non tantum mali animi est, sed pusilli. siue de ultimis supplicii cogitas siue de leuioribus: quantum est temporis, quo aut ille poena sua torqueatur aut tu malum gaudium ex aliena percipias? iam istum spiritum expuemus. interim, dum trahimus, dum inter homines sumus, colamus humanitatem, non timori cuiquam, non periculo simus. detrimenta, iniurias, conuicia, uellicationes contemnamus et magno animo breuia feramus incommoda. dum respicimus, quod aiunt, uersamusque nos, iam mortalitas aderit.

I istud (d *ea* t *corr.*) 8 exterere *Muretus*: ex terrere 10 harenae spectacula (*§ in ras.*) 12 uexauit *Gertz*: uexarit 13 adligatū 16 in uicino
deteriores nonnulli: inuicinio 20 operam *Koch*: operas *cod. sed illud suadet*
consuetudo Senecae 23 pusulā (*Lincolam supra u m. all. posuit*) 25 poena
27 expuemus *Gertz*: expuimus. *Vulgo interpungebatur* expuimus interim, dum trahimus. Dum; *correxit Gertz* 31 iam mortalitas *Puicianaus*: immortalitas.

L. ANNAEI SENECAE
DIALOGORVM LIBER VI.

AD MARCIAM
DE CONSOLATIONE.

I. Nisi te, Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris 1
animi quam a ceteris uitis recessisse et mores tuos uelut aliquod
antiquum exemplar adspici, non auderem obuiam ire dolori tuo,
cui uiri quoque libenter haerent et incubant, nec spem concepissem
5 tam iniquo tempore, tam inimico iudice, tam inuidioso crimine
posse me efficere, ut fortunam tuam absolueres. fiduciam mihi
dedit exploratum iam robur animi et magno experimento adpro-
bata uirtus tua. non est ignotum, qualem te in persona patris 2
tui gesseris, quem non minus quam liberos dilexisti, excepto eo
10 quod non optabas superstitem: nec scio an et optaueris. permittit
enim sibi quaedam contra bonum morem magna pietas. mortem
A. Cremutii Cordi, parentis tui quantum poteras, inhibuisti: post-
quam tibi apparuit inter Seianianos satellites illam unam patere
seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus uicta
15 fudistisque lacrimas palam et gemitus deuorasti quidem, non tamen
hilari fronte texisti et hoc illò saeculo, quo magna pietas erat nihil
impie facere: ut uero aliquam occasionem mutatio temporis dedit, 3
ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in usum
hominum reduxisti et a uera illum uindicasti morte ac restituisti in

3 aspici * 6 michi 7 appbata (p. in ras.) 8 in persona Neap.:
imponam 12 acrem. uticordi, 13 Seianianos Agricola: sil (in fine uersus
altera manus addidit la) nianos 14 seruitutis olim correctum: seruituti
16 fronte *, fuit fortasse frontem hoc deteriores plerique: hęc nichil
17 impie mutatio temporis Neap.: mutato tempore 18 in usum h. e. in
usum cod. in usum cum Neapolitana inuicito Fickert et Haase 19 ac (m.
alt. in fine uersus; initio alterius ras.)

publica monumenta libros, quos uir ille fortissimus sanguine suo scripserat. optime meruisti de Romanis studiis, magna illorum pars arserat. optime de posteris, ad quos ueniet incorrupta rerum fides auctori suo magno inputata. optime de ipso, cuius uiget uigebitque memoria, quamdiu in pretio fuerit Romana cognosci ⁵ quamdiu quisquam erit, qui reuertí uelit ad acta maiorum, quamdiu quisquam qui uelit scire, quid sit uir Romanus, quid subactis iam ceruicibus omnium et ad Seianianum iugum adactis indomitus, quid sit homo ingenio, animo, manu liber. magnum me hercules detrimentum respublica ceperat, si illum ob duas res ¹⁰ pulcherrimas in obliuionem coniectum, eloquentiam et libertatem, non eruisses: legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus uetustatem nullam timet: at illorum carnificum cito scelera ¹⁵ quoque, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur. haec magnitudo animi tui uetuit me ad sexum tuum respicere, uetuit ad uultum, quem tot annorum continua tristitia, ut semel obduxit, tenet. et uide, quam non subrepam tibi nec furtum facere adfectibus tuis cogitem: antiqua mala in memoriam reduxi, et ut scires hanc quoque plagam esse sanandam, ostendi tibi aequae magni uolneris cicatricem alii itaque molliter agant et blandiantur, ²⁰ ego conflare cum tuo maerore constitui et defessos exhaustosque oculos, si uerum uis, magis iam ex consuetudine quam ex desiderio fluentis continebo, si fieri potuerit, fauente te remediis tuis, si minus, uel inuita, teneas licet et amplexeris dolorem tuum, quem ²⁵ tibi in filii locum superstitem fecisti. quis enim erit finis? omnia in superuacuum temptata sunt: fatigatae adlocutiones amicorum, auctoritates magnorum et adfinium tibi uirorum: studia, hereditarium et paternum bonum, surdas aures inrito et uix ad breuem occupationem proficiente solacio transeunt. illud ipsum naturale

4 inputata optime (op in ras.) 10 res·P· coeperat res *cod.*
 artes *Muretus, quem Maduig sequitur, deceptus Fickerti indicio* 11 coiectum
 12 floret *deteriores*: florei 14 tacebuntur *Curio*: tacebunt 16 uultum
 (*prior u in ras.*) 17 affectibus 18 et ut scires *Schultess*: et uis scire
 19 equę 20 uulneris 22 iam (*post hanc uocem charta nitiosa est*)
 26 fatigata amicorum, auctoritates . . uirorum: studia] *hanc interruptionem superiorum editorum inmerito reliquerunt Fickert et Haase, ita distinguentes* amicorum, auctoritates . . uirorum, studia 29 proficiente *deteriorum unus et alter*: proficientes

remedium temporis, quod maximas quoque aerumnas componit, in te una uim suam perdidit. tertius iam praeteriit annus, cum 7 interim nihil ex primo illo inpetu cecidit. renouat se et corroborat cotidie luctus et iam sibi ius mora fecit eoque adductus est, ut 5 putet turpe desinere. quemadmodum omnia uitia penitus insidunt, nisi dum surgunt, oppressa sunt, ita haec quoque tristitia et misera et in se saeuientia ipsa nouissime acerbitate pascuntur et fit infelicitis animi praua uoluptas dolor. cupissem itaque primis temporibus 8 ad istam curationem accedere. leniore medicina fuisset oriens 10 adhuc restringenda uis: uehementius contra inueterata pugnandum est. nam uolnerum quoque sanitas facilis est, dum a sanguine recentia sunt. tunc eruuntur et in altum reuocantur et digitos scrutantium recipiant: ubi corrupta in malum ulcus uerterunt, difficilius curantur. non possum nunc per obsequium nec molliter 15 adsequi tam durum dolorem: frangendus est

II. Scio a praeceptis incipere omnes, qui monere aliquem 1 uolunt, et in exemplis desinere. mutari hunc interim morem expedit aliter enim cum alio agendum est: quosdam ratio ducit, quibusdam nomina clara opponenda sunt et auctoritas, quae liberum 20 non relinquat animum ad speciosa stupenti. duo tibi ponam ante 2 oculos maxima et sexus et saeculi tui exempla: alterius feminae, quae se tradidit ferendam dolori, alterius, quae pari adfecta casu, maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed cito animum in sedem suam reposuit. Octauia et Liuia, altera 3 25 soror Augusti, altera uxor, amiserant filios iuuenes, utraque spe futuri principis certa: Octauia Marcellum, cui et auunculus et socer incumbere coeperat, in quem onus imperii reclinare, adulescentem animo alacrem,

1 componit 2 praeterit *solleuim uitio, correcto in deterioribus* 3 nichil

im petu (im *corr.*) 4 etiam 7 saeuientia 8 praua *dett.*: prauo

9 leniore *Gertz*: leniore 11 uulnerum (uulu *in ras.*) 12 et uruntur

colex, unde eruuntur effeci cont. de prou. 6, 9 non in alto latet spiritus nec

utique ferro erudendus est, non sunt uolnere penitus impresso scrutanda praecordia,

ubi aequae componuntur uerba eruendi et scrutandi; et terguntur *Maduig, enim*

Gertz prorsus temere difficilius curantur *ciencia esse censeat* 14 post

uerterunt *lacuna* 15 adloqui *dubitanter Koch*, adsequi *ne Lipsio quidem*

placuit, interpretari tamen studet 'praecentem dolorem prendere uel sistere'

20 stupenti, *quod colex habet, non erat cur addubitaret Gertz*

21 femine (e *extr. in ras.*) 22 affecta (*prior f corr.*) 25 amiserant

Gertz: amiserunt 27 coeperat

ingenio potentem, sed frugalitatis continentiaeque in illis aut annis
aut opibus non mediocriter admirandae, patientem laborum, uolupta-
tibus alienum, quantumcumque imponere illi auunculus et, ut ita
dicam, inaedificare uoluisset, laturum. bene legerat nulli cessura
4 ponderi fundamenta. nullum finem per omne uitae suae tempus
5 flendi gemendique fecit nec ullas admisit uoces salutare aliquid
adferentis, ne auocari quidem se passa est: intenta in unam rem
et toto animo adfixa talis per omnem uitam fuit, qualis in funere.
non dico non est ausa consurgere, sed adleuari recusans, secundam
orbitatem iudicans lacrimas amittere, nullam habere imaginem
10 filii carissimi uoluit, nullam sibi de illo fieri mentionem. oderat
omnes matres et in Liuiam maxime furebat, quia uidebatur ad
illius filium transisse sibi promissa felicitas. tenebris et solitudini
familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandae
Marcelli memoriae composita aliosque studiorum honores reiecit et
15 aures suas aduersus omne solacium clausit. a sollemnibus officiis
seducta et ipsam magnitudinis fraternae nimis circumlucentem
fortunam exosa defodit se et abdidit. adsidentibus liberis, nepo-
tibus lugubrem uestem non deposuit, non sine contumelia omnium
suorum, quibus saluis orba sibi uidebatur. 20

III. Liua amiserat filium Drusum, magnum futurum principem,
iam magnum ducem: intrauerat penitus Germaniam et ibi signa
Romana fixerat, ubi uix ullos esse Romanos notum erat. in
expeditione decesserat ipsis illum hostibus aegrum cum ueneratione
et pace mutua prosequentibus nec optare quod expediebat auden-
25 tibus. accedebat ad hanc mortem, quam ille pro republica obierat.
ingens ciuium prouinciarumque et totius Italiae desiderium, per
quam effusis in officium lugubre municipiis coloniisque usque in
2 urbem ductum erat funus triumpho simillimum. non licuerat matri
ultima filii oscula gratumque extremi sermonem oris haurire. longo 30

I potentem *deteriores nonnulli*: impotentē sed *induxit Muretus* 7 affe-
rentis (*prior f in ras.*) 8 affixa (*prior f in ras.*) 10 amittere *Neap.*:
mittere (*supra m est e uel a deleta*) 15 composita aliosq; * 17 fraternae
nimis *deteriorum unus et alter*: fraterna nimis (*sed ante nimis aliquod deletum*)

22 signa Romana fixerat *Muretus*: signum Romani fixerunt 25 prosequentibus:
(*praeter tib; in ras.*) 26 pro R.P. 27 prouincia 2q; (q; *in ras.*)

28 unicipiis 30 ultima *deteriores aliquot*: utinam (*sed u in ras.*)
gratumq; *

itinere reliquias Drusi sui prosecuta tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret, inritata, ut primum tamen intulit tumulto, simul et illum et dolorem suum posuit, nec plus doluit quam aut honestum erat in Caesare aut aequum in filio. 5 non desiit denique Drusi sui celebrare nomen, ubique illum sibi priuatim publiceque repraesentare, libentissime de illo loqui, de illo audire: cum memoria illius uixit. quam nemo potest retinere et frequentare, qui illam tristem sibi reddidit. elige itaque, utrum 3 exemplum putes probabilius: si illud prius sequi uis, eximes te 10 numero uiuorum. auersaberis et alienos liberos et tuos ipsumque quem desideras, triste matribus omen occures, uoluptates honestas, permissas, tamquam parum decoras fortunae tuae reicies, inuita haerebis in luce et aetati tuae, quod non praecipitet te quamprimum et finiat, infestissima eris quod turpissimum alienissimumque est 15 animo tuo in meliorem noto partem, ostendes te uiuere nolle, mori non posse. si ad hoc maximae feminae te exemplum 4 adplicueris moderatius mitius, non eris in aerumnis nec te tormentis macerabis. quae enim, malum, amentia est poenas a se infelicitatis exigere et mala sua non *minuere*, sed augere? quam in omni 20 uita seruasti morum probitatem et uerecundiam, in hac quoque re praestabis: est enim quaedam et dolendi modestia. illum ipsum iuuenem, dignissimum, qui te laetam semper nominatus cogitatusque

3 et illum *cum Neap. inclusit Pincianus satis eleganter* 4 cesare aut quo maluo *cod., unde* in Caesare aut aequum in filio *effecit Maduig*: Caesare aut aequum altero filio saluo *Gertz*, qui iniuria contendit Caesaris nomine nisi Augustum significari non posse; quam aut honestum erat aut aequum saluo Caesare *Schultess prae honesti et aequi notione contrapositu* 5 ubiq; *

6 publice; 7 cum memoria illius uixit quam *Haase*: cum memoria lius uixit memoriam autem nemo potest *Gertz*, memoriam enim nemo potest *ante eum Maduig*, iniuria uterque in pronomine relatiuo lectionis *Haasianae* offendens

9 eximes *Michaelis*: eximis 10 ipsumque quem desideras *Rubenus*, *Maduig*: ipsumque desiderans 11 occures *Muretus*: occurrere* (*in rasura fuit fortasse* s) 12 inuita *Haase*: inuisa 13 in luce *deteriores*: inlucē tuę *

15 in meliorem noto partem *olim corr.*: in meliore* noto parte 16 maximae *deteriores*: maxime 17 applicueris* moderatius, mitius *cf. de ira* 3, 22,

1 exempla . . . moderata, lenia 18 poenas ^ase (a ut uidetur m. pr.)

19 non augere *cod.* non minuere sed augere *Köch* (*cf. Quint.* 6, *pronem.* 7 nec augere lacrimarum causas uolo, utinamque esset ratio minuendi); nouo augere *Maduig* uno augere *Gertz* 20 represtabis 22 qui te laetam *Maduig*: quietā

faciat, meliore pones loco, si matri suae qualis uiuus solebat, hilarisque et cum gaudio occurret.

1 IV Nec te ad fortiora ducam praecepta, ut inhumano ferre humana iubeam modo, ut ipso funebri die oculos matris exiccem. ad arbitrium tecum ueniam: hoc inter nos quaeretur, utrum magnus 5 dolor esse debeat an perpetuus. non dubito quin Iuliae Augustae, quam familiariter coluisti. magis tibi placeat exemplum: illa te ad suum consilium uocat. illa in primo feruore, cum maxime impatientes ferocesque sunt miseriae, consolandam se Areo, philosopho uiri sui, praebuit et multum eam rem profuisse sibi confessa est, 10 plus quam populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere, plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat nec luctu suorum inclinandus erat, plus quam Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, ut in illo acerbo et defleto gentibus 3 funere nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. hic, ut opinor, 15 aditus illi fuit, hoc principium apud feminam opinionis suae custodem diligentissimam: usque in hunc diem, Iulia, quantum quidem ego sciam, adsiduus uiri tui comes, cui non tantum quae in publicum emittuntur nota, sed omnes sunt secretiores animorum uestrorum motus, dedisti operam, ne quid esset quod in te quisquam 20 4 reprobaret. nec id in maioribus modo obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam principum iudicem, uelles ignoscere. nec quicquam pulchrius existimo quam in summo fastigio conlocatos multarum rerum ueniam dare, nullius petere: seruandus itaque tibi in hac quoque re tuus mos est, ne quid 25 committas, quod minus aliterue factum uelis.

1 V. Deinde oro atque obsecro, ne te difficilem amicis et intractabilem praestes. non est enim quod ignores omnes hos

1 hilarisque *deteriores pauci*: hilaris quam 2 occurret *Haase*: occurrit
 3 inhumano *Muretus*: humano 5 ad arbitrium *deteriores plerique*: ad arbitrium *cod. quod non debebat defendere Gertz* 9 consulareo *cod.* consolandam se Areo *Madwig* consolatori se Areo *Haase* se consolandam Areo *Curio* philosopho *deteriores*: philosopho 10 preluit multum *meam*
 11 pietatis 15 nihil 16 apud 17 diligentissimam *deteriores pauci*: diligentissimum 22 liberrimam *E²*: uberrimam 23 qua *corr.* qua
 24 collocatos *Fickert*: collocatas 25 seruandis (i *lincola deleta*) ne quis (quid *deteriores plerique*) committas, quod minus *cod.*, quo *conruunt*, quae *Gertz disputauit deceptus falso Fickerti iudicio*

nescire, quemadmodum se gerant, loquantur aliquid coram te de Druso an nihil, ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi faciat iniuriam aut mentio tibi. cum secessimus et in unum conuenimus, facta 2 eius dictaque quanto meruit suspectu celebramus. coram te altum
 5 nobis de illo silentium est: cares itaque maxima uoluptate, filii tui laudibus, quas non dubito quin uel inpendio uitae, si potestas detur, in aeuum omne sis prorogatura quare patere, immo accerse 3 sermones, quibus ille narretur et apertas aures praebe ad nomen memoriamque filii tui. nec hoc graue duxeris ceterorum more,
 10 qui in eiusmodi casu partem mali putant audire solacia. nunc 4 incubuisti tota in alteram partem et oblita meliorum fortunam tuam qua deterior est adspicis. non conuertis te ad conuictus filii tui occursusque iucundos, non ad pueriles dulcesque blanditias, non ad incrementa studiorum. ultimam illam faciem rerum premis.
 15 illi, tamquam si parum ipsa per se horrida sit, quidquid potes congeris. ne, obsecro te, concupieris peruersissimam gloriam, 5 infelicissima uideri. simul cogita non esse magnum rebus prosperis fortem se gerere, ubi secundo cursu uita procedit. ne gubernatoris quidem artem tranquillum mare et obsequens uentus
 20 ostendit: aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. proinde ne submiseris te, immo contra fige stabilem gradum et 6 quidquid onerum supra cecidit sustine, primo dumtaxat strepitu conterrita. nulla re maior inuidia fortunae fit quam aequo animo. post haec ostendit illi filium incolumem, ostendit ex amisso nepotes.
 25 VI. Tuum illic, Marcia, negotium actum, tibi Arcus adsedit. 1 muta personam: te consolatus est. sed puta, Marcia, creptum tibi amplius quam ulla unquam mater amiserit. non permulceo te nec extenuo calamitatem tuam: si fletibus fata uincuntur, con-
 feramus. eat omnis inter luctus dies. noctem sine somno tristitia 2
 30 consumat. ingerantur lacerato pectori manus et in ipsam faciem

1 altum *unus deteriorum*: aliud 5 maxima *deteriores*: maxime 7 in eum
 8 narretur 9 duxeris *E*²: dixeris 12 aspicias conuertis te *Pincianus*: conuertistite 15 illi tamquam si *Madvig* (illi tamquam *iam Neap.*):
 illitā quasi 17 in felicissima *codex*, unde infelicissima *Fickert, Haase*; infelicissimam *uulgo*; cf. *Quint.* 12, 9, 11 hoc quidem quis hominum liberi modo sanguinis suslineat, petulans esse ad alterius arbitrium 18 fortem se gerere
deteriores: fortē gerere secundo 21 submiseris 22 quicquid
 24 incolumē* 26 consolatus *deteriores*: consulatus 28 extenuo*

inpetus fiat atque omni se genere saeuitiae profecturus maeror
 exerceat: sed si nullis planctibus defuncta reuocantur, si sors
 innota et in aeternum fixa nulla miseria mutatur et mors tenuit
 3 quidquid abstulit, desinat dolor qui perit. quare regamur nec nos
 ista uis transuersos auferat. turpis est nauigii rector, cui gubernacula
 5 fluctus eripuit, qui fluitantia uela deseruit, permisit tempestati
 ratem: at ille uel in naufragio laudandus quem obruit mare clauum
 tenentem et obnixum.

1 VII. At enim naturale desiderium suorum est. quis negat,
 quamdiu modicum est? nam discessu, non solum amissione ca- 10
 rissimorum necessarius morsus est et firmissimorum quoque animo-
 rum contractio. sed plus est quod opinio adicit quam quod natura
 2 imperauit. adspice mutorum animalium quam concitata sint
 desideria et tamen quam breuia. uaccarum uno die alteroue
 mugitus auditur, nec diutius equarum uagus ille amensque dis- 15
 cursus est. ferae cum uestigia catulorum consecratae sunt et siluas
 peruagatae, cum saepe ad cubilia expilata redierunt, rabiem intra
 exiguum tempus extinguunt. aues cum stridore magno inanes
 nidos circumfrenuerunt, intra momentum tamen quietae uolatus
 suos repetunt. nec ulli animali longum fetus sui desiderium est 20
 nisi homini, qui adest dolori suo nec tantum quantum sentit, sed
 3 quantum constituit, adficitur. ut scias autem non esse hoc naturale,
 luctibus frangi, primum magis feminas quam uiros, magis barbaros
 quam placidae cruditaeque gentis homines, magis indoctos quam
 doctos eadem orbitas uolnerat. atqui ea quae a natura uim 25
 acceperunt, eandem in omnibus seruant: apparet non esse naturale
 4 quod uarium est. ignis omnis aetatis omniumque ordinum ciues

1 saeuitiae meror 3 tenuit *neesse esse non uidetur cum Pinciano in*

tenet *mutari* 4 quicquid 6 fluitantia 7 obruit ^{mare} clauum *Erasmus:*
 nauem 9 necat (c in g corr.) 12 quod opinio *deteriores:* qua opinio

13 aspice 15 equo^a 16 fere 17 redierunt *Fickert:* redierint

18 extinguunt 22 afficitur (*prior f corr.*) 24 placidas (as *corr. ea e*)
 cruditasq; (asq; *e corr.*) gentes *cod. fuit igitur* placidae eruditaeque *m. pr.* gentis
unus deteriorum 25 uulnerat (u *e corr.*) atqui ea quae *deteriores:* atqui

aqua 27 omnes etates omniumq; urbiu *cod.* omnis aetatis omniumque ordinum
Koch, cf. Cic. in Pis. 52 omnium generum aetatum ordinum omnes uiri ac
 mulieres; 96 omnes mortales omnium generum, aetatum, ordinum; *Vell. Pat.*
 2, 89 quo fauore omnium hominum, aetatum, ordinum exceptis sit: *Sen.*

tam uiros quam feminas uret. ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam. quare? quia uires illis a natura datae sunt, quae nihil in personam constituit. paupertatem, luctum, ambitionem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit. et inbecillum
 5 impatientemque reddit praesumpta opinio de non timendis terribilibus.

VIII. Deinde quod naturale est, non decrescit mora: dolorem 1 dies longa consumit. licet contumacissimum, cotidie insurgentem et contra remedia efferuescentem, tamen illum efficacissimum
 10 mitigandae ferociae tempus eneruat. manet quidem tibi, Marcia, 2 etiam nunc ingens tristitia et iam uidetur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax et obstinata: tamen hanc quoque tibi actas minutatim eximet. quotiens aliud egeris, animus relaxabitur. nunc te ipsa custodis. multum autem interest, utrum 3
 15 tibi permittas maerere an inperes. quanto magis hoc morum tuorum elegantiae conuenit, finem luctus potius facere quam expectare, nec illum opperiri diem, quo te inuita dolor desinat? ipsa illi renuntia.

IX. Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, 1
 20 si id non fit naturae iussu? quod nihil nobis mali, antequam eueniat, proponimus, sed ut immunes ipsi et aliis pacatius ingressi iter alienis non admonemur casibus illos esse communes. tot 2
 praeter domum nostram ducuntur exequiae: de morte non cogitamus. tot acerba funera: nos togam nostrorum infantium, nos
 25 militiam et paternae hereditatis successionem agitamus animo. tot diuitum subita paupertas in oculos incidit et nobis nunquam in mentem uenit nostras quoque opes acque in lubrico positas:

epp. 24, 11 omnis ordinis homines suggerent, omnis fortunae, omnis aetatis

2 illis *Gertz*: illi 3 nichil ambitionem *uerum esse nequit*; orationem *Pincianus* amissionem *Gertz* damnationem *Madwig*; *scribendum esse uidetur* deminutionem 5 terribilibus *Pincianus*: terribilis 7 decrescit *deteriores nonnulli*: decrescere *cod., quod seruire liceat, si post deinde intercidisse statuamus* uide; decrescere potest *uel* potest decrescere *deteriores alii*

8 contumacissimum (cotidie insurgentē et conf remedia efferuescentē tam illū efficacissimum *in margine m. alt.*) 11 etiā illa *unus deteriorum*: illū

12 initio *Lipsius*: in illo obstinata *deteriores*: obstinata 13 minutatim (minuta *in fine uers. in ras.*) aliut (*t in d corr.*) 14 nunc te *Venet. alt.*: nūte (*nī corr. in ras.*)

15 umerere inperes 20 nichil 22 admonemur *olim correctum*: admonet 25 hereditatis

necesse est itaque magis conruamus, qui quasi ex inopinato ferimur.
 3 quae multo ante prouisa sunt, languidius incurrunt. uis tu scire
 te ad omnis expositum ictus stare et illa quae alios tela fixerunt
 circa te uibrasse? uelut murum aliquem aut obsessum multo hoste
 locum et arduum adscensu semermis adeas, expecta uolnus et illa
 5 superne uolantia cum sagittis pilisque saxa in tuum puta librata
 corpus. quotiens aliquis ad latus aut pone tergum ceciderit,
 exclama: non decipies me, fortuna, nec securum aut negligentem
 opprimes. scio quid pares: alium quidem percussisti, sed me
 4 petisti. quis unquam res suas quasi periturus adspexit? quis 10
 unquam nostrum de exilio, de egestate, de luctu cogitare ausus
 est? quis non, si admoneatur ut cogitet, tamquam dirum omen
 respuat et in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris
 5 abire illa iubeat? non putauit futurum. quicquam tu putas non
 futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis uides euenisse? 15
 egregium uersum et dignum qui non e pulpito exiret:

cuius potest accidere quod cuiquam potest!

ille amisit liberos: et tu amittere potes. ille damnatus est: et
 tua innocentia sub ictu est. error decipit hic et effeminat, dum
 patimur quae numquam pati nos posse prouidimus. aufert uim 20
 praesentibus malis qui futura prospexit.

1 X. Quidquid est hoc, Marcia, quod circa nos ex aduenticio
 fulget, liberi, honores, opes, ampla atria et exclusorum clientium
 turba referta uestibula, clarum nomen, nobilis aut formosa coniux
 ceteraque ex incerta et mobili sorte pendentia alieni commodatique 25
 adparatus sunt. nihil horum dono datur: conlaticii et ad dominos
 redituris instrumentis scaena adornatur. alia ex his primo die, alia
 2 secundo referentur, pauca usque ad finem perseuerabunt. itaque

1 corruamus qui quasi *deteriores*: quasi 2 prouisa *Neap.*: perculsa
 6 uolantia *uulgo*: uolentia pilisque *unus deteriorum*: pellisq; 7 aliquis

Gertz: aliquid 9 sed petisti (me *suprascr. m. pr.*) 11 nostrum *Neap.*:
 uestrum 12 ut *Gronouius*: et 15 multis *secluisit Maduig* 16 pulpito
Haupt: populo exiret *Lipsius*: eri et 19 error *Pincianus*: terror
 decipit hic et *Maduig*: decipit, hic 20 uidimus (pui *in ras.*) 22 Quicquid

24 clarum nomen, nobilis *Maduig*: cla^a nobilis 26 apparatus

27 reditur^s 28 itaq; non est qd non est quod (*alterum non est quod lincola
 transuersa deletum*)

non est quod nos suspiciamus tamquam inter nostra positi: mutua accepimus. usus fructusque noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui temperat: nos oportet in promptu habere quae in incertum diem data sunt et adpellatos sine querella reddere. 5 pessimi debitoris est creditori facere conuicium. omnes ergo 3 nostros, et quos superstites lege nascendi optamus et quos praecedere iustissimum ipsorum uotum est, sic amare debemus, tamquam nihil nobis de perpetuitate, immo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. saepe admonendus est animus, amet ut recessura, 10 immo tamquam recedentia. quidquid a fortuna datum est, tamquam exemplum ab auctore possideat. rapite ex liberis uoluptates, fruendos uos inuicem liberis date et sine dilatione omne gaudium haurite. nihil de hodierna nocte promittitur. nimis magnam aduocationem dedi: nihil de hac hora. festinandum est. 15 instatur a tergo: iam disicietur iste comitatus, iam contubernia ista sublato clamore soluentur. rapina rerum omnium est: miseri nescitis in fuga uiuere. si mortuum tibi filium doles, eius temporis 5 quo natus est crimen est. mors enim illi denuntiata nascenti est. in hanc legem natus est. hoc illum fatum ab utero statim prosequabatur. in regnum fortunae et quidem durum atque inuictum 6 peruenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri. corporibus nostris inpotenter, contumeliose, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret uel in poenam admotis uel in remedium. alios uinciet: id nunc hosti licebit, nunc ciui. alios per incerta nudos maria 25 iactabit et luctatos cum fluctibus ne in harenam quidem aut litus explodet, sed in alicuius immensae uentrem beluae decondet. alios

3 quae in incertum *deteriores pauci*: quae incertum 4 appellatos 7 iustissimum *uulgo*: iustissimus uotum *corr. in det.*: uoluit 8 nichil 9 amet ut recessura *unus deteriorum corr.*: ametu ire, cessura 10 quicquid

11 exemplum auctore *cod.* exemplum ab auctore *Lipsius, quod ipse interpretatur 'habet a fortuna? incertum et fugae esse ab ipsa discit'*; exceptum auctori *Gronouius* exempto auctore *Maduig* possideat *E²*: possideas *cod. sed mutatio personae probari nequit; apparet haec ad animum referenda esse*

13 nichil 15 tam disicietur *cod. sed iam plerique dett.* 17 nescitis i fuga (*i corr.*) mortuū *cod., de qua scribendi ratione cf. Brumbach Orthograph. p. 92 et quae ipse disputauit philol. 33, p. 701; iam multa exempla accesserunt in indice Gai Studemundiani* 19 natus *Haase*: datus *cod.* est *add. Gertz* 23 poenam uinciet (et *in ras.*)

morborem uariis generibus emaceratos diu inter uitam mortemque medios detinebit. ut uaria et libidinosa mancipiorumque suorum neglegens domina et poenis et muneribus errabit.

1 XI. Quid opus est partes deflere? tota flebilis uita est, urgebunt noua incommoda, priusquam ueteribus satisfeceris. mo- 5
derandum est itaque uobis maxime, qui ea immoderate fertis, et in metus et in dolores humani pectoris uis dispensanda. quae deinde ista suae publicaeque condicionis obliuio est? mortalis nata es, mortales peperisti. putre ipsa fluidumque corpus et causis morbos⁷ repetita sperasti tam inbecilla materia solida et aeterna 10
2 gestasse? decessit filius tuus. id est, decurrit ad hunc finem, ad quem quae feliciora partu tuo putas properant. huc omnis ista quae in foro litigat, in theatris *desidet*, in templis precatur turba dispari gradu uadit. et quae diligis [ueneraris] et quae despicias, unus exaequabit cinis. hoc *iubet* uidelicet illa Pythicis oraculis 15
3 adscripta uox NOSCE TE. quid est homo? quolibet quassu uas et quolibet fragile iactu. non tempestate magna, ut dissiperis, est opus. ubicumque arietaueris, solueris. quid est homo? inbecillum corpus et fragile, nudum, suapte natura inerme, alienae opis indigens, ad omnis fortunae contumelias proiectum, cum bene 20
lacertos exercuit, cuiuslibet ferae pabulum, cuiuslibet uictima, ex infirmis fluidisque contextum et lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, aestus, laboris inpatiens, ipso rursus situ et otio iturum

1 uaris 3 poenis et (et *e corr.*) errabit *deteriores*: errauit 6 qui ea
Maduig, qui *Pincianus*: quae 7 metus *Neap.*: multos pectoris uis
Maduig: pectus 8 tuae *E*² publicae *que 9 mortales *deteriores*:
mortalesque (*ras. sub que*) causis morbos *cod.* carnis morbo *Maduig* causis
morborem *Gertz*, quae ita non placent ut ipse quoque iis adsentiam qui morbos
interpretamenti causa adscriptum esse putent 10 repetita; solida
(*a corr.*) 11 gestasse (*e extrema corr.*) 12 huc *Pincianus*: hoc
13 in theatris *cod.* in theatris *desidet E*² (plaudit *Maduig* spectat *Gertz*) *cf. de*
uit. beata 28 14 ueneraris *seclusit Fickert* 15 iubet, item uox *addidit*
*E*²: cum *Maduigio* uidelicet *tamquam ex uoce* iubet (uid.) *ortum delendum*
esse, probabile non est 16 nosce te *olim correctum*: nosci te quolibet
quassu *Maduig*: quodlibet quassum 17 et (*in ras.*) 18 opus est *Haase*
est ^{homo} inbecillū 19 effragile 21 lacertos *deteriores*: laceratos
ex infirmis *deteriores*: extirmis 23 frigoris *deteriores*: fragoris iturum
in tabem *deteriores*: iturum et otii in tabe*

in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia *extenuatur*,
modo copia rumpitur, anxiae sollicitaeque tutelae, precarii spiritus
 et male haerentis, quem *si quod apparuit* periculum repentinum
aut auditus est ex inproviso sonus auribus grauis excutit: solli-
 5 citudinis semper sibi nutrimentum, uitiosum et inutile. miramur
 in hoc mortem, quae unius singultus opus est? numquid enim ut
 concidat, magni res molimenti est? odor illi saporque et lassitudo
 et uigilia et umor et cibus et sine quibus uiuere non potest, mor-
 tificera sunt. quocumque se mouit statim infirmitatis suae conscium,
 10 non omne caelum ferens, aquarum nouitatibus flatuque non fami-
 liaris aerae et tenuissimis causis atque offensionibus morbidum,
 putre, causerium, fletu uitam auspicatum, cum interim quantos tu-
 multus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogita-
 tiones oblitum condicionis suae uenit? immortalia, aeterna uolunt
 15 animo et in nepotes pronepotesque disponit, cum interim longa
 conantem eum mors opprimit et hoc, quod senectus uocatur, pau-
 cissimorum circuitus annorum.

XII. Dolor tuus, si modo ulla illi ratio est, utrum sua spectat
 incommoda an eius qui decessit? utrum te in amisso filio mouet,
 20 quod nullas ex illo uoluptates cepisti, an quod maiores, si diutius
 uixisset, percipere potuisti? si nullas percepisse te dixeris, tolera-
 bilius efficies detrimentum tuum. minus enim homines desiderant

I modo inopia extenuatur, modo copia rumpitur *Maduig*: modum in inopia rumpitur
 2 anxie sollicitaeque tutelaeque precare precarii *deteriores* 3 qua parum
 repentinum *cod.* quem si quod apparuit periculum repentinum *Koch*, nisi forte
 quem periculum repentinum *et postea* aut auditus ex inproviso *sufficiunt*; quem si
 quid apparuit repentino *Gertz* quem petaurum repentinum *Maduig* quem pavor
 repentinus *Lipsius*, quam coniecturam ita cum sequentibus conuinxit *Haupt*,
 ut quem pavor repentinus cludit et ex inproviso *scriberet* 4 audiet ex inproviso
 (*sic, non* et inproviso) *cod.* auditus ex inproviso *Haase* aut auditus est ex inproviso
Gertz aut auditus ex inproviso *Maduig* sollicitudinis semper sibi *Gertz*,
 quae coniectura eo confirmatur, quod *codex* habet solli semper sibi, non soli
 6 singultus *Haase*: singulius 8 ^humor 10 familiaris aerae *E*²:
 familiaris aera 12 causerium *olim correctum*: causerum 13 animal *de-*
deteriores pauci: animali 16 paucissimorum *nescio quis*: paucissimo circuitus
 annor ⁱⁱ *cod.* ceterum quod *Gertzio displicuit senectutem morti postponi, habemus*
eundem ordinem in clara Sophoclis cantico Oed. Col. 1211 sqq. 19 an
 eius unus *deteriorum*: anius in amisso *Koch*: in misso (*ita cod., non amisso*)
 20 cepisti *E*²: cepisses

ea, ex quibus nihil gaudii laetitiaeque perceperunt. si confessa fueris percepisse magnas uoluptates, oportet te non de eo quod
 2 detractum est queri, sed de eo gratias agere quod contigit. pro-
 uenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educa-
 tione, nisi forte hi, qui catulos auesque et friuola animorum oblec- 5
 tamenta summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua uoluptate ex
 uisu tactuque et blanda adulatione mutorum, liberos nutrientibus
 non fructus educationis ipsa educatio est. licet itaque nil tibi
 industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia
 3 suaserit, ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. at potuit 10
 longior esse [maior]. melius tamen tecum actum est quam si
 omnino non contigisset, quoniam si ponatur electio, utrum satius
 sit non diu felicem esse an nunquam, melius est discessura nobis
 bona quam nulla contingere. utrumne malles degenerem aliquem
 et numerum tantum nomenque filii expleturum habuisse an tantae 15
 indolis, quantae tuus fuit? iuuenis cito prudens, cito pius, cito
 maritus, cito pater, cito omnis officii curiosus, cito sacerdos, omnia
 4 tam *praestantia* quam propera. nulli fere magna bona et diuturna
 contingunt. non durat nec ad ultimum exit nisi lenta felicitas:
 filium tibi dii immortales non diu daturi statim talem dederunt, 20
 qualis diu effici potest. ne illud quidem dicere potes electam te
 a dis, cui frui non liceret filio: circui per omnem notorum, igno-
 torum frequentiam oculis, occurrent tibi passi ubique maiora. senserunt
 ista magni duces, senserunt principes. ne deos quidem

- 1 nichil perceperunt *Lipsius*: perceperant 2 te (*in ras.*) 3 de eo
 quod gratias *col.* quod *ex superiore* de eo quod *repetitum om. dett.* contigit
Haase: colligit prouenerunt *deteriores*: peruenerunt 4 ex ipsa educatione
 (a e *in ras.*) 5 hi (*in ras.*) 6 ex^{ui} su, tactuq; (. t *in ras.*) 7 adula-
 tione* 8 educationis *Muretus*: educat ipsa educatio (sa *in ras. trium*
fere litterarum) 9 nichil 10 suaserit *Fickert*: sua 11 maior *uncis*
inclusit Haase, recte, si quid uideo, cum nec magnitudo fructus hic quaeratur
nec conditio placeat; alia ratio est loci 3, 4 12 omnino non *deteriores*:
 omnino satius sit (*haec praeter ali in ras.*) 15 tantę (*prior t corr.*)
 16 tuus (tu *in ras.*) pius (i *in ras.*) 17 sacer. do omnia tam
 praestantia quam propera *Koch*: omnia tamquā propera (*non praepopera*)
 20 dii immortales 21 dicere potes! 22 adis circui . . . oculis *Lipsius*,
 circumfer . . . oculos *E*¹: circui . . . oculos 23 ubi que (b *corr. ex p*)
 24 dulces senserunt *uulgo*: senserint

fabulae immunes reliquerunt, puto, ut nostrorum funerum leuamentum esset etiam diuina concidere. circumspecte, inquam, omnis: nullam *tam* miseram nominabis domum, quae non inueniat in miseriore solacium. non me hercules tam male de moribus tuis 5
 5 sentio, ut putem posse te leuius pati casum tuum, si tibi ingentem lugentium numerum produxero: maliuolum solacii genus est turba miserorum. quosdam tamen referam, non ut scias hoc solere hominibus accidere, ridiculum est enim mortalitatis exempla colligere, sed ut scias fuisse multos, qui lenirent aspera placide ferendo.
 10 a felicissimo incipiam: L. Sulla filium amisit, nec ea res aut malitiam eius et acerrimam uirtutem in hostes ciuesque contudit, aut effecit ut cognomen illud usurpasse falso uideretur quod amisso filio adsumpsit, nec odia hominum ueritus, quorum malo illae nimis secundae res constabant, nec inuidiam deorum, quorum illud
 15 crimen erat, Sulla tam felix. sed istud inter res nondum iudicatas abeat, qualis Sulla fuerit. etiam inimici fatebuntur bene illum arma sumpsisse, bene posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum quod etiam ad felicissimos peruenit.

XIII. Ne nimis admiretur Graecia illum patrem, qui in ipso 1
 20 sacrificio nuntiata filii morte tibicinem tantum tacere iussit et coronam capiti detraxit, cetera rite perfecit, Puluillus effecit pontifex, cui postem tenenti et Capitolium dedicanti mors filii nuntiata est. quam ille exaudisse dissimulauit et sollempnia pontificii carminis uerba concepit gemitu non interrupte precationem et ad
 25 filii sui nomen Ioue propitiato. putasne eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies et primus impetus ab altaribus publicis et fausta nuncupatione non abduxit patrem? dignus ne hercules fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio,

1 immunes 2 circumspecte 3 tam miseram *Muretus*: miseram 6 maliuolum *Gertz*: maliuoli *cod. cf. de ira* 1, 12, 6 abominandum remedii genus

8 ridiculum colligere 10 L. silla 12 effecit falso *Muretus*, *Maduig*: saluo

13 male illo 14 constabant *Pincianus*: constant

illud (t in d corr.) 15 sillatā 16 sylla *post inimici rasura in qua potest fuisse* eius 18 ad felicissimos *deteriores*: ad fectissimos 20 tibi-

tantu
 cinem tacere, et coronā *cod.*, iussit in *deterioribus add.* 23 dissimulauit

unus deteriorum: dissimulare pontificii carminis *Maduig*: pontific a carmina

25 putasne *Lipsius*: putassem 26 dies est impetus

qui colere deos ne iratos quidem destitit. idem tamen ut rediit domum, et impleuit oculos et aliquas uoces flebiles misit et peractis quae mos erat praestare defunctis, ad Capitolinum illum rediit uultum. Paulus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo uinctum ante currum egit Persen, duos filios in adoptionem dedit. quos sibi seruauerat, extulit. quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset? non sine motu uacuum Pauli currum populus Romanis adspexit. contionatus est tamen et egit dis gratias, quod compos uoti factus esset: precatum enim se, ut, si quid ob ingentem uictoriam inuidiae dandum esset, id suo potius quam publico damno solueretur. uides quam magno animo tulerit? orbitati suae gratulatus est. et quem magis poterat permouere tanta mutatio? solacia simul atque auxilia perdidit. non contigit tamen tristem Paulum Persi uidere.

XIV. Quid nunc te per innumerabilia magnorum uirorum exempla ducam et quaeram miseros, quasi non difficilius sit inuenire felices? quota enim quaeque domus usque ad exitum omnibus partibus suis constitit? in qua non aliquid turbatum est? unum quemlibet annum occupa et ex eo magistratus cita: Lucium si uis Bibulum et C. Caesarem. uidebis inter collegas inimicissimos concordem fortunam: L. Bibuli, melioris quam fortioris uiri, duo simul filii interfecti sunt, Aegyptio quidem militi ludibrio habiti, ut non minus ipsa orbitate auctor eius digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui toto honoris sui anno ob inuidiam collegae domi latuerat, postero die quam geminum funus renuntiatum est, processit ad solita imperii officia. quis minus potest quam unum diem duobus filiis dare? tam cito liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Caesar cum Britanniam

- 1 rediit *dett.*: redit 2 aliquas (quas *in ras.*) 3 rediit uultum *dett.*: redit uultū
 5 incliti regis nomen *habet cod. post Persen, quae tamquam glossema dolenit Gruterus*
 7 populus-R. 8 aspexit 9 compos 10 uictoriam *deteriores*: uictor
 11 et quem *cod., Haase, eequem uulgo* 12 et quem *cod., Haase, eequem uulgo* 13 perdidit *uulgo*: pdit 14 Persi *Lipsius*: persen (sen *in ras.*)
 15 duca. 16 quota enim quaeque *Fickert*: quod enī queq;
 17 turbatum est *Maduig signo interrogandi pro commate post* constitit
 18 *posito*: turbatum sit 19 toto honoris *dett.*: tot honoris 20 anno ob inuidiam
 21 *dett.*: anno inuidiā 22 imp. officia 23 quis minus potest *Gertz*, quid minus poterat *Muretus*: quid minus potest 24 filis

peragraret nec oceano continere felicitatem suam posset, audiit decessisse filiam publica secum fata ducentem. in oculis erat iam Cn. Pompeius non aequo laturus animo quemquam alium esse in republica magnum et modum inpositurus incrementis, quae graui-
5 illi uidebantur etiam cum in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia et tam cito dolorem uicit quam omnia solebat.

XV. Quid aliorum tibi funera Caesarum referam? quos in hoc mihi uidetur interim uiolare fortuna, ut sic quoque generi
10 humano prosint ostendentes ne eos quidem, qui dis geniti deosque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere quemadmodum alienam. diuus Augustus amissis liberis, nepotibus, ex-
12 hausta Caesarum turba adoptione desertam domum fulsit. tulit tamen *tam* fortiter quam cuius iam res agebatur cuiusque maxime
15 intererat de dis neminem queri. Tiberius Caesar et quem genuerat 3 et quem adoptauerat, amisit, ipse tamen pro rostris laudauit filium stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo uelamento, quod pontificis oculos a funere arceret, et flente populo Romano non flexit uultum. experiendum se dedit Seiano ad
20 latus stanti, quam patienter posset suos perdere. uidesne quanta copia uiro-
rum maximorum sit, quos non exceptit hic omnia prosternens casus? et *in* quos tot animi bona, tot ornamenta publice priuatimque congesta erant? sed uidelicet it in orbem ista tempestas et sine dilectu uastat omnia agitque ut sua. iube singulos
25 conferre rationem: nulli contigit inpune nasci

XVI. Scio quid dicas: oblitus es feminam te consolari, uiro-
rum refers exempla. quis autem dixerit naturam maligne

1 audiit *Fickert*: aud it 2 publica 3 inre-P. 4 in positurum^s
5 cum in * crescerent *deteriores*: cresceret 6 obiit *deteriores*:
ob it 9 michi 10 dis geniti deosque genituri: *haec sumpta esse ex*
Verg. Aen. 9, 642 indicauit Haase 12 nepoti^{bs} 14 tamen *tam Gertz*,
tam *Madwig*: tamen 15 dedis T. cesar genuerat (u *in ras.*)
16 ipse 18 flente P-R. 19 uultū 20 posset *deteriores*: possit
21 prosternens *deteriores*: prosternes^t 22 et in quos *Haase*, et quo *Madwig*:
et quos *cod. Orationis formam eandem esse atque 13, 4* et quem-mutatio? *signifi-*
cauit Gertz 27 refers *deteriores*: refer dixerit *Pincianus*: dixit

cum muliebribus ingeniis egisse et uirtutes illarum in artum retraxisse? par illis, mihi crede, uigor, par ad honesta, libera facultas est. dolorem laboremque ex aequo, si consueuere, patiuntur. in qua istud urbe, di boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia et Brutus deiecerunt: Bruto libertatem debemus, Lucretiae Brutum. in qua Cloeliam contempto et hoste et flumine insignem ob audaciam tantum non in uiros transcripsimus. equestri insidens statuae in sacra uia, celeberrimo loco, Cloelia exprobrat iuuenibus nostris puluim escendentibus, in ea illos urbe sic ingredi, in qua etiam feminas equo donauimus. quod si tibi uis exempla referri feminarum, quae suos fortiter desiderauerint, non ostiatim quaeram. ex una tibi familia duas Cornelias dabo: primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus totidem funeribus recognouit. et de ceteris facile erat, quos nec editos nec amissos ciuitas sensit: Tiberium Gracchum et Gaium Gracchum, quos etiam qui bonos uiros negauerit magnos fatebitur, et occisos uidit et insepultos. consolantibus tamen miseramque dicentibus, numquam, inquit, non felicem me dicam, quae Gracchos peperit. Cornelia Liui Drusi clarissimum iuuenem industri ingenii, uadentem per Gracchana uestigia, imperfectis tot roagationibus intra penates interemptum suos, amiserat incerto caedis auctore. tamen et acerbam mortem filii et inultam tam magno animo tulit, quam ipse leges tulerat. iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuerteris, si tela quae in Scipiones Scipionumque matres ac filias exegit, quibus Caesares petiit, ne a te quidem continuit? plena et infesta uariis casibus uita est, a quibus nulli longa pax, uix indutiae sunt. quattuor liberos sustuleras, Marcia.

1 muliebribus ingeniis *Pincianus*: mulieris ingenis 2 michi libera *E*¹:
 libeat 3 si *deteriores*: sē 6 et hoste *Huase*: inhoste 7 insignem
 ob *Gertz*: ob insignem 8 equestri insidens statuae *tanquam ineptum montan-*
dum esse censet O. Iahn (*philol.* 28, p. 9) in equestri statua, *sed ipsum Seneca-*
cam correxisse uidetur Cloelia exprobrat *mulgo*: Cloeliam exprobat
 9 in ea illos urbe* (in ea *in ras.*) 10 quodsi tibi uis *Pincianus*: quod tibi
 siuis 13 gracho 14 est *cod.* erat *Koch*; *Pincianus contra statim* sentit
pro sensit *scribendum esse censuit* 15 editos* T. gracchum quos *cod.*
olim suppletum 19 Liuii Drusi *Lipsius*: diui drusi 22 cedis et in
 uitā^{tā} magno tulit quam *cod.*, inultam *E*¹, magno animo *deteriores* 25 filias
Lipsius. Madvig: filios petiit *mulgo*: petit 27 induti* sunt

nullum aiunt frustra cadere telum, quod in confertum agmen in-
 missum est: mirum est tantam turbam non potuisse sine inuidia
 damnoue praeteruehi? at hoc iniquior fortuna fuit, quod non
 tantum eripuit filios, sed elegit. numquam tamen iniuriam dixeris
 ex aequo cum potentiore diuidere: duas tibi reliquit filias et harum
 nepotes. et ipsum, quem maxime luges prioris oblita, non ex
 toto abstulit: habes ex illo duas filias, si male fers, magna onera,
 si bene, magna solacia. in hoc te perduc, ut illas cum uideris,
 admonearis filii, non doloris. agricola euersis arboribus, quas aut
 uentus radicitus euolsit aut contortus repentino impetu turbo prae-
 fregit, subolem ex illis residuam fouet et in amissarum locum
 semina statim plantasque deponit. et momento, nam ut ad damna,
 ita ad incrementa rapidum ueloxque tempus est, adulescunt amissis
 lactiora. has nunc Metili tui filias in eius uicem substitue et
 uacantem locum exple et unum dolorem geminato solacio leua.
 est quidem haec natura mortalium ut nihil magis placeat quam
 quod amissum est. iniquiores sumus aduersus relictia ereptorum
 desiderio. sed si aestimare uolueris, quam ualde tibi fortuna,
 etiam cum saeuiret, pepercerit, scies te habere plus quam solacia:
 respice tot nepotes, duas filias. dic illud quoque, Marcia: mo-
 uerer, si esset cuique fortuna pro moribus et numquam mala
 bonos sequerentur: nunc uideo exempto discrimine eodem modo
 malos bonosque iactari.

XVII. Graue est tamen, quem educaueris, iuuenem, iam
 matri, iam patri praesidium ac decus, amittere. quis negat graue
 esse? sed humanum est. ad hoc genitus es, ut perderes, ut

1 nullum aiunt (frustra cadere telū qd i confertū *in marg. m.* 2) 2 inuidia
 (*in ras.*) 3 praeter uehi ad hoc 5 filias? harum *h. e.* filias et harum
 7 si male fers *olim correctum*: similes fers 8 te perduc *Maduig*: te
 pdux^{it} 9 agricola euersis *deteriores*: agricolę uersis 10 euolsit aut *de-*
teriores: auolsit^a ut (*ante ut addita a*) impetu 11 exilis (*l. supraser.*
m. pr.) fouet *deteriores*: fouit et in amissarum locum *Koch, ut iam*
dubitanter suaserat Fickert, et amissarum *uulgo*: et in missa^d *cod., sed non*
amissarum semina et plantas, sed alias in earum locum deponi apparet
 12 deponit *Marklandus*: disponit adamna 13 adulescunt 14 metilii
 15 exple* et unum (*punctum erasum, et a corr. add.*) 17 iniquioris
 19 saeuiret *Hause*: saeuierit

perires, ut sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem et timeres et optares et quod est pessimum, numquam scires, cuius 2 esses status. si quis Syracusas petenti diceret: omnia incommoda, omnes uoluptates futurae peregrinationis tuae ante cognosce, deinde ita nauiga. haec sunt, quae mirari possis: uidebis primum 5 ipsam insulam ab Italia angusto interscissam freto, quam continenti quondam cohaesisse constat. subitum illo mare inrupit et

Hesperium Siculo latus abscidit.

deinde uidebis, licebit enim tibi audissimum maris uerticem perstringere, stratam illam fabulosam Charybdim, quamdiu ab austro 10 uacat, at si quid inde uehementius spirauit, magno hiatu profundoque nauigia sorbentem. uidebis celebratissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem, siue illas ibi primum nascentis inuenit, siue inlapsum terris flumen integrum subter tot maria et a con- 15 fusione peioris undae seruatum reddidit. uidebis portum quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium aut adiuit manus, sic tutum, ut ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit. uidebis ubi Athenarum potentia fracta, ubi tot milia captiuorum ille excisis in infinitam altitudinem saxi natiuus 20 carcer incluserat, ipsam ingentem ciuitatem et laxius territorium quam multarum urbium fines sunt, tepidissima hiberna et nullum diem sine interuentu solis. sed cum omnia ista cognoueris, grauis et insalubris aestas hiberni caeli beneficia corrumpet. erit Diony-

2 esses status *deteriores*: esse status 3 suracasas incommoda *

4 peregrinati^{onis} tuę 5 quae mirari possis *E*!: que mirari possit 6 ambitalia

9 perstringere *Pincianus*: restringere 10 Charybdim quamdiu ab austro uacat, at si quid *Bongarsius*: charibdi aquam, diu ab austro uacat *ā* at siquid (*ā m. 2 nulla rasura; in quid d corr.*) 15 inipsum *cod.* inlapsum *Gertz.*

cum iam superiores editores hic participium lateꝛe uidissent et Pincianus immersum, Rabenius inmissum, Maduig interceptum proposuissent a confusione

deteriores: ad confusionē 16 unde 17 tutelam *deteriores*: tutela

18 manus *dett.*: munus tempestatum 19 furori locus *cod.* locus furori

uulgo 20 altitudinē^{saxis} nauiuos *cod.* natiuus *Lipsius.* *Ceterum aliquanto*

elegantioꝛem speciem locus indueret, si altero ubi deleto, ita ut Athenarum potentia fracta pro ablatiuo absoluto essent, scriberetur incluserit 21 territori-
um *deteriores*: territor

22 tepidissima *Pincianus*: lepidissima 24 cor-

rumpet *Lipsius*: corrumpit dionisius

sus illic tyrannus, libertatis, iustitiae, legum exitium, dominationis cupidus etiam post Platonem, uitae etiam post exilium: alios uret, alios uerberabit, alios ob leuem offensam detruncari iubebit. accerset ad libidinem mares feminasque et inter foedos regiae
 5 intemperantiae greges parum erit simul binis coire. audisti quid te inuitare possit, quid absterrere: proinde aut nauiga aut resiste. post hanc denuntiationem si quis dixisset intrare se Syracusas
 6 uelle, satisne iustam querellam de ullo nisi de se habere posset, qui non incidisset in illa, sed prudens sciensque uenisset? dicit
 10 omnibus nobis natura: neminem decipio. tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, et deformes poteris. fortasse muti nascentur. esse aliquis ex illis tam seruator patriae quam proditor poterit. non est quod desperes tantae dignationis futuros, ut nemo
 7 tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen et tantae
 15 futuros turpitudinis, ut ipsi maledicta sint. nihil uetat illos tibi suprema praestare et laudari te a liberis tuis: sed sic te para tamquam in ignem inpositurus uel puerum uel iuuenem uel senem. nihil enim ad rem pertinent anni, quoniam nullum non acerbum funus est, quod parens sequitur. post has leges propositas, si
 20 liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil certi sponponderunt.

XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius uitae introitum
 1 refer. an Syracusas uiseres deliberanti tibi quidquid delectare poterat, quidquid offendere, exposui. puta nascenti me tibi uenire
 25 in consilium: intraturus es urbem dis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus aeternisque deuinctam, indefatigata

1 tyrannus 3 uerberabit *uulgo*: uerberauit 4 foedos regiae et intemperantiae reges *cod.* greges *deteriores* 5 quit (t in d corr.) 7 syracusas
 8 posset *Neap.*: possit 9 incidisset *E²*: incidi 11 muti *Maduig*: multi
 15 sint *deteriores*: sit 16 suprema praestare *deteriores*: praestari
 17 in ignem *deteriores*: inigne *cod. cf. de ira* 3, 23, 6 inpositurus *Erasmus*: inpositura 18 nichil pntinent^{anni} 19 est * quod
 20 nichil *totum huic locum inde a* dicit omnibus nobis natura u. 9 *usque ad* sponponderunt 21 *huc non pertinere uidit Maduig* 23 refer. an *Gertz*: refertan⁷ (*itaque cod. non habet refertanus, sed refertan⁷ signum post an est sine dubio interpunctio, cum Itali apud Fickertum falso legerint: quod est us*)
 25 es urbem *deteriores*: est urbe dis hominibusque *deteriores*: dis hominibus

2 caelestium officia uoluentem. uidebis illic innumerabilis stellas
micare, uidebis uno sidere omnia implere solem, cotidiano cursu
diei noctisque spatia signantem, annuo aestates hiemesque aequa-
lius diuidentem. uidebis nocturnam lunae successionem, a fraternis
occursibus lene remissumque lumen mutuantem et modo occultam, 5
modo toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque muta-
bilem, semper proximae dissimilem. uidebis quinque sidera di-
uersas agentia uias et in contrarium praecipiti mundo nitentia:
ex horum leuissimis motibus fortunae populorum dependent et
maxima ac minima proinde formantur, prout aequum iniquumue 10
sidus incessit. miraberis conlecta nubila et cadentis aquas et
obliqua fulmina et caeli fragorem. cum satiatus spectaculo supero-
rum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum
aliterque mirabilis: hinc camporum in infinitum patentium fusa
planities, hinc montium magnis et nualibus surgentium iugis 15
erecti in sublime uertices. deiectus fluminum et ex uno fonte
in occidentem orientemque diffusi amnes et summis cacuminibus
nemora nutantia et tantum siluarum cum suis animalibus auiumque
concentu dissono. uarii urbium situs et seclusae nationes locorum
difficultate, quarum aliae se in erectos subtrahunt montes, aliae ripis 20
accliuibus pauidae circumfunduntur. adiuta cultu seges et arbusta
sine cultore fertilia. et riuorum lenis inter prata discursus et
amoeni sinus et litora in portum recedentia. sparsae tot per
uastum insulae, quae interuentu suo maria distinguunt. quid?

- 1 uoluentem *deteriores*: uolentem 2 micare, uidebis *Maduig*: uidere micabis
implere solem *Gertz*: impleri, solem 3 diei *deteriores*: die aequa-
lius *Haupt*, aequalius quidem *Gertz*: equaliusq; 6 toto ore *deteriorum unus*:
tot ore 10 formantur *deteriores*: formatur equum* iniquum ue
11 miraberis* conlecta *Muretus*: coiecta cadentis (cad. *corr.*)
12 fulmina *deteriores*: flumina fragorem *uulgo*: fragore superiorum *Neap.*:
superator *cod.* supernorum *Pincianus*, quo quid proficiatur, non uideo
13 deieceris *deteriores*: deiecerit forma *cod.*, item *Neap.*. *Veneta altera*,
Muretus, *Lipsius*: fortuna, quod *Fickert* tanquam imam et codicis et editionum
lectionem in texum recepit. primum in *Bipontina* inueni; decipi se passis
sunt *Haase*, *Maduig*, *Gertz* 14 ininifitium 17 diffusi *Fickert*: defusi
(in *margin.* m. 3 ex uno fonte in orientem et occidentem amnes diffundi)
20 ripis accliuibus *Koch*: ripis lacu-uallibus *cod.* ripis lacuum amiumque *Maduig*
adiuta cultu seges *Neap.*: ad uita fructus seges (s *post* u *del.*) arbusta
22 fertilia *Neap.*: feritatis 24 maria *Neap.*: paria

lapidum gemmarumque fulgor et inter rapidorum torrentium harenas aurum interfluens et in mediis terris medioque rursus mari aetherae ignium faces et uinculum terrarum oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens et ingenti licentia exaestuans? uidebis hic inquietis et sine uento fluctuantibus aquis innare excedenti terrena magnitudine animalia, quaedam grauia et alieno se magisterio mouentia, quaedam uelocia et concitatis perniciores remigiis, quaedam haurientia undas et magno praenaugantium periculo efflantia. uidebis hic nauigia quas non nouere terras quaerentia. uidebis nihil humanae audaciae intemptatum erisque et spectator et ipse pars magna conantium. disces docebisque artes, alias quae uitam instruant, alias quae ornent, alias quae regant. sed istic erunt mille corporum, animorum pestes, et bella et latrocinia et uenena et naufragia et intemperies caeli corporisque et carissimorum acerba desideria et mors, incertum facilis an per poenam cruciatumque: delibera tecum et perpende, quid uelis. ut ad illa uenias, per illa exeundum est. respondebis uelle te uiuere? quidni? immo, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid decuti doles. uiue ergo ut conuenit. nemo, inquis, nos consuluit. consulti sunt de nobis parentes nostri, qui cum conditionem uitae nossent, in hanc nos sustulerunt.

XIX. Sed ut ad solacia ueniam, uide sis primum quid curandum sit, deinde quemadmodum. mouet lugentem desiderium eius quem dilexit. id per se tolerabile esse apparet. absentis enim

2 harenas aurum *Curio*: aurum harenis *cod. quare* aurum harenas *Gertz praefert*

i
medis

3 aetherae *Haupt*: terrae (*in ras.*)

continuationem *Neap.*:

continuatio *cod. falsa narrat Fickert*

4 exaestuansⁿ

5 hic unus deteriorum:

his innare *olim correctum*: innari
excedenti terrena *Lipsius*
(terrestria *Gronouius*): et excedenti terrentia

7 mouentia *deteriores*: mouentia

8 remigiis *deteriores*: remigis

haurientia *deteriores*: aurentia

10 querentia nichil intemptatum *deteriores*: intemptato (*corr. in intemptatae*)

11 et spectator *Lipsius*: ei spectator

pars *deteriores*: p^{ai}

13 istic (*e e corr.*) corporum, animorum *fulcro egere non puto*

15 incertum *olim correctum*: incertus

16 poenam

18 quidni? immo, puto, ad id non

haesitans (*possis etiam inuita*) accedes *Gertz, qui sententiam recte perspexit*;

quidni inmerito ad id non accedas *ipse conieci*

20 consulti sunt *deteriores*:

consulit is sunt cum *deteriores*: tunc

21 in hanc *deteriores*: an hanc

22 uide sis *Gertz*: uideatis

24 apparet *Erasmus*: appareat

abfuturosque dum uiuent, non flemus, quamuis omnis usus nobis illorum cum conspectu ereptus sit: opinio est ergo, quae nos cruciat et tanti quodque malum est, quanti illud taxauimus. in nostra potestate remedium habemus: iudicemus illos abesse et nosmet ipsi fallamus. dimisimus illos, immo consecuturi praemisi-
 2 mus. mouet et illud lugentem: non erit qui me defendat, qui a contemptu uindictet. ut minime probabili, sed uero solacio utar, in ciuitate nostra plus gratiae orbitas confert quam eripit, adeoque senectutem solitudo, quae solebat destruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum simulent et liberos ciurent et orbitatem
 3 manu faciant. scio quid dicas: non mouent me detrimenta mea. etenim non est dignus solacio, qui filium sibi decessisse sicut mancipium moleste fert, cui quicquam in filio respicere praeter ipsum uacat. quid igitur te, Marcia, mouet? utrum quod filius tuus decessit, an quod non diu uixit? si quod decessit, semper
 4 debuisti dolere. semper enim scisti moriturum. cogita nullis defunctum malis adfici, illa quae nobis inferos faciunt terribiles, fabulam esse, nullas imminere mortuis tenebras nec carcerem nec flumina igne flagrantia nec Obluionem amnem nec tribunalia et reos et in illa libertate tam laxa ullos iterum tyrannos. luserunt
 5 ista poetae et uanis nos agitauere terroribus mors dolorum omnium exolutio est et finis, ultra quem mala nostra non exeunt, quae nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur iacuimus, reponit. si mortuorum aliquis miseretur, et non natorum misereatur. mors nec bonum nec malum est. id enim potest
 25 aut bonum aut malum esse, quod aliquid est. quod uero ipsum

1 abfuturosque *Pincianus*: futurosq; 2 illorum cum conspectu *Haase*: illorum conspectus ergo quae *uulgo*: ergoque 4 illos *uulgo*: illum 5 premi-
 simus 6 illud 7 probabili *uulgo*: probabile 9 destruere *uulgo*: distruere
 10 ciurent *Gruterus*: seruent 7 orbitatem 13 praeter 14 mouet *
 utrum * 16 moriturum *deteriores*: mori cogita *solum non sufficere*
uiderunt post Gruterum Haase et Gertz, quorum ille at cogita. *hic* cogita
 tamen *coniecerunt, equidem ualim* cogitabis potius, *ut de ira* 2. 10, 1 illud
 potius cogitabis 17 adfici 18 fabulam *Gronouius*: fabula imminere *
 mortui 19 Obluionem *Madvig*: obliuione et reos et in illa reos libertate
cod., alterum reos *del. Lipsius* 20 tyrannos luerunt (s. *m. pr. ut uidetur*)
 23 que nos nascere^metur

nihil est et omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunae tradit. mala enim bonaque circa aliquam uersantur materiam. non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit, nec potest miser esse qui nullus est. excessit filius tuus terminos, intra quos seruitur. 6
 5 excepit illum magna et aeterna pax. non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per uoluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non inuidia felicitatis alienae tangitur, non suae premitur, ne conuiciis quidem ullis uerecundae aures uerberantur. nulla publica clades prospicitur, nulla priuata. non sollicitus futuri
 10 pendet ex euentu semper incertiora rependenti. tandem ibi consistit, unde nil eum pellat, ubi nihil terreat.

XX. O ignaros malorum suorum, quibus non mors ut optimum inuentum naturae laudatur expectaturque, siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem ac lassitudinem
 15 senis terminat, siue iuuenile aeuom dum meliora sperantur in flore decutit, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat, omnibus finis, multis remedium, quibusdam uotum, de nullis melius merita quam de iis, ad quos uenit antequam inuocaretur. haec seruitutem inuito 2
 domino remittit. haec captiuorum catenas leuat. haec e carcere
 20 educit quos exire imperium inpotens uetuerat. haec exulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus ostendit nihil interesse, infra quos quis iaceat. haec, ubi res communis fortuna male diuisit et aequo iure genitos alium alii donauit, exaequat omnia. haec est, post quam nihil quisquam alieno fecit arbitrio.
 25 haec est, in qua nemo humilitatem suam sensit. haec est, quae nulli non patuit. haec est, Marcia, quam pater tuus concupiit. haec est, inquam, quae efficit, ut nasci non sit supplicium, quae efficit, ut non concidam aduersus minas casuum, ut seruare animum

I nichil innichilum 2 aliquem^a 6 car (*addidit m. rcc. ru*) pentis
 8 prmitur 9 clades *deteriores*: eladis sollicitus *deteriores*: solliciti
 10 ex euentu *E*²: et ex euentu semper incertiora rependenti *Lipsius*:
 semper in certiora dependenti 15 euom 16 decutit *Koch*: deducit
 durioris 18 ^his at (t *corr. in d*) 20 educit* in patriam *deteriores*:
 in patria 21 tendentil' (b' *additum*) obstendit nichil 22 quos
*E*², quid *Siesbye*: quod 23 exequat 24 nihil quisquam *nescio quis*:
 nichil quicquam 26 concupitⁱ 27 inquã (*corr., fuit inquã*) 28 casum^u

3 saluum ac potentem sui possim : habeo quod adpellem. uideo istic
 cruces ne unius quidem generis sed aliter ab aliis fabricatas : capite
 quidam conuersos in terram suspendere, alii per obscena stipitem
 egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt. uideo fidiculas, uideo
 uerbera. et membris singulis et articulis singula nocuerunt machi- 5
 namenta : sed uideo et mortem. sunt istic hostes cruenti, ciues
 superbi : sed uideo istic et mortem. non est molestum seruire,
 ubi si domini pertaesum est, licet uno gradu ad libertatem transire.
 4 caram te, uita, beneficio mortis habeo. cogita quantum boni
 opportuna mors habeat, quam multis diutius uixisse nocuerit. si 10
 Cn. Pompeium, decus istud firmamentumque imperii, Neapoli
 ualetudo abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat :
 at nunc exigui temporis adiectio fastigio illum suo depulit. uidit
 legiones in conspectu suo caesas. et ex illo proelio, in quo prima
 acies senatus fuit, quam infelices reliquiae sunt, ipsum imperatorem 15
 superfuisse. uidit Aegyptium carnificem et sacrosanctum uictoribus
 corpus satelliti praestitit, etiamsi incolumis fuisset, paenitentiam
 salutis acturus. quid enim erat turpius quam Pompeium uiuere
 5 beneficio regis? M. Cicero si illo tempore, quo Catilinae sicas
 deuitauit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata 20
 republica seruator eius, si denique filiae suae funus secutus esset,
 etiamtunc felix mori potuit. non uidisset strictos in ciuilia capita
 mucrones nec diuisa percussoribus occisorum bona, ut etiam de
 suo perirent, non hastam consularia spolia uendentem nec caedes
 6 locatas publice, latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum. Marcum 25
 Catonem si a Cypro et hereditatis regiae dispensatione redeuntem
 mare deuorasset uel cum illa ipsa pecunia, quam adferebat ciuili
 bello stipendium, nonne illi bene actum foret? hoc certe secum

1 adpellem istic *deteriores* : isti 2 ne *Gertz* : non 3 conuersos
 (s. *ult. det.*) in terram *deteriores* : in terra 5 singulis et articulis *dete-*
rioriores : singulis articulis nocuerunt *Madwig* : docuerunt 6 sed uideo
Muretus : et uideo 7 istic *fortasse delendum* 8 domini *Gronovius* :
 dominū 11 Gneum firmamentumq; imperii (q; imperii *in ras.*)
 12 ualitudo .P.R. 15 quam infelices *E¹* : quę infelicis 17 satelliti
E² : satietati penitentiam 19 regis *uix uerum* ; gregalis *Lipsius*, rugosi
Koch 21 re.P. seruator eius *Fickert* : seruat, e; filie 24 hastam
deteriores : hasta nec caedes locatas publice latrocinia *Madwig* : nec cedes,
 nec locata publice latrocinia

tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare: nunc annorum adiectio paucissimorum uirum libertati non suae tantum sed publicae natum coegit Caesarem fugere, Pompeium sequi. nihil ergo illi mali inmaturo mors adtulit: omnium etiam malorum
5 remisit potentiam.

XXI. Nimis tamen cito periit et immaturus. primum puta
illi superfuisse, comprende quantum plurimum procedere homini
licet: quantum est? ad breuissimum tempus editi, cito cessuri
loco *incolae* uenienti in pactum *iri* hoc prospicimus hospitium. de
10 nostris aetatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui *constat*?
conputa urbium saecula. uidebis quam non diu steterint, etiam
quae uetustate gloriantur. omnia humana breuia et caduca sunt
et infiniti temporis nullam partem occupantia. terram hanc cum 2
urbibus populisque et fluminibus et ambitu maris puncti loco
15 ponimus ad uniuersa referentes: minorem portionem aetas nostra
quam puncti habet. si cum omni tempore conparetur, cuius maior
est mensura quam mundi, utpote cum ille se intra huius spatium
totiens remetiatur: quid ergo interest id extendere, cuius quantum-
cumque fuerit incrementum, non multum aberit a nihilo? uno modo
20 multum est quod uiuimus, si satis est. licet mihi uiuaces et in 3
memoriam traditae senectutis uiros nomines, centenos denosque
percenseas annos: cum ad omne tempus dimiseris animum, nulla
erit illa breuissimi longissimique acui differentia, si inspecto quanto
quis uixerit spatio, comparaueris quanto non uixerit. deinde sibi 4
25 maturus decessit. uixit enim quantum debuit uiuere. nihil illi iam
ultra supererat. non una hominibus senectus est, ut ne animalibus
quidem: intra quattuordecim quaedam annos defatigat uita, et
haec illis longissima aetas est quae homini prima. dispar cuique
uiuendi facultas data est. nemo nimis cito moritur, quia uicturus

3 nichil 4 illi mali *cod.* mali illi *uulgo* 6 periit *deteriores*: perit
9 loco incolae uenienti in pactum *iri Koch* (loco uenienti impacatum *Maduig*):
loco, nenti in pactum 10 quas *deteriores*: quasi conuolui *constat*
Neap: conuoluit 16 cum omni tempore *Fickert* (omni tempore *uulgo*): omni
tempore 17 ille se *deteriores*: illi se 18 id *Neap.*: in id quatum-
cumq; (qua *in ras.*) 19 nichilo 20 mihi uiuaces *Ruhkopf*: michi uaces
23 breuissimi *deteriores*: breuissima 24 sibi maturus *Maduig*: si in-
maturus 25 nichil iam ultra *Pincianus*: tum ultra 27 quaedam (dam
in ras.) defatigat uita *Maduig* (defatigantur *uulgo*): defatigauit 28 que

5 diutius quam uixit non fuit. fixus est cuique terminus: manebit
semper ubi positus est. nec illum ulterius diligentia aut gratia
promouebit. sic habe, te illum ex consilio perdidisse: tulit suum:

metasque dati peruenit ad aeni.

6 — non est itaque quod sic te oneres: potuit diutius uiuere. 5
non est interrupta eius uita nec unquam se annis casus intericit.
soluitur quod cuique promissum est. eunt uia sua fata nec adiciunt
quicquam nec ex promisso semel demunt. frustra uota ac studia
sunt: habebit quisque quantum illi dies primus adscripsit. ex illo
quo primum lucem uidit, iter mortis ingressus est accessitque 10
fato propior et illi ipsi qui adiciebantur adulescentiae anni, uitae
7 detrahebantur. in hoc omnes errore uersamur, ut non putemus
ad mortem nisi senes inclinatosque iam uergere, cum illo infantia
statim et iuuenta, omnis aetas ferat. agunt opus suum fata: nobis
sensum nostrae necis auferunt, quoque facilius obrepat, mors sub 15
ipso uitae nomine latet: infantiam in se pueritia conuertit, pueritiam
pubertas, iuuenem senex abstulit. incrementa ipsa, si bene computes,
damna sunt.

1 XXII. Quereris, Marcia, non tam diu filium tuum uixisse quam
potuisset? unde enim scis an diutius illi expedierit uiuere? an illi 20
hac morte consultum sit? quem inuenire hodie potes, cuius res
tam bene positae fundataeque sint, ut nihil illi procedenti tempore
timendum sit? labant humana ac fluunt neque ulla pars uitae
nostrae tam obnoxia aut tenera est quam quae maxime placet,
ideoque felicissimis optanda mors est, quia in tanta inconstantia 25
2 turbaque rerum nihil nisi quod praeteriit certum est. quis tibi
recipit illud filii tui pulcherrimum corpus et summa pudoris custodia
inter luxuriosae urbis oculos conseruatum potuisse tot morbos ita

2 diligentiam aut 3 sic habe te illum ex consilio perdidisse *Madrig* (sic
habe *Haase*): sic habent illum ulterius diligentiam ex consilio perdidisse

6 annis casus *unus deteriorum corr.*: annis casibus 7 eunt uia sua *Haase*
(uī sua *uulgo*): eunt ut sua 9 habebit *deteriores*: habebunt adscripsit

10 accessitq; (q; *in ras.*) 14 agunt *Muretus*: agrarii 15 obrepat
*E*¹: obreptant 16 infantiam *Gruterus*: infantem 17 computes

20 potuisset *Muretus*: potuisse 21 quem *deteriores*: quemque 22 funda-
taeque sint ut *deteriores*: fundateq; ut 23 neque ulla pars *unus deteriorum*

corr.: nequitia pars 25 ideoq; 27 illud (t *corr. in d*) 28 potuisse
tot *Koch*: potuisset ut (*ita cod., non* potuisse ut)

euadere. ut ad senectutem inlaesum perferret formae decus? cogita
 animi mille labes. neque enim recta ingenia qualem in adulescentia
 spem sui fecerant usque in senectutem semper pertulerunt, sed
 5 interuersa plerumque sunt: aut sera eoque foedior luxuria inuasit
 coepitque dehonestare speciosa principia. aut in popinam uentrem-
 que procubuerunt toti summaque illis curarum fuit, quid essent,
 quid biberent. adice incendia, ruinas, naufragia lacerationesque
 10 medicorum ossa uiuis legentium et totas in uiscera manus demitten-
 tium et non *per* simplicem dolorem pudenda curantium. post haec
 exilium: non fuit innocentior filius tuus quam Rutilius; carcerem:
 non fuit sapientior quam Socrates; uoluntario uolnere transfixum
 pectus: non fuit sanctior quam Cato: cum ista perspexeris,
 scies optime cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat
 15 uitae stipendium, cito in tutum recepit. nihil est tam fallax quam
 uita humana, nihil tam insidiosum: non me hercules quisquam illam
 accepisset, nisi daretur inscientibus. itaque si felicissimum est non
 nasci, proximum puto breui lite defunctos cito in integrum restitui.
 propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum
 20 clienti suo Satrio Secundo congiarium dedit. irascebatur illi ob
 unum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat
 Seianum in ceruices nostras ne inponi quidem, sed escendere.
 decernebatur illi statua in Pompei theatro ponenda, quod exustum
 Caesar reficiebat. exclamauit Cordus tunc uere theatrum perire.
 quid ergo? non rumperetur supra cineres Cn. Pompei constitui
 25 Seianum et in monumentis maximi imperatoris consecrari perfidum
 militem? consecratur subscriptio. et acerrimi canes, quos ille ut

2 adulescentia *deteriores*: adulescentiam 3 semper pertulerunt *Gertz*: pertu-
 lerunt 4 sera eoq; foedior (a eoq; *in ras.*) 5 coepitque *Schultess*: cogitq;
 6 procubuerunt toti *Maduig*: pro toti 7 naufragias (s. *del.*) 8 non
 per simplicem *Pincianus*: non simplicem 9 uolnere *deteriores*: uolneret
 10 ^{ne}persperis 11 ^{h.}is 12 uitę (*ras. post q; ut uidetur*) 13 in-
 sidiosum *deteriores*: insidio 14 inscientibus *olim correctum*: intibus
 15 breui lite *Koch*: breuitate restitui *olim correctum*: resiste 16 illud
 (d. *ex t. corr.*) 17 secundo 18 liberius *deteriores*: libertus 19 se
 de-cendere 20 *post* exustum *lacma* 21 uere 22 monumentis
 23 consecratur *cod.* consarcinatur *Lipsius* concinnatur *Maduig*, sed consecratur
ortum esse uerisimile est ex antecedenti consecrari, ut fortasse hic quoque ut
lud. de morte Claudii 14, 1 scribendum sit editur subscriptio

sibi uni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare hominem et iam laniare intemperantius
 6 incipiunt. quid faceret? si uiuere uellet, Seianus rogandus erat, si
 mori, filia, uterque inexorabilis: constituit filiam fallere. usus itaque
 balineo, [et] quo plus uirium poneret, in cubiculum se quasi gusta- 5
 turus contulit et dimissis pueris quaedam per fenestram, ut uideretur
 edisse, proiecit. a cena deinde, quasi iam satis in cubiculo edisset,
 abstinuit. altero quoque die et tertio idem fecit. quartus ipsa
 infirmitate corporis faciebat indicium. complexus itaque te, ca-
 rissima, inquit, filia et hoc unum tota celata uita, iter mortis 10
 ingressus sum et iam medium fere teneo. reuocare me nec debes
 nec potes. atque ita iussit lumen omne praeccludi et se in tenebras
 7 condidit. cognito consilio eius publica uoluptas erat, quod e fauci-
 bus auidissimorum luporum educeretur praeda. accusatores auctore
 Seiano adeunt consulum tribunalia, queruntur mori Cordum, ut 15
 interpellarent quod coegerant, orant: adeo illis Cordus uidebatur
 8 effugere. magna res erat in quaestione, an mortis ius rei per-
 derent. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille
 se absoluerat. uidesne, Marcia, quantae iniquorum temporum
 uices ex inopinato ingruant? fles, quod alicui tuorum mori necesse 20
 fuit? paene non licuit.

1 XXIII. Praeter hoc quod omne futurum incertum est et ad
 deteriora certius, facillimum ad superos iter est animis cito ab
 humana conuersatione dimissis. minimum enim faecis [ponderis]
 traxerunt. antequam obdurescerent et altius terrena conciperent, 25
 liberati, leuiore ad originem suam reuolant et facilius quidquid est

1 haberet *deteriores*: habere 2 et iam laniare intemperantius *Koch* (etiam
 in illo imperio altum *Maduig*): etiam illum imperiatum 3 si uiueret (t *del.*)
 si mori *deteriores*: si morte 5 et *induxit Heusinger* 6 dimissis
deteriores: dimisi 7 edisse: proiecit a coena *olim correctum*: proiecta
 acena 9 complexus 11 etiam fere *deteriores*: ferre 13 cognito
deteriores: cogito 14 auctore Seiano *cod.* Seiano auctore *uulgo* 15 adeunt
deteriores: adeum ut interpellarent quod coegerant orant *Maduig*: ut inter-
 pella quod coegerant 17 an mortis ius rei perderent *Maduig*: an mortis rei
 pderent 19 quantae *deteriores*: quanta 20 uices *deteriores*: uires
 23 certus 24 fecis ponderis *induxit Fickert* 25 obduresce^{rent} *cod.*
 obducerent *uulgo*, quod *Maduig cum Erasmo in* obduccerent *mutandum*
esse ceusebat, Gertz p. 31 quodam hyperbati genere excusat

illud obsoleti inlitiq̄ue eluunt. nec umquam magnis ingenis cara 2
 in corpore mora est. exire atque erumpere gestiunt, aegre has
 angustias ferunt, uagi per omne, sublimes et ex alto adsueti humana
 despiciere: inde est quod Platon clamat, sapientis animum totum
 5 in mortem prominere, hoc uelle, hoc meditari, hac semper cupidine
 ferri in exteriora tendentem. quid tu, Marcia, cum uideres senilem 3
 in iuvene prudentiam, uictorem omnium uoluptatum animum,
 emendatum, carentem uitio, diuitias sine auaritia, honores sine
 ambitione, uoluptates sine luxuria adpetentem, diu tibi putabas
 10 illum sospitem posse contingere? quidquid ad summum peruenit,
 ad exitum properat. cripit se aufertque ex oculis perfecta uirtus,
 nec ultimum tempus expectant quae in primo maturuerunt. ignis 4
 quo clarior fulsit, citius extinguitur. uiuacior est, qui cum lenta
 ac difficili materia commissus fumoque demersus ex sordido lucet.
 15 eadem enim detinet causa, quae maligne alit: sic ingenia quo
 inlustriora, breuiora sunt. nam ubi incremento locus non est,
 uicinus occasus est. Fabianus ait, id quod nostri quoque parentes 5
 uidere, puerum Romae fuisse statura ingenti, uiri antecellente. sed
 hic cito decessit, et moriturum breui nemo non prudens dixit.
 20 non poterat enim ad illam aetatem peruenire, quam praeceperat.
 ita est: indicium *est* imminentis exitii nimia maturitas et adpetit
 finis ubi incrementa consumpta sunt.

XXIV. Incipe uirtutibus illum, non annis aestimare: satis diu 1
 uixit pupillus relictus sub tutorum cura usque ad quartum decimum
 25 annum fuit, sub matris tutela semper. cum haberet suos penates,
 relinquere tuos noluit et in materno contubernio, cum uix paternum
 liberi ferant, perseuerauit. adulescens statura, pulchritudine, cetero
 corporis robore castris natus militiam recusauit, ne a te discederet.

1 eluunt *Grononius*: fluunt 2 egre 3 indst^e 5 in mortem *deteriores*:
 in morte 6 uideris^e 11 properat *Muretus*: prope est 13 citusⁱ
 14 ex^s sordido 18 ingenti uiri antecellente *Gertz* (*licet etiam conicere* aequante):
 ingentis uiri ante 19 et moriturum breui nemo non prudens *E¹*: morituru
 breui nemo prudens 20 praeceperat 21 ita est: indicium est *Piucianus*:
 ita est indictum nimia maturitas *cod.* maturitas *uulgo* appetit 22 *pro*
 consumpta *malit* *Gertz* consummata 24 quartum *deteriores*: quatum
 26 mater non

2 computa, Marcia, quam raro liberos uideant quae in diuersis domi-
 bus habitant. cogita tot illos perire annos matribus et per solli-
 citudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: scies multum
 patuisse hoc tempus, ex quo nil perdidisti numquam a conspectu
 tuo recessit. sub oculis tuis studia formauit excellentis ingeni et 3
 aequaturi auum, nisi obstitisset uerecundia, quae multorum profec-
 3 tus silentio pressit. adulescens rarissimae formae in tam magna
 feminarum turba uiros corruptentium nullius se spei praebuit, et
 cum quarundam usque ad temptandum peruenisset improbitas, erubuit
 quasi peccasset, quod placuerat. hac sanctitate morum effecit, ut 10
 puer admodum dignus sacerdotio uideretur, materna sine dubio
 suffragatione, sed ne mater quidem nisi pro bono candidato ualuisset.
 4 harum contemplatione uirtutum filium gere quasi in sinu, nunc ille tibi
 magis uacat. nunc nihil habet, quo auocetur. numquam tibi sollicitu-
 dini, numquam maerori erit. quod unum ex tam bono filio poteras 15
 dolere, doluisti: cetera, exempta casibus, plena uoluptatis sunt, si mo-
 do uti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit intellegis.
 5 imago dumtaxat filii tui periit et effigies non simillima, ipse quidem
 aeternus meliorisque nunc status est, despoliatus oneribus alienis
 et sibi relictus. haec quae uides circumdata nobis ossa, neruos et 20
 obductam cutem uultumque et ministras manus et cetera quibus
 inuoluti sumus, uincula animorum tenebraeque sunt. obruitur his,
 offocatur, inficitur, arcetur a ueris et suis in falsa coniectus. omne
 illi cum hac graui carne certamen est, ne abstrahatur et sidat.

1 computa 4 ex quo ^{nil} pdidisti numquam a conspectu *unus deteriorum*:
 numquam conspectu 10 hanc sanctitate 13 gere quasi in sinu, nunc *Maduig*
 (quasi sinu *Gertz sine ratione*): geri quam si nunc 14 auocetur *Pincianus*:
 nocetur 16 cetera, exempta *Gertz*: cetera exempta *uulgo*: cetera exempla
 17 uti *uulgo*: ut 18 periit *uulgo*: perit effigies *deteriores*: efficies
 19 status *deteriores*: satius 20 circumdata nobis ossa, neruos *Koch*
secundum codicis scripturam habentis circum nobis ossa, non ossa circum nobis,
quo falso fundamento nisi coniecerunt Maduig ossa ac circumdatos ossibus
 neruos, *Gertz* ossa ac circumuolutos iis neruos; *uerba* circumdata nobis ossa, neruos
respondent obductae cuti et ceteris quibus circumuoluti sumus 21 uultumq;
 22 obruitur his *cum codice Maduig*, obruitur his animus *uulgo* 23 effugatur
cod. offocatur *Georges (ut de breu. uitae 2, 4)* offuscatur *uulgo* suffocatur *Maduig*
 a ueris *Pincianus*: auersis coiectus 24 graui carne *cod.* carne graui
uulgo abtrahatur

nititur illo, unde demissus est. ibi illum aeterna requies manet e confusis crassisque pura et liquida uisentem.

XXV. Proinde non est quod ad sepulcrum filii tui curras: 1
pessima eius et ipsi molestissima istic iacent, ossa cineresque, non
5 magis illius partes quam uestes aliaque tegimenta corporum.
integer ille nihilque in terris relinquens sui fugit et totus excessit
paulumque supra nos commoratus, dum expurgatur et inhaerentia
uita situmque omnem mortalis aevi excutit, deinde ad excelsa
sublatus inter felices currit animas: excipit illum coetus sacer,
10 Scipiones Catonesque, interque contemptores uitae et *mortis* benefi-
cicio liberos parens tuus, Marcia, [illic] nepotem suum, quamquam 2
illic omnibus omne cognatum est, adplicat sibi noua luce gauden-
tem et uicinorum siderum meatus docet, nec ex coniectura sed
omnium ex uero peritus in arcana naturae libens ducit. utque
15 ignotarum urbium monstrator hospiti gratus est, ita sciscitanti
caelestium causas domesticus interpres. et in profunda terrarum
permittere aciem *iuuat*, iuuat enim ex alto relicta respicere. sic 3
itaque te, Marcia, gere, tamquam sub oculis patris filique posita,
non illorum quos noueras, sed tanto excelsiorum et in summo
20 locatorum. erubescere quicquam humile aut uolgare *facere* et mutatos
in melius tuos flere. in aeterna rerum per libera et uasta spatia
dimissos non illos interfusa maria discludunt nec altitudo montium

1 demissus *Maduig*: dimissum e confusis crassisque *olim correctum*: et confusis grassisq; 6 relinquens sui *Haase*: relinquens uis 7 commoratus *deteriores*: commoratur inherentia 8 omnem *deteriores*: omnium 9 excipitque *Neap.*: exceptit 10 et *mortis* beneficio *E*¹: et beneficio

11 illi^c *cod.*, *delenit Koch propter sequentia* quamquam illic omnibus omne cognatum est, *in constituendo toto enuntiato Maduigium secutus*, ille *Maduig*

13 sed *q* omnium 15 monstrator *Curio*: monstratus 16 inter pres*

17mittere aciem iuuat, iuuat *Koch* (iuuat, delectat *Muretus*) permittent

aciem, iuuat *Gertz*: pmittere aciem·iuuat 18 filique 19 excelsiorum*

20 in summo locato⁴. 20 erubescere *deteriores*: erubesci humile* (*ras.*, *fortasse m*) *facere addidit Haase* 21 flere, eterna* (*ras.*, *fortasse m*) rerum per libera* (*ras.*, *fortasse m*) et uasta spatia dimissi. (flere *in fine uersus et charta splendida; de deleta uoce in Itali prorsus somniauerunt cod.* flere. in aeterna rerum per libera et uasta spatia dimissos *uulgo, in qua lectione acquiescere licere puto; ne quis enim coniciat* flere. aeternarum rerum per libera et uasta spatia *obstat conlocatio praepositionis a Seneca, quantum scio, aliena*

aut iniuae ualles aut incertarum uada Syrtium: omnia ineunt plana
et ex facili mobiles et expediti et inuicem peruii sunt intermixtique
sideribus.

1 XXVI. Puta itaque ex illa arce caelesti patrem tuum, Marcia,
[et] cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium 5
tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proscribentis
in aeternum ipse proscripsit, sed tanto elatiore, quanto est ipse
2 sublimior, dicere: cur te, filia, tam longa tenet aegritudo? cur
in tanta ueri ignoratione uersaris, ut inique actum cum filio tuo
iudices, quod integro domus statu, integer ipse se ad maiores 10
recepit, suos? nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia?
quam nullis benignam facilemque se praestiterit, nisi qui minimum
cum illa contraxerant? regesne tibi nominem felicissimos futuros,
si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis? an Romanos
duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid aetati detraxeris? 15
an nobilissimos uiros clarissimosque ad ictum militaris gladi con-
3 posita ceruice firmatos? respice patrem atque auum tuum: ille in
alieni percussoris uenit arbitrium. ego nihil in me cuiquam per-
misi et cibo prohibitus ostendi *tam* magno me quam uidebar
animo scripsisse. cur in domo nostra diutissime lugetur qui feli- 20
cissime moritur? coimus omnes in unum uidemusque non alta
nocte circumdati, nil apud uos, ut putatis, optabile, nil excelsum,
nil splendidum, sed humilia cuncta et grauia et anxia et quotam
4 partem luminis nostri cernentia? quid dicam nulla hic arma mutuis
furere concursibus nec classes classibus frangi nec parricidia aut 25

1 Syrtium. omnia ineunt plana *Körh*: syrtium. omniu plana *cod.*, cum in editionibus
inde a Neapolitana tramites post Syrtium et plani scriptum sit, in Neapoli-
tana quidem uoce omnium omissa

2 in uicē peruii

5 cui *Muretus*:

et cui apud *bis* 7 quanto est (est in ras.) 8 longa aegritudo

tenet

10 integro domus statu integer ipse se ad maiores *Fickert et Haase*: inte-

domus status inte ipse ad maiores 12 mimum (~ m. 2) 13 contraxerant

nescio qui: contraxerat 14 instantibus *Pincianus*: stantibus 15 aliquid

(t mut. in d) 16 gladii (*altera i a corr. addita*) 17 firmatos *Neap.*:

formatos 18 pmisit (t del.) 19 ostendi quam uibar animo (*in marg. m.*

alt. magno me. qua) *cod.* ostendi tam magno me quam uidebar animo *Haase*,

ostendi quali uidebar animo *Mauvig*, iniuria alterius manus additamento abiecto

20 scripsisse 21 uidemusq. * non 22 apud (t mut. in d)

optabilem

fingi aut cogitari nec fora litibus strepere dies perpetuos, nihil in
 obscuro, detectas mentes et aperta praecordia et in publico medio-
 que uitam et omnis aevi prospectum uenientiumque? iuuabat unius ⁵
 me saeculi facta componere in parte ultima mundi et inter pau-
⁵ cissimos gesta: tot saecula, tot aetatum contextam seriem, quid-
 quid annorum est, licet uisere. licet surrectura, licet ruitura regna
 prospicere et magnarum urbium lapsus et maris nouos cursus.
 nam si tibi potest solacio esse desiderii tui commune fatum, nihil ⁶
 quo stat loco stabit, omnia sternet abducatque secum uetustas.
¹⁰ nec hominibus solum (quota enim ista fortuitae potentiae portio
 est?), sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet. totos
 supprimet montes et alibi rupes in altum nouas exprimet. maria
 sorbebit, flumina auertet et commercio gentium rupto societa-
 tem generis humani coetumque dissoluet. alibi hiatibus uastis sub-
¹⁵ ducet urbes, tremoribus quatiet et ex infimo pestilentiae halitus
 mittet et inundationibus quidquid habitatur obducat necabitque
 omne animal orbe submerso et ignibus uastis torrebit incendetque
 mortalia. et cum tempus aduenerit, quo se mundus renouaturus
 extinguat, uiribus ista se suis caedent et sidera sideribus incurrent
²⁰ et omni flagrante materia uno igne quidquid nunc ex disposito
 lucet ardebit. nos quoque felices animae et aeterna sortitae, cum ⁷
 deo uisum erit iterum ista moliri. labentibus cunctis et ipsae parua
 urinae ingentis accessio in antiqua elementa uertemur. felicem
 filium tuum, Marcia, qui ista iam nouit!

i componere in parte minima *Madiq* sed ex orbibus, quibus Stoici
 mundum constare putabant, terra medio id est ultimo continebatur ⁵ con-
 textam seriem *Madiq*: contextum seriem 8 desiderii 9 abducatq;^{secti}
¹⁰ quota (a in ras.) 11 totos *Gertz*: tot* (ras. uisus litterae)
¹² supprimet *deteriores*: supprimit in altum *deteriores*: in alium ¹⁴ ce-
 tumque subduce* (ras. duarum litterarum) ¹⁵ quatiet et ex *deteriores*:
 qua . . . et ex *cod. cum rasura* pestilentis *cod. item Neapol.*, non
 pestilentes ¹⁶ halitus mittet *deteriores*: alitus mittit necabitq.*
¹⁷ torrebit *nulgo*: orrebit ¹⁹ cedent ²⁰ igni ²² ista *deteriores*:
 istam ipse

L. ANNAEI SENECAE
DIALOGORVM LIBER VII.

AD GALLIONEM
DE VITA BEATA.

1 I. Viuere, Gallio frater, omnes beate uolunt, sed ad peruiden-
dum, quid sit quod beatam uitam efficiat, caligant adeoque non
est facile consequi beatam uitam, ut eo quisque ab ea longius
recedat, quo ad illam concitatus fertur, si uia lapsus est: quae
ubi in contrarium ducit, ipsa uelocitas maioris interualli causa fit. 5
proponendum est itaque primum, quid sit quod adpetamus. tunc
circumspiciendum, qua contendere illo celerrime possimus, intellec-
turi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum cotidie pro-
fligetur quantoque propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas
2 naturalis impellit. quamdiu quidem passim uagamur non ducem 10
secuti sed fremitum et clamorem dissonum in diuersa uocantium,
conteretur uita inter errores breuis, etiamsi dies noctesque bonae
menti laboremus: decernatur itaque, et quo tendamus et qua, non
sine perito aliquo, cui explorata sint ea, in quae procedimus,
quoniam quidem non eadem hic quae in ceteris peregrinationibus 15
condicio est: in illis comprehensus aliquis limes et interrogati incolae
non patiuntur errare. at hic tritissima quaeque uia et celeberrima
3 maxime decipit. nihil ergo magis praestandum est, quam ne
pecorum ritu sequamur antecedentium gregem, pergentes non quo
cundum est, sed quo itur. atqui nulla res nos maioribus malis 20
implicat, quam quod ad rumorem componimur, optima rati ea, quae
magno adsensu recepta sunt quodque exempla *pro* bonis multa

2 efficia *	6 appetamus (<i>prior p corr</i>)	9 quantoq; *	propius (ius <i>in ras.</i>)
11 secuti (<i>cuti in ras.</i>)	12 noctesq; *	14 aliquo *	
16 compressus (<i>prior s uidetur ex n corr.</i>)	21 componimur	22 assensu	
(as <i>in ras.</i>)	pro bonis <i>Erasmus</i> : bonis		

sunt, nec ad rationem sed ad similitudinem uiuimus. inde ista
 tanta coaceruatio aliorum super alios ruentium. quod in strage
 hominum magna euenit, cum ipse se populus premit, nemo ita
 cadit, ut non et alium in se adtrahat, primique exitio sequentibus
 sunt, hoc in omni uita accidere uideas licet: nemo sibi tantum-
 modo errat, sed alieni erroris et causa et auctor est. nocet enim
 adplicari antecedentibus et dum unusquisque mauult credere quam
 iudicare, numquam de uita iudicatur, semper creditur uersatque
 nos et praecipitat. traditus per manus error. alienis perimus
 exemplis: sanabimur, separemur modo a coetu. nunc uero stat
 contra rationem defensor mali sui populus. itaque id euenit quod
 in comitiis, in quibus consules factos et praetores iidem qui fecere
 mirantur, cum se mobilis fauor circumegit. eadem probamus,
 eadem reprehendimus: hic exitus est omnis iudicii, in quo secun-
 dum plures datur.

II. Cum de beata uita agitur, non est quod mihi illud dis-
 cessionum more respondeas: haec pars maior esse uidetur. ideo
 enim peior est. non tam bene cum rebus humanis agitur, ut
 meliora pluribus placeant: argumentum pessimi turba est. quaera-
 mus ergo, quid optimum factu sit, non quid usitatissimum, et quid
 nos in possessione felicitatis aeternae constituat, non quid uolgo,
 ueritatis pessimo interpreti, probatum sit. uulgum autem tam
 chlamydatos quam coronatos uoco. non enim colorem uestium,
 quibus praetexta sunt corpora, adspicio. oculis de homine non
 credo. habeo melius et certius lumen, quo a falsis uera diiudicem:
 animi bonum animus inueniat. hic, si umquam respirare illi et
 recedere in se uacauerit, o quam sibi ipse uerum tortus a se

1 sed ad (ad *in ras.*) 2 concertatio (n et t corr.) 4 attrahat (*prior t in ras.*)
 5 uideas (as *in ras.*) 7 applicari (*prior p in ras.*) 8 d uita
 (d *in ras.*) uersatq; * 9 alienis *Gertz*: alienisq. (q. *postea additum*)
 10 separemur modo *Gertz*: si separemur modo acetu 12 consules
 factos et praetores *Koch* (*cf. ep. 104, 9 male te habebit ille consul factus*): eos
 factos esse praetores *cod.*, in qua scriptura eos *prorsus intolerabile est*
 fecere (re *in ras.*) 14 eadem dein *iniuria Gertz*, *cf. 28 fugientes petentesque*
 eadem reprehendimus 16 agitur *E¹*: agetur 17 maio *
 21 eterne uulgo 22 tam clamidatos (*in ras.*) quam coronatos *cod. haec*
uitiosa esse facile apparet; tam candidatos quam coloratos *Lipsius, et colorem*
uestium significatum esse sequentia docent; meliora non inuenio 24 aspicio

3 fatebitur ac dicet: quidquid feci adhuc, infectum esse mallet.
 quidquid dixi cum recogito, mutis inuideo. quidquid optavi, inimi-
 corum execrationem puto. quidquid timui, di boni, quanto leuius
 fuit quam quod concupii? cum multis inimicitias gessi et in gratiam
 ex odio, si modo ulla inter malos gratia est, redii: mihi ipsi non- 5
 dum amicus sum. omnem operam dedi, ut me multitudini edu-
 cerem et aliqua dote notabilem facerem: quid aliud quam telis
 4 me opposui et maliuolentiae quod morderet ostendi? uides istos
 qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiae adulantur,
 qui potentiam extollunt? omnes aut sunt hostes aut, quod in 10
 aequo est, esse possunt. quam magnus mirantium tam magnus
 inuidentium populus est: quin potius quaero aliquod usu bonum,
 quod sentiam, non quod ostendam? ista quae spectantur, ad quae
 consistitur, quae alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus
 misera sunt. 15

1 III. Quaeramus aliquod non in speciem bonum, sed solidum
 et aequale et a secretiore parte formosius. hoc eruamus. nec
 longe positum est. inuenietur. scire tantum opus est quo manum
 porrigas: nunc uelut in tenebris uicina transimus offensantes ea
 2 ipsa quae desideramus. sed ne te per circumitus traham, aliorum 20
 quidem opiniones praeteribo. nam et enumerare illas longum est
 et coarguere: nostram accipe. nostram autem cum dico, non
 adligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus. est et mihi
 censendi ius. itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam
 diuidere. fortasse et post omnes citatus nihil inprobabo ex iis, 25
 3 quae priores decreuerint, et dicam: hoc amplius censeo. interim
 quod inter omnis Stoicos conuenit, rerum naturae adsentior. ab
 illa non deerrare et ad illius legem exemplumque formari sapientia
 est: beata est ergo uita conueniens naturae suae, quae non aliter
 contingere potest, quam si primum sana mens est et in perpetua 30

1 et 2 et deinceps quicquid

2 mutis *Gruterus*: in multis

5 exodio*

redii-mihi (m uidetur corr.)

8 uides^{istos}

14 monstrat

16 aliquod *cod.* (d uidetur ex t corr.) aliquod *uulgo post Neap.*18 positum esse inuenietur *Gertz*: positum inuenietur *Maduig iniuria uterque, quoniam id quod non longe positum est cito (quam uocem inutiliter addidit**Stephanus) inueniri solet*

23 alligo

e*

24 itaq; *

25 exiis^h

possessione sanitatis suae, deinde fortis ac uehemens, cuncta pulcherrime patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumque ad id curiosa non anxie. tum illarum rerum quae uitam instruunt diligens sine admiratione cuiusquam, usura fortunae muneribus, 5 non seruitura. intellegis, etiamsi non adiciam, sequi perpetuam 4 tranquillitatem, libertatem depulsis iis quae aut iritant nos aut territant. nam *pro* uoluptatibus et pro illis quae parua ac fragilia sunt et turpissimis flagitiis obnoxia ingens gaudium subit, inconcussum et aequale. tum pax et concordia animi et magnitudo 10 cum mansuetudine. omnis enim ex infirmitate feritas est.

IV. Potest aliter quoque definiri bonum nostrum, id est 1 eadem sententia non iisdem conprendi uerbis. quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coartatur et aut in cornua sinuata media parte curuatur aut recta fronte expli- 15 catur, uis illi, utcumque ordinatus est, eadem est et uoluntas pro iisdem partibus standi: ita finitio summi boni alias diffundi potest et exporrigi, alias colligi et in se cogi. idem itaque erit, si 2 dixero: summum bonum est animus fortuita despiciens, uirtute laetus, aut: inuicta uis animi, perita rerum, placida in actu cum 20 humanitate multa et conuersantium cura. licet et ita finire, ut beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit nisi bonus malusque animus: honesti cultorem, uirtute contentum, quem nec extollant fortuita nec frangant, qui nullum maius bonum eo quod sibi ipse dare potest nouerit, cui uera uoluptas erit 25 uoluptatum contemptio. licet, si euagari uelis, idem in aliam 3 atque aliam faciem salua et integra potestate transferre. quid enim prohibet nos beatam uitam dicere liberum animum et erectum et interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum, cui unum bonum sit honestas, unum malum turpitude, cetera uilis 30 turba rerum nec detrahens quicquam beatae uitae nec adiciens,

1 cuncta pulcherrime patiens *Maduig*: tunc pulcherrima et patiens *cod.*; erat cum conicerem tunc pulcherrima adpetens, ita quidem ut haec opponerentur uerbis apta temporibus 3 illarum rerum *Neap.*, rerum *Muretus*: aliarum rerum 7 pro uoluptatibus *E1*: uoluptatibus que 8 et turpissimis flagitiis obnoxia *Koch*: et ipsis flagitiis noxia 11 quoq;* 12 non iisdem *deteriores*: non idem 15 eade 16 eisdem 20 licet *Gertz*: libet 21 malumq; * 22 honesti cultorem, uirtute contentum *Maduig*: honesti cultor. uirtute contentus

4 sine auctu ac detrimento summi boni ueniens ac recedens. hunc
 ita fundatum necesse est, uelit nolit, sequatur hilaritas continua et
 laetitia alta atque ex alto ueniens, ut qui suis gaudeat nec maiora
 domesticis cupiat. quidni ista bene penset cum minutis et friuolis
 et non perseuerantibus corpusculi motibus? quo die infra uolup- 5
 tatem fuerit, et infra dolorem erit. uides autem, quam malam et
 noxiosam seruitutem seruiturus sit, quem uoluptates doloresque,
 5 incertissima dominia inpotentissimaque, alternis possidebunt: ergo
 exeundum ad libertatem est. hanc non alia res tribuet quam
 fortunae neglegentia: tum illud orietur inestimabile bonum, quies 10
 mentis in tuto conlocata et sublimitas expulsisque erroribus ex
 cognitione ueri gaudium grande et innotum comitasque et diffusio
 animi, quibus delectabitur non ut bonis, sed ut ex bono suo ortis.

1 V. Quoniam liberaliter agere coepi, potest beatus dici, qui
 nec cupit nec timet beneficio rationis. quoniam et saxa timore et 15
 tristitia carent nec minus pecudes, non ideo tamen quisquam felicia
 2 dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. eodem loco pone
 homines, quos in numerum pecorum et animalium redegit hebes
 natura et ignoratio sui. nihil interest inter hos et illa, quoniam
 illis nulla ratio est, his praua et malo suo atque in peruersum 20
 sollers. beatus enim nemo dici potest extra ueritatem proiectus.
 3 beata ergo uita est in recto certoque iudicio stabilita et immutabilis.
 tunc enim pura mens est et soluta omnibus malis, cum non tantum
 lacerationes sed etiam uellicationes effugit, statura semper ubi
 constitit ac sedem suam etiam irata et infestante fortuna uindica- 25
 4 tura. nam quod ad uoluptatem pertinet, licet circumfundatur undique
 et per omnis uias influat animumque blandimentis suis leniat aliaque
 ex aliis admoueat, quibus totos nos partesque nostri sollicitet: quis

1 hunc . . . ut qui *Gertz*: hoc . . . utq; 7 doloresq;* 9 tribuet *Gertz*:
 tribuit 10 neglegentia tū (a tū in *ras*.) illud (d *ex t corr.*) quies *
 (in *ras*., uidetur fuisse es) 11 collocata (*prior l corr.*) ed sublimitas
 expulsisq;* erroribus *Pincianus*: terroribus 12 innotum 14 coepi

15 et tristitia *uulgo*: nec ⁿtristitia 19 ignoratio (*correctum in ignorantia*,
lineola supra a posita et o in a mutata) 23 tunc* (*ras. puncti ut uidetur*)
 24 effugit *Maduig*: effugerit 26 uoluptatem *deteriores*: uoluntatem
 27 aliaq;* 28 admoueat totos nos *Koch*: totos partesq;* nostri *
 (*erasa s*)

mortalium, cui ullum superest hominis uestigium, per diem noctemque titillari uelit et deserto animo corpori operam dare?

VI. Sed animus quoque, inquit, uoluptates habebit suas. 1
habeat sane sedeatque luxuriae et uoluptatum arbiter, impleat se
5 eis omnibus, quae oblectare sensus solent. deinde praeterita respiciat et exoletarum uoluptatum memor exultet prioribus futurisque iam imineat ac spes suas ordinet, et dum corpus in praesenti sagina iacet, cogitationes ad futura praemittat: hoc mihi uidebitur miserior, quoniam mala pro bonis legere dementia est. nec sine
10 sanitate quisquam beatus est nec sanus, cui obfutura pro optimis adpetuntur. beatus ergo est iudicii rectus. beatus est praesentibus, 2
qualiacumque sunt, contentus amicusque rebus suis. beatus est is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat.

VII. Vident et in hillis qui summum bonum dixerunt, quam 1
15 turpi illud loco posuerint. itaque negant posse uoluptatem a uirtute diduci et aiunt nec honeste quemquam uiuere, ut non iucunde uiuat, nec iucunde, ut non honeste quoque. non uideo quomodo ista tam diuersa in eandem copulam coniciantur. quid est, oro uos, cur separari uoluptas a uirtute non possit? uidelicet quia omne
20 bonis ex uirtute principium est, ex huius radicibus etiam ea, quae uos et amatis et expetitis, oriuntur? sed si ista indiscreta essent, non uideremus quaedam iucunda, sed *non* honesta, quaedam uero honestissima, sed aspera, per dolores exigenda. adice nunc, quod 2
uoluptas etiam ad uitam turpissimam uenit, at uirtus malam uitam
25 non admittit et infelices quidam non sine uoluptate, immo ob ipsam uoluptatem sunt, quod non eueniret, si uirtuti se uoluptas inmiscuisset, qua uirtus saepe caret, numquam indiget. quid dis- 3

1 noctemq; * (*fuit* que) titillari (i *extrema in ras.*) 2 nelit et *cod.*, et *ueteres editiones*, nelit *omisso* et *Bip.*^A, *Fickert*, *Haase* 3 quoq; * inquit (i *in ras.*) 4 sedeatq; (atq; *in ras.*) luxuri* impleat 5 omnibus que
7 imineat praesenti* (*uidetur s fuisse*) 10 obfutura *E*¹: futura
11 appetunt (*prior p in ras.*) 12 amicusq; * 13 omnem habitumq; *cod. unde omnem statum (uel ordinem) habitumque effecerunt, sed recte uulgo omnem habitum*
14 uident *Muretus*, *Gertz*: uidet et in hillis *Madwig*: et in illis dixerunt *Curio*: dixerint 15 illud (d *corr.*) 16 diduci *Pincianus*: deduci 16 et 17 iucunde (u *pr. in* o *corr.*) 18 ista tam diuersa *Muretus*: ista* (*fuit ut uidetur istam*) diuersa 22 iucunda (u *pr. in* o *corr.*)
sed non honesta *E*¹: sed honesta 23 honestissima *deteriores*: honestissime

similia, immo diuersa componitis? altum quiddam est uirtus, excelsum et regale, inuictum, infatigabile: uoluptas humile, seruire, inbecillum, caducum, cuius statio ac domicilium fornices et popinae sunt. uirtutem in templo conuenies, in foro, in curia, pro muris stantem, puluerulentam, coloratam, callosas habentem manus: uoluptatem latitantem saepius ac tenebras captantem circa balinea ac sudatoria ac loca aedilem metuentia, mollem, eneruem, mero atque unguento madentem, pallidam aut fucatam et medicamentis pollinctam. summum bonum immortale est: nescit exire nec satietatem habet nec paenitentiam. numquam enim recta mens uertitur nec sibi odio est, nec quicquam mutant optima: at uoluptas tunc, cum maxime delectat, extinguitur. non multum loci habet, itaque cito inplet et taedio est et post primum inpetum marcet: nec id unquam certum est, cuius in motu natura est. ita ne potest quidem ulla eius esse substantia, quod uenit transitque in ipso usu sui periturum. eo enim peruenit ubi desinat, et dum incipit, spectat ad finem.

VIII. Quid, quod tam bonis quam malis uoluptas inest nec minus turpes dedecus suum quam honestos egregia delectant? ideoque praeceperunt ueteres optimam sequi uitam, non iucundissimam, ut rectae ac bonae uoluntatis non dux, sed comes esset uoluptas. natura enim duce utendum est. hanc ratio obseruat, hanc consulit. idem est ergo beate uiuere et secundum naturam. hoc quid sit, iam aperiam: si corporis dotes et apta naturae conseruauerimus diligenter et inpauide tamquam in diem data et fugacia.

1 componitis 5 gallosas *deteriores*: gallas 6 sepius balinea (i *erasu*)

1. tedium

1. ñ patit

9 satietatem (*supraser. m. rec.*) 10 nec poenitentiam *Neap.*: nec patientiam

(*supraser. m. rec.*) 11 mutauit optima *cod.* mutant optima *Koch*, ita ut mutant

idem significet quod mutantur (*cf.* 18, 2 nec malignitas me ista . . . deterrebit

ab optimis; *de ben.* 6, 23, 2 ab optimis aberrare; *de ben.* 7, 19, 5 in pessima

ab optimis lapsus; *Quint.* 8 *prooem.* 21 optima rebus cohaerent; 12, 2, 22 optima

nescientis); mutat a uia optima *Maduig*, mutat ut optima *Gertz*, mutauit quia

semper semper secuta est optima *E*, mutauit quia semper sequuta est optima *Neap.*

13 tedio impetū 14 immotū 15 transitque *Gertz*: transitue

16 peruenit cum *Maduigio* et *Gertzio* ipse quoque pra corrupto habeo;

emendatio incertu est. ille proposuit pergit, hic proruit; fortasse scribendum

est peruenire null 20 iocundissimā (o *corr. ex u*) 21 recte ac bone

esset *Gertz*: sit 24 conseruauerimus *Gertz*: conseruabimus 25 data

si non subierimus eorum seruitutem nec nos aliena possederint, si
 corpori grata et aduenticia eo nobis loco fuerint, quo sunt in
 castris auxilia et armaturae leues: seruiant ista, non imperent, ita
 demum utilia sunt menti. incorruptus uir sit externis et insupera- 3
 5 bilis miratorque tantum sui, fidens animo atque in utrumque
 paratus artifex uitae. fiducia eius non sine scientia sit, scientia
 non sine constantia: maneant illi semel placita, nec ulla in decretis
 eius litura sit. intellegitur, etiamsi non adiecero, compositum ordi-
 10 natumque fore talem uirum et in iis quae aget cum comitate 4
 principia: nec enim habet aliud, unde conetur aut unde ad uerum
 inpetum capiat: in se reuertatur. nam mundus quoque cuncta
 complectens rectorque uniuersi deus in exteriora quidem tendit, sed
 tamen in totum undique in se redit: idem nostra mens faciat:
 15 cum secuta sensus suos per illos se ad externa porrexerit, et
 illorum et sui potens sit. hoc modo una efficietur uis ac potestas 5
 concors sibi et ratio illa certa nascetur non dissidens nec haesitans
 in opinionibus comprehensionibusque nec in persuasione, quae cum
 se disposuit et partibus suis consensit et, ut ita dicam, concinuit,
 20 summum bonum tetigit. nihil enim prauum, nihil lubrici superest,
 nihil in quo arietet aut labet. omnia faciet ex imperio suo nihilque 6
 inopinatum accidet, sed quidquid agetur, in bonum exhibit facile et
 parate et sine tergiuersatione agentis. nam pigritia et haesitatio
 pugnam et inconstantiam ostendit. quare audaciter licet profitearis
 25 summum bonum esse animi concordiam. uirtutes enim ibi esse
 debebunt, ubi consensus atque unitas erit: dissident uitia.

IX. Sed tu quoque, inquit, uirtutem non ob aliud colis, quam 1
 quia aliquam ex illa speras uoluptatem. primum non, si uolupta-

3 armatura leuis *Gertz temere* 4 sit (*in ras., fuit sim*) 5 in utrumq;
 1. paratus
 6 partus (*supraser. m. rec.*) 7 placita *deteriores*: placida 8 sit (*ras., fuit*
 sint *uel sim*); compositum 9 i# 10 erat uera Ratio uera *codex*
 (*apud Fickertum alterum uera om.*) quaerat ratio uera *Koch, ita ut prius uera*
sit duplicis quaerat *uestigium*; eat uera ratio *Maduig* sensibus inritata
Maduig: senibus inrita 11 nec enim *uulgo*: et eni aliud (*d corr.*)
 12 mundus *deteriores*: mundum 13 in totum* (*uidetur fuisse m*) 15 ad-
 1. parate
 externam 21 arietet (*et extr. a corr. additum*) 22 quicquid 23 parte
 (*supraser. m. rec.*)

tem praestatura uirtus est, ideo propter hanc petitur. non enim
 hanc praestat, sed et hanc, nec huic laborat, sed labor eius.
 2 quamuis aliud petat, hoc quoque adsequetur. sicut in aruo, quod
 segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic
 herbulae, quamuis delectet oculos, tantum operis insumptum est 5
 — aliud fuit serenti propositum, hoc superuenit — sic uoluptas
 non est merces nec causa uirtutis, sed accessio, nec quia delectat,
 3 placet, sed si placet, et delectat. summum bonum in ipso iudicio
 est et habitu optimae mentis, quae cum *munus* suum inpleuit et
 finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum nec 10
 quicquam amplius desiderat. nihil enim extra totum est, non magis
 4 quam ultra finem. itaque erras, cum interrogas, quid sit illud.
 propter quod uirtutem petam: quaeris enim aliquid supra summum.
 interrogas, quid petam ex uirtute? ipsam. nihil enim habet melius,
 ipsa pretium sui. an hoc parum magnum est, cum tibi dicam: 15
 summum bonum est infragilis animi rigor et prouidentia et subli-
 mitas et sanitas et libertas et concordia et decor? aliquid etiamnunc
 exigis maius, ad quod ista referantur? quid mihi uoluptatem nominas?
 hominis bonum quaero, non uentris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

1 X. Dissimulas, inquit, quid a me dicatur. ego enim nego 20
 quemquam posse iucunde uiuere, nisi simul et honeste uiuit. quod
 non potest mutis contingere animalibus nec bonum suum cibo
 metientibus. clare, inquit, ac palam testor hanc uitam, quam ego
 2 iucundam uoco, non nisi adiecta uirtute contingere. atqui quis
 ignorat plenissimos esse uoluptatibus uestris stultissimos quosque? 25
 et nequitiam abundare iucundis animumque ipsum genera uoluptatis

1 praestatura* 4 proscissum *deteriores*: proscissum 5 est — aliud . . .
 superuenit — sic: *interpunctionem emendauit Gertz et ante eum Forbiger in*
interpretatione Germanica: uulgabatur est. aliud . . . superuenit: sic
 sic uoluptas *Neap.*: si cum noluptas (*post uoluptas aliquid erasum est*)
 8 in ipso 9 que (ue *in ras.*) cum munus suum *Koch*: cum suum
 12 ita q. que (que *lincola transversa deletum*) illud (t *in d corr.*)
 13 petam (p *uidetur esse corr.*) aliquid (d *ex t corr.*) 14 melius ipsa
deteriores: melius enī ipsa 16 sublimitas *Lipsius* (*cf. 4, 5 quies mentis in*
tuto conlocata et sublimitas): subtilitas 17 aliquid (d *corr. ex t*) 19 quero
 20 inquit (t *corr.*) 21 iocunde (o *corr.*) uiuit *deteriores*: uiuat
 (a *corr.*) 24 iocundam (o *corr.*) non nisi *Madvig*: non si 26 ha-
 bundare iocundis (o *corr.*)

praua sibi multa suggerere? in primis insolentiam et nimiam aestimationem sui tumoremque elatum super ceteros et amorem rerum suarum caecum et inprouidum, delicias fluentis et ex minimis ac puerilibus causis exultationem, iam dicacitatem ac superbiam contumeliis gaudentem, desidiam dissolutionemque segnīs animi indormientis sibi: haec omnia uirtus discutit et aurem peruellit et uoluptates aestimat, antequam admittat, nec quas probauit, magni pendit, utique enim admittit, nec usu earum, sed temperantia laeta est. temperantia autem cum uoluptates minuatur, summi boni iniuria est. tu uoluptatem conplecteris, ego conpesco. tu uoluptate frueris, ego utor. tu illam summum bonum putas, ego nec bonum. tu omnia uoluptatis causa facis, ego nihil.

XI. Cum dico me nihil uoluptatis causa facere, de illo loquor sapiente, cui soli concedis uoluptatem. non uoco autem sapientem, supra quem quicquam est, nedum uoluptas: atqui ab hac occupatus quomodo resistet labori et periculo, egestati et tot humanam uitam circumstrepentibus minis? quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores et tantum acerrimorum hostium a tam molli aduersario uictus? quidquid uoluptas suaserit faciet. age, non uides quam multa suasura sit? nihil, inquit, poterit turpiter suadere, quia adiuncta uirtuti est. non uides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, ut bonum sit? uirtus autem quomodo uoluptatem reget, quam sequitur, cum sequi parentis sit, regere imperantis? a tergo ponis quod imperat? egregium autem habet uirtus apud uos officium uoluptates praegustare. sed uidebimus, an apud quos tam contumeliose tractata uirtus est, adhuc uirtus sit, quae habere nomen suum non potest, si loco cessit: interim, de quo agitur, multos ostendam uoluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos: adspice Nomentanum et Apicium,

1 praua sed multa *cod.* praua sibi multa *Haase*; praua a se multa *Gertz*; *uerum nondum inuentum est* estimationē 5 dissolutionemq; * 7 quas *Neap*: quasi magni pendit aut utique etiam admittit *Maduig*, quae parum intellego; *uerbis* utique enim admittit *significatur*, eo quod admittat uoluptates, probari illas a se sane uirtutem indicare, magni pendit, non item 15 est* ne dum 19 a tam molli *Muretus*: an molli quicquid 22 custode *deteriores*: custodem 25 et 26 apud (d ex t corr.) 30 nomentanum et apicium (ntanum in ras.) Apicium *deteriores*

terrarum ac maris, ut isti uocant, bona concoquentis et super mensam recognoscentis omnium gentium animalia. uide hos eosdem e suggestu rosae spectantis popinam suam, aures uocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes. mollibus lenibusque fomentis totum lacessitur eorum corpus et ne nares interim cessent, odoribus uariis inficitur locus ipse, in quo luxuriae parentatur: hos esse in uoluptatibus dices. nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

XII. Male, inquit, illis erit, quia multa interuenient, quae perturbent animum, et opiniones inter se contrariae mentem inquietabunt. quod ita esse concedo. sed nihilominus illi ipsi stulti et inaequales et sub ictu paenitentiae positi magnas percipient uoluptates, ut fatendum sit tam longe tum illos ab omni molestia abesse quam a bona mente, et quod plerisque contingit, hilarem insaniam insanire ac per risum furere. at contra sapientium remissae uoluptates et modestae ac paene languidae sunt compressaeque et uix notabiles, ut quae neque accersitae ueniant nec, quamuis per se accesserint, in honore sint neque ullo gaudio percipientium exceptae. miscent enim illas et interponunt uitae ut ludum iocumque inter seria. desinant ergo inconuenientia iungere et uirtuti uoluptatem implicare, per quod uitium pessimis quibusque adulantur. ille effusus in uoluptates, ructabundus semper atque ebrius, quia scit se cum uoluptate uiuere, credit et cum uirtute. audit enim uoluptatem separari a uirtute non posse. deinde uitii suis sapientiam inscribit et abscondenda profitetur. itaque non ab Epicuro impulsus luxuriantur, sed uitiiis dediti luxuriam suam in philosophiae sinu abscondunt et eo concurrunt, ubi audiant laudari uoluptatem. nec aestimant, uoluptas illa Epicuri, ita enim me hercules sentio, quam sobria ac sicca sit, sed ad nomen ipsum aduolant quaerentes

1 concoquentes *cod.* conquirentis *uulgo* 3 e suggestu rosae *Gronouius*,
spectantis *Fickert*: 7 successuros expectantis (7 *in ras.*) 7 hos esse *Neap.*:
hoc esse 9 interuenient *Gertz*: inter ueniunt 11 nihilominus (nimis *in*
ras.) 12 penitentiae 13 longe* 15 insaniam 16 remisse
16 compressaeque; 17 utque 18 accesserint *deteriores*:
accesserint neque* 19 iocumque* 21 quibusque* 22 ructabundus
Lipsius: ructabundus (u *pr.* *in ras.*) 23 se cum (*in ras.*) 24 uitii
28 estimant

libidinibus suis patrociniū aliquod ac uelamentum. itaque quod
 unum habebant in malis bonum perdunt, peccandi uerecundiam.
 laudant enim ea, quibus erubescabant et uitio gloriantur. ideoque
 ne resurgere quidem erubescētia licet, cum honestus turpi desidia
 titulus accessit: hoc est cur ista uoluptatis laudatio perniciosa sit,
 quia honesta praecepta intra latent, quod corrumpit, apparet.

XIII. In ea quidem ipse sententia sum, inuitis hoc nostris
 popularibus dicam, sancta Epicurum et recta praecipere et, si
 propius accesseris, tristia: uoluptas enim illa ad paruum et exile
 reuocatur et quam nos uirtuti legem dicimus, eam ille dicit uolup-
 tati: iubet illam parere naturae. parum est autem luxuria quod
 naturae satis est. quid ergo est? [ille] quisquis desidiosum otium
 et gulae ac libidinis uices felicitatem uocat, bonum malae rei quae-
 rit auctorem et, cum illo uenit blando nomine inductus, sequitur
 uoluptatem non quam audit, sed quam attulit, et uitia sua cum
 coepit putare similia praeceptis, indulget illis non timide nec
 obscure luxuriatur, sed iam inde aperto capite. itaque non dicam,
 quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistram
 esse, sed illud dico: male audit, infamis est, et inmerito. hoc
 scire quis potest nisi interius admissus? frons eius ipsa dat locum
 fabulae et ad malam spem iritat. hoc tale est, quale uir fortis
 stolam indutus. constat tibi pudicitia, uirilitas salua est, nulli
 corpus tuum turpi patientiae uacat, sed in manu tympanum est:
 titulus itaque honestus eligatur et inscriptio ipsa excitans animum,
 quae stat, inuenerunt uitia. quisquis ad uirtutem accessit, dedit
 generosae indolis specimen. qui uoluptatem sequitur, uidetur
 ceneruis, fractus, degenerans uirum, peruenturus in turpia, nisi ali-

3 ideoq; * 1 erubescētia *Maduig*: adulescentiē *cod.* ad illam coniectu-
 ram stabilendam ualere potest quod paulo ante in margine manu 4 pdit
 erubescētia adscriptum est 7 ipse *Gruterus*: ipsa 9 propius *dete-*
riorēs: propitius 12 est. ille quisquis *cod.* post spatium trium fere litterarum
 ille in *ras.*, quod omitti suadet *Fickert*: erat cum conicerem quid ergo sit,
 audite: quisquis *cod.* 25, 1 quid ergo sit . . . audite 13 querit 14 cum
Maduig: dum 15 uoluptatem *uulgo*: uoluptates 16 cepit preceptis
 17 sed iam inde *Gertz*: etiam inde dicam *deteriores*: dicunt
 19 infamis *deteriores*: infans 20 quis potest *Gronouius*: qui potest
 22 constat *Maduig*: constanti uirilitas *Gronouius*: ueritas 25 quae stat
 inuenerunt *Maduig*: quae statim uenerunt 26 specimen *Haase*: speciem
 qui *uulgo*: que 27 degenerans uirum *Maduig*: degenerans uir (*post uir ras.*,

quis distinxerit illi uoluptates, ut sciat, quae ex eis intra naturale desiderium resistant, quae in praeceps ferantur infinitaeque sint
 5 et, quo magis implentur, eo magis inexplebiles. aegedum, uirtus antecedit: tutum erit omne uestigium. [et] uoluptas nocet nimia: in uirtute non est uerendum, ne quid nimium sit, quia in ipsa est
 5 modus. non est bonum, quod magnitudine laborat sua. rationabilem porro sortitis naturam quae melius res quam ratio proponitur? et si placet ista iunctura, si hoc placet ad beatam uitam ire comitatu, uirtus antecedit, comitetur uoluptas et circa corpus ut umbra uersetur: uirtutem quidem, excelsissimam omnium, uo-
 10 luptati tradere ancillam nihil magnum animo capientis est.

1 XIV. Prima uirtus eat, haec ferat signa: habebimus nihilominus uoluptatem, sed domini eius et temperatores crimus. aliquid nos exorabit, nihil coget. at ei, qui uoluptati tradidere principia, utroque caruere: uirtutem enim amittunt. ceterum non ipsi uo-
 15 luptatem, sed ipsos uoluptas habet, cuius aut inopia torquentur aut copia strangulantur, miseri, si deseruntur ab illa, miseriores, si obruuntur, sicut deprensi mari Syrtico modo in sicco relinquuntur,
 2 modo torrente unda fluctuantur. euenit autem hoc nimia intemperantia et amore caeco malae rei. nam mala pro bonis
 20 petenti periculosum est adsequi. ut feras cum labore periculoque ueniamur et captarum quoque illarum sollicita possessio est, saepe enim laniant dominos: ita habent se magnae uoluptates: in magnum malum euasere captaeque cepere. quae quo plures maioresque sunt, eo ille minor ac plurium seruius est, quem felicem uolguus
 25 adpellat. permanere libet in hac etiamnunc huius rei imagine. quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat et

laqueo captare feras

fuit i); recepit Maduigianam coniecturam quamuis non prorsus certam; coniecit aliquis degeuer, eirrans uirum uel uirilia 2 resistant *E*²: desistant in praeceps *Gronouius*: praeceps 3 implentur 4 uoluptas *Uirio*: et uoluptas 5 nequit (t in d mut.) 9 comitatu *deteriores*: comitatu 11 est (*in ras.*) 12 uirtus eat, haec *Maduig*: uirtus at (t in d mut.) 13 aliquid (t in d mut.) 17 strangulantur miseri *deteriores*: strangulentur -anserisi (*praeter an omnia in ras.*) 20 caeco malae rei *Koch* (caeco rei *E*²): caecæ rei 22 ueniamur et captarum (*omnia in ras.*) sepe 23 ita habent se magnae uoluptates *Maduig* (ita habenti magnas uoluptates *Bentleius*): ita habentes magnas uoluptates 24 captæq: * 25 uolguus 26 adpellat imaginē 28 feras (s in ras.)

magno aestimat et

latos canibus circumdare saltus,

ut illarum uestigia premat, potiora deserit multisque officiis renuntiat: ita qui sectatur uoluptatem, omnia postponit et primam libertatem negligit ac pro uentre dependit, nec uoluptates sibi cmit, sed se uoluptatibus uendit.

XV. Quid tamen, inquit, prohibet in unum. uirtutem uoluptatemque confundi et ita effici summum bonum, ut idem et honestum et iucundum sit? quia pars honesti non potest esse nisi honestum, nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se uiderit dissimile meliori. ne gaudium quidem quod ex uirtute oritur, quamuis bonum sit, absoluti tamen boni pars est, non magis quam laetitia et tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis causis nascantur. sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. qui uero uirtutis uoluptatisque societatem facit et ne ex aequo quidem, fragilitate alterius boni quidquid in altero uigoris est hebetat libertatemque illam, ita demum, si nihil se pretiosius nouit, inuictam, sub iugum mittit. nam, quae maxima seruitus est, incipit illi opus esse fortuna. sequitur uita anxia, suspiciosa, trepida, casum pauens, temporum suspensa momentis. non das uirtuti fundamentum graue, immobile, si iubes illam in loco uolubili stare. quid autem tam uolubile est, quam fortuitorum expectatio et corporis rerumque adficiendum uarietas? quomodo hic potest deo parere et quidquid euenit, bono animo excipere nec de fato queri casuum suorum benignus interpres, si ad uoluptatum dolorumque punctiunculas concutitur? sed ne patriae quidem bonus tutor aut uindex est nec amicorum propugnator, si ad uoluptates uergit. illo ergo summum bonum escendat, unde nulla ui detrahitur, quo neque dolori neque spei

1 aestimat *uulgo*: aestimant 2 saltus *det.*: intus 3 premat 5 negligit (e in g *corr.*) 8 ita effici *cod. cum Neap. et plurimis editionibus*: effici *Bip.¹, Fickert, Haase* 9 iocundum (iocum in *ras.*) 11 aliquid (t in d *corr.*) 15 uoluptatisq; * 17 quicquid hebetat 20 suspiciosa (ic in *ras.*) 21 momentis *Muretus*: momenta sunt (*haec praeter extrema in ras.*) immobile* (*ras., uidetur fuisse m*) 22 si *Koch*: sed e (in *ras.*) 23 adficiendum (*prior f corr.*) 24 quicquid 25 que ri i (i, quod est tur in *ras.*) 26 puncti unguilas 29 escendat (e in *ras.*, ad *fuisse dixerunt Itali*); utique uerum esse escendat *ostendit sequens* escendere unde (*ante u ras. litterae m*) ui (in *ras.*) neq; dolori neq; (q; q; in *ras.*)

nec timorist aditus nec ulli rei, quae deterius summi boni ius faciat. escendere autem illo sola uirtus potest. illius gradu cliuus iste frangendus est. illa fortiter stabit et quidquid euenerit, feret non patiens tantum, sed etiam uolens, omnemque temporum difficultatem sciet legem esse naturae, et, ut bonus miles feret uulnera, 5 enumerabit cicatrices, et transuerberatus telis moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem, habebit illud in animo uetus praeceptum: deum sequere. quisquis autem queritur et plorat et gemit, imperata facere ui cogitur et inuitus rapitur ad iussa nihilominus. quae autem dementia est potius trahi quam sequi? tam 10 me hercules quam stultitia et ignoratio condicionis est suae dolere, quod deest aliquid tibi aut incidit durius, aequae mirari aut indigne ferre ea, quae tam bonis accidunt quam malis, morbos dico, funera, debilitates et cetera ex transuerso in uitam humanam incurrentia. quidquid ex uniuersi constitutione patiendum est, magno 15 suscipiatur animo. ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia nec perturbari iis, quae uitare non est nostrae potestatis. in regno nati sumus deo parere libertas est.

XVI. Ergo in uirtute posita est uera felicitas: quid haec tibi uirtus suadebit? ne quid aut bonum aut malum existimes, 20 quod nec uirtute nec malitia continget. deinde, ut sis immobilis et contra malum et ex bono, ut qua fas est, deum effingas. quid tibi pro hac expeditione promittit? ingentia et aequa diuinis: nihil cogeris, nullo indigebis, liber eris, tutus, indemnis. nihil frustra temptabis, nihil prohibeberis, omnia tibi ex sententia cedent. nihil 25 aduersum accidet, nihil contra opinionem ac uoluntatem. quid ergo? uirtus ad beate uiuendum sufficit? perfecta illa et diuina quidni sufficiat, immo superfluat? quid enim desse potest extra

1 timori sit *sed sit in ras. cod.* timori st *Gertz*, cum superiorum editorum aliquot detrahatur in detrahatur mutassent 3 quicquid 5 uulnera (u et a in ras.) 6 ante et leniter interpunxit *Gertz* 7 illud (d corr. ex t) 11 et ignoratio *Haase* et ignorantia *uulgo*: et ignorata (*satis magna lacuna in fine uersus*) dolere *dett.*: dolore 12 quod deest *Maduig*: quod est aliquit (t corr. in d) tibi *cod.*, cum tibi *uulgo* omittatur 15 quicquid 16 suscipiatur *Haase*: usu eripiatur sumus *uulgo*: summus 17 perturbari 19 haec tibi uirtus *cod. quam scripturam cur Fickert mutauerit* in haec uirtus tibi *non intellego neque magis, ut ne Gertz quidem, cur Haase uirtus abiciendum censuerit* 20 nequid (d ex t corr.) 22 et ex *Maduig*: ex 24 liber eris tutus (*praeter lib omnia in ras.*)

desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? sed ei, qui ad uirtutem tendit, etiamsi multum processit, opus est aliqua fortunae indulgentia adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exoluit et omne uinculum
 5 mortale. quid ergo interest? quod alii adligati sunt, alii adstricti, alii destricti quoque: hic, qui ad superiora progressus est et se altius extulit, laxam catenam trahit nondum liber, iam tamen pro libero.

XVII. Si quis itaque ex istis, qui philosophiam conlatrant, 1
 10 quod solent, dixerit: quare ergo tu fortius loqueris quam uiuis? quare et superiori uerba summittis et pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas et damno moueris et lacrimas audita coniugis aut amici morte demittis et respicis famam et malignis sermonibus tangeris? quare cultius rus tibi est quam naturalis usus 2
 15 desiderat? cur non ad praescriptum tuum cenas? cur tibi nitidior supellex est? cur apud te uinum aetate tua uetustius bibitur? cur aruum disponitur? cur arbores nihil praeter umbram daturae conseruntur? quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit? quare paedagogium pretiosa ueste succingitur? quare ars
 20 est apud te ministrare nec temere et ut libet conlocatur argentum, sed perite struitur et est aliquis scindendi obsonii magister? adice, si uis, cur trans mare possides? cur plura quam nosti? turpiter aut tam neglegens es, ut non noueris pauculos seruos, aut tam luxuriosus, ut plures habeas quam quorum notitiae memoria suf-
 25 ficiat. adiuuabo postmodo conuicia, et plura mihi quam putas 3
 obiciam, nunc hoc respondeo tibi: non sum sapiens et, ut malivolentiam tuam pascam, nec ero. exige itaque a me, non ut optimis par sim, sed ut malis melior: hoc mihi satis est, cotidie aliquid ex uitiis meis demere et errores meos obiurgare. non 4

5 quod alii alligati *deteriores*: quod ame alligati alii adstricti alii (*altera i in uocibus alii a corr. addita*) 6 quoq: 8 10 uiuis *deteriores*: uiues

13 demittis *quod mutauerunt Murctus et Lipsius defenditur loco Verg. Aen. 6, 455 demisit lacrimas* 16 supplex supellex (*supplex lincola transuersa*

deletum) aput 17 anū *cod. atrium Maluig* 18 conseruntur *E²*:

conseruantur 19 pedagogium 20 aput (*d corr. ex t*) 21 struitur

Lipsius: seruit 24 memoria *nescio quis*: memorię 27 non ut *cod.,*

item Pincianus: ut non *Fickert et Haase tanquam ex codice* 28 par sim

(*ar in ras.*) 29 aliquid (*d ex t corr.*) uitis

perueni ad sanitatem, ne perueniam quidem. delinimenta magis quam remedia podagrae meae conpono, contentus, si rarius accedit et si minus uerminatur: uestris quidem pedibus comparatus, debiles, cursor sum. haec non pro me loquor, ego enim in alto uitiorum omnium sum, sed pro illo, cui aliquid acti est. 5

1 XVIII. Aliter, inquit, loqueris, aliter uiuis. hoc, malignis-
sima capita et optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est,
obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. omnes enim isti dicebant
non quemadmodum ipsi uiuerent, sed quemadmodum esset [ipsis]
uiuendum. de uirtute, non de me loquor, et cum uitii conuicium 10
facio, in primis meis facio: cum potuero, uiuam quomodo oportet.
2 nec malignitas me ista multo ueneno tincta deterrebit ab optimis.
ne uirus quidem istud, quo alios spargitis, quo uos necatis, me
impediet, quo minus perseucrem laudare uitam, non quam ago,
sed quam agendam scio, quo minus uirtutem adorem et ex inter- 15
3 uallo ingenti reptabundus sequar. expectabo scilicet, ut quicum
maliuolentiae inuiolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit nec Cato?
curet aliquis, an istis nimis diues uideatur, quibus Demetrius Cyni-
cus parum pauper est? uirum acerrimum et contra omnia naturae
desideria pugnans, hoc pauperiorem quam ceteros Cynicos, quod, 20
cum sibi interdixerit habere, interdixit et poscere, negant satis
egere. uides enim? non uirtutis scientiam sed egestatis pro-
fessus est.

1 XIX. Diodorum, Epicureum philosophum, qui intra paucos
dies finem uitae suae manu sua inposuit, negant ex decreto Epi- 25

1 perueni et perueniam *deteriores*: puenit et pueniat 2 conpono
3 uerminatur *Muretus*: ueraminatur comparatus *deteriores*: consparatui
4 debiles *Gronouius*: debilis cursor (or in ras.) ego enim *uulgo*: eni
ego (*praeter* go in ras.) ita ut conicere liceat nam ego; cf. de ira 3, 12, 7
tu, inquit, Speusippe, seruulum istum uerberibus obiurga: nam ego irascor
5 aliquid (d ex t corr.) 6 inquit *uulgo*: inquis 9 ipsis *induxit Muretus*,
neque enim solum ipsis, sed aliis quoque, quemadmodum uiuerent, praeci-
piiebant 13 uos necatis *deteriores*: uos negatis (*inter uos et negatis parua*
lacuna). Recte *Lipsius*: inuidia uenenum suum ipsa bibit me impediet *de-*
deteriores: ne impediet 15 uirtutem adorem *cod. et ueteres editiones, Fickert*
et Huase adorem *praetermiserunt* 18 curet *Huase*: cur et 19 nature
22 uides enim? *quod redit quaest. nat. 7, 27, 4 iniuria suspectat Maduig;*
aliquo modo simile epp. 77, 18 uiuere uis: scis enim? 24 epicurum filosofum
25 inposuit

curi fecisse, quod sibi gulam praesequit. alii dementiam uideri uolunt factum hoc eius, alii temeritatem: ille interim beatus ac plenus bona conscientia reddidit sibi testimonium uita excedens laudauitque aetatis in portu et ad ancoram actae quietem et dixit, 5 quod uos inuiti audistis, quasi uobis quoque faciendum sit:

Vixi et quem dederat cursum fortuna peregi.

de alterius uita, de alterius morte disputatis et ad nomen ma- 2 gnorum ob aliquam eximiam laudem uirorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. expedit enim uobis 10 neminem uideri bonum, quasi aliena uirtus exprobratio delictorum omnium sit. inuidi splendida cum sordibus uestris confertis nec intellegitis, quanto id uestro detrimento audeatis. nam si illi, qui uirtutem sequuntur, auari, libidinosi, ambitiosique sunt, quid uos estis, quibus ipsum nomen uirtutis odio est? negatis quemquam 3 praestare, quae loquitur, nec ad exemplar orationis suae uiuere: 15 quid mirum, cum loquantur fortia, ingentia, omnis humanas tempestates euadentia? cum refrigerare se crucibus conentur, in quas unusquisque uestrum clauos suos ipse adigit. ad supplicium tamen acti stipitibus singulis pendent: hi, qui in se ipsi animum ad- 20 uertunt, quot cupiditatibus tot crucibus distrahuntur, at maledici et in alienam contumeliam uenusti sunt. crederem illis hoc uacare, nisi quidam ex patibulo suo spectatores conspuerent.

XX. Non praestant philosophi quae loquuntur. multum 1 tamen praestant quod loquuntur, quod honesta mente concipiunt: 25 utinam quidem [si] et paria dictis agerent! quid esset illis beatius? interim non est quod contempnas bona uerba et bonis cogitationibus plena praeordia. studiorum salutarium etiam citra effectum

1 laudauitque *deteriores*: laudabitq; 5 inuiti *nescio quis*: inuidi 10 aliena *uerum esse nequit, oppositum* delictorum omnium *requirit* una exprobratio delictorum 11 inuidi *deteriores*: inuiti 12 audeatis *unlgo*: audiat 15 prestare quae loquitur *Pincianus*: queeloquitur (uee, *ut uidetur, in rasura*)

orationis *Pincianus*: rationis 18 adigit *Maretus*: adicit 20 quod at *E*¹: aut maledici et *Koch*: maledici* (*ras., fortasse* et) 22 uacare *in det. corr.*: uagare suo *Madiq*: suos *cod. ceterum sententia de qua dubitant Madiq et Gertz, haec est: ipsis contumeliis quas in alios effundunt, mihi fidem facerent oīi et bouae fortunae, nisi ex patibulo suo spectatores conspuerent exemplo refellerentur* 23 praestant que loquuntur 24 praestant 25 utinam quidem [si] *Haase*: nam quidem si

2 laudanda tractatio est. quid mirum, si non escendunt in altum
 ardua adgressi? sed si uir es, suspice, etiamsi decidunt, magna
 conantis. generosa res est respicientem non ad suas, sed ad
 naturae suae uires conari, alta temptare et mente maiora con-
 cipere, quam quae etiam ingenti animo adornatis effici possunt. 5
 3 qui sibi hoc proposuit: ego mortem eodem uoltu comoediamque
 uidebo. ego laboribus, quanticumque illi erunt, parebo animo
 fulciens corpus. ego diuitias et praesentes et absentes aequae con-
 temnam, nec si aliubi iacebunt, tristior, nec si circa me fulgebunt,
 animosior. ego fortunam nec uenientem sentiam nec recedentem. 10
 ego terras omnes tamquam meas uidebo, meas tamquam omnium.
 ego sic uiuam quasi sciam aliis esse me natum et naturae rerum
 hoc nomine gratias agam: quo enim melius genere negotium
 meum agere potuit? unum me donauit omnibus, uni mihi omnis.
 4 quidquid habeo, nec sordide custodiam nec prodige spargam. nihil 15
 magis possidere me credam quam bene donata. non numero nec
 pondere beneficia nec ulla nisi accipientis aestimatione perpendam.
 numquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. nihil opini-
 onis causa, omnia conscientiae faciam. populo spectante fieri cre-
 5 dam quidquid me conscio faciam. edendi mihi erit bibendique 20
 finis desideria naturae restinguere, non implere aluum et exinanire.
 ero amicis iucundus, inimicis mitis et facilis. exorabor, antequam
 roger, honestis precibus occurram. patriam meam esse mundum

1 ascendunt (*in marg. m. 4 e. ascendunt*) 2 aggressi 3 uir^eis conari,
 alta temptare *Gertz*: conari alta, temptare *uulgo* mente (*m. crasa*)

5 quamque 6 uoltu comoediamque *Madvig, Gertz*: cum audiam quo
 pes

8 presentis (*supraser. m. rec.*) 9 aliubi *Turuis*: alicubi tristior

10 animosior *Muretus*: animo^r cur (*in margine m. rec. animior*) sentia* (*in
 ras. uidetur m. fuisse*) 11 omnis 12 esse me natum *cod.* me natum

uulgo 14 donauit *Neap.*: dominauit (*in marg. eadem manu 4, quae supra-
 scripsit, iteratum c. donauit*) michi omnis^e 15 quicquid habeo^b

spargam (*s. addita, g. ex c. corr.*) 17 pondere (*in margine m. 4 e. pondero*)
 c. nūq̄

aestimatione 18 nunc qua (*in marg. m. 4 e. nūq̄*) 19 spectante*

20 quicquid 21 restinguere alui* 22 ero amicus *Gruteri*: ego

22 iocundus (*o corr.*) *post* exorabor *comma posuit Gertz*: exorabor,

cod. 23 roger*

sciam et praesides deos. hos supra me circaque me stare factorum dictorumque censors. quandoque aut natura spiritum repetet aut ratio dimittet, testatus exhibeo bonam me conscientiam amasse, bona studia, nullius per me libertatem deminutam, minime meam. 5 qui haec facere proponet, uolet, temptabit, ad deos iter faciet: nae ille, etiamsi non tenuerit,

magnis tamen excidet ausis.

uos quidem, quod uirtutem cultoremque eius odistis, nihil noui 6 facitis. nam et solem lumina aegra formidant et auersantur diem 10 splendidum nocturna animalia, quae ad primum eius ortum stupent et latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. gemite et infelicem linguam bonorum exercete conuicio, hiate, commordete: citius multo frangetis dentes quam imprimetis.

XXI. Quare ille philosophiae studiosus est et tamen diues 1 uitam agit? quare opes contemnendas dicit et habet? uitam contemnendam putat et tamen uiuit? ualitudinem contemnendam et tamen illam diligentissime tuetur atque optimam mauult? et exilium uanum nomen putat et ait: quid enim est mali mutare regiones? et tamen, si licet, senescit in patria? et inter longius tempus et 20 breuius nihil interesse iudicat, et tamen, si nihil prohibet, extendit aetatem et in multa senectute placidus uiuet? ait ista debere 2 contemni, non, ne habeat, sed ne sollicitus habeat. non abigit illa a se, sed abeuntia securus prosequitur. diuitias quidem ubi tutius fortuna deponet quam ibi, unde sine querella reddentis receptura 25 est? M. Cato cum laudaret Curium et Coruncanium et illud 3 saeculum, in quo censorium crimen erat paucae argenti lamellae, possidebat ipse quadragies sestertium, minus sine dubio quam Crassus, plus quam Censorius Cato. maiore spatio, si comparentur,

1 circaq; * 2 quando que (que in q; mut.) 4 mea * 5 adeos^d
 7 excidet *Pincianus*: excidit 8 cultoremque 9 nam 7solem 13 hiate
Bongarsius: hiate (in *margine m.* 4 hiscite, *m.* 5 al. instate) comordete
 (co in *ras.*, antea fortasse con) 14 et tamen *Haase*: et tam 15 contemnendas *Neap.*: contemnebas (in *marg. m.* 4 contemnendas) 16 ualitudinem
^{dicit}
 contemnendam (*supraser. m. rec.*) 18 putat *deteriores*: putant regionis
 (i in e *corr.*) 20 et tamen *Maduig*: tamen 24 unde * querella
 (*altera l deleta*) 25 illud *uulgo*: illud (l *corr. ex t*) 26 censorium
uulgo: nec sorium

proauom uicerat, quam a Crasso uinceretur, et, si maiores illi
 4 obuenerent opes, non spreisset. nec enim se sapiens indignum
 ullis muneribus fortuitis putat. non amat diuitias, sed mauolt.
 non in animum illas, sed in domum recipit. nec respuit possessas,
 sed continet et maiorem uirtuti suae materiam subministrari uolt. 5
 1 XXII. Quid autem dubii est, quin haec maior materia sapienti
 uiro sit animum explicandi suum in diuitiis quam in paupertate,
 cum in hac unum genus uirtutis sit non inclinari nec deprimi, in
 diuitiis et temperantia et liberalitas et diligentia et dispositio et
 2 magnificentia campum habeat patentem. non contemnet se sapiens, 10
 etiamsi fuerit minimae staturae, esse tamen se procerum uolet.
 et exilis corpore [ac amisso oculo] ualebit, malet tamen sibi esse
 corporis robur, et hoc ita, ut sciat esse aliud in se ualentius. malam
 3 ualetudinem tolerabit, bonam optabit. quaedam enim, etiamsi in
 summam rei parua sunt, [ait,] et subduci sine ruina principalis 15
 boni possunt, adiciunt tamen aliquid ad perpetuam laetitiam ex
 uirtute nascentem: sic illum adficiunt diuitiae et exhilarant, ut
 nauigantem secundus et ferens uentus, ut dies bonus et in
 4 bruma ac frigore apricus locus. quis porro sapientium, nostro-
 rum dico, quibus unum est bonum uirtus, negat etiam haec, 20
 quae indifferentia uocamus, habere in se aliquid pretii et alia
 aliis esse potiora? quibusdam ex iis tribuitur aliquid honoris,
 quibusdam multum. ne erres itaque, inter potiora diuitiae sunt.
 5 quid ergo, inquis, me derides, cum eundem apud te locum

u c. uiceret̄
 1 proauom a crasso uincerentur (*suprascr. m. 4*) 4 possessas non recte
Gertz suspectat, modo participium repetatur ab infinitiuis possidere, cf. de ben.
 7, 26 fastidire possessa, quae consequi posse spes non fuit 5 materis (*in marg.*
m. 4 c. em) sumministrari uult (u ea o corr.) 7 in paupertate det.: inpaupertatē
 8 cum uulgo: quā hac unū genus in rasura uirtutis uulgo:
 uirtuti 12 et exilis corpore [ac amisso oculo] Hause et exili corpore ac
 macriusculo (tenuiusculo?) Maduig: et exilis corpore ac amisso oculo cod. ita ut
 ante oculo rasura sit trōm uel quattuor litterarum, quae quidem rasura
 emendandi rationem prorsus incertam facit: erat cum conicerem et exilis cor-
 pore ac mancus amisso pede uel (h) oculo 13 aliud (d corr. ea t)
 15 [ait] uulgo: ait 16 aliquid (d corr.) letitiam ex Gertz: et ex
 17 afficiunt (*prior f corr.*) 21 indifferentia deteriores: differentia
 aliquid (d corr.) precii 7(cii 7 in ras.) 22 aliquid (d corr.) 23 qui-
 busdam Neap.: qbz dū aut (*in ras., manu admodum recentē*) 24 apud (d corr.)

habeant, quem apud me? uis scire, quam non habeant eundem locum? mihi diuitiae si effluerint, nihil auferent nisi semet ipsas: tu stupebis et uideberis tibi sine te relictus, si illae a te recesserint. apud me diuitiae aliquem locum habent, apud te summum: ad
5 postremum diuitiae meae sunt, tu diuitiarum es.

XXIII. Desine ergo philosophis pecunia interdicare: nemo 1
sapientiam paupertate damnauit. habebit philosophus amplas opes, sed nulli detractas nec alieno sanguine cruentas, sine cuiusquam iniuria partas, sine sordidis quaestibus, quarum tam honestus sit
10 exitus quam introitus, quibus nemo ingemescat nisi malignus. in quantum uis exaggera illas: honestae sunt, in quibus cum multa sint, quae sua quisque dici uelit, nihil est, quod quisquam suum possit dicere. ille uero fortunae benignitatem a se non summouebit 2
et patrimonio per honesta quaesito nec gloriabitur nec erubescet.
15 habebit tamen etiam quo gloriatur, si aperta domo et admissa in res suas ciuitate poterit dicere: quod quisque agnouerit, tollat. o magnum uirum, o optime diuitem, si post hanc uocem tantundem habuerit! ita dico, si tuto et securus scrutationem populo praebuerit, si nihil quisquam apud illum inuenerit, quod manus
20 iniciat, audaciter et propalam erit diues. sapiens nullum denarium 3
intra limen suum admittet male intransentem. idem magnas opes, munus fortunae fructumque uirtutis, non repudiabit nec excludet. quid enim est quare illis bono loco inuideat? ueniant, hospitentur. nec iactabit illas nec abscondet: alterum infruniti animi est, alterum
25 timidi et pusilli uelut magnum bonum intra sinum continentis. nec, ut dixi, eiciet illas e domo. quid enim dicet? utrumne inutiles 4

sc. diuitiae e. quē

1 habeant quam apud me (*supraser. m. rec. d corr.*) 3 ille 4 apud
(*d corr.*) ad postremum *E*¹: ac postremum 6 pecunia^s (*supraser. m. rec.*)
9 questibus 10 malignus (s. *in ras.*) 12 sint in sua quisq; dici uelit
(*in marg. m. 4 c. que sua qsqs dici uelit*) 13 ille uero (*supraser. m. rec.*)
15 gloriatur *dett.*: gloriatur 16 quisq; * 17 uirum, o optime
diuitem *Lipsius*: uirū (*loc.*) optime diuitem *cod. cf. epp.* 70, 21 o uirum fortem,
o dignum, *ubi iniuria Huase alterum o inclusit* 19 apud (*d corr.*)
quod *Madvig*: quo *cum rasura* 20 audacter (*inter c et t i erasa*) *cf.*
Brambach Lat. Orthogr. p. 202 21 admittet * (*leuis ras.*) 22 repudiabit
(*b. ex u corr.*) 24 iactauit (*u in b corr.*) 25 continentis (*in marg. m.*
1 c. no continentis)

estis an ego uti diuitiis nescio? quemadmodum etiam pedibus suis poterit iter conficere, escendere tamen uehiculum malet: sic pauper poterit esse, diues uolet, habebit itaque opes, sed tamquam leues et auolaturas. nec ulli alii nec sibi graues esse patietur. 5 donabit — quid erexistis aures? quid expeditis sinum? — donabit aut bonis aut eis, quos facere poterit bonos. donabit cum summo consilio dignissimos eligens, ut qui meminerit tam expensorum quam acceptorum rationem esse reddendam. donabit ex recta et probabili causa. nam inter turpes iacturas malum munus est: habebit sinum facilem, non perforatum, ex quo multa exeant, sed 10 nihil excidat.

1 XXIV. Errat, si quis existimat facilem rem esse donare: plurimum ista res habet difficultatis, si modo consilio tribuitur, non casu et inpetu spargitur. hunc promereor, illi reddo. huic succurro, huius misereor. illum instruo dignum quem non deducat paupertas 15 nec occupatum teneat. quibusdam non dabo, quamuis desit, quia, etiamsi dedero, erit defuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo. non possum in hac re esse neglegens. numquam 2 magis nomina facio, quam cum dono. quid? tu, inquis, recepturus donas? immo non perditurus: eo loco sit donatio, unde repeti 20 non debeat, reddi possit. beneficium conlocetur, quemadmodum 3 thesaurus alte obrutus, quem non eruas, nisi fuerit necesse. quid? domus ipsa diuitis uiri quantam habet benefaciendi materiam? quis enim liberalitatem tantum ad togatos uocat? hominibus prodesse natura me iubet: serui liberine sint hi, ingenui an libertini, iustae 25 libertatis an inter amicos datae, quid refert? ubicumque homo est, ibi benefici locus est. potest itaque pecunia etiam intra limen

2 escendere (e in a corr.) sic pauper poterit esse, diues uolet *Gertz*: sic paup¹ si poterit esse diues! uolet 3 habebit itaque *Madwig*: et habebit itaque 4 ali* 5 donabit (quid erexistis aures? quid expeditis sinum?) donabit *Curio*: quid donabit? (b ex u corr.) erexistis aures, quid expeditis sinum donauit (in margine m. 4 c. donabit) 10 exeant, sed nihil *Koch* exeant set nichil *cod.*, neque enim de littera s ante et multum dubitationis relinquuntur 14 impetu 17 quibus dā* quibusdam etiam *deteriores*: quibus etiam 18 in hac re esse *dett.*: in hac esse re (esse re in ras.) nunc quā 23 quantam *dett.*: quantū 25 natura me iubet *Haase*: naturam et iubet serui *E*¹: et serui 26 ubi cumq; * 27 beneficii (*altera i a corr. addita*)

suum diffundi et liberalitatem exercere, quae non quia liberis debetur, sed quia a libero animo proficiscitur, ita nominata est. haec apud sapientem nec umquam in turpes indignosque impingitur nec umquam ita defetigata errat, ut non, quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. non est ergo, quod perperam exaudiatis, quae honeste, fortiter, animose a studiosis sapientiae dicuntur. et hoc primum adtendite: aliud est studiosus sapientiae, aliud iam adeptus sapientiam. ille tibi dicet: optime loquor, sed adhuc inter mala uolutor plurima. non est, quod me ad formulam meam exigas. cum maxime facio me et formo et ad exemplar ingens attollo. si processero quantumcumque proposui, exige ut dictis facta respondeant. adsecutus uero humani boni summam aliter tecum aget et dicet: primum non est, quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam: mihi iam, quod argumentum est recti, contigit malis displicere. sed, ut tibi rationem reddam, qua nulli mortalium inuideo, audi quid promittam et quanti quaeque aestimem: diuitias nego bonum esse. nam si essent, bonos facerent. nunc quoniam, quod apud malos deprenditur, dici bonum non potest, hoc illis nomen nego. ceterum et habendas esse et utiles et magna commoda uitae adferentis fateor.

XXV. Quid ergo sit, quare illas non in bonis numerem et quid praestem in illis aliud quam uos, quoniam inter utrosque conuenit habendas, audite. pone in opulentissima me domo, pone ubi aurum argentumque in promiscuo usu sit: non suspiciam me ob ista, quae etiamsi apud me, extra me tamen sunt. in sublicium pontem me transfer et inter egentes abice: non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numero consedero, qui manum ad stipem porrigunt. quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui

1 liberalitatem *deu.*: libertatē non qua liberis debetur. sed quā liberis

debetur. sed quia alibero 3 apud inturpes (*in ras.*) 6 perperam
(*suprascr. m. rec.*) 7 sapientiā 10 cum maxime *deu.*: cur maxime

11 quantumcumque *Pincianus*: quantumq; 13 summam *Neap.*: summa

15 contigit *E¹*: contingit 16 inuideo quod audi pmittam et quantiq; que

quid *olim correctum* 18 apud (*d corr.*) 19 hoc dici illis. nomen

nego (dici *pluribus lineolis transuersis deletum*) 22 sit *Lipsius*: est

24 pone ubi *Taruis.*: pone 26 istaque 27 abice *Gronouius*: abige

* 29 re *

non deest mori posse? quid ergo est? domum illam splendidam
 2 malo quam pontem. pone in instrumentis splendidibus et delicato
 adparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit ami-
 culum, quod purpura conuiuis meis substernetur. muta imaginem:
 nihilo miserius ero, si lassa ceruix mea in manipulo feni adquiescet, 5
 si super Circense tomentum per sarturas ueteris lintei effluens
 incubabo. quid ergo est? malo, quid mihi animi sit, ostendere
 praetextatus et gausapatus quam nudis scapulis aut semitectis.
 3 omnes mihi ex uoto dies cedant. nouae gratulationes prioribus
 subtexantur: non ob hoc mihi placebo. muta in contrarium hanc 10
 indulgentiam temporis, hinc illinc percutiatur animus damno,
 luctu, incursionibus uariis, nulla hora sine aliqua querella sit:
 non ideo me dicam inter miserrima miserum, non ideo aliquem
 execrabor diem. prouisum est enim a me, ne quis mihi ater
 dies esset. quid ergo est? malo gaudia temperare, quam do- 15
 4 lores conpescere. hoc tibi ille Socrates dicet: fac me uictorem
 uniuersarum gentium. delicatus ille Liberi currus triumphantem
 usque ad Thebas a solis ortu uehat. iura reges Persarum petant
 a me: me hominem esse maxime cogitabo, cum deus undique
 consalutabor. huic tam sublimi fastigio coniunge protinus praeci- 20
 pitem mutationem in alienum inponar fericulum exornaturus
 uictoris superbi ac feri pompam: non humilior sub alieno curru
 agar quam in meo steteram. quid ergo est? uincere tamen quam
 5 capi malo. totum fortunae regnum despiciam, sed ex illo, si
 dabitur electio, meliora sumam. quidquid ad me uenerit, bonum 25
 fiet, sed malo faciliora ac iucundiora ueniant et minus uexatura

2 pontem *Pincianus*: potentē in instrumentis *Neap.*: instrumentis
 3 molle erit amiculum, quod . . . substernetur *E*²: molle āminiclū, sit quod . . .
 substernatur (āminiclū, sit *in ras.*, *in margine m.* 3 āminiculū, *sed niculū eadem*
manu correctum quae textum correxit) 4 muta imaginem *Koch*: (muta
 stragula mea *Madwig*): multas magnā meā 5 manipulo *dett.*: maniculo (*m.*
 3 *in marg. repet.*) feni 8 pretextatus gausapatus *Lipsius*: causatus
 nudis *uulgo*: nudi semitectis *Lipsius*: sententis 11 illinc *uulgo*:
 illic 12 uariis (*is corr.*) hora *Muretus*: homo aliq^a 16 com-
 pescere 18 ueat Persarum *E*²: penatium petant a me *Koch*: petant
cum lacrima 20 consalutabor coniunge* 21 inponar *unus dete-*
riorum: inponam 22 pompam (*am in ras.*) 23 in me* 25 summā
 quicquid 26 iocundiora

tractantem. non est enim, quod existimes ullam esse sine labore uirtutem, sed quaedam uirtutes stimulis, quaedam frenis egent. quemadmodum corpus in procliui retineri debet, aduersus ardua 6 impelli, ita quaedam uirtutes in procliui sunt, quaedam cliuum 5 subeunt. an dubium sit, quin escendat, nitatur, obluetur patientia, fortitudo, perseuerantia et quaecumque alia duris opposita uirtus est et fortunam subigit? quid ergo? non aequè manifestum est 7 per deum ire liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem? in his continemus animum, ne prolabatur, in illis exhortamur incita- 10 musque: acerrime. ergo paupertati adhibebimus illas quae pugnare sciunt, fortiores, diuitiis illas diligentiores, quae suspensum gradum ponunt et pondus suum sustinent, cum hoc ita diuisum sit, malo 8 has in usu mihi esse, quae exercendae tranquillius sunt, quam eas, quarum experimentum sanguis et sudor est. ergo non ego aliter, 15 inquit sapiens, uiuo quam loquor, sed uos aliter auditis. sonus tantummodo uerborum ad aures uestras peruenit: quid significant non quaeritis.

XXVI. Quid ergo inter me stultum et te sapientem interest, 1 si uterque habere uolumus? plurimum. diuitiae enim apud sa- 20 pientem uirum in seruitute sunt, apud stultum in imperio. sapiens diuitiis nihil permittit, uobis diuitiae omnia. uos, tamquam aliquis uobis aeternam possessionem earum promiserit, adsuescitis illis et cohaeretis, sapiens tunc maxime paupertatem meditatur, cum in mediis diuitiis constitit. numquam imperator ita paci credit, ut 2 non se praeparet bello, quod etiamsi non geritur, indictum est: 25 uos domus formosa, tamquam nec ardere nec ruere possit, insolentes, uos opes, tamquam periculum omne transcenderint maioresque sint uobis, quam quibus consumendis satis uirum habeat fortuna, obstupe faciunt. otiosi diuitiis luditis nec prouidetis illarum 3 periculum, sicut barbari plerumque inclusi, ut ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant nec quo illa pertineant, quae

4 impelli itaque (it *in ras.*) 5 quin escendat *Muretus*: qui ascendat (a *corr.*) 10 acerrime *Haase*: acerrimis (is *in ras.*, *fort.* us) 13 esset (t *deleta*) q̄ (*m. rec.*) exercendae *deteriores*: exercendi 16 quid *uulgo*: quod significant *Gertz*: significet 17 quaeritis 19 et 20 apud 22 assuescitis (*prima s corr. ex d*) 26 formosa (sa *corr.*) 27 om̄e (*m deleta*) 28 uobis *om. E*¹ 29 obstupe faciunt *Haupt cum codice* 30 ut *Gertz*: et 31 illa pertineant *Pincianus*: illa ptinenda (*lineolae deletae*)

ex longinquo struuntur, intellegunt: idem uobis euenit. marcetis
in uestris rebus nec cogitatis, quot casus undique imineant iam
4 iamque pretiosa spolia laturo. sapienti quisquis abstulerit diuitias,
omnia illi sua relinquet. uiuit enim praesentibus lactus, futuri
securus. nihil magis, inquit ille Socrates aut aliquis alius, cui idem 5
iūs aduersus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi,
quam ne ad opiniones uestras actum uitae meae flecterem. solita
conferte undique uerba: non conuiciari uos putabo, sed uagire
5 uelut infantes miserrimos. haec dicit ille, cui sapientia contigit,
quem animus uitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed 10
in remedium iubet. adiciet his illa: existimatio me uestra non
meo nomine sed uestro mouet, quia incolumitatem odisse et
laccessere uirtutem bonae spei ciuratio est. nullam mihi iniuriam
facitis. et ne dis quidem hi qui aras euertunt. sed malum pro-
positum apparet malumque consilium etiam ibi, ubi nocere non 15
6 potuit. sic uestras hallucinationes fero quemadmodum Iuppiter
optimus maximus ineptias poctarum, quorum alius illi alas inposuit,
alius cornua, alius adulterum illum induxit et abnoctantem, alius
saeuum in deos, alius iniquum in homines, alius raptorum ingenuo-
rum corruptorem et cognatorum quidem, alius parricidam et regni 20
alieni paternique expugnatorem. quibus nihil aliud actum est, quam
ut pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent.
7 sed quamquam ista me nihil laedant, uestra tamen uos monco
causa: suspicite uirtutem. credite iis, qui illam diu secuti magnum
quiddam ipsos et quod in dies maius appareat, sequi clamant, et 25

- 1 intellegunt *uulgo*: intellegant 2 imineant iāiamq; (iā *in ras.*)
3 spolia laturo. sapienti *E*²: spoliatur^{la} sapienti (i *extrema in ras., fort. is*)
4 futuri *E*²: futuri- 5 idem ius *Neap.*: idem 9 sapientia *delt.*:
sapienti 10 immunis 12 incolumitatem *Koch*: clamitatis *cod.*, claritates
Georges per litteras calamitas est sapientes *Madiig* calamitatis est *Gertz*
14 et *Koch*: sed *cod. conf. de ben.* 4, 29 2 diis (*corr.*) quidē hii q'
(*corr.*) 15 malūq; * 16 hallucinationes (*inde a lu punctis notatum,*
in marg. m. 3, ut uidetur, habominationes) 18 abnoctantem *uulgo*: obnoctantē
19 sequū * (*ras., fuit m*) iniquū * (*ras., fuit m*) raptorū ingenuoū
corruptorē (corruptorē *in ras.*) *cod.* raptorem ingenuorum [corruptorem] *Madiig*
sed cf. Liu. 29, 17 constuprant . . . ingenuos raptos ex complexu parentum
21 aliud (*d corr.*) 23 me * (*ras. fort. a*) uestra tamen *cod. et ueteres*
editiones, om. tamen *Fickert et Haase* 24 iis* (*suprascr. m. rec.*)

ipsam ut deos, et professores eius ut antistites colite. et quotiens mentio sacrarum literarum interuenerit, fauete linguis. hoc uerbum non, ut plerique existimant, a fauore trahitur, sed imperat silentium, ut rite peragi possit sacrum nulla uoce mala obstrepente. quod
 5 multo magis necessarium est imperari uobis, ut quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti et compressa uoce audiatis. cum
 8 sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, cum aliquis secandi lacertos suos artifex brachia atque umeros suspensa manu cruentat, cum aliquis genibus per uiam repens ululat laurumque linteatus
 10 senex et medio lucernam die praeferens conclamat iratum aliquem deorum, concurritis et auditis et diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, adfirmatis.

XXVII. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit
 1 omnique honestiorem curia reddidit, proclamat: quis iste furor?
 15 quae ista inimica dis hominibusque natura est infamare uirtutes et malignis sermonibus sancta uiolare? si potestis, bonos laudate: si minus, transite. quod si uobis exercere taetram istam licentiam placet, alter in alterum incurstate. nam cum in caelum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. praebui ego
 20 aliquando Aristophani materiam iocorum. tota illa comicorum poetarum manus in me uenenatos sales suos effudit: inlustrata est uirtus mea per ea ipsa, per quae petebatur. produci enim illi et temptari expedit, nec ulli magis intellegunt, quanta sit, quam qui uires eius lacessendo senserunt. duritia silicis nullis magis quam
 25 ferientibus nota est praebuo me non aliter quam rupes aliqua in
 uadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt, undecumque moti sunt, uerberare nec ideo aut loco eam mouent aut per tot aetates crebro incurso suo consumunt. adsilite, facite inpetum. ferendo uos uincam. in ea, quae firma et inexuperabilia sunt,

2 sacra litterarum *cod.* sacrarum litterarum *Neap.* quod cur Seneca de philosophia minus recte dicere potuerit, quam de breu. uit. 14, 1 illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, *parum uideo*; sacrarum uitarum *Maduig* hoc uerbum *det.*: huic uerbum 3 imperat *Gertz*: imperatur 5 aliquid (*d corr.*)
 6 compressa 8 humeros (*corr.*) 9 puiā laurumq; * 11 mutum *Gertz*, quod uerum non puto 12 affirmatis (*prior f corr.*) 14 quis iste *uulgo*: qui iste (*i iste corr.*) 15 hominibusq; * infamare uirtutes (*omnia in ras.*) 19 opam (*in ras.*) praebui 21 inlustrata 22 pque
 25 prebeo in uadoso] *Lipsii* in undoso *necessarium non esse uidetur*
 26 undecumq; * 28 assilite (*prior s corr.*) inpetū

quidquid incurrit, malo suo uim suam exercet proinde quaerite aliquam mollem cedentemque materiam, in qua tela uestra figantur. uobis autem uacat aliena scrutari mala et sententias ferre de Ququam? quare hic philosophus laxius habitat, quare hic lautius cenat? papulas obseruatis alienas, obsiti plurimis ulceribus? hoc 5 tale est quale si quis pulcherrimorum corporum naeuos aut uerrucas derideat, quem foeda scabies depascitur. obicite Platoni, quod petierit pecuniam, Aristoteli, quod acceperit, Democrito, quod neglexerit, Epicuro, quod consumpserit. mihi ipsi Alcibiadem et Phaedrum obiectate. o uos usu maxime felices, cum primum uobis 10 imitari uitia nostra contigerit! quin potius mala uestra circumspicitis, quae uos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in uisceribus ipsis ardentia? non eo loco res humanae sunt, etiamsi statum uestrum parum nostis, ut uobis tantum otii supersit, ut in probra meliorum agitare linguam uacet. 15

XXVIII. Hoc uos non intellegitis et alienum fortunae uestrae uoltum geritis, sicut plurimi, quibus in circo aut theatro desidentibus iam funesta domus est nec adnuntiatum malum. at ego ex alto prospiciens uideo, quae tempestates aut imineant uobis paulo tardius rupturae nimbum suum, aut iam uicinae uos ac uestra 20 rapturae propius accesserint. quid porro? non nunc quoque, etiamsi parum sentitis, turbo quidam animos uestros rotat et inuoluit. fugientes petentesque eadem et nunc in sublime adleuatos nunc in infima adlisos? * * * * *

- 1 quicquid querite 2 mollem *unus deteriorum*: molē 3 uacat (*inter c et a aliquid erasum*) 4 „quare . . . cenat?“ *ita Gertz interpunxit*
 6 neuos aut (*in ras.*) 7 foeda *Lipsius*: fera 8 pecuniā (*m erasa*)
 9 alcibiadem *nescio quis*: ali ubi ad se 10 pēdrū uos [usu] *Muretus, sed uide 2, 4* quin potius quaero aliquid usu bonum, quod sentiam, non quod ostendam? *de brcu. uit.* 4, 4 ut illam, quod usu non poterat, cogitatione praesumeret; *Liu.* 28, 46 adhuc aliorum speciosiora primo adspectu consilia semper uisa, mea usu meliora 11 quiⁿ 14 ut *E*²: et uobis tantū otii supersit (*inde ab ū omnia in rasura excepta littera s ante it*) 16 nostrę uultū 18 est (*corr.*)
 19 prospiciens^s uideo (*n addita, s ut uidetur m. pr.*) 20 iam *Pincianus*: ta
 21 nunc *dett.*: nunc ne 23 petentesq; 24 allisos (*prior l corr.*)

L. ANNAEI SENECAE
DIALOGORVM LIBER VIII.

AD SERENVM

DE OTIO.

I. 28.] cur nobis magno consensu vitia commendant? licet nihil aliud, quod sit salutare, temptemus, proderit tamen per se ipsum secedere: meliores erimus singuli. quid, quod secedere ad optimos viros et aliquod exemplum eligere, ad quod vitam 5 derigamus, licet? quod nisi otio non fit. tunc potest optineri quod semel placuit, ubi nemo interuenit, qui iudicium adhuc inbecillum populo adiutore detorqueat. tunc potest vita aequali et uno tenore procedere, quam propositis diuersissimis scindimus. nam inter cetera mala illud pessimum est, quod vitia ipsa muta- 2 mus. sic ne hoc quidem nobis contingit permanere in malo iam familiari. aliud ex alio placet uexatque nos hoc quoque, quod iudicia nostra non tantum praua, sed etiam leuia sunt. fluctuamus aliudque ex alio comprehendimus. petita relinquimus, relictam repetimus. alternae inter cupiditatem nostram et paenitentiam uices 3 sunt. pendemus enim toti ex alienis iudiciis et id optimum nobis uidetur, quod petitores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum petendumque est. nec uiam bonam ac malam per se aestimamus, sed turba uestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. dices mihi: quid agis Seneca? describis partes? certe Stoici 4

1 cur *deteriores*: circi (rei *corr.*) 2 aliud (d *corr.*) 3 pse (*m. pr.* pse)
4 ad (d *corr.*) 5 derigamus (*prior i in ras.*) nisi otio *Fickert*:
in otio optineri *Maduig*: optinere 9 illud (d *corr.*) 10 sic ne *E*²:
sine 11 aliud (d *corr.*) quoq; * 12 fluctuam'. (*praeter fl in ras.*)
13 aliud q; (q; *corr.*) 14 penitentiam 16 laudatoresq; * 19 agis
deteriores: ais stoici nri (*praeter ri in ras.*)

nostrī dicunt: usque ad ultimum uitae finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adiuuare singulos, opem ferre etiam inimicis senili manu. nos sumus, qui nullis annis uacationem damus et quod ait ille uir disertissimus,

canitiem galea premimus.

5

nos sumus, apud quos usque eo nihil ante mortem otiosum est, ut, si res patitur, non sit ipsa mors otiosa. quid nobis Epicuri praecepta in ipsis Zenonis principiis loqueris? quin tu bene gnauiter, si partium piget, transfugis potius quam prodis? hoc tibi in praesentia respondebo: numquid uis amplius, quam ut me similem ducibus meis praestem? quid ergo est? non quo miserint me illi, sed quo duxerint, ibo.

1 II. [29.] Nunc probabo tibi non desciscere me a praeceptis Stoicorum; nam ne ipsi quidem a suis descuerunt, et tamen excusatissimus essem, etiamsi non praecepta illorum sequerer, sed 15 exempla. hoc quod dico in duas diuidam partes: primum, ut possit aliquis uel a prima aetate contemplationi ueritatis totum se 2 tradere, rationem uiuendi quaerere atque exercere secreto. deinde, ut possit hoc aliquis emeritis iam stipendiis, profligatae aetatis, iure optimo facere et ad alios actus animum referre uirginum 20 Vestalium more, quae annis inter officia diuisis discunt facere sacra et cum didicerunt docent.

1 III. [30.] Hoc Stoicis quoque placere ostendam, non quia mihi legem dixerim nihil contra dictum Zenonis Chrysippiue committere, sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam, 25 quam si quis semper unius sequitur, non in curia sed in factione est. utinam quidem iam tenerentur omnia et inoperta ac confessa ueritas esset nihilque ex decretis mutarem! nunc ueritatem cum 2 eis ipsis qui docent quaerimus. duae maxime et in hac re dissident sectae, Epicureorum et Stoicorum, sed utraque ad otium 30

3 inimicis *deteriores*: inimicis. (s. uidetur a corr. addita esse) senili *Haase*:

eniti 6 apud 8 gnauit in ras. 10 in presentia 12 me illi *uulgo*:

ne illi 13 a praeceptis 14 ipsi *deteriores*: ipsis 17 ueritati^s

20 animum *Lipsius*: animos 21 diuisis *deteriores*: diuitis 26 quā *cod.*

Gertz: coniecit quoniam, sed liberiore hunc relatiuorum usum iam notauit de ira 2, 27, 2 in curia *Fickert*: iniuria factione est *Maluig*: factiosus

29 querim; maxime *Haase*: maximę disident^s

diuersa uia mittit. Epicurus ait: non accedet ad rempublicam sapiens, nisi si quid interuenerit. Zenon ait: accedet ad rempublicam, nisi si quid impedierit. alter otium ex proposito petit, 3 alter ex causa. causa autem illa late patet. si respublica corruptior est quam ut adiuuari possit, si occupata est a malis, non nitetur sapiens in superuacuum nec se nihil profuturus inpendet: si parum habebit auctoritatis aut uirium nec illum erit admissura respublica, si ualetudo illum impediet, quomodo nauem quassam 4 non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis, sic ad iter, quod inhabilem se sciet, non accedet. potest ergo et ille, cui omnia adhuc in integro sunt, antequam ulla experiatu r tempestates, in tuto subsistere et protinus commendare se bonis artibus et inlibatum otium exigere, uirtutum cultor, quae exerceri etiam quietissimis possunt. hoc nempe ab homine exigitur, 5 ut prosit hominibus, si fieri potest, multis, si minus, paucis, si minus, proximis, si minus, sibi. nam cum se utilem ceteris efficit, commune agit negotium. quomodo qui se deteriorem facit, non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodesse potuisset, sic quisquis bene de se meretur, hoc 20 ipso aliis prodest, quod illis profuturum parat.

IV. [31.] Duas respublicas animo complectamur, alteram 1 magnam et uere publicam, qua di atque homines continentur, in qua non ad hunc angulum respicimus aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostrae cum sole metimur: alteram, cui nos adscripta 25 condicio nascendi. haec aut Atheniensium erit aut Carthaginensium, aut alterius alicuius urbis, quae non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. quidam eodem tempore utrique reipublicae dant operam, maiori minori que, quidam tantum minori, quidam tantum maiori. huic maiori reipublicae et in otio deseruire 2

3 impedierit 4 res. P̄. 5 quam ut *uulgo*: quā occupata *deteriores*:
 osculata a malis *Maduig*: malis *cod. quod si datum esse uoluisset scriptor,*
ambiguitatis crimen non effugeret 8 res. P̄. ualitudo impediet *inter-*
punctionem emendauit Gertz, uulgabatur enim impediet. quomodo 10 adit
 quod inhabilem se sciet *Maduig (quamuis non minus rectum sit ad quod ut*
 5, 4): quod inhabile sciet 13 bonis *E*²: nobis et inlibatum *Maduig*:
 et in illum beatū uirtutū (*in litteris t̄i aliquid corr.*) 15 potest * (*ras.,*
fortasse puncti) 21 complectamur 22 dii 23 hunc (*h corr., fuit i*)
 27 rei. P̄. 28 minori * 29 rei. P̄.

possumus, immo uero nescio an in otio melius, ut quaeramus, quid sit uirtus, una pluresne sint. natura an ars bonos uiros faciat. unum sit hoc, quod maria terrasque et mari ac terris inserta complectitur, an multa eiusmodi corpora deus sparserit. continua sit omnis et plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta et solidis inane permixtum sit. deus deses opus suum spectet, an tractet utrumne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus. immortalis sit mundus, an inter caduca et ad tempus nata numerandus. haec qui contemplatur, quid deo praestat? ne tanta eius opera sine teste sit.

V. Solemus dicere summum bonum esse secundum naturam uiuere: natura nos ad utrumque genuit, et contemplationi rerum et actioni. [32.] nunc iam probemus, quod prius diximus. quoi porro hoc non erit probatum, si se unusquisque consuluerit, quantum cupidinem habeat ignota noscendi, quam ad omnis fabulas excitetur? nauigant quidam et labores peregrinationis longissimae una mercede perpetiuntur cognoscendi aliquid abditum remotumque. haec res ad spectacula populos contrahit, haec cogit praeclosa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euoluere. mores barbararum audire gentium. curiosum nobis natura ingenium dedit et artis sibi ac pulchritudinis suae conscia spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida et non uno genere formosa solitudini ostenderet. ut scias illam spectari uoluisse, non tantum adspici, uide quem nobis locum dederit: in media nos sui parte constituit et circumspectum omnium nobis dedit. nec erexit tantummodo hominem, sed etiam habilem ad contemplationem factura, ut ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset et uultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput et collo

3 et mari ac terris *uulgo*: et maria a tris 4 cōplectitur 6 permixtum

uulgo: pmixtuq; deus deses *Koch*: d̄scide^s *cod.* deus sedens *uulgo* deus desidens *Haase* 13 iam probemus *Fickert*: ī pbem' p̄us dixim' *cod. et editiones usque ad Haasium, qui Italorum indicio deceptus edidit* prius praediximus.

quoi *Maduig*: quid 15 habeat (t *corr.*) 16 excitetur *uulgo*: excitent' 19 rimari *deteriores*: rimare 21 conscia *unus deteriorum*: c̄scię

25 aspici 27 habilem ad contemplationem *Koch*: h̄aē c̄tēplatione (*lineola supra ultimam c del.*) 29 uultū cū toto^s caput (t *corr.*)

flexili inposuit. deinde sena per diem, sena per noctem signa perducens nullam non partem sui explicuit, ut per haec, quae optulerat oculis eius, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec 5 enim omnia nec tanta uisimus quanta sunt, sed acies nostra aperit 5 sibi inuestigandi uiam et fundamenta uero iacit, ut inquisitio transeat ex apertis in obscura et aliquid ipso mundo inueniat antiquius, unde ista sidera exierint. quis fuerit uniuersi status, antequam singula in partes discederent. quae ratio mersa et confusa diduxerit. quis loca rebus adsignauerit. suapte natura grauia 10 descenderint, euolauerint leuia, an praeter nisum pondusque corporum altior aliqua uis legem singulis dixerit. an illud uerum sit, quo maxime probatur homines diuini esse spiritus, partem ac ueluti scintillas quasdam astrorum in terram desiluisse atque alieno loco haesisse cogitatio nostra caeli munimenta perrumpit nec 6 15 contenta est id, quod ostenditur, scire: illud, inquit, scrutor, quod ultra mundum iacet, utrumne profunda uastitas sit an et hoc ipsum terminis suis cludatur. qualis sit habitus exclusis, informia et confusa sint, in omnem partem tantundem loci optinentia, an et illa in aliquem cultum descripta sint. huic cohaereant mundo, 20 an longe ab hoc secesserint et in uacuo uoluentur. indiuidua sint, per quae struitur omne quod natum futurumque est, an continua eorum materia sit et per totum mutabilis. utrum contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diuersa conspirent. ad 7 haec quaerenda natus, aestima, quam non multum acceperit tem- 25 poris, etiamsi illud totum sibi uindicat, cui licet nihil facilitate eripi, nihil neglegentia patiatur excidere, licet horas suas auarissime

2 perducens *olim corr.*: perducent 4 sedacie^s 6 exapti^s inueniat
uulgo: inueniant 7 unde ista sidera exierint *cod. neque est cur sidera
abiciatur* 8 discederent *uuis deteriorum*: descenderent 10 nisum
deteriores: uisū 13 astrorum *Lipsius*: sacrorum desiluisse *E1*: resiliisse
15 inq̄d 16 ultra *nescio quis*: intra 17 informia *det.*: iforma
18 sint, in *Maduig*: sint, an in 19 coereant 20 et in uacuo *uulgo*: et hic
in uacuo *cod. in quibus uide ne lateat* et sic in uacuo, *quemadmodum Horatius
et ipse Seneca tragicus dixit* sic temere 21 p̄que 23 pugnent *deterio-
res*: pugnet 25 illud (*d corr.*) cuius licet *Maduig, sed cur datinnum
minus bene coniungere liceat eum uerbis* eripi et excidere, *quam genetiuum
eum uoce nihil, non uideo* 26 auarissime *olim correctum*: amarissime

seruet et usque in ultimum aetatis humanae terminum procedat nec quicquam illi ex eo, quod natura constituit, fortuna concutiat: 8 tamen homo ad immortalium cognitionem nimis mortalis est. ergo secundum naturam uiuo, si totum me illi dedi, si illius admirator cultorque sum. natura autem utrumque facere me uoluit, et agere 5 et contemplationi uacare. utrumque facio, quoniam ne contemplatio quidem sine actione est.

1 VI. Sed refert, inquis, an ad illam uoluptatis causa accesserit nihil aliud ex illa petens quam adsiduam contemplationem sine exitu. est enim dulcis et habet inlecebras suas. aduersus 10 hoc tibi respondeo: aequae refert, quo animo ciuilem agas uitam, an semper inquietus sis nec unquam sumas ullum tempus, quo 2 ab humanis ad diuina respicias. quomodo res adpetere sine ullo uirtutum amore et sine cultu ingeni ac nudas edere operas minime probabile est, misceri enim ista inter se et conseri debent: sic 15 imperfectum ac languidum bonum est in otium sine actu proiecta 3 uirtus, numquam id, quod didicit, ostendens. quis negat illam debere profectus suos in opere temptare? nec tantum quid faciendum sit, cogitare, sed etiam aliquando manum exercere et ea, quae meditata sunt, ad uerum perducere? quodsi per ipsum sa- 20 pientem non est mora, si non actor deest, sed agenda desunt: 4 ecquid illi secum esse permittes? quo animo ad otium sapiens secedit? ut sciat se tum quoque ea acturum, per quae posteris prosit. nos certe sumus qui dicimus et Zenonem et Chrysippum maiora egisse, quam si duxissent exercitus, gessissent honores, 25 leges tulissent: quas non uni ciuitati, sed toti humano generi tulerunt. quid est ergo, quare tale otium non conueniat uiro bono, per quod futura saecula ordinet nec apud paucos contionetur, sed apud omnes omnium gentium homines, quique sunt quique erunt? 5 ad summam quaero, an ex praeceptis suis uixerint Cleanthes et 30

1 et usque *E*1: eiusq; terminum *det.*: terminet 3 immortalium
 9 aliud (*d corr.*) 12 nec unquam *dett.*: nec tū quas 13 diuinas (*s deleta*)
 14 nudas edere operas (*duae s in ras.*) 16 imperfectum *dett.*: inter fectū
 17 illam debere *uulgo*: illā debere illā 20 quodsi *Lipsius*: quid si
 27 uiro bono *cod.*, bono uiro *uulgo* 28 futura saecula *uulgo*: futurę
 secta aput contionetur *raro exemplo* 29 aput homines (*in marg.*
m. 2 qq. sunt)

Chrysippus et Zenon. non dubie respondebis sic illos uixisse, quemadmodum dixerant esse uiuendum: atqui nemo illorum rempublicam administravit. non fuit, inquis, illis aut ea fortuna aut ea dignitas, quae admitti ad publicarum rerum tractationem solet. 5 sed iidem nihilominus non segnem egere uitam: inuenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesset quam aliorum discursus et sudor. ergo nihilominus hi multum egisse uisi sunt, quamuis nihil publice agerent.

VII. Praeterea tria genera sunt uitae, inter quae quod sit 1
10 optimum, quaeri solet: unum uoluptati uacat, alterum contemplationi, tertium actioni. primum deposita contentione depositoque odio, quod inplacabile diuersa sequentibus indiximus, uideamus, an haec omnia, ad idem sub alio atque alio titulo perueniant. nec ille, qui uoluptatem probat, sine contemplatione est. nec ille, qui 15 contemplationi inseruit, sine uoluptate est. nec ille, cuius uita actionibus destinata est, sine contemplatione est plurimum, inquis, 2 discriminis est, utrum aliqua res propositum sit, an propositi alterius accessio. sit sane grande discrimen, tamen alterum sine altero non est: nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contem- 20 platione agit, nec ille tertius, de quo male existimare consensimus, uoluptatem inertem probat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi. ita et haec ipsa uoluptaria secta in actu est. quidni [in 3 actu est]? cum ipse dicat Epicurus aliquando se recessurum a uoluptate, dolorem etiam adpetiturum, si aut uoluptati immineret 25 paenitentia aut dolor minor pro grauiore sumetur? quo pertinet 4 haec dicere? ut appareat contemplationem placere omnibus alii petunt illam: nobis haec statio, non portus est.

VIII. Adice nunc [huc], quod e lege Chrysippi uiuere otioso 1 licet: non dico, ut otium patiat, sed ut eligat. negant nostri 30 sapientem ad quamlibet rempublicam accessurum; quid autem

1 Zenon. dubie (*in margine m. 2 addidit non*) 2 rē P. 3 ea dignitas, quae Koch (dignitas ea, quae *uulgo*): ea dignitas eaque 5 idem 10 queri

12 an haec *delt.*: in hęc 18 accessio.⁴⁴ sit sane Gertz accessio sit.⁴⁴ Sane *uulgo* 22 quodni in actu est *cod.* quidni [in actu est]? Haase quidni in actu sit? Muretus, sed illa tria uerba male repetitū esse apparet

23 cum ipse *uulgo* *delt.*: quam ipse 26 hec 28 huc *induxit Haase secundum Senecae consuetudinem* 29 negant (gant *in rus.*, deinde satis magna lacuna)

interest, quomodo sapiens ad otium ueniat, utrum quia respublica illi deest, an quia ipse reipublicae? si omnibus defutura respublica est (semper autem deerit fastidiose quaerentibus): interrogo, ad quam rempublicam sapiens sit accessurus. ad Atheniensium, in qua Socrates damnatur, Aristoteles, ne damnetur, fugit? in qua⁵ opprimit inuidia uirtutes? negabis mihi accessurum ad hanc rem-
 2 publicam sapientem. ad Carthaginiensium ergo rempublicam sapiens accedet, in qua adsidua seditio et optimo cuique infesta libertas est, summa aequi ac boni uilitas, aduersus hostes inhumana cru-
 3 delitas, etiam aduersus suos hostilis? et hanc fugiet. si percensere¹⁰ singulas uoluerō, nullam inueniam, quae sapientem aut quam sapiens pati possit. quodsi non inuenitur illa respublica, quam nobis fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium, quia quod unum praeferrī
 4 poterat otio, nusquam est. si quis dicit optimum esse nauigare, deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant¹⁵ et frequenter subitae tempestates sint, quae rectorem in contrarium rapiant: puto hic me uetat nauem soluere, cum laudet nauigationem. ***

1 res. P̄. 2 rei. P̄. omnibus (s. *fere deleta*) defutura *deteriores*: futura
 res. P̄. 3 querentibus 5 damnetur *Gertz*: damnaretur 8 accedet
deteriores: accedit cuiq; * (*in ras.*) 11 singulas (s. *fere deleta*)
 17 cum laudet *E*¹: quam laudet

L. ANNAEI SENECAE
DIALOGORVM LIBER IX.

AD SERENVM
DE TRANQVILLITATE ANIMI.

I. [SERENUS.] Inquirenti mihi in me quaedam uitia appare- 1
bant, Seneca, in aperto posita, quae manu prenderem, quaedam
obscuriora et in recessu, quaedam non continua, sed ex interuallis
redeuntia, quae uel molestissima dixerim, ut hostes uagos et ex
5 occasionibus adsilientes, per quos neutrum licet, nec tamquam in
bello paratum esse nec tamquam in pace securum. illum tamen 2
habitum in me maxime deprehendo (quare enim non uerum ut
medico fatear?) nec bona fide liberatum me eis, quae timebam et
oderam, nec rursus obnoxium. in statu ut non pessimo. ita maxime
10 querulo et moroso positus sum: nec aegroto nec ualeo non est, 3
quod dicas omnium uirtutum tenera esse principia, tempore illis
duramentum et robur accedere. non ignoro etiam quae in speciem
laborant, dignitatem dico et eloquentiae famam et quidquid ad
alienum suffragium uenit, mora conualescere. et quae ueras uires
15 parant et quae ad placendum fuco quodam subornant, expectant
annos, donec paulatim colorem diuturnitas ducat. sed ego uereor,
ne consuetudo, quae rebus adfert constantiam, hoc uitium mihi

2 Seneca *Gronouius*: reteta (*in ras.*, r fuit s) q̄manu (q̄ corr.) 5 ad-
silienti^s 7 dephendo 8 me *addidit Maduig* eis quae *ulgo*: eisque
initio uersus; ante aliquid erasum, fortasse m) 10 positus (*ante aliquid*
erasum) nec aegroto *ulgo*: me egroto 13 quicquid 15 subornant
Gertz: subornantur

altius figat. tam malorum quam bonorum longa conuersatio amo-
 4 rem induit. haec animi inter utrumque dubii nec ad recta fortiter
 nec ad praua uergentis infirmitas qualis sit, non tam semel tibi
 possum quam per partes ostendere. dicam quae accidant mihi:
 5 tu morbo nomen inuenies. tenet me summus amor parsimoniae, 5
 fateor. placet non in ambitionem cubile conpositum, non ex arcula
 prolata uestis, non ponderibus ac mille tormentis splendere cogen-
 tibus expressa, sed domestica et uilis, nec seruata nec sumenda
 6 sollicita. placet cibus, quem nec parent familiae nec spectent, non
 ante multos imperatus dies nec multorum manibus ministratus, sed 10
 parabilis facilisque, nihil habens arcessiti pretiosae, ubilibet non
 defuturus, nec patrimonio nec corpori grauis, non rediturus qua
 7 intrauerit. placet minister incultus et rudis uernula, argentum graue
 rustici patris sine ullo nomine artificis, et mensa non uarietate
 macularum conspicua nec per multas dominorum elegantium 15
 successiones ciuitati nota, sed in usum posita, quae nullius conuiuiae
 8 oculos nec uoluptate moretur nec accendat inuidia. cum bene ista
 placuerunt, praestringit animum adparatus alicuius paedagogii, dili-
 gentius quam in tralatu uestita et auro culta mancipia et agmen
 seruorum nitentium. iam domus etiam qua calcatur pretiosa et 20
 diuitiis per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia et adsecta-
 tor comesque patrimoniorum pereuntium populus. quid perluentis
 ad imum aquas et circumfluentes ipsa conuiuia, quid epulas loquar
 9 scaena sua dignas? circumfudit me ex longo frugalitatis situ
 uenientem multo splendore luxuria et undique circumsonuit. paulum 25
 titubat acies. facilius aduersus illam animum quam oculos attollo.
 recedo itaque non peior, sed tristior, nec inter illa friuola mea tam
 altus incedo tacitusque morsus subit et dubitatio, numquid illa
 meliora sint: nihil horum me mutat, nihil non tamen concutit.
 10 placet praecepta nostrorum sequi et in mediam ire rempublicam. 30

6 in ambitionem *dett*: inābitione cōpositū 9 parētⁿ familię nec spectet.ⁿ

15 elegantium *deteriores*: elegantum 18 praestringit apparatus
 paedagogii (*extrema i incerta*) 21 *post* dissipatis *admodum suspicor inter-*
cidisse referta *absorptum sequenti* tecta 24 scēnas sua (*s post a deleta*)

28 numquid *uulgo*: nunc quid 29 non tamen *Haase*: non tamenⁿ *cod.* tamen
 non *deteriores* 30 inprecepto² *cod.* praecepta nostrorum *Koch*: imperium
 praeceptorum *Gertz*: inde uiam praeceptorum *Haase* uiam praeceptorum *Madvig*

placet honores fascisque non scilicet purpura aut uirgis abductum capessere, sed ut amicis propinquisque et omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior utiliorque sim. promptus, compositus sequor Zenona, Cleanthen, Chrysippum, quorum tamen nemo ad
 5 rempublicam accessit, sed nemo non misit: ubi aliquid animam insolitam arietari percussit, ubi aliquid occurrit aut indignum, ut in omni uita humana multa sunt, aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno aestimandae poposcerunt, ad otium conuertor et quemadmodum pecoribus fatigatis quoque
 10 uelocior domum gradus est, placet intra parietes suos uitam cohercere. nemo ullum auferat diem nihil dignum tanto impendio redditurus. sibi ipse animus haereat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem spectet. ametur expers publicae priuataeque curae tranquillitas. sed ubi lectio fortior erexit animum et aculeos
 15 subdiderunt exempla nobilia, prosilire libet in forum, commodare alteri uocem, alteri operam, etiamsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse, alicuius coercere in foro superbiam male secundis rebus elati. in studiis puto me hercules melius esse res ipsas
 20 intueri et harum causa loqui, ceterum uerba rebus permittere, ut qua duxerint, hac inelaborata sequatur oratio. quid opus est saeculis duratura componere? uis tu non id agere, ne te posteri taceant? morti natus es. minus molestiarum habet funus tacitum. itaque occupandi temporis causa, in usum tuum, non in praeconium aliquid simplici stilo scribe minore labore opus est studentibus in
 25 diem. rursus ubi se animus cogitationum magnitudine leuauit, 14 ambiciosus in uerba est altiusque ut spirare ita eloqui gestit et ad dignitatem rerum exit oratio. oblitus tum lenis pressiorisque iudicii sublimius feror et ore iam non meo. ne singula diutius persequar, 15 in omnibus rebus haec me sequitur bonae mentis infirmitas. aut

1 fascisq; 3 promptus compositus *deteriores*: pmpus sim positus
 compositusque *scribendo Haase hexametrum effecit* 5 rem. P.
 sed *Koch*: 57 *i. e.* set *cod.* et *uulgo* 8 res *deteriores*: rei 11 impendio
 (*m. 3 in marg. rep.*) 12 hereat 14 cura cū tranquillitas fortior
 (or *in ras.*) 16 etiā^{si} nichil (*lacuna post nichil*) 21 componere
 22 natus es *deteriores*: natus est 26 spirare *E¹*: sperare 27 lenis *E²*:
 legis 29 aut *Koch* (quin *Lipsius* itaque *Gertz*): cui

ne paulatim defluam uereor, aut quod est sollicitius, ne semper casuro similis pendeam et plus fortasse sit quam quod ipse peruideo familiariter enim domestica adspicimus et semper iudicio
 16 fauor officit. puto multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi putassent se peruenisse, nisi quaedam in se dissimulassent, quaedam⁵ opertis oculis transiluissent. non est enim, quod magis aliena iudices adulatione nos perire quam nostra. quis sibi uerum dicere ausus est? quis non inter laudantium blandientiumque positus greges plurimum tamen sibi ipse adsentatus est? rogo itaque, si quod habes
 17 remedium quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum me putes,¹⁰ qui tibi tranquillitatem debeam. non esse periculosos hos motus animi nec quicquam tumultuosi adferentis scio. ut uera tibi similitudine id, de quo queror, exprimam, non tempestate uexor, sed nausea: detrahe ergo, quidquid hoc est mali, et succurre in conspectu terrarum laboranti.¹⁵

1 II. [SENECA.] Quaero me hercules iam dudum, Serene, ipse tacitus, cui talem adfectum animi similem putem, nec ulli propius admouerim exemplo quam eorum, qui ex longa et graui ualetudine expliciti motiunculis leuibusque interim offensis perstringuntur et cum reliquias effugerunt, suspicionibus tamen inquietantur medicis-²⁰ que iam sani manum porrigunt et omnem calorem corporis sui calumniantur. horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum adsueuit: sicut est quidam tremor etiam tranquilli
 2 maris, utique [lacus,] cum ex tempestate requieuit. opus est itaque non illis durioribus, quae iam transcucurrimus, ut alicubi²⁵ obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes grauis: sed illo, quod ultimum uenit, ut fidem tibi habeas et recta ire te uia credas, nihil auocatus transuersis multorum uestigiis passim discurrentium, quorundam circa ipsam errantium uiam. quod desideras autem, magnum et summum est deoque uicinum, non concuti.³⁰

1 uereor aut *deteriores*: ueriora ut 2 peius *Gertz sine causa*
 3 aspiciamus 7 adulatione nos *unus deteriorum*: adulatione *om.* nos
 11 periculosos hos *Koch*: periculosos^{os} 13 uxor 14 nausea (*e corr.*)
 quicquid 20 medici sq; (*ante s aliquid erasum*) 21 corporis *deteriores*:
 corpori lacus
 24 utique cum *Haase*: utque cū 25 quae iam *Pingel apud*
Maduigium: quae et tã alicubi *deteriores*: alicube *ter* 26 illo *Lipsius*:
 illud 28 transuersis *uulgo*: transuersi 29 uisã

hanc stabilem animi sedem Graeci *εὐδαιμονίαν* uocant, de qua Democriti uolumen egregium est. ego tranquillitatem uoco. nec enim imitari et transferre uerba ad illorum formam necesse est: res ipsa, de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod adpellationis Graecae uim debet habere, non faciem. ergo quaerimus, 4
 quomodo animus semper aequali secundoque cursu eat propitiusque sibi sit et sua laetus adspiciat et hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat nec adtollens se unquam nec deprimens: id tranquillitas erit. quomodo ad hanc perueniri possit, in uniuersum quaeramus: sumes tu ex publico remedio quantum uoles. 10
 totum interim uitium in medium protrahendum est, ex quo agnoscet quisque partem suam. simul tu intelleges, quanto minus negotii habeas cum fastidio tui quam hi, quos ad professionem speciosam adligatos et sub ingenti titulo laborantis in sua simulatione pudor 15
 magis quam uoluntas tenet. omnes in eadem causa sunt, et hi qui leuitate uexantur ac taedio adsiduaque mutatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt, et illi, qui marcent et oscitantur. adice eos, qui non aliter quam quibus difficilis somnus est, uersant se et hoc atque illo modo componunt, donec 20
 quietem lassitudine inueniant: statum uitae suae reformando subinde in eo nouissime manent in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad nouandum pigra deprendit. adice et illos, qui non constantiae beneficio parum leues sunt, sed inertiae, et uiuont non quomodo uolunt, sed quomodo coeperunt. innumerabiles deinceps 7
 25 proprietates sunt, sed unus effectus uitii, sibi displicere. hoc oritur ab intemperie animi et cupiditatibus timidis aut parum prosperis: ubi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur et in spem toti prominent. semper instabiles mobilesque sunt,

1 euthymian 3 formam *deteriores*: forma 4 appellationis 5 querimus
 6 aequali *Lipsius*: equalis 7 aspiciat 13 hi (*h corr.*) 14 alligatos
 19 componunt 20 reformando *Koch*: formando *cod. et uulgo, sed mutatio status necessario significandu erat* 22 nouandū (*ū corr.*)
 23 constantiae beneficio *Koch*: constantiae uitio *cod. quod quanquam defendit Madvig, equidem non possum non prorsus intolerabile et discrepantiae uitio reiectaneum ducere, cum beneficium non minus inertiae quam constantiae conueniat, id quod luculento exemplo probatur apud Val. Max. 5, 5, 4* licebat ignorantiae beneficio innocenti uiuere; *cf. praeterea Sen. de ira 3, 2, 1* beneficio egestatis; *de ira 1, 8, 7* rationis beneficio; *ad Marc. 2, 5, 1* mortis beneficio inertiae* uiuunt (*u ante n in ras.*) 24 coeperunt 28 instabiles (*st corr.*)

quod necesse est accidere pendentibus. ad uota sua omni uia
tendunt et inhonesta se ac difficilia docent coguntque, et ubi sine
praemio labor est, torquet illos inriti dedecus, nec dolent praua
8 se, *sed* frustra uoluisse. tunc illos et paenitentia coepti tenet et
incipiendi timor subrepiatque illa animi iactatio non inuenientis 5
exitum, quia nec imperare cupiditatibus suis nec obsequi possunt,
et cunctatio uitae parum se explicantis et inter destituta uota
9 torpentis animi situs. quae omnia grauiora sunt, ubi odio infelici-
tatis operosae ad otium perfugerunt ac secreta studia, quae pati
non potest animus ad ciuilia erectus agendique cupidus et natura 10
inquietus, parum scilicet in se solaciorum habens: ideo detractis
oblectationibus, quas ipsae occupationes discurrentibus praebent,
domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus adspicit se sibi
10 relictus. hinc illud est taedium et displicentia sui et nusquam
residentis animi uolutatio et otii sui tristis atque aegra patientia, 15
utique ubi causas fateri pudet et tormenta introrsus egit uerecundia,
in angusto inclusae cupiditates sine exitu se ipsae strangulant:
inde maeror marcorque et mille fluctus mentis incertae, quam spes
inchoatae habent suspensam, deploratae tristem. inde ille adfectus
otium suum detestantium querentiumque nihil ipsos habere quod 20
agant, et alienis incrementis inimicissima inuidia. alit enim liuorem
infelix inertia et omnes destrui cupiunt, quia se non potuere
11 prouehere. ex hac deinde auersatione alienorum processuum et
suorum desperatione obirascens fortunae animus et de saeculo
querens et in angulos se retrahens et poenae incubans suae, dum 25
illum taedet sui pigetque. natura enim humanus animus agilis est
et pronus ad motus. grata omnis illi excitandi se abstrahendique
materia est, gratior pessimis quibusque ingeniis, quae occupationibus
libenter deteruntur, ut ulcera quaedam nocituras manus adpetunt

2 tendunt *Haupt cum emendata superiorum interpolatione*: pendunt

3 inriti *Koch*: inritum *cod.* *sed non dedecus inritum est, sed labor*

praua *deteriores*: praua 4 se *sed frustra Haase*: se frustra 6 obseq *

9 perfugerunt ac *Gertz*: pfugerunt, ad 10 ad ciuilia erectus *deteriores*:

adciuilia rectus (a *altera corr.*) 11 inquietus *cod.* inquietus *deteriores et uulgo*

12 prebent 14 relictus *E¹*: relictum tediū 18 meror

et ille fluctus *Bentleius* 19 deploratae *Bentleius*: deploratā (*ā corr., fere*

certum est, fuisse 9) 25 penę 29 ut ulcera (ut ul *in ras.*)

et tactu gaudent, et foedam corporum scabiem delectat quidquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates 12 uelut mala ulcera eruperunt, uoluptati esse laborem uexationemque. sunt enim quaedam, quae corpus quoque nostrum cum quodam
 5 dolore delectent, ut uersare se et mutare nondum fessum latus, et alio atque alio posito uentilari. qualis ille Homericus Achilles est, modo pronus, modo supinus, in uarios habitus se ipse componens, quod proprium aegri est, nihil diu pati et mutationibus ut remediis uti. inde peregrinationes suscipiuntur uagae et litora 13
 10 pererrantur et modo mari se, modo terra experitur semper praesentibus infesta leuitas. nunc Campaniam petamus. iam delicata fastidio sunt. inculta uideantur: Bruttios et Lucaniae saltus persequamur. aliquid tamen inter deserta amoeni requiritur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squalore releuentur:
 15 Tarentum petatur laudatusque portus et hiberna caeli mitioris et regio uel antiquae satis opulenta turbae. iam flectamus cursum ad urbem. nimis diu a plausu et fragore aures uacauerunt. iuuat iam et humano sanguine frui. aliud ex alio iter suscipitur et 14
 spectacula spectaculis mutantur. ut ait Lucretius:

20 *hoc se quisque modo semper fugit.*

sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse et urget grauissimus comes. itaque scire debemus non locorum uitium esse 15 quo laboramus, sed nostrum: infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes nec uoluptatis nec nostrae nec ullius rei
 25 diutius. hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita saepe mutando in eadem reuoluebantur et non reliquerant nouitati locum. fastidio esse illis coepit uita et ipse mundus, et subiit illud tabidarum deliciarum: quousque eadem?

III. Aduersus hoc taedium quo auxilio putem utendum 1
 30 quacris. optimum erat, ut ait Athenodorus, actione rerum et

1 fēdā	qeqid	3 esse* laborē*	7 componens	ti pa*
9 uti*	et litora	deteriores: et in litora	12 lucaniç*	13 requiritur
<i>Christiansen-Schmidt apud Maduigium: reqrat</i>			15 et recto (<i>non recto</i>) <i>cod.</i>	
<i>regio Fickert, regioque Gertz, et regio Koch</i>			17 diu aplausu (<i>post diu in fine uersus rasura litterae a, quae postea ante plausu initio insequentis uersus addita est</i>)	
	18 humano*	21 et urget (et nr <i>corr.</i>)	27 cepit	
subiit illud tabidarum <i>Lipsius: subit illud rabidarum</i>			28 quo usq; ea deē (<i>in ras., corr. manu admodum recenti</i>)	30 queris

reipublicae tractatione et officiis ciuilibus se detinere. nam ut quidam sole atque exercitatione et cura corporis diem ducunt athleticque longe utilissimum est lacertos suos roburque, cui se uni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita uobis animum ad rerum ciuiliū certamen parantibus in opere esse [non] longe ⁵ pulcherrimum est. nam cum utilem se efficere ciuibus mortalibusque propositum habeat, simul et exercetur et proficit, qui in mediis se officiis posuit communia priuataque pro facultate ad-
 2 ministrans. sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus parum tuta sim- ¹⁰ plicitas est et plus futurum semper est quod obstet quam quod succedat, a foro quidem et publico recedendum est, sed habet, ubi se etiam in priuato laxè explicet magnus animus. nec ut leonum animaliumque inpetus caueis coeretur, sic hominum, quo-
 3 rum maximae in seducto actiones sunt. ita tamen delituerit, ut ¹⁵ ubicumque otium suum absconderit, prodesse uelit singulis uniuersisque ingenio, uoce, consilio. nec enim is solus reipublicae prodest, qui candidatos extrahit et tuetur reos et de pace belloque censet, sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorum praeceptorum inopia uirtutem instillat animis, qui ad pecuniam ²⁰ luxuriamque cursu ruentis prensat ac retrahit et, si nihil aliud-
 4 certe moratur, in priuato publicum negotium agit. an ille plus praestat, qui inter peregrinos et ciues aut urbanus praetor aduentibus adessoris uerba pronuntiat, quam qui quid sit iustitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid ²⁵ deorum intellectus, quantum gratuitorum bonorum sit in bona
 5 conscientia? ergo si tempus in studia conferas, quod subduxeris

1 rei- \bar{P} . 2 ducunt *Muretus*: educunt *cod.*, ad quod defendendum uia adhibere licet de breu. uil. 1, 2 ut quina aut dena saecula educerent 3 roborq;

5 [non] longe *E*¹: non longe 9 inq^d 14 impetus 15 maximae
Lipsius: maxime 17 rei- \bar{P} . 20 instillat *Haase*: instituat animus
sed corr. is 21 cursu *deteriores*: cursū 23 urbanus *deteriores*: urbanos
 pretor 24 quam qui quid *olim corr.*: nāqquid 26 quantū gratuito
 hominū sit bona *cod.* quantum gratuitorum bonorum sit in bona *Koch*, *conf. ad Heluū matrem* 5, 6 in illis quae omnes optant existimaui semper nihil ueri boni inesse; *opp.* 44, 1 si quid est aliud in philosophia boni: *Cic. Tusc.* 1, 73 quid in morte boni sit. quantum gratuito bonum sit bona *Madrig*

officiis, non deserueris nec munus detrectaueris. neque enim ille
 solus militat, qui in acie stat et cornu dextrum laeuomque defendit,
 sed qui portas tuetur et statione minus periculosa, non otiosa
 tamen fungitur uigiliisque seruat et armamentario praecet: quae
 5 ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiorum ueniunt.
 si te ad studia reuocaueris, omne uitae fastidium effugeris nec 6
 noctem fieri optabis taedio lucis, nec tibi grauis eris nec aliis
 superuacuus. multos in amicitiam adtrahes adfluetque ad te opti-
 mus quisque. nunquam enim quamuis obscura uirtus latet, sed
 10 mittit sui signa: quisquis dignus fuerit, uestigiis illam conliget.
 nam si omnem conuersionem tollimus et generi humano renun- 7
 tiamus uiuimusque in nos tantum conuersi, sequetur hanc solitu-
 dinem omni studio carentem inopia rerum agendarum: incipiemus
 aedificia alia ponere, alia subuertere et mare summouere et aquas
 15 contra difficultatem locorum educere et male dispensare tempus,
 quod nobis natura consumendum dedit: alii parce illo utimur, alii 8
 prodige. alii sic inpendimus, ut possimus rationem reddere, alii,
 ut nullas habeamus reliquias, qua re nihil turpius est. saepe
 grandis natu senex nullum aliud habet argumentum, quo se
 20 probet diu uixisse, praeter aetatem.

IV. Mihi, carissime Serene, nimis uidetur summississe tem- 1
 poribus se Athenodorus, nimis cito refugisse. nec ego negauerim
 aliquando cedendum, sed sensim relato gradu et saluis signis,
 salua militari dignitate: sanctiores tutioresque sunt hostibus suis,
 25 qui in fidem cum armis ueniunt. hoc puto uirtuti faciendum
 studiosoque uirtutis. si praeualebit fortuna et praecidet agendi 2
 facultatem, non statim auersus incrimisque fugiat latebras quaerens,
 quasi ullus locus sit, [in] quo non possit fortuna persequi, sed
 parcus se inferat officiis et cum dilectu inueniat aliquid, in quo
 30 utilis ciuitati sit. militare non licet: honores petat. priuato uiuen- 3
 dum est: sit orator. silentium indictum est: tacita aduocatione
 ciues iuuet. periculosum etiam ingressu forum est: in domibus,

3 portatueſ. 4 preest 7 tediſ 8 adfluet que at te 10 colliget
 12 conuſis (*altera s erasa*) 13 omis (*s eras.*) 14 edificia
 22 nec ego *E*¹: ne ego 26 p̄ualeuit 27 querens 28 [in] quo *E*¹:
 inquo 30 ciuitati *deteriores*: ciuitatis honores petat *unus deteriorum*
corr.: honorespectat

in spectaculis, in conuiujs bonum contubernalem, fidelem amicum,
 4 temperantem conuiuiam agat. officia ciuis amisit: hominis exer-
 ceat. ideo magno animo nos non unius urbis moenibus clusimus,
 sed in totius orbis commercium emisimus patriamque nobis mun-
 dum professi sumus, ut liceret latiore uirtuti campum dare. 5
 praeclusum tibi tribunal est et rostris prohiberis aut comitijs:
 respice post te quantum latissimarum regionum pateat, quantum
 populorum. numquam ita tibi magna pars obstruetur, ut non
 5 maior relinquatur. sed uide, ne totum istud tuum uitium sit. non
 uis enim nisi consul aut prytanis aut meddix aut sufes adminis- 10
 trare rempublicam. quid si militare nolis nisi imperator aut tri-
 bunus? etiamsi alii primam frontem tenebunt, te sors inter triarios
 posuerit, inde uoce, adhortatione, exemplo, animo milita: praecisis
 quoque manibus ille in proelio inuenit, quod partibus conferat,
 6 qui stat tamen et clamore iuuat. tale quiddam facias: si a prima 15
 te reipublicae parte fortuna summouerit, stes tamen et clamore
 iuues et, si quis fauces oppresserit, stes tamen et silentio iuues.
 numquam inutilis est opera ciuis boni. auditus uisusque, uoltu,
 7 nutu, obstinatione tacita incessuque ipso prodest. ut salutaria
 quaedam citra gustum tactumque odore proficiunt, ita uirtus utili- 20
 tatem etiam ex longinquo et latens fundit. siue spatiat et se
 utitur suo iure, siue precarios habet excessus cogiturque uela con-
 trahere, siue otiosa mutaue est et angusto circumsaepta, siue
 adaperata, in quocumque habitu est, prodest. quid? tu parum
 8 utile putas exemplum bene quiescentis? longe itaque optimum 25
 est miscere otium rebus, quotiens actiua uita impedimentis for-
 tuitis aut ciuitatis condicione prohibebitur. numquam enim usque
 eo interclusa sunt omnia, ut nulli actioni locus honestae sit.

1 V. Numquid potes inuenire urbem miseriorem quam Athe-
 niensium fuit, cum illam triginta tyranni diuellerent? mille trecen- 30
 tos ciues, optimum quemque occiderant nec finem ideo faciebant,

2 amisit <i>Pincianus</i> : amiserit	6 comittis	10 meddix <i>Gronouius</i> : ceryx
11 rē. P.	14 inproelio	16 rei. P.
18 opā	auditus <i>deteriores</i> : aditus	uisusque <i>Mudwig</i> : eī uisusq;
(eī cum rasura initio uersus, fortasse fuit est)		20 quaedam <i>Muretus</i> : quę
23 angusto <i>non est aduerbium, ut Gertz putat, sed ablatiuis adiectiui</i>		
24 prodest <i>Mudwig</i> , interpunctionem enuntiatī superioris emendauit <i>Vogel</i>		
apud ipsam: prosit	26 impedimentis	30 tyranni

sed iritabat se ipsa saeuitia. in qua ciuitate erat Areos pagos, religiosissimum iudicium, in qua senatus populusque senatu similis, coibat cotidie carnificum triste collegium et infelix curia tyrannis angustabatur: poteratne illa ciuitas conquiescere, in qua tot tyranni erant quot satis satellites essent? ne spes quidem ulla recipiendae libertatis animis poterat offerri, nec ulli remedio locus apparebat contra tantam uim malorum: unde enim miserae ciuitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat et lugentes patres consolabatur et desperantis de republica exhortabatur et diuitibus opes suas metuentibus exprobrabat seram periculosae auaritiae paenitentiam et imitari uolentibus magnum circumferebat exemplar, cum inter triginta dominos liber incederet. hunc tamen Athenae ipsae in carcere occiderunt, et qui tuto insultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libertas non tulit: ut scias et in adflicta republica esse occasionem sapienti uiro ad se proferendum et in florenti ac beata pecuniam, inuidiam, mille alia inermia uitia regnare. utcumque ergo se respublica dabit, utcumque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos aut contrahemus: utique mouebimus nec adligati metu torpebimus. immo ille uir fuerit, qui periculis undique imminentibus, armis circa et catenis frementibus non adliserit uirtutem nec absconderit. non est enim seruare se obruere. *uere*, ut opinor, Curius Dentatus aiebat, malle se esse mortuum quam uiuere. ultimum malorum est e uiuorum numero exire, antequam moriaris. sed faciendum erit, si in reipublicae tempus minus tractabile incideris, ut plus otio ac litteris uindices. nec aliter quam in periculosa nauigatione subinde portum

1 seuitia 3 tyrannis 4 angustabatur *Gertz*: angusta 5 quod^t
satis satellites *Maduig*: satellites 7 misere 8 lugentis^e 9 desperantis
dere. P. 14 tiranno² eius *Erasmus*: cuius ut scias *deteriores*: et ut
scias 15 re. P. 16 pecuniam *uere esse non posse uidit Pincianus*,
calumniam *coniecit Maduig, sed magis placet Lipsii inuentum* petulantiam
inermia *uulgo* inertia *Maduig* 17 res. P. 18 contrahemus *deteriores*:
contrahimus 19 alligati 20 imminentib; 21 adliserit *uulgo*: abliserit
22 *uere addidit Haupt interpunctione mutata* " " esse (*signis supra-*
scriptis altera manus ordinem uerborum mutandum esse indicauit) *cod.* esse se
Neap. 23 quam nequam uiuere *prorsus immerito Maduig et Gertz; ut esse*
ita uiuere ad mortuum pertinere docent sequentia 24 rei. P.

petas nec expectes, donec res te dimittant, sed ab illis te ipse diiungas.

1 VI. Inspicere autem debemus primum nosmetipsos, deinde ea, quae adgrediemur negotia, deinde eos, quorum causa aut cum quibus. 5

2 Ante omnia necesse est se ipsum aestimare, quia fere plus nobis uidemur posse quam possumus: alius eloquentiae fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperavit quam ferre posset, alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. quorundam parum idonea est uerecundia rebus ciuilibus, quae firmam frontem 10 desiderant. quorundam contumacia non facit ad aulam. quidam non habent iram in potestate et illos ad temeraria uerba quaelibet indignatio effert. quidam urbanitatem nesciunt continere nec periculosis abstinent salibus. omnibus his utilior negotio quies est: ferox inpatiensque natura irritamenta nociturae libertatis euitet. 15
3 aestimanda sunt deinde ipsa, quae adgredimur, et uires nostrae cum rebus, quas temptaturi sumus, comparandae. debet enim semper plus esse uirium in latore quam in onere. necesse est
4 opprimant onera, quae ferente maiora sunt. quaedam praeterea non tam magna sunt negotia quam fecunda [multumque negotiorum ferunt], et haec refugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexque nascetur. nec accedendum eo, unde liber regressus non sit: iis admouenda manus est, quorum finem aut facere aut certe sperare possis. relinquenda, quae latius actu procedunt nec 25 ubi proposueris desinunt.

1 VII. Hominum utique dilectus habendus est: an digni sint quibus partem uitae nostrae inpendamus, an ad illos temporis nostri iactura perueniat. quidam enim ultro officia nobis nostra
2 inputant. Athenodorus ait ne ad cenam quidem se iturum ad eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit: puto intellegis multo 30 minus ad eos iturum, qui cum amicorum officiis paria mensa faciunt, qui fericula pro congiariis numerant, quasi in alienum

3 nos met ipsos 7 eloquentia (a *in* ac *corr.*) 9 oppressit *Neap.*: pressit
10 firmam *E*²: primam 13 effert *Neap.*: offert 14 abstinent (p *in* b *corr.*)
15 libertatis euitet *deteriores*: libertatis seuit. et 18 in latore *Pincianus*: inactore in onere *deteriores*: inore 20 tam *deteriores*: iam multumque negotiorum ferunt (serunt *Muretus*) *uncis inclusi quod uix profecta sunt a scriptore*
31 adeos* 32 fericula congiaris

honorem intemperantes sint. deme illis testes spectatoresque: non delectabit popina secreta. considerandum est, utrum natura tua agendis rebus an otioso studio contemplationique aptior sit, et eo inclinandum, quo te uis ingenii feret. Isocrates Ephorum
 5 iniecta manu a foro subduxit utiliore[m] componendis monumentis
 10 historiarum ratus. male enim respondent coacta ingenia: reluctantem natura inritus labor est. nihil tamen aequè oblectauerit animum,
 3 quam amicitia fidelis et dulcis. quantum bonum est, ubi prae-
 parata sunt pectora, in quae tuto secretum omne descendat,
 15 quorum conscientiam minus quam tuam timeas, quorum sermo
 sollicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam
 dissipet, conspectus ipse delectet! quos scilicet uacuos, quantum
 fieri poterit, a cupiditatibus eligemus. serpunt enim uitia et in
 proximum quemque transiliunt et contactu nocent. itaque ut in
 4 pestilentia curandum est, ne correptis iam corporibus et morbo
 15 flagrantibus adsideamus, quia pericula trahemus adflatuque ipso
 laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam,
 ut quam minime inquinatos adsumamus: initium morbi est aegris
 sana miscere. nec hoc praeceperim tibi, ut neminem nisi sapien-
 20 tem sequaris aut adtrahas. ubi enim istum inuenies, quem tot
 seculis quaerimus? pro optimo sit minime malus. uix tibi esset
 5 facultas dilectus felicioris, si inter Platonas et Xenophontas et
 illum Socratici fetus prouentum bonos quaereres, aut si tibi potes-
 tas Catonianae fieret aetatis, quae plerosque dignos tulit, qui
 25 Catonis seculo nascerentur (sicut multos peiores quam umquam
 alias maximorumque molitores scelerum. utraque enim turba opus
 erat, ut Cato posset intellegi. habere debuit et bonos, quibus
 se adprobaret, et malos, in quibus uim suam experiretur): nunc
 30 uero in tanta bonorum egestate minus fastidiosa fiat electio. praeci-
 pue tamen uitentur tristes et omnia deplorantes, quibus nulla non

2 uerba considerandum est — 7 labor est hic aliena esse uidit Huase et ante necesse est c. 6, 2, p. 203, 6 posuit, Gertz post oppressit officio p. 203, 9 4 Isocrates Ephorum iniecta olim corr.: Socrates sepho² lecta 8 preparata sunt cod. sunt prae-preparata vulgo 11 ut E²: ut quod 15 neccorreptis (prior c deleta)
 16 afflatuq; (prior f corr.) 17 ut opa^m 20 adtrahas (d corr. in t)
 istum deteriores: istud 21 sit Gertz: est 23 fetus (supraser. m. 4)
 29 egestate

causa in querellas placet. constet illi licet fides et beneuolentia: tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus et omnia gemens.

1 VIII. Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum
aerumnarum materiam. nam si omnia alia, quibus angimur, com-
pares, mortes, aegrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque
2 patientiam, cum iis quae nobis mala pecunia nostra exhibet, haec
pars multum prae-grauabit. itaque cogitandum est, quanto leuior
dolor sit non habere quam perdere: et intellegemus paupertati
eo minorem tormentorum quo minorem damnorum esse materiam.
erras enim, si putas animosius detrimenta diuites ferre: maximis
3 minimisque corporibus par est dolor uulneris. Bion eleganter ait,
non minus molestum esse caluis quam comatis pilos uelli. idem
scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis esse tormentum:
utrisque enim pecunia sua obhaesit nec sine sensu reuelli potest.
tolerabilius autem est, ut dixi, faciliusque non acquirere quam
4 amittere, ideoque laetiores uidebis quos numquam fortuna respexit,
quam quos deseruit. uidit hoc Diogenes, uir ingentis animi, et
effecit, ne quid sibi eripi posset. tu istud paupertatem, inopiam,
egestatem uoca, quod uoles ignominiosum securitati nomen impone:
putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inueneris, cui
5 nihil pereat. aut ego fallor, aut regnum est inter auaros, circum-
scriptores, latrones, plagiarios unum esse, cui noceri non possit.
si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idem dubitare et de
deorum immortalium statu, an parum beate degant, quod illis nec
praedia nec horti sint nec alieno colono rura pretiosa nec grande
6 in foro faenus. non te pudet, quisquis diuitiis adstupes? respice
agedum mundum: nudos uidebis deos, omnia dantes nihil habentes.
hunc tu pauperem putas an dis immortalibus similem, qui se fortuitis
7 omnibus exiit? feliciorum tu Demetrium Pompeianum uocas, quem
non puduit locupletiorum esse Pompeio? numerus illi cotidie seruo-
rum uelut imperatori exercitus referebatur, cui iam dudum diuitiae

1 beniuolentia	4 erūna	5 egrotationes	6 ^h exibet	hec
7 pregrauabit	9 dāpno	9 <i>(p in fine uersus manu rec. addita)</i>		14 utrisque
<i>Pūcianus</i> : utrique	15 acquirere (eq corr.)	16 laetiores	25 horti	
(h <i>erasa</i>) pretiosa	26 faenus <i>cf. Brambach Orth. p. 104</i>	27 dante ^s		
nihil habente ^s (te ^s <i>bis</i> corr.)	28 diis (is <i>del.</i>)	immortalib;		

esse debuerant duo uicarii et cella laxior. at Diogeni seruus unicus 7
 fugit nec eum reducere, cum monstraretur, tanti putauit. turpe
 est, inquit, Manen sine Diogene posse uiuere, Diogenem sine Mane
 non posse. uidetur mihi dixisse: age tuum negotium, fortuna.
 5 nihil apud Diogenem iam tui est. fugit mihi seruus, immo liber
 abiit. familia petit uestiarium uictumque tot uentres auuidissimo- 8
 rum animalium tuendi sunt. emenda uestis et custodiendae rapa-
 cissimae manus et flentium detestantiumque ministeriis utendum.
 quanto ille felicior, qui nihil ulli debet, nisi quoi facillime negat
 10 sibi! sed quoniam non est nobis tantum roboris, angustanda certe 9
 sunt patrimonia, ut minus ad iniurias fortunae simus expositi.
 habiliora sunt corpora in bella, quae in arma sua contrahi possunt,
 quam quae superfunduntur et undique magnitudo sua uolneribus
 obicit: optimus pecuniae modus est, qui nec in paupertatem cadit,
 15 nec procul a paupertate discedit.

IX. Placebit autem haec nobis mensura, si prius parsimonia 1
 placuerit, sine qua nec ullae opes sufficiunt, nec ullae non satis
 patent, praesertim cum in uicino remedium sit et possit ipsa
 paupertas in diuitias se aduocata frugalitate conuertere. adsuescamus 2
 20 a nobis remouere pompam, et usus rerum, non ornamenta metiri.
 cibus famem domet, potio sitim, libido qua necesse est fluat.
 discamus membris nostris inniti, cultum uictumque non ad noua
 exempla componere, sed ut maiorum mores suadent. discamus
 continentiam augere, luxuriam coercere, gloriam temperare, ira-
 25 cundiam lenire, paupertatem aequis oculis adspicere, frugalitatem
 colere, etiamsi multos pudebit eius cultus, desideriiis naturalibus

1 at (t corr.) Diogeni *uulgo*: diogenem 3 inqđ Manen *et* Mane
nescio quis: mathen *et* mathe 4 age tuum negotium, fortuna (*in marg.*
m. 3: ut uiri uxorib; libellū repudiū remittentes scribī. age habe tibi mulier res tuas)
 p̄mihi
 5 mi (*suprascr. m. rec.*) post seruus *pro* signo *interrogationis commu*
posuit Gertz 6 abit (*corr.*) uestiariū (ariū *in ras.*) 8 detestantiumq;
 d
 9 cui *Muretus*: q (d *uidetur fuisse* o) 11 ut (*ante* ut *rasura unius litterae*)
 12 in bella *Pincianus*: inbecillo (o *in ras.*) 13 uulnerib; 14 obicit
Gertz: obiecit 17 ulle 23 cōponere 24 gloriam *Haase cum deterio-*
ribus quibusdam: glam *id est* gloriam, *ut saepe, cod.* gulam *uulgo*
 25 aspicere 26 etiamsi multos pudebit eius cultus *Koch* (*cf. de const. sup.*
 17, 4 sapientiae cultu), etiamsi multos pudebit templi eius *Maduig*: etiā si multos

paruo parata remedia adhibere, spes effrenatas et animum in futura
 inminentem uelut sub uinculis habere, id agere, ut diuitias a nobis
 3 potius quam a fortuna petamus. non potest umquam tanta uarietas
 et iniquitas casuum ita depelli, ut non multum procellarum inruat
 magna armamenta pandentibus. cogendae in artum res sunt, ut
 5 tela in uanum cadant. ideoque exilia interim calamitatesque in
 remedium cessere et leuioribus incommodis grauiora sanata sunt,
 ubi parum audit praecepta animus nec curari mollius potest.
 quidni? consulitur ei, si paupertas ei, ignominia, rerum euersio
 adhibetur. malo malum opponitur. adsuescamus ergo cenare posse
 sine populo et seruis paucioribus seruire et uestes parare in quod
 inuentae sunt et habitare contractius. non in cursu tantum circique
 4 certamine, sed in his spatiis uitae interius flectendum est. studio-
 rum quoque quae liberalissima impensa est, tamdiu rationem habet,
 quamdiu modum. quo innumerabiles libros et bybliotheas, quarum
 15 dominus uix tota uita indices perlegit? onerat discentem turba,
 non instruit, multoque satius est paucis te auctoribus tradere,
 5 quam errare per multos. quadraginta milia librorum Alexandriae
 arserunt: pulcherrimum regiae opulentiae monimentum alius lauda-
 uerit, sicut T. Liuius, qui *elegantiae regum curaque egregium id*
 20 *opus ait fuisse*: non fuit elegantia illud aut cura, sed studiosa
 luxuria, immo ne studiosa quidem, quoniam non in studium, sed
 in spectaculum comparauerant, sicut plerisque ignaris etiam seruilium
 litterarum libri non studiorum instrumenta, sed cenationum orna-
 25 menta sunt. paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in

pudebit ei plus *cod.* (etiã si mulos *admodum obliterata sunt; littera ultimae syllabae uocis* mulos *suprascriptu quatenus fuerit omnino dispici nequit*)

2 imminuentem *Maduig*: eminentē *

6 exilia *deteriores*: exilla

interim *Lipsius*: iterum

9 consulitur ei, si paupertas ei *Haase*: consulitur si

et paupitas et *cod.* *Maduigi rationem, qui uerbis* ubi parum — potest *ad se-*

quentia relatis conicit quidni consulatur durius? et consulitur si *etc. probare ne-*

queo; ipsa exilia et calamitates mala illa sunt quae animi praecepta non

audientis malo pro remediis opponuntur 11 seruire *cum codice Maduig,*

seruiri *uulgo* 12 et habitare *cod.* habitare *uulgo* 14 impensa

18 quadraginta milia *deteriores*: XL

20 T. Liuius *Maduig*: et Liuius (*in marg.*

m. 3 de t. liuio)

cureq;

23 comparauerant

puerilium litterarum

Maduig, at recte Lipsius seruales litteras liberalibus opponi dixit; cf. Minuc.

Fel. 5, 4 expertes artium etiam sordidarum

25 nichil inapparitū

adparatum. honestius, inquis, huc se impensae quam in Corinthia ⁶
 pictasque tabulas effuderint. uitiosum est ubique, quod nimium
 est. quid habes, cur ignoscas homini armaria citro atque ebore
 captanti, corpora conquirenti aut ignotorum auctorum aut impro-
 5 batorum et inter tot milia librorum oscitanti, cui uoluminum suorum
 frontes maxime placent titulique? apud desidiosissimos ergo uidebis ⁷
 quidquid orationum historiarumque est, tecto tenus exstructa locu-
 lamenta. iam enim inter balnearia et thermas bybliothea quoque
 ut necessarium domus ornamentum expolitur. ignoscerem plane,
 10 si studiorum nimia cupidine erraretur: nunc ista conquisita ac cum
 imaginibus suis discripta sacrorum opera ingeniorum in speciem
 et cultum parietum comparantur.

X. At in aliquod genus uitae difficile incidisti et tibi igno- ¹
 ranti uel publica fortuna uel priuata laqueum inpegit, quem nec
 15 soluere possis nec rumpere: cogita conpeditos primo aegre ferre
 onera et impedimenta crurum. deinde ubi non indignari illa, sed
 pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile.
 inuenies in quolibet genere uitae oblectamenta et remissiones et
 uoluptates: si uolueris, mala putare leuia potius quam inuidiosa
 20 facere. nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam *quod*, ²
 cum sciret quibus aerumnis nasceremur, calamitatum mollimentum
 consuetudinem inuenit, cito in familiaritatem grauissima adducens.
 nemo duraret, si rerum aduersarum eandem uim adsiduitas haberet
 quam primus ictus. omnes cum fortuna copulati sumus: aliorum ³
 25 aurea catena est et laxa, aliorum arta et sordida. sed quid refert?
 eadem custodia uniuersos circumdedit adligatique sunt etiam qui

1 huc se *Haupt*: hoc te 2 nimium (*corr., fuit minus*) 4 captante (e *in i*
corr.) conquirenti ⁱ *deteriores*: conquirenti a 6 apud 7 quicquid

10 erraretur *Körh*: oriretur (ori *in ras., pro i olim alia littera fuit*) *cod. cf. de*
brev. vit. 7, 1 ceteri etiamsi uana gloriae imagine teneantur, speciose tamen errant
 conquisita ac cum imaginibus suis descripta sacrorum *Maduig* conquisita et
 cum imaginibus suis descripta sacrorum *E*²: conquisita cū imaginib; suis descripta.
 et sacrorum 12 comparant 13 at in aliquod *E*¹: at adaliquod
 15 possis *E*¹: posses rumpere *Gertz*: abrumpere *E*²: erumpere 19 putare
 leuia *Maduig*: putate uia 20 quam quod cum sciret *Muretus*, quam quod
 sciens *Pincianus*: quam cum sciret 25 catena est et laxa *Curio*: catena est.
 alio4 laxa 26 alligatiq;

adligauerunt, nisi forte tu leuiorem in sinistra catenam putas: alium honores, alium opes uincunt. quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit. quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua. quosdam exilia uno loco tenent, quosdam sacerdotia.
 4 omnis uita seruitium est. adsuescendum est itaque conditioni suae
 et quam minimum de illa querendum et quidquid habet circa se
 commodi, adprendendum. nihil tam acerbum est, in quo non
 aequus animus solacium inueniat. exiguae saepe areae in multos
 usus describentis arte patuerunt et quamuis angustum pedem
 dispositio fecit habitabilem. adhibe rationem difficultatibus: pos-
 sunt et dura molliri et angusta laxari et grauia scite ferentis minus
 5 premere. non sunt praeterea cupiditates in longinqua mittendae,
 sed in uicinum illis egredi permittamus, quoniam includi se ex
 toto non patiuntur. relictis his, quae aut non possunt fieri aut
 difficulter possunt, prope posita speique nostrae adludentia sequa-
 mur, sed sciamus omnia aequae leuia esse, extrinsecus diuersas
 facies habentia, introrsus pariter uana. nec inuideamus altius
 6 stantibus: quae excelsa uidebantur, praerupta sunt. illi rursus,
 quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam
 detrahendo rebus per se superbis et fortunam suam, quam maxime
 poterunt, in planum deferendo. multi quidem sunt, quibus neces-
 sario haerendum sit in fastigio suo, ex quo non possunt nisi
 cadendo descendere: sed hoc ipsum testentur maximum onus
 suum esse, quod aliis graues esse cogantur, nec subleuatos se,
 sed suffixos. iustitia, mansuetudine, humanitate larga et benigna
 25 manu praeparent multa ad secundos casus praesidia, quorum spe
 securius pendeant. nihil tamen aequae nos ab his animi fluctibus
 uindicauerit, quam semper aliquem incrementis terminum figere,
 nec fortunae arbitrium desinendi dare: [sed] ipsos multo quidem

1 alligauerunt 3 premit capud^t (d in t corr.) 4 exilla (*altera* l corr. in i)

5 conditionis (s del.) 6 quicqd 7 adprendū^{den} in quo *uulgo*: in qua
 12 inlonginqua *cod.* in longinquum *uulgo* 13 illis (i *altera correctae*)

includi se *Koch secundum Senecae consuetudinem*: includi 14 isq;^{h, quae}
 18 prerupta rursus *deteriores*: aursus (ur in uer corr.) 19 posuit *dete-*
riores: pfuit 22 herendū 25 humanitate, larga *Lipsius*: humana. (*lacuna*
quattuor fere litterarum) larga (*in ras.*) 29 sed *induxit Gertz, qui recte*
sententiam ita enarrat, ut citra sit 'antequam fortuna sua sponte desinat',

citra exempla hortentur, consistere: sic et aliquae cupiditates animum acuent, et finitae non in immensum incertumque producent.

XI. Ad imperfectos et mediocres et male sanos hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. huic non timide nec pedetemptim ambulandum est. tanta enim fiducia sui est, ut obuiam fortunae ire non dubitet nec umquam loco illi cessurus sit. nec habet, ubi illam timeat, quia non mancipia tantum possessionesque et dignitatem, sed corpus quoque suum et oculos et manum et quidquid cariorem uitam facit usu, seque ipsum inter precaria numerat uiuitque ut commodatus sibi et repositibus sine tristitia redditurus. nec ideo uilis est sibi, quia scit se suum non esse, sed omnia tam diligenter facit, tam circumspecte, quam religiosus homo sanctusque solet tueri fidei commissa. quandoque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna, sed dicet: gratias ago pro eo, quod possedi habuique. magna quidem res tuas mercede colui, sed quia ita imperas, do, cedo gratus libensque. si quid habere me tui uolueris, etiam nunc seruabo: si aliud placet, ego uero factum signatumque argentum, domum familiamque meam reddo, restituo. adpellauerit natura quae prior nobis credit, et huic dicemus: recipe animum meliorem quam dedisti. non tergiversor nec refugio. paratum habes a uolente, quod non sentienti dedisti: aufer. reuerti unde ueneris quid graue est? male uiuet, quisquis nesciet bene mori. huic itaque primum rei pretium detrahendum est et spiritus inter uilia numerandus. *gladiatores, ut ait Cicero, inuisos habemus, si omni modo uitam impetrare cupiunt; fauemus, si contemptum eius praeseferunt.* idem euenire nobis scias. saepe enim causa moriendi est timide mori. fortuna illa, quae ludos sibi facit, quo, inquit, te reseruem, malum et

exempla *sint ea quae aliis acciderunt* 2 finite inmensū 6 et nec
(et *punctis notatum et deletum*) 8 quicquid 9 facit usu seque *Maduig,*
quem ut in re satis ambigua secutus sum: facturus es; (omnia in rasura) cod.

nummat (*in ras.*) 10 repositibus *uerum esse uix potest; nec pluralis*
tolerabilis est nec obiectum cogitando addere licet. conieci repositenti debitum

13 quandoq; *cod.* quandocumque *uulgo* 14 dicet *deteriores: dicit* 16 ita
Rosiny apud Maduigium: illa do. cedo (*manu diuersa, sed non correctoria*)

17 alit (*t in d corr.*) 18 factum *olim corr.: facit (in ras.)* 19 appel-
lauerit prior (*or corr., fortasse ex us*) 24 inter uilia *Lipsius: inseruitia*

25 impetrare 28 inquit

trepidum animal? eo magis conuulneraberis et confodieris, quia nescis praebere iugulum: at tu et uiues diutius et morieris expectitius, qui ferrum non subducta ceruice nec manibus oppositis, sed animose recipis. qui mortem timebit, nihil unquam pro homine uiuo faciet. at qui sciet hoc sibi cum conciperetur statim condictum, uiuet ad formulam et simul illud quoque eodem animi robore praestabit, ne quid ex iis, quae eueniunt, subitum sit. quidquid enim fieri potest, quasi futurum sit, prospiciendo malorum omnium impetus molliet, qui ad praeparatos expectantesque nihil adferunt noui: securis et beata tantum spectantibus graues ueniunt. morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. sciebam, in quam tumultuosum me contubernium natura clusisset. totiens in uicinia mea conclamatum est. totiens praeter limen immaturas exequias fax cereusque praecessit. saepe a latere ruentis aedificii fragor sonuit. multos ex iis, quos forum, curia, sermo mecum contraxerat, nox abstulit et [iunctas] sodalium manus copulatas interscidit: mirer ad me aliquando pericula accessisse, quae circa me semper errauerint? magna pars hominum est, quae nauigatura de tempestate non cogitat. numquam me in bona sententia mali pudebit auctoris. Publilius, tragicis comicisque uehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias et uerba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantum sipario fortiora, et hoc ait:

cuius potest accidere quod cuiquam potest.

hoc si quis in medullas demiserit et omnia aliena mala, quorum ingens cotidie copia est, sic adspexerit, tamquam liberum illis et ad se iter sit, multo ante se armabit quam petatur. sero animus ad periculorum patientiam post pericula instruitur. non putauit

1 conuulneraberis 5 uiuo *Neap.*: uilio qui sciet *Neap.*: qsciat
 8 quicquid fieri *uulgo*: si fieri 9 impetus preparatos 10 *pro*
 spectantibus *malim* sperantibus 11 morbus enim *deteriores*: morb; est
 14 immaturas precessit 16 nox *sine additamento pro morte si dixit*
Seneca, secutus est Vergilii exemplum Aen. 6, 827 concordēs animae nunc et
 dum nocte premuntur iunctas *induxit Hertz* sodalium *cod.*, non ad
 sodalium 17 copuatas *cod.* copiates *Madvig* me* (*parua ras.*)
 19 in bona sententia *Gertz*: in bona 20 Publilius *Haupt*: publius
 22 reliquit¹ cothurno 26 aspexerit

hoc futurum, et, umquam tu hoc euenturum credidisses? quare autem non? quae sunt diuitiae, quas non egestas et fames et mendicitas a tergo sequatur? quae dignitas, cuius non praetextam et augurale et lora patricia sordes comitentur et exportatio, notae
 5 et mille maculae et extrema contemptio? quod regnum est, cui non parata sit ruina et proculcatio et dominus et carnifex? nec magnis ista interuallis diuisa, sed horae momentum interest inter solium et aliena genua. scito ergo omnem condicionem uersabilem
 10 esse et quidquid in ullum incurrit, posse in te quoque incurrere. locuples es: numquid diuitior Pompeio? cui cum Gaius, uetus cognatus, hospes nouos, aperuisset Caesaris domum, ut suam cluderet, defuit panis, aqua. cum tot flumina possideret in suo orientia, in suo cadentia, mendicauit stillicidia. fame ac siti perit in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat.
 15 honoribus summis functus es: numquid aut tam magnis aut tam insperatis aut tam uniuersis quam Scianus? quo die illum senatus deduxerat, populus in frusta diuisit. in quem, quidquid congeri poterat, di hominesque contulerant, ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. rex es: non ad Croesum te mittam, qui rogam
 20 suum et incendi uiuus et extingui uidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suae superstes. non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum, quam timuerat, spectauit. Ptolemaeum Africae regem, Armeniae Mithridaten inter Gaianas custodias uidi-
 25 mus: alter in exilium missus est, alter ut meliore fide mitteretur, optabat. in tanta rerum sursum ac deorsum euntium uersatione si non quidquid fieri potest, pro futuro habes, das in te uires rebus aduersis, quas infregit, quisquis prior uidit.

XII. Proximum ab his erit, ne aut in superuacuis aut ex
 30 superuacuo laboremus, id est, ne quae aut non possumus consequi, concupiscamus, aut adepti uanitatem cupiditatum nostrarum sero

3 pretextā et augurale *cod.*, praetextam auguralem *Maduig* 4 exportatio *cod.*,
 exprobratio *Maduig* 5 millē 9 quicqd 14 cognati *deteriores*: cognata

16 au^t tā uniuersis (uniuersis *in ras.*) 17 infrusta (*in margine m. 4 c.*
 frustra) quicqd 18 hominesque *deteriores*: homines quo 19 crēsum

20 incendi uiuus *Pincianus*: escendit iuss; tantum, sed etiam *uulgo*:
 tantū etiā *cod.* 21 supstis quē. p. R. 22ptolomeū 25 euntū *

26 quicqd

post multum sudorem intellegemus. id est, ne aut labor [inritus] sit sine effectu aut effectus labore indignus. fere enim ex his
 2 tristitia sequitur, si aut non successit aut successus pudet. circumcidenda concursatio, qualis est magnae parti hominum domos et theatra et fora pererrantium. alienis se negotiis offerunt, semper
 3 aliquid agentibus similes. horum si aliquem exeuntem e domo interrogaueris: quo tu? quid cogitas? respondebit tibi: non me
 4 hercules scio: sed aliquos uidebo, aliquid agam. sine proposito uagantur quaerentes negotia nec quae destinauerunt agunt, sed in quae incucurrerunt. inconsultus illis uanusque cursus est,
 5 qualis formicis per arbusta repentibus, quae in summum cacumen et inde in imum inanes aguntur: his plerique similem uitam agunt,
 6 quorum non inmerito quis inquietam inertiam dixerit. quorundam quasi ad incendium currentium misereberis: usque eo impellunt obuios et se aliosque praecipitant, cum interim cucurrerunt aut salutaturi aliquem non resalutaturum aut funus ignoti hominis persecuturi, aut *ad* iudicium saepe litigantis aut ad sponsalia saepe nubentis, et lecticam adsectati quibusdam locis etiam tulerunt. dein domum cum superuacua redeuntes lassitudine iurant nescire se ipsos, quare exierint, ubi fuerint, postero die erraturi per eadem
 7 illa uestigia. omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. non industria inquietos, sed insanos falsae rerum imagines agitant. nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur: proritat illos alicuius
 8 rei species, cuius uanitatem capta mens non coarguit. eodem modo unumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt,
 9

1 sudorem intellegemus *Gertz*: pudorem intellegamus inritus *induxit Maduig*;

2 sine effectu *quod Gertz tollere malebat necessarium est propter sequens* effectus 9 querentes nec quae *deteriores*: neq; 10 incucurrerunt *cod.*,
item Haase, incurrerunt *uulgo* 12 et inde *cod.* deinde *uulgo* 13 inertiam

Taruis.: in^meritam 14 misereberis *cod. et ueteres editiones* misereris *Bip.*,
Fickert, Haase cum sententiae damno 17 aut ad iudicium *unus deteriorum*: aut
 iudicium 19 dein *cod.* deinde *uulgo* redeuntis nescire se ipsos *Nutzhorn*

apud Maduigium: nescis se ipsos *cod.* nescisse se ipsos *uulgo* 20 exierent
 ubi (*in ras.*) 22 inquietos, sed insanos *E*¹ inquietos et insanos *Maduig*

inquietos, ut insanos *Gertz*: inqetos, et insanos *cod.* In *Erasmii scriptura acquiescere licet, modo teneamus, eosdem homines uocibus* inquietos et insanos *significari*; quae utriusque uocis ad eosdem relatio sane etiam magis cluceret, si particula sed *abesset* 24 uanitatem *E*²: uanitate

inanes et leues causae per urbem circumducunt nihilque habentem, in quod laboret, lux orta expellit, et cum multorum frustra liminibus inlisis nomenclatores persalutauit, a multis exclusus neminem ex omnibus difficilius domi quam se conuenit. ex hoc malo
 5 dependet illud taeterrimum uitium, auscultatio et publicorum secretorumque inquisitio et multarum rerum scientia, quae nec tuto narrantur nec tuto audiuntur.

XIII. Hoc secutum puto Democritum ita praecepisse: *qui*
tranquille uolet uiuere, nec priuatim agat multa nec publice, ad
 10 superuacua scilicet referentem. nam si necessaria sunt, et priuatim et publice non tantum multa, sed innumerabilia agenda sunt: ubi uero nullum officium sollemne nos citat, inhibendae actiones. nam
 2 qui multa agit, saepe fortunae potestatem sui facit, quam tutissimum est raro experiri, ceterum semper de illa cogitare et nihil
 15 sibi de fide eius promittere. navigabo, nisi si quid inciderit. et, praetor fiam, nisi si quid obstiterit. et, negotiatio mihi respondebit, nisi si quid interuenerit. hoc est quare sapienti nihil
 3 contra opinionem dicamus accidere. non illum casibus hominum excerpimus, sed erroribus, nec illi omnia ut uoluit cedunt, sed ut
 20 cogitauit. inprimis autem cogitauit aliquid posse propositis suis resistere. necesse est autem leuius ad animum peruenire destitutae cupiditatis dolorem, cui successum non utique promiseris.

XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis
 1 rebus indulgeamus, transeamusque in ea, in quae nos casus deduxerit,
 25 nec mutationem aut consilii aut status pertimescamus, dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti uitium, non excipiat. nam et pertinacia necesse est anxia et misera sit, cui fortuna saepe aliquid extorquet, et leuitas multo grauior nusquam se continens. utrumque infestum est tranquillitati, et nihil mutare posse et nihil pati.
 30 utique animus ab omnibus externis in se reuocandus est: sibi
 2 confidat, se gaudeat, sua suspiciat, recedat, quantum potest, ab alienis et se sibi adplicet, damna non sentiat, etiam aduersa benigne

5 teterrimū 8 praecepisse *Koch*: cepisse *cod.* coepisse *uulgo Conf. de ira*
 3, 6, 3 proderit nobis illud Democriti salutare praeceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque priuatim neque publice multa aut maiora uiribus nostris egerimus

9 tranquilly 13 fortunae *deteriores*: fortuna 16 praetoriam 20 aliquid
cod. cum ueteribus editionibus, aliud Fickert et Haase praua sententia

25 mutationem *Madwig*: mutatione 32 applicet (*prior p corr.*)

3 interpretetur. nuntiatio naufragio Zenon noster, cum omnia sua
 audiret submersa, iubet, inquit, me fortuna expeditius philo-
 sophari. minabatur Theodoro philosopho tyrannus mortem et
 quidem insepultam: habes, inquit, cur tibi placeas. hemina
 sanguinis in tua potestate est: nam quod ad sepulturam pertinet,
 5 o te ineptum, si putas mea interesse, supra terram an infra
 4 putrescam. Kanus Iulius, uir inprimis magnus, cuius admirationi
 ne hoc quidem obstat, quod nostro saeculo natus est, cum Gaius
 diu altercatus, postquam abeunti Phalaris ille dixit: *ne forte inepta*
spe tibi blandiaris, duci te iussi: gratias, inquit, ago, optime 10
 5 *princeps.* quid senserit dubito. multa enim mihi occurrunt:
 contumeliosus esse uoluit et ostendere, quanta crudelitas esset, in
 qua mors beneficium erat? an exprobrauit illi cotidianam demen-
 tiam? agebant enim gratias et quorum liberi occisi et quorum
 bona ablata erant. an tamquam libertatem libenter accepit? quid- 15
 6 quid est, magno animo respondit. dicet aliquis: potuit post hoc
 iubere illum Gaius uiuere. non timuit hoc Kanus. nota erat
 Gai in talibus imperiis fides. credisne illum decem medios usque
 ad supplicium dies sine ulla sollicitudine exegisse? uerisimile non
 est, quae uir ille dixerit, quae fecerit, quam in tranquillo fuerit. 20
 7 ludebat latrunculis, cum centurio agmen periturorum trahens illum
 quoque excitari iubet. uocatus numerauit calculos et sodali suo,
uide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te uicisse. tum
 aduens centurioni, *testis, inquit, eris uno me antecedere.* Iussit
 8 tu Kanum illa tabula putas? inludit. tristes erant amici talem 25
 amissuri uirum: *quid maesti, inquit, estis? uos quaeritis an in-*
mortales animae sint: ego iam sciam. nec desiit ueritatem in
 9 ipso fine scrutari et ex morte sua quaestionem habere. prosequen-
 batur illum philosophus suus nec iam procul erat tumulus, in quo
 Caesari deo nostro fiebat cotidianum sacrum. is, *quid, inquit,* 30
Kane, nunc cogitas? aut quae tibi mens est? obseruare, inquit
 Kanus, *proposui illo uelocissimo momento an sensurus sit animus*

3 tyrannus 4 inqt (qt *in ras.*) 5 ptinet* (*parua ras.*) 10 inqt (qt *in ras.*)
 15 qeqd 18 gatii (*altera i a corr. addita*) 22 iubet *Muretus*: iuberet
 23 inqt (t *corr.*) 24 annuens 25 canū illusit 26 inqt (t
corr.) 28 questionē 29 tumulus *uulgo*: tumult; 30 cesari
 31 cane inqt (t *corr. in d*) 32 canus sensurus *deteriores*: sensus

exire se. promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos et indicaturum, quis esset animorum status. ecce in media tempestate 10 tranquillitas. ecce animus aeternitate dignus, qui fatum suum in argumentum ueri uocat, qui in ultimo illo gradu positus exeuntem 5 animam percunctatur nec usque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit: nemo diutius philosophatus est. non raptim relinquetur magnus uir et cum cura dicendus: dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Gaianae cladis magna portio!

XV. Sed nihil prodest priuatae tristitiae causas abiecisse. 1 occupat enim nonnumquam odium generis humani. cum cogitaueris, quam sit rara simplicitas et quam ignota innocentia et uix umquam, nisi cum expedit, fides, et occurrerit tot scelerum felicitum turba et libidinis luca damnaque pariter inuisa et ambitio 15 usque eo iam se suis non continens terminis, ut per turpitudinem splendeat: agitur animus in noctem et uelut euersis uirtutibus, quas nec sperare licet nec habere prodest, tenebrae oboriuntur. in hoc itaque flectendi sumus, ut omnia uolgi uitia non inuisa 2 nobis, sed ridicula uideantur et Democritum potius imitemur quam 20 Heraclitum. hic enim, quotiens in publicum processerat, flebat, ille ridebat. huic omnia, quae agimus, miseriae, illi ineptiae uidebantur: elcuanda ergo omnia et facili animo ferenda. humanius est deridere uitam quam deplorare. adice quod de humano quo- 3 que genere melius meretur qui ridet illud, quam qui luget: ille 25 ei spei bonae aliquid relinquit, hic autem stulte deflet, quae corrigi posse desperat. et uniuersa contemplatus maioris animi est, qui risum non tenet quam qui lacrimas, quando lenissimum adfectum animi mouet et nihil magnum, nihil serium, ne miserum quidem ex tanto paratu putat. singula propter quae lacti ac tristes sumus, 4 30 sibi quisque proponat et sciet uerum esse quod Bion dixit: omnia

2 ἀνοήτῳ *cod.* animarum *uulgo* 6 philosophatus est *Maduig*: philosophatus sed
 8 caput (t *corr.*) gaia ne ^cgladis 13 ut haberemus quae *intellegi possent*, uerba et occurrit tot scelerum felicitum turba, quae in codice post generis humani (11) inueniuntur, post fides *posui*, ita ut occurrit in occurrit mutarem; *Gertz* uerba cum cogitaueris (11) delere *maluit* 17 tenebrae
 18 uulgi 24 illud (d *ex t corr.*) 25 ei *Gertz*: et relinqd^t
 27 lenissimum *Gertz*: leuissimū 28 serium *Maduig*: se uerū

hominum negotia simillima initiis esse nec uitam illorum magis
 5 sanctam aut seueram esse quam conceptum. [nihilò natus] sed
 satius est publicos mores et humana uitia placide accipere nec in
 risum nec in lacrimas excidentem. nam alienis malis torqueri
 aeterna miseria est, alienis delectari malis uoluptas inhumana: 5
 sicut illa inutilis humanitas flere, quia aliquis filium efferat, et
 6 frontem suam fingere. in suis quoque malis ita gerere se oportet,
 ut dolori tantum des, quantum poscit ratio, non quantum con-
 suetudo. plerique enim lacrimas fundunt, ut ostendant, et totiens
 siccos oculos habent, quotiens spectator defuit, turpe iudicantes 10
 non flere, cum omnes faciant. adeo penitus hoc se malum fixit,
 ex aliena opinione pendere, ut in simulationem etiam res simpli-
 cissima, dolor, ueniat.

1 XVI. Sequetur pars, quae solet non inmerito contristare et
 in sollicitudinem adducere. ubi bonorum exitus mali sunt, ubi 15
 Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exilio uiuere, Pompeius
 et Cicero clientibus suis praebere ceruicem, Cato ille, uirtutum
 uiua imago, incumbens gladio simul de se ac de republica palam
 facere, necesse est torqueri tam iniqua praemia fortunam persoluere:
 et quid sibi quisque boni speret, cum uideat pessima optimos 20
 2 pati? quid ergo est? uide quomodo quisque illorum tulerit, et
 si fortes fuerunt, ipsorum illos animo desidera. si muliebriter et
 ignaue perierunt, nihil periit. aut digni sunt, quorum uirtus tibi
 placeat, aut indigni, quorum desideretur ignaui. quid enim est
 turpius quam si maximi uiri timidos fortiter moriendo faciunt? 25
 3 laudemus totiens dignum laudibus et dicamus: tanto fortior, tanto
 felicior! omnes effugisti casus, liuorem, morbum. existi ex custodia.
 non tu dignus mala fortuna dis uisus es, sed indignus, in quem

1 simillima *cod.* similia *uulgo* 2 nichilo nat; *cod.* inclusi haec uerba cum
Fickerto et Maduigio, quamuis dubitanter; erat cum conicerem nihilò minus
 satius est 6 filiū *cod.*, non filiam 7 itagerere (*in marg. m. rec.* ita agere

se oportet) 8 poscit ratio *Muretus*: poscit 11 fixit 15 sollicitudinē
 ubi *cod.* ut *uulgo; codicis lectione ex parte corriguntur quae Maduig*
disputauit, sed totius enuntiatì rationem recte perspexit 18 re. P.

20 boni *Koch*: nunc *cod.* sed nec temporis significatio in hunc locum cadit
 et aegre desideramus quod uoci pessima opponatur 22 animo cum *codice*
Maduig: animos *uulgo* 23 periit *uulgo*: perit 27 omnes *Gertz*: homines
 casus *deteriores*: cassus 28 essed (*d corr. in t*)

iam aliquid fortuna posset. subducentibus uero se et in ipsa morte ad uitam respectantibus manus iniciendae sunt. neminem flebo laetum, 4 neminem flentem: ille lacrimas meas ipse apstersit, hic suis lacrimis effecit, ne ullis dignus sit. ego Herculem fleam, quod uiuus uritur, aut 5 Regulum, quod tot clauis configitur, aut Catonem, quod uulnera iterat sua? omnes isti leui temporis inpensa inuenerunt, quomodo aeterni fierent, et ad immortalitatem moriendo uenerunt.

XVII. Est et illa sollicitudinum non mediocris materia, si te 1 anxie componas nec ullis simpliciter ostendas, qualis multorum 10 uita est, ficta, ostentationi parata. torquet enim adsidua obseruatio sui et deprendi aliter ac solet, metuit, nec umquam cura soluimur, ubi totiens nos aestimari putamus, quotiens adspici. nam et multa 15 incidunt, quae inuitos denudent, et, ut bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda uita aut segura est semper sub persona uiuentium. at illa quantum habet uoluptatis sincera et per se 2 ornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis? subit tamen et haec uita contemptus periculum, si omnia omnibus patent. sunt enim qui fastidiant, quidquid propius adierunt. sed nec uirtuti 20 periculum est, ne admota oculis reuilescat, et satius est simplicitate contemni quam perpetua simulatione torqueri. modum tamen rei adhibeamus: multum interest, simpliciter uiuas an negligenter. multum et in se recedendum est: conuersatio enim dissimilium 3 bene composita disturbat et renouat adfectus et quidquid inbecillum in animo nec percuratum est, exulcerat. miscenda tamen ista et 25 alternanda sunt, solitudo et frequentia: illa nobis faciet hominum desiderium, haec nostri, et erit altera alterius remedium. odium turbae sanabit solitudo, taedium solitudinis turba. nec in eadem 4 intentione aequaliter retinenda mens est, sed ad iocos deuocanda.

3 apstersit (p corr. in b) 4 neullis uritur (in marg. m. 2 aut regulū
 qd tot clauis cōfigū. addidit non eadem manus, ut uideatur, transfigitur; itaque
 tenui configitur) 5 uulnera 6 iterat sua Gertz post Haasium, qui sua
 iterat scripsit: sua cod. (in marg. m. rec. fortiter tulit) omnis inpensa
 7 uenerunt (in marg. m. rec. alii uenirent) 9 anxie (in marg. m. rec. si nō
 anxie) componas ullis 10 assidua (prior s corr.) 12 aspici
 16 ornata E²: inornata obtendens E²: obcdiens 18 qcqd
 adierunt E²: audierunt 21 negligenter 22 recedendum deteriores: reci-
 dendū dissimiliū 23 coposita qcqd 25 sunt deteriores: sint
 26 altera unus deteriorum: alteri

cum puerulis Socrates ludere non erubescibat, et Cato uino laxabat
 animum curis publicis fatigatum, et Scipio triumphale illud ac
 militare corpus mouit ad numeros, non molliter se infringens, ut
 nunc mos est etiam incesso ipso ultra muliebrem mollitiam fluenti-
 bus, sed ut antiqui illi uiri solebant inter lusum ac festa tempora
 uirilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiamsi ab
 hostibus suis spectarentur. danda est animis remissio: meliores
 acrioresque requieti surgent. ut fertilibus agris non est imperandum,
 cito enim illos exhauriet numquam intermissa fecunditas, ita animo-
 rum inpetus adsiduus labor franget. uires recipient paulum resoluti
 et remissi. nascitur ex adsiduitate laborum animorum hebetatio
 quaedam et languor. nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet,
 nisi naturalem quandam uoluptatem haberet lusus iocusque. quorum
 frequens usus omne animis pondus omnemque uim eripiet: nam
 et somnus refectioni necessarius est: hunc tamen semper si per
 diem noctemque continues, mors erit. multum interest, remittas
 aliquid, an soluas. legum conditores festos instituerunt dies; ut
 ad hilaritatem homines publice cogerebantur, tamquam necessarium
 laboribus interponentes temperamentum. et magni, ut dixi, uiri
 quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant, quidam nullum
 non diem inter otium et curas diuidebant. qualem Pollionem
 Asinium [oratorem magnum] meminimus, quem nulla res ultra
 decumam detinuit. ne epistulas quidem post eam horam legebat,
 ne quid nouae curae nasceretur, sed totius diei lassitudinem duabus
 illis horis ponebat. quidam medio die interiunxerunt et in post-
 meridianas horas aliquid leuioris operae distulerunt. maiores quo-
 que nostri nouam relationem post horam decumam in senatu fieri
 uetabant. miles uigilias diuidit et nox inuicis est ab expeditione
 redeuntium. indulgendum est animo dandumque subinde otium,
 quod alimenti ac uirium loco sit. et in ambulationibus apertis
 uagandum, ut caelo libero et multo spiritu augeat attollatque se
 animus. aliquando uectatio iterque et mutata regio uigorem dabunt
 conuictusque et liberalior potio. nonnumquam et usque ad ebrie-

3 mouit *E*¹: mouet 8 requieti* 10 impetus 11 remissi *E*¹: emissi
 exassiduitate (*in marg., m. 2 ut uidetur, labo*2) hebetatio 15 si
 per diem *Neap.*: si diem 22 asiniū (*praeter as in ras.*) oratorem
 magnum *uncis inclusit Haase* meminimus (*in ras.*) 23 detinuit *Gertz*:
 retinuit 30 alimenti* (*ras. cum parua lacuna*)

tatem ueniendum, non ut mergat nos, sed ut deprimat. eluit enim curas et ab imo animum mouet et ut morbis quibusdam ita tristitiae medetur. Liberque non ob licentiam linguae dictus est inuentor uini, sed quia liberat seruitio curarum animum et adserit uegetat-
 5 que et audaciorem in omnes conatus facit. sed ut libertatis ita
 uini salubris moderatio est. Solonem Arcesilaumque indulsisse uino credunt. Catoni ebrietas obiecta est. facilius efficiet, quis-
 quis obiecit ei, crimen honestum quam turpem Catonem. sed
 nec saepe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat,
 10 et aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus
 tristisque sobrietas remouenda paulisper. nam siue Graeco poetae
 credimus: aliquando et insanire iucundum est, siue Platoni:
 frustra poeticas fores compos sui pepulit, siue Aristoteli: nullum
 magnum ingenium sine mixtura dementiae fuit. non potest grande
 15 aliquid et super ceteros loqui nisi mota mens. cum uolgaria et
 solita contempsit instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum
 aliquid cecinit grandius ore mortali. non potest sublime quicquam
 et in arduo positum contingere, quamdiu apud se est: desciscat
 oportet a solito et efferatur et mordeat frenos et rectorem rapiat
 21 suum eoque ferat, quo per se timuisset escendere.

Habes, Serene carissime, quae possint tranquillitatem tueri, 12
 quae restituere, quae subreptibus uitis resistent: illud tamen
 scito, nihil horum satis esse ualidum rem inbecillam seruantibus,
 nisi intenta et adsidua cura circumit animum labentem.

5 in omnis libertatis *uulgo*: libertas 7 efficiet quisquis obiecit ei *Koch*:
 effici et (*in margine m. 2* usque obiecit et) 10 aliquando *do* tamen (*m. corr.*
delenit ~ et addidit *ndo in fine uersus; eadem do in dotamen punctis notauit*)
 libertatem que 13 compos 16 instinctuque *deteriores*: instinctusq;
 17 grandius ore (*praeter gran in ras.*) 18 apud (*t in d corr.*)
 20 quo *deteriores*: quod 21 karissime

L. ANNAEI SENECAE
DIALOGORVM LIBER X.

AD PAVLINVM
DE BREVITATE VITAE.

1 I. Maior pars mortalium, Pauline, de naturae malignitate
conqueritur, quod in exiguum aevi gignimur, quod haec tam
uelociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrunt, adeo
ut exceptis admodum paucis ceteros in ipso uitae adparatu uita
destituat. nec huic publico, ut opinantur, malo turba tantum et 5
inprudens uolgens ingemuit. clarorum quoque uirorum hic adfectus
querellas euocauit: inde illa maximi medicorum exclamatio est:
2 uitam breuem esse, longam artem. inde Aristotelis cum rerum
natura exigentis minime conueniens sapienti uiro lis: aetatis illam
animalibus tantum indulsisse, ut quina aut dena secula educerent: 10
homini in tam multa ac magna genito tanto citeriorem terminum
3 stare. non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus.
satis longa uita et in maximarum rerum consummationem: large
data est, si tota bene conlocaretur. sed ubi per luxum ac ne-
glegentiam diffluit, ubi nullae bonae rei impenditur, ultima demum 15
necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus.
4 ita est, non accipimus breuem uitam, sed facimus, nec inopes eius,
sed prodigi sumus. sicut amplae et regiae opes ubi ad malum
dominum peruenerunt, momento dissipantur, at quamuis modicae

3 decurrunt *Gertz*: decurrant 4 ceteros apparatus 6 imprudens *Neap.*:
impudens uolgens (o uidetur in u correctae esse) affectusque relas (l in
ras.) 8 breuem Aristotelis *Fickert*: aristoteles 9 exigenti (s deleta)
minime (e in *ras.*) aetatis illam *Gertz*, aetatis eam *Maduig*: ē. at isti iam
10 indulsisse (in *margin. m. rec. addidit* dicunt) 12^h abem;
perdimus *E*¹: pdidimus 13 post consummationem quae nulla erat addidit
interpunctionem Gertz 17 facimus *Gertz*: fecim;

si bono custodi traditae sunt, usu crescunt: ita aetas nostra bene disponenti multum patet.

II. Quid de rerum natura querimus? illa se benigne gessit. 1 uita, si uti scias, longa est. alium insatiabilis tenet auaritia, alium
5 in superuacuis laboribus operosa sedulitas. alius uino madet. alius inertia torpet. alium defatigat ex alienis iudiciis suspensa semper ambitio. alium mercandi praecepta cupiditas circa omnes terras, omnia maria spe lucri ducit. quosdam torquet cupido militiae numquam non aut alienis periculis intentos aut suis anxios. sunt
10 quos ingratus superiorum cultus uoluntaria seruitute consumat. multos aut adfectatio alienae fortunae aut suae querella detinuit. 2 plerosque nihil certum sequentis uaga et inconstans et sibi displicens leuitas per noua consilia iactauit. quibusdam nihil, quo cursum dirigant, placet, sed marcentis oscitantisque fata depren-
15 dunt, adeo ut quod apud maximum poetarum more oraculi dictum est, uerum esse non dubitem:

exigua pars est uitae quam nos uiuimus.

ceterum quidem omne spatium non uita, sed tempus est. urgent et 3 circumstant uitia undique nec resurgere aut in dispectum ueri
20 adtollere oculos sinunt, sed demersos et in cupiditatem infixos premunt. numquam illis recurrere ad se licet. si quando aliqua fortuito quies contigit, uelut profundum mare, in quo post uentum quoque uolutatio est, fluctuantur nec unquam illis a cupiditatibus suis otium stat. de istis me putas disserere, quorum in confesso 4
25 mala sunt? adspice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis suis offocantur. quam multis diuitiae graues sunt? quam mul-

1 uisu (<i>in marg. m. 4 c. usu</i>)	4 sed alium <i>Gertz sine idonea ratione</i>
9 nunquā	11 affectatio fortunae <i>deteriores</i> : formę querella
<i>Maduig</i> : qua	12 plerosq; * sequentis * 14 cursum ^d set marcentis ⁿ
15 apud (<i>t corr.</i>)	17 uita * (<i>parua ras.</i>) quam nos uiuimus
<i>Pincianus et E¹</i> : qua uiuimus	18 urgent et <i>Maduig</i> : urgentes 19 in dispectum <i>olim corr.</i> : indespectū
<i>qui scripsit tamen</i> mersos (demersos <i>Maduig</i>): et emersos	20 attollere sed demersos <i>Pincianus</i> , 22 uelut profundum mare <i>Gertz</i> : uelut profundo mari
	23 fluctuantur <i>deteriores</i> : fluctuantur cupiditatibus suis <i>deteriores</i> : cupiditatibus nis 24 stat <i>Maduig</i> : ista (<i>nota adposita</i>)
25 aspice	ad (<i>d ea t corr.</i>) concurritur <i>deteriores</i> : cōcurrūt (<i>in ras.</i>)
26 offocantur	<i>Georges</i> , suffocantur <i>Gruterus</i> : effocantur (<i>in marg. man. 3</i> xffocantur)

torum eloquentia cotidiano ostentandi ingenii studio sanguinem educit? quam multi continuis uoluptatibus pallent? quam multis nihil liberi relinquit circumfusis clientium populus? omnis denique istos ab infimis usque ad summos pererra: hic aduocat, hic adest. ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat nemo se sibi uindicat. alius ⁵ in alium consumitur. interroga de istis, quorum nomina ediscuntur: his illos dignosci uidebis notis: ille illius cultor est, hic illius. suus ⁵ nemo est. deinde dementissima quorundam indignatio est. queruntur de superiorum fastidio, quod ipsis adire uolentibus non uacauerint: audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse ¹⁰ numquam uacat? ille tamen te, quisquis est, insolenti quidem uultu, sed aliquando respexit. ille aures suas ad tua uerba demisit. ille te ad latus suum recepit: tu non inspicere te umquam, non audire dignatus es. non est itaque, quod ista officia cuiquam ⁵ inputes, quoniam quidem, cum illa faceres, non esse cum alio ¹⁵ uolebas, sed tecum esse non poteras.

III. Omnia licet, quae umquam ingenia fulserunt, in hoc unum consentiant, numquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur: praedia sua occupari a nullo patiuntur et, si exigua contentio est de modo finium, ad lapides et arma dis- ²⁰ currunt: in uitam suam incedere alios sinunt, immo uero ipsi etiam possessores eius futuros inducunt. nemo inuenitur, qui pecuniam suam diuidere uelit: uitam unusquisque quam multis distribuit? adstricti sunt in continendo patrimonio: simul ad iacturam temporis uentum est, profusissimi in eo, cuius unius ho- ²⁵ nesta auaritia est. libet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem: peruenisse te ad ultimum *terminum* aetatis humanae uidemus. centesimus tibi uel supra premitur annus: agedum, ad

1 eloquentia * cotidiano * studio *Lipsius*: spatio 4 pererra *olim corr.*:
 perrat. 5 alius *deteriores*: alius (*t in d corr.*) 6 consumitur *cod., item*
Neap. consumimur *Fickert et Haase ut ex codice cum Mureto* 7 dinosci
 11 nunquā 12 uultu 14 cuiquam *uulgo*: quā 15 imputes
 cū alio (*in ras.*) *cod., item Gronouius*; cum aliquo *uulgo* 17 unquā
 in hoc * 18 nunquā ^humana 19 praedia 21 incedere (*ante*
^s
 d *aliquid erasum*) 24 adstricti 26 comprehendere 27 ad ultimum ter-
 minum aetatis *Koch (conf. de otio 5, 7 licet . . . usque in ultimum aetatis humanae*
 terminum procedat): ad ultimum aetatis

computationem aetatem tuam reuoca. dic, quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, quantum rex, quantum cliens abstulerit, quantum lis uxoriam, quantum seruorum coercitio, quantum officiosa per urbem discursatio. adice morbos, quos manu fecimus. 5 adice quod sine usu iacuit: uidebis te pauciores annos habere quam numeras. repete memoria tecum, quando certus consilii 3 fueris, quotus quisque dies ut destinaueras recesserit, quando tibi usus tui fuerit, quando in statu suo uoltus, quando animus intrepidus, quid tibi in tam longo aeuo facti operis sit, quam multi 10 uitam tuam diripuerint te non sentiente, quid perderes, quantum uanus dolor, stulta laetitia, auida cupiditas, blanda conuersatio abstulerit, quam exiguum tibi de tuo relictum sit: intelleges te immaturum mori. quid ergo est in causa? tamquam semper 4 uicturi uiuitis. numquam uobis fragilitas uestra succurrit. non 15 obseruatis, quantum iam temporis transierit. uelut ex pleno et abundantiam inpenditis, cum interim fortasse ille ipse qui alicui uel homini uel rei donatur dies ultimus sit. omnia tamquam mortales tinetis, omnia tamquam immortales concupiscitis. audies pleros- 5 que dicentes: a quinquagesimo anno in otium secedam. sexagesimus me annus ab officiis dimittet. et quem tandem longioris 20 uitae praedem accipis? quis ista sicut disponis ire patietur? non pudet te reliquias uitae tibi reseruare et id solum tempus bonae menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? quam serum est tunc uiuere incipere, cum desinendum est? quae tam stulta 25 mortalitatis obliuio in quinquagesimum et sexagesimum annum differre sana consilia et inde uelle uitam inchoare, quo pauci perduxerunt?

IV. Potentissimis et in altum sublatis hominibus excidere 1 uoces uidebis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis

1 computationem 5 adice quod *Muretus*, adice et quod *Huase*: adice quod et (et *semideletum*) *cod.* *Erat cum conicerem* quod otiosum et sine usu iacuit *conl.* 7, 5 nihil inde incultum otiosumque iacuit te pauciores *deteriores*: et

pauciores 7 quotus 10 diripuerint* (*aliquid erasum, fortasse 7*)

12 exiguum^{tibi} detuo 13 mo * ri (*ante r aliquid erasum*) 16 inpenditis *Koch*: pditis 18 immortales concupiscitis *uulgo*: concupiscetis. 20 abofficii^s (*extrema i corr.*) 24 desinendum est. (*supra . aliquid erasum*)

praefert. cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere. nam ut nihil extra lacessat aut quatiat, in se ipsa
 2 fortuna ruit. diuus Augustus, cui di plura quam ulli praestiterant, non desiit quietem sibi precari et uacationem a republica petere. omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, ut speraret otium. 5
 hoc labores suos, etiamsi falso, dulci tamen oblectabat solacio, 3
 aliquando se uicturum sibi in quadam ad senatum missa epistula, cum requiem suam non uacua fore dignitatis nec a priore gloria discrepantem pollicitus esset, haec uerba inueni: *sed ista fieri speciosius quam promitti possunt. me tamen cupido temporis* 10
optatissimi mihi prouexit, ut quoniam rerum laetitia moratur adhuc, praeciperem aliquid uoluptatis ex uerborum dulcedine.
 4 tanta uisa est res otium, ut illam, quia usu non poterat, cogitatione praesumeret. qui omnia uidebat ex se uno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem laetissimus 15
 cogitabat, quo magnitudinem suam exueret expertus erat, quantum illa bona per omnis terras fulgentia sudoris exprimerent, 5
 quantum occultarum sollicitudinum tegerent: cum ciuibus primum, deinde cum collegis, nouissime cum adfinibus coactus armis discernere mari terraque sanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, 20
 Aegyptum, Syriam Asiamque et omnis prope oras bello circumactus Romana caede lassos exercitus ad externa bella conuertit. dum Alpes placat inmixtosque mediae paci et imperio hostes perdomat, dum ultra Rhenum et Euphraten et Danuuium terminos mouet, in ipsa urbe Murenar, Caepionis, Lepidi, Egnati, aliorum 25
 6 in cum mucrones acuebantur. nondum horum effugerat insidias: filia et tot nobiles iuuenes adulterio uelut sacramento adacti iam infractam aetatem territabant. Paulusque et iterum timenda cum Antonio mulier. haec ulcera cum ipsis membris absciderat: alia

1 fastigioso^u 2 in se *deteriores*: inte^r 3 dii ulli *deteriores*: nulli
 praestiterant *Gertz*: praestiterunt 4 desit a. R. P. 5 speraret (t *corr.*,
 in *marg. m.* 2 *addidit* otii. hoc labores) 12 praeciperem *Muretus*: picipere *
 16 quamtu^m 18 quamtu^m 19 affinis; 22 cede. 23 inmixtosq; medeⁱ
 24 dum ultra *deteriores*: du^m ut ultra * (*aliquid erasum, fortasse littera r,*
quae initio sequentis uersus addita est) danubiū (b *ex u corr.*)
 25 Egnati aliorum *Gertz*: egnatio^u 26 acuebantur (*ante t parua ras.*)
 28 Paulusque *Rubenius*: plusq; 29 haec ulcera (*ante u una littera, ut uidetur*
c, deleta)

subnascebantur. uelut graue multo sanguine corpus parte semper aliqua rumpebatur itaque otium optabat. in huius spe et cogitatione labores eius residebant. hoc uotum erat eius, qui uoti compotes facere poterat.

5 V. Marcus Cicero inter Catilinas, Clodios iactatus Pompeios-
que et Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos,
dum fluctuatur cum republica et illam pessum euntem tenet, no-
uissime abductus, nec secundis rebus quietus nec aduersarum
patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine causa,
10 sed sine fine laudatum detestatur? quam flebiles uoces exprimit?
in quadam ad Atticum epistula iam uicto patre Pompeio, adhuc
filio in Hispania fracta arma refovente? *quid agam*, inquit, *hic*
quaeris? *moror in Tusculano meo semiliber.* alia deinceps adicit,
quibus et priorem aetatem conplorat et de praesenti queritur et
15 de futura desperat. semiliberum se dixit Cicero: at me hercules
numquam sapiens in tam humile nomen procedet, numquam se-
miliber erit. integrae semper libertatis et solidae, solutus, et sui
iuris et altior ceteris. quid enim supra eum potest esse, qui
supra fortunam est?

20 VI. Liuius Drusus, uir acer et uehemens, cum leges nouas
et mala Gracchana mouisset, stipatus ingenti totius Italiae coetu,
exitum rerum non peruidens, quas nec agere licebat nec iam
liberum erat semel inchoatas relinquere, execratus inquietam a
primordiis uitam dicitur dixisse: uni sibi ne puero quidem um-
25 quam ferias contigisse. ausus est enim et pupillus adhuc et
praetextatus iudicibus reos commendare et gratiam suam foro
interponere tam efficaciter quidem, ut quaedam iudicia constet ab
illo raptā. quo non erumperet tam immatura ambitio? scires in
malum ingens et priuatum et publicum euasuram tam praecoquem

I parte semper aliqua rumpebatur *Gronouius*: partes semp aliqua (ua *in ras.*)

rūpebant̄ 4 compotes 7 cū. R. P. 11 inquādā^{ad} atticiū 13 queris

semi liber (*prior i in ras.*) 11 queritur 16 procidet *Haase*

18 sup̄ eū (*praeter su in ras.*) 20 acer et (*praeter a in ras.*)

21 gracchana stipatū^s ingenti cētū 22 agere] *erat cum conicerem*

peragere *ad exemplum Linii* 42, 15 peragendum inceptum, *sed uide epp.* 59, 13

et incepta agere perseuerauit 23 inchoatas (cho *in ras.*) 26 praetextatus

29 tam praecoquem *Pincianus*: praecoquem

audaciam. sero itaque querebatur nullas sibi ferias contigisse a puero seditiosus et foro grauis. - disputatur, an ipse sibi manus attulerit. subito enim uolnere per inguen accepto conlapsus est, aliquo dubitante, an mors eius uoluntaria esset. nullo, an tem-
 3 pestiua. superuacuum est commemorare plures, qui cum aliis 5 felicissimi uiderentur, ipsi in se uerum testimonium dixerunt, perosi omnem actum annorum suorum. sed his querellis nec alios mutauerunt nec se ipsos. nam cum uerba eruperunt, adfectus ad
 4 consuetudinem relabuntur. uestra me hercules uita, licet supra mille annos exeat, in artissimum contrahetur. ista uitia nullum 10 non saeculum deuorabunt: hoc uero spatium quod, quamuis natura currat, ratio dilatat, cito uos effugiat necesse est. non enim adprenditis nec retinetis nec uelocissimae omnium rei moram facitis, sed abire ut rem superuacua ac reparabilem sinitis.

1 VII. In primis autem et illos numero, qui nulli rei nisi uiuo 15 ac libidini uacant. nulli enim turpius occupati sunt. ceteri etiamsi uana gloriae imagine teneantur, speciose tamen errant. licet auaros mihi, licet iracundos enumeres uel odia exercentes iniusta uel bella: omnes isti uiriliter peccant: in uentrem ac libidinem pro-
 2 iectorum inhonesta labes est. omnia istorum tempora excute. 20 adspice quamdiu computent, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum uadimonia sua atque aliena occupent, quantum conuiuia, quae iam ipsa officia sunt: uidebis, quemadmodum illos respirare non sinant uel mala sua
 3 uel bona. denique inter omnes conuenit nullam rem bene exer- 25 ceri posse ab homine occupato, non eloquentiam, non liberales disciplinas, quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia

3 per inguen *E*²: pignes (*in ras.*) 7 actum] *cf. epp.* 76, 19 in omni actu uitae; *de uita beata* 26, 4 ne ad opiniones uestras actum uitae meae flecterem
 8 affectus 12 currat *uims deteriorum*: currit ratio *deteriorum pauci*: natio adprenditis (*n in ras.*) 13 nec uelocissimae *E*¹: uelocissime omnium *deteriores*: omni 17 gloriae imagine *deteriores*: gloria in imagine 18 michi licet (*in marg. m. alt.* iracundos enumeres, *falsa narrat Fickert*) ut (*h. e.* uel) odia exercentes iniusta uel bella, *ita ut Haasium rectissime iudicasse apparcat* 19 in uentrem *Gronouius*: inuenerem *cod. cf. de benef.* 7, 2, 2 uentri ac libidini deditos; *epp.* 55, 5 sibi non uiuit, sed ... uentri somno libidini; *Sen. contr.* 2, 1, 11 ne quid uentri negetur libidinique 20 labes *Neap.*: tabes 21 aspice computent. 25 *uerba ab initio capitis usque ad denique hic aliena esse uidet Gertz*

uelut inculcata respuit. nihil minus est hominis occupati quam uiuere. nullius rei difficilior scientia est. professores aliarum artium uolgo multique sunt. quasdam uero ex his pueri admodum ita percepisse uisi sunt, ut etiam praecipere possent: uiuere
 5 tota uita descendum est et, quod magis fortasse miraberis, tota uita descendum est mori. tot maximi uiri relictis omnibus impedimentis, cum diuitiis, officiis, uoluptatibus renuntiassent, hoc unum in extremam usque aetatem egerunt, ut uiuere scirent: plures tamen ex his nondum se scire confessi uita abierunt, nedum ut
 10 isti sciant. magni, mihi crede, et supra humanos errores eminentis uiri est nihil ex suo tempore delibari sinere. et ideo eius uita longissima est, quia, quantumcumque patuit, totum ipsi uacauit. nihil inde incultum otiosumque iacuit, nihil sub alio fuit. neque enim quicquam repperit dignum, quod cum tempore suo per-
 15 mutaret custos eius parcissimus. itaque satis illi fuit: iis uero necesse est defuisse, ex quorum uita multum populus tulit. nec est quod putes non illos aliquando intellegere damnum suum: plerosque certe audies ex his, quos magna felicitas grauat, inter clientium greges aut causarum actiones aut ceteras honestas
 20 miserias exclamare interdum: uiuere mihi non licet. quidni non liceat? omnes illi, qui te sibi aduocant, tibi abducunt. ille reus quot dies abstulit? quot ille candidatus? quot illa anus efferendis heredibus lassa? quot ille ad iritandam auaritiam captantium simulatus aeger? quot ille potentior amicus, qui uos non in ami-
 25 citiam, sed in adparatum habet? dispunge, inquam, et recense uitae tuae dies: uidebis paucos admodum et reiculos apud te resedissee. adsecutus ille quos optauerat fasces cupit ponere et subinde dicit: quando hic annus praeteribit? facit ille ludos, quorum sortem sibi obtingere magno aestimauit: quando, inquit,

3 uulgo 5 miraberis *cod.* mirabere *uulgo* 6 impedimentis 9 uita
deteriores: uita 11 delibari sinere *deteriores*: delibari sine sinere

13 otiosumque *Neap.* iacuit *Gruterus*: otiumq. uacauit (*praeter uit in ras.*, a
ante u potest fuisse c) 15 his 17 non *Maduig*: hinc 18 exis^h

23 iritandā (*ante d parua ras.*)^a auaritiā 24 quot ille *deteriores*: quo ille

25 in apparatus *deteriores*: inapparatus (*s a corr. addita*) 26 reiculos
*E*²: ridiculos aputte (*t prior corr. in d*) 29 estimauit

istos effugiam? diripitur ille toto foro p̄tronus et magno concursu omnia ultra, quam audiri potest, complet: quando, inquit, res proferentur? praecipitat quisque uitam suam et futuri desiderio laborat, praesentium taedio. at ille qui nullum non tempus in usus suos confert, qui omnes dies tamquam uitam ordinat, nec optat crastinum nec timet. quid enim est, quod iam ulla hora nouae uoluptatis possit adferre? omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt. de cetero fors fortuna, ut uolet, ordinet: uita iam in tuto est. huic adici potest, detrahi nihil, et adici sic, quemadmodum saturo iam ac pleno aliquid cibi: quod nec desiderat et 10 capit. non est itaque quod quemquam propter canos aut rugas putes diu uixisse: non ille diu uixit, sed diu fuit. quid enim, si illum multum putes nauigasse, quem saeua tempestas a portu exceptum huc et illuc tulit ac uicibus uentorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem egit? non ille multum nauigauit, 15 sed multum iactatus est.

1 VIII Mirari soleo, cum uideo aliquos tempus petentes et eos, qui rogantur, facillimos: illud uterque spectat, propter quod tempus petitum est, ipsum quidem neuter. quasi nihil petitur, quasi nihil datur. re omnium pretiosissima luditur. fallit autem 20 illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non uenit, ideoque 2 uilissima aestimatur, immo paene nullum eius pretium est. annua ac congiaria homines carissime accipiunt et illis aut laborem aut operam aut diligentiam suam locant: nemo aestimat tempus. utuntur illo laxius quasi gratuito. at eosdem aegros uideas, si 25 mortis periculum propius est admotum, medicorum genua tangentes, si metuunt capitale supplicium, omnia sua, ut uiuant, 3 paratos impendere: tanta in illis discordia adfectuum est. quodsi

1 diripitur] *cf. de ira* 3, 23, 5 2 complet inquit¹ 5 tamquam ultimam ordinat *Benleius apud Hauptium Opp. II. p. 268, sed uide epp. 61, 1* id ago ut mihi instar totius uitae dies sit nec (n̄ in ras.) 6 ulla hora *dett.*: nullā horā 10 et capit *Maduig*: capit 12 uixisse (*in margine man. rec.* non ille diu uixit, sed, *quae cum Fickerto et Haasio uicis inclusi*) quid enim *deteriores*: quod eni 16 set multum 18 illud (*d corr.*) 20 re *Muretus*: res 22 estimatur 22 annua ac *Maduig*: annua 23 carissime *Lipsius*: carissimi illis *Gertz*: inhis (*his in ras.*) 24 estimat 25 uideas *Maduig*: uide 26 propius *deteriores*: proprius 28 impendere

posset quemadmodum praeteritorum annorum cuiusque numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi, qui paucos uiderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent? atqui facile est quamuis exiguum dispensare, quod certum est: id debet seruari diligenti-
 5 gentius, quod nescias quando deficiat. nec est tamen, quod putes
 illos ignorare, quam cara res sit: dicere solent eis, quos ualidissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. dant nec intellegunt: dant autem ita, ut sine illorum incremento sibi detrahant sed hoc ipsum, unde detrahant, nesciunt. ideo tolerabilis
 10 est illis iactura detrimenti latentis. nemo restituet annos, nemo
 iterum te tibi reddet. ibit, qua coepit, actas nec cursum suum aut reuocabit aut supprimet. nihil tumultuabitur, nihil admonebit uelocitatis suae: tacita labetur. non illa se regis imperio, non fauore populi longius proferet: sicut missa est a primo die, curret.
 15 nusquam deuertetur, nusquam remorabitur. quid fiet? tu occupatus es. uita festinat: mors interim aderit, cui, uelis nolis, uacandum est.

IX. Potestne quicquam amentius hominum eorum dici otio, 1
 qui prudentiam iactant? operosius occupati sunt, ut melius possint uiuere, inpendio uitae uitam instruunt, cogitationes suas in longum
 20 ordinant. maxima porro uitae iactura dilatio est: illa primum quemque extrahit diem, illa eripit praesentia, dum ulteriora promittit. maximum uiuendi impedimentum est expectatio, quae pendet ex crastino, perdit hodiernum: quod in manu fortunae positum est, disponis, quod in tua, dimittis. quo spectas, quo te extendis?
 25 omnia quae uentura sunt, in incerto iacent: protinus uiue. clamat 2
 ecce maximus uates et uelut diuino furore instinctus salutare carmen canit:

*optima quaeque dies miseris mortalibus aeni
 prima fugit.*

30 quid cunctaris, inquit, quid cessas? nisi occupas, fugit. et cum

9 detrahant (*in marg. m. 2* sed hi ipsum andetrahant) unde *Maduig*: an
 tollerabilis 12 supprimet. admonebit *deteriores*: ad mouebit
 13 se regis *E*¹: seregit 17 quicquam amentius *Gertz*: quicquā sensus
 hominū (*hom in ras.*) dici otio *Koch*: dico 18 iactant? *ita interpuncti*
 23 perdit *mus deteriorum*: pdis 26 furore *Muretus*: ore *cod. cf. 19, 1*
ubi codea habet ore *pro* humore, *praeterea Val. Max.* 6, 2, 3 contio tribunicio
 furore instincta 28 eui * (*parua ras.*) 30 iqt. qd (*omnia in ras.*)
 fugit. quid cunctaris inquit quid cessas (*praeter fugit linea transversa deleta*)

occupaueris, tamen fugiet. itaque cum celeritate temporis utendi uelocitate certandum est et uelut ex torrenti rapido nec semper
 3 ituro cito hauriendum. hoc quoque pulcherrime ad exprobandam
 infinitam cogitationem, quod non optimam quamque aetatem, sed
 diem dicit. quid securus et in tanta temporum fuga lentus menses 5
 tibi et annos et longam seriem, utcumque auiditati tuae uisum
 est, exporrigis? de die tecum loquitur et de hoc ipso fugiente.
 4 non dubium est ergo, quin optima quaeque dies prima fugiat
 mortalibus miseris, id est occupatis: quorum puerilis adhuc animos
 senectus opprimit, ad quam inparati inermesque perueniunt. nihil 10
 enim prouisum est: subito in illam necopinantes inciderunt. ac-
 5 cedere eam cotidie non sentiebant. quemadmodum aut sermo
 aut lectio aut aliqua intentior cogitatio iter facientis decipit et
 peruenisse se ante sentiunt quam adpropinquasse: sic hoc iter
 uitae adsiduū et citatissimum, quod uigilantes dormientesque eodem 15
 gradu facimus, occupatis non apparet nisi in fine.

1 X. Quod proposui si in partes uelim et argumenta diducere,
 multa mihi occurrent, per quae probem breuissimam esse occu-
 patorum uitam. solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis
 philosophis, sed ex ueris et antiquis: *contra adfectus impetu, non* 20
suptilitate pugnandum, nec minutis uulneribus, sed incursu auerten-
dam aciem, non probam cauillationem esse: animum contundi debere,
non uellicari. tamen ut illis error exprobretur suus, docendi, non
 2 tantum deplorandi sunt. in tria tempora uita diuiditur: quod fuit,
 quod est, quod futurum est. ex his quod agimus, breue est, 25
 quod acturi sumus, dubium, quod egimus, certum. hoc est enim,
 in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest.
 hoc amittunt occupati. nec enim illis uacat praeterita respicere,

4 cogitationem *deteriores*: cognationē *cod. Confer supra p. 230*, 19 cogitationes suas
 in longum ordinant 6 in longam seriem *Gertz* 8 non dubium *deteriores*:
 nū dubium optima quaeque dies prima *Koch*, optima quaeque prima dies
Gertz: prima quaeque optima dies 14 peruenisse se *deteriores*: puenisse
 sentiunt *Koch*: sciunt *cod. Conf.* 1, 3 quam ire non intelleximus, transisse sentimus
 iter (er *corr.*) 15 assiduū (as *corr.*) 19 cathedraris 20 affectus
 (prior f *corr.*) 21 uulnerib; (u *att. corr.*) 22 non proba* cauillationes
 enī *cod.* non probam cauillationem esse *Lipsius*, cuius emendationem perfecisse
 mihi uideor addendo animum; cf. *Cic. Att.* 12, 44 contudi enim animum et fortasse
 uici; *Verg. Georg.* 4, 240 contensos animos 25 ex ^his

et si uacet, iniucunda est paenitendae rei recordatio. inuiti itaque 3
 ad tempora male exacta animum reuocant nec audent ea retemptare,
 quorum uitia, etiam quae aliquo praesentis uoluptatis lenocinio
 subrepebant, retractando patescunt. nemo, nisi quoi omnia acta
 5 sunt sub censura sua, quae numquam fallitur, libenter se in praer-
 teritum retorquet. ille qui multa ambitiose concupiit, superbe
 contempsit, inpotenter uicit, insidiosae decepit, auare rapuit, prodige
 effudit, necesse est memoriam suam timeat: atqui haec est pars
 temporis nostri sacra ac dedicata, omnis humanos casus super-
 10 gressa, extra regnum fortunae subducta, quam non inopia, non
 metus, non morborum incursus exagitet. haec nec turbari nec
 eripi potest: perpetua eius et intrepida possessio est. singuli
 tantum dies, et hi per momenta, praesentes sunt: at praeteriti
 temporis omnes, cum iusseris, aderunt, ad arbitrium tuum inspic
 15 se ac detineri patientur, quod facere occupatis non uacat. securae
 et quietae mentis est in omnes uitae suae partes discurrere: occu-
 patorum animi, uelut sub iugo sint, flectere se ac respicere non
 possunt. abit igitur uita eorum in profundum et ut nihil prodest,
 licet quantum libet ingeras, si non subest, quod excipiat ac seruet,
 20 sic nihil refert quantum temporis detur, si non est, ubi subsidat:
 per quassos foratosque animos transmittitur. praesens tempus
 breuissimum est, adeo quidem, ut quibusdam nullum uideatur.
 in cursu enim semper est, fluit et praecipitatur. ante desinit esse
 quam uenit, nec magis moram patitur quam mundus aut sidera,
 25 quorum inrequieta semper agitatio numquam in eodem uestigio
 manet. solum igitur ad occupatos praesens pertinet tempus, quod
 tam breue est, ut adripi non possit, et id ipsum illis districtis in
 multa subducitur.

XI. Denique uis scire quam non diu uiuant? uide quam 1
 30 cupiant diu uiuere. decrepiti senes paucorum annorum accessionem

1 iniucunda (o corr.) penitende (e in ras.) 4 subrepebant *E*¹: subripi-
 bantur (*prior b in ras.*) quoi *Gruterus*: quo 10 fortune quā inopia
 13 per momenta *deteriores*: p̄moni menta 14 iusseris *E*²: iusseritis
 15 patientur *nescio quis*: patiuntur (untur in ras.) 16 uite (u in ras.)
 20 refert * 21 Presens 25 inre quieta (*in marg. m. 3 inrequieta*,
sed supra u scripta est u) incedē 27 arripi posit.

uotis mendicant. minores natu ipsos esse fingunt. mendacio sibi blandiuntur et tam libenter se fallunt quam si una fata decipiant. iam uero cum illos aliqua inbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tamquam exeat de uita, sed tamquam extrahantur. stultos se fuisse, qui non uixerint, clamitant et, si modo euaserint ex illa ualetudine, in otio uicturos. tunc quam frustra parauerint, quibus non fruerentur, quam in cassum omnis ceciderit labor, cogitant. at quibus uita procul ab omni negotio agitur, quidni spatiosa sit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde fortunae traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahatur, nihil superuacuum est: tota, ut ita dicam, in reditu est. quantulacumque itaque abunde sufficit et ideo, quandoque ultimus dies uenerit, non cunctabitur sapiens ire ad mortem certo gradu.

XII. Quaeris fortasse, quos occupatos uocem? non est quod me solos putes dicere, quos e basilica inmissi demum canes eiciunt, quos aut in sua uides turba speciosius elidi aut in aliena contemptius, quos officia domibus suis euocant, ut alienis foribus nidant, quos hasta praetoris infami lucro et quandoque suppurato exercet. quorundam otium occupatum est: in uilla aut in lecto suo, in media solitudine, quamuis ab omnibus recesserint, sibi ipsi molesti sunt: quorum non otiosa uita dicenda est, sed desidiosa occupatio illum tu otiosum uocas qui Corinthia, paucorum furore pretiosa, anxia suptilitate concinnat et maiorem dierum partem in aeruginosis lamellis consumit? qui in ceromate (nam, pro facinus, ne Romanis quidem uitiiis laboramus) spectator puerorum rixantium sedet? qui uinctorum suorum greges in aetatum et colorum paria diducit? qui athletas nobilissimos pascit? quid? illos otiosos uocas, quibus apud tonsorem multae horae trans-

1 natu ^{se} ipsos 2 et tam ⁿ olim ^{ingunt} corr.: etiā 5 qui ^{Maduig}, quod
^E2: ut 6 ualitudine 7 incasū ^s oms ⁱ 10 adq; 16 e basilica ^{Gertz}:
abasilica demū * 18 suis * 19 quos hasta ^{Pincianus} (aut hasta
^{Maduig}): hasta 20 inulla 21 pretiosa concinat 25 ineruginosis
inche roma tenā. profacinus 26 spectator ^E2: sectator 27 sedet (et
in ras.) 27 uinctorum ^{Bongarsius} (iumentorum ^{Gertz}): iuncto 28 athletas
(at corr.) nobilissimos ^{Koch} (notissimos ^{Lipsius}: nouis cibis ^{Maduig}): nouis-
simos 29 uocas (s corr. ex 1) apud (t corr. in d)

mittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreuit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut disiecta coma restituitur aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur? quomodo irascuntur, si tonsor paulo neglegentior fuit, tamquam uirum
 5 tonderet? quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in anulos suos reciderunt? quis est istorum qui non malit rempublicam turbari quam comam suam? qui non sollicitior sit de capitis sui decore quam de salute? qui non comptior esse malit quam honestior? hos tu
 10 otiosos uocas inter pectinem speculumque occupatos? quid illi? *4* qui in componendis, audiendis, discendis canticis operati sunt, dum uocem, cuius rectum cursum natura et optimum et simplicissimum fecit, inflexu modulationis inertissimae torquent, quorum digiti aliquod intra se carmen metientes semper sonant, quorum, cum
 15 ad res serias, etiam saepe tristes adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio: non habent isti otium, sed iners negotium. conuiuia *5* me hercules horum non posuerim inter uacantia tempora, cum uideam, quam solliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quam suspensi sint, quomodo
 20 aper a coco exeat, qua celeritate signo dato glabri ad ministeria discurrant, quanta arte scindantur aues in frusta non enormia, quam curiose infelices pueruli ebriorum sputa detergeant: ex his elegantiae lautitiaeque fama captatur et usque eo in omnes uitae secessus mala sua illos secuntur, ut nec bibant sine ambitione nec
 25 edant. ne illos quidem inter otiosos numerauerim, qui sella se et lectica huc et illuc ferunt et ad gestationum suarum, quasi deserere

1 succreuit *uulgo*: sub crescit 2 dis¹iecta restituitur (*in marg. m. 2* aut deficiens hinc atq. illinc ī frontē cōpellitur) 7 rem publicam turbari quam comam suam *Muretus*: R. P. suam turbari quam comam 9 comptior
 10 illi qui *Neap.*: illi* 11 componendis discendis *cod. et ueteres editiones*: dicendis *Bip.¹, Fickert, Haase* 13 in flexu* 14 intrase* metientes
 (*in in ras.*) 16 conuiuia 20 qua celeritate *unus deteriorum*: quā celeritate *cod.*, quanta cel. *uulgo* 21 in frusta *dett.*: infrustra 22 detergeant, ex his (*his in ras.*) 23 elegantie 24 nec edant *dett.*: ne edant. 25 in ter ā bi tiosos (abi *in fine uersus, initio alterius* o *addita, sed deleta*) numerauerim *Koch* (*ut antea* 17 posuerim, *post* 235, 8 *dixerim habes*): numeraberis *cod.* numeraueris *uulgo* sella se, et lecticas (se. et *et s post a in ras.*)

illas non liceat, horas occurrunt, quos quando lauari debeant. quando natate, quando cenare, alius admonet: usque eo nimio delicati animi languore soluuntur, ut per se scire non possint, an
 7 esuriant. audio quendam ex delicatis, si modo deliciae uocandae sunt uitam et consuetudinem humanam dediscere, cum ex balneo 5 inter manus elatus et in sella positus esset, dixisse interrogando: iam sedeo? hunc tu ignorantem, an sedeat, putas scire an uiuat, an uideat, an otiosus sit? non facile dixerim, utrum magis
 8 miserear, si hoc ignorauit, an si ignorare se finxit. multarum quidem rerum obliuionem sentiunt, sed multarum et initantur, 10 quaedam uitia illos, quasi felicitatis argumenta, delectant. nimis humilis et contempti hominis uidetur scire quid faciat: i nunc et mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. plura me hercules praetereunt quam fingunt et tantum incredibilem uitiorum copia ingenioso in hoc unum seculo processit, ut iam mimorum 15 arguere possimus negligentiam. esse aliquem, qui usque eo deliciis
 9 interierit, ut an sedeat alteri credat? non est ergo hic otiosus. aliud illi nomen inponas: aeger est, immo mortuus est. ille otiosus est, cui otii sui et sensus est: hic uero semiuiuus, cui ad intellegendos corporis sui habitus indice opus est. quomodo potest 20 [hic] ullius temporis dominus esse?

1 XIII. Persequi singulos longum est, quorum aut latrunculi aut pila aut excoquendi in sole corporis cura consumpsere uitam. non sunt otiosi, quorum uoluptates multum negotii habent. nam de illis nemo dubitabit, quin operose nihil agant, qui litterarum 25 inutilium studiis detinentur, quae iam apud Romanos quoque magna
 2 manus est. Graecorum iste morbus fuit quaerere, quem numerum Vlixes remigum habuisset, prior scripta esset Ilias an Odyssea, praeterea an eiusdem essent auctoris, alia deinceps huius notae,

1 labari 2 usque *Gertz*: et usq; 6 interrogando (do *in ras.*)
 7 scire* 12 faciat (t *corr.*) i nunc *nescio quis*: in ^hunc 13 ^{mc}hercules
 14 tantum *Koch*: tanta 16 quiusq; eo* 18 aliud illi *cod.* aliud
^{cui}
uulgo 19 est. otiii (*tertia i postea addita*) sui 20 in-legendos (*in margine m.* 2 tel) 21 ullius *Lipsius*: hicullius temporis dominus (*ante dominus satis magna ras.*)
 22 pe^rsequi 23 consupsere 25 quiⁿ
 litera 24 28 an odyssea (an, y, e *corr.*) 29 essent *Gertz*: esset auctoris*

quae siue contineas, nihil tacitam conscientiam iuuant, siue proferas,
 non doctior uidearis, sed molestior. ecce Romanos quoque inuasit ;
 inane studium superuacua discendi: his diebus audiui quendam
 referentem, quae primus quisque ex Romanis ducibus fecisset :
 5 primus nauali proelio Duilius uicit, primus Curius Dentatus in
 triumpho duxit elephantos. etiam nunc ista, etsi ad ueram gloriam
 non tendunt, circa ciuiliu[m] tamen operu[m] exempla uersantur.
 non est profutura talis scientia, est tamen, quae nos speciosa
 reru[m] uanitate detineat. hoc quoque quaerentibus remittamus, 4
 10 quis Romanis primus persuaserit nauem conscendere. Claudius
 is fuit, Caudex ob hoc ipsum adpellatus, quia plurimu[m] tabularu[m]
 contextus caudex apud antiquos uocatur, unde publicae tabulae
 codices dicuntur et naues nunc quoque ex antiqua consuetudine,
 quae commeatus per Tiberim subuehunt, codicariae uocantur. sane 5
 15 et hoc ad rem pertineat, quod Valerius Coruinus primus Messanam
 uicit et primus ex familia Valeriu[m] urbis captae in se translato
 nomine Messana adpellatus est paulatimque uolgo permutante
 litteras Messalla dictus: num et hoc cuiquam curare permittes, 6
 quod primus L. Sulla in circo leones solutos dedit, cum alioqui
 20 adligati darentur, ad conficiendos eos missis a rege Boccho iacu-
 latoribus? et hoc sane remittatur: num et Pompeiu[m] primum
 in circo elephantoru[m] duodeuiginti pugnam edidisse commissis
 more proelii innoxiiis hominibus ad ullam rem bonam pertinet?
 princeps ciuitatis et inter antiquos principes, ut fama tradidit,
 25 bonitatis eximiae, memorabile putauit spectaculi genus nouo more
 perdere homines. depugnant? parum est. lancinantur? parum

I nihil tacitam conscientiam iuuant] *cf. Hor. serm.* 1, 6, 122 aut ego lecto aut
 scripto quod me tacitum iuuet 2 set 3 discedi audiⁿ 4 referentem
 (em *in ras.*) 5 proelio duilius *cod. eadem corruptela apud Tac. in Med. ann.*
 2, 49; *cf. Mommsen inscr. uol.* 1 p. 39 6 glm *addidit m. 2 in fine uersus*
 8 qu^{nos} 11 appellatus 12 apud (d *corr.*) 13 ex antiqua
 consuetudine, quae *Lipsius*: quae ex antiqua consuetudine 14 commeatus subue hunt
 u
 codicariae (o *in a corr.*) uocantur 17 appellatus uolgo 18 messalla (*in*
 marg. m. 4 c. messalla) 19 .i. sylla alioqui allicati 20 iaculatoribus
 olim *corr.*: iaculatorius t. XVIII 22 duo deuiginti (*supraser. m. rec.*) 23 praclii
 innoxii *Gertz*: pⁱgⁱlnoxii (*in marg. m. 4*; plii noxiis)

opinionum conditores nobis nati sunt, nobis uiam praeparauerunt. ad res pulcherrimas ex tenebris ad lucem erutas alieno labore deducimur. nullo nobis saeculo interdictum est, in omnia admittimur et, si magnitudine animi egredi humanae inbecillitatis angustias libet, multum, per quod spatiemur, temporis est. disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, hominis naturam cum Stoicis uincere, cum Cynicis excedere. cum rerum natura in consortium omnis aevi patiat^{ur} incedere, quidni ab hoc exiguo et caduco temporis transitu in illa toto nos demus animo, quae immensa, quae aeterna sunt, quae cum melioribus communia? isti, qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum bene insanierint, cum omnium limina cotidie perambulauerint nec ullas apertas fores praeterierint, cum per diuersissimas domos meritoriam salutationem circumtulerint, quotum quemque ex tam immensa et uariis cupiditatibus districta urbe poterunt uidere? quam multi erunt, quorum illos aut somnus aut luxuria aut inhumanitas submoueat? quam multi qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire uitabunt et per obscuros aedium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere quam excludere. quam multi hesterni crapula semisomnes et graues, illis miseris suum somnum rumpentibus, ut alienum expectent, uix adleuatis labris insusurratum miliens nomen oscitatione superbissima reddent? hos in ueris officiis morari [putamus] licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoran cotidie et Democritum ceterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem et Theophrastum uolent habere quam familiarissimos. nemo horum non uacabit, nemo non uenientem ad se beatiorem amantioremque sui dimittet. nemo quemquam uacuis a se manibus abire patietur. nocte conueniri et interdum ab omnibus mortalibus possunt.

1 uiam *Lipsius*: uitam 3 nobis sc̄cto (is in ras.) 7 excedere, cum... incedere. Quidni *uulgo*; *interpunctionem emend. Madvig* cum rererum 10 ḡterna (a in ras.) 14 meritoria (m post a erasa, cum antea punctis notata esset; in margine m. 3 meritoria i. officinas) 22 miseris *E*²: miseris rumpentibus *Muretus*: rumpentes (es in ras.) expectent *inmerito temptat Gertz* 23 miliens

24 putamus *uns deteriorum omisit* 27 uacabit *olim corr.*: uacui^a

28 amantiorem sui 29 conueniri^{et} interdum

1 XV. Horum te mori nemo coget: omnes docebunt. horum
 nemo annos tuos conteret: suos tibi contribuet. nullius ex his
 sermo periculosus erit, nullius amicitia capitalis, nullius sumptuosa
 obseruatio. feres ex illis, quidquid uoles. per illos non stabit.
 2 quominus quantum plurimum cupieris, haurias. quae illum felicitas,
 quam pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam con-
 tulit? habebit, cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet,
 quos de se cotidie consulat, a quibus audiat uerum sine contumelia,
 laudetur sine adulatione, ad quorum se similitudinem effingat.
 3 solemus dicere non fuisse in nostra potestate, quos sortiremur,
 parentes, forte nobis datos: nobis uero ad nostrum arbitrium
 nasci licet. nobilissimorum ingeniorum familiae sunt: elige in
 quam adscisci uelis. non in nomen tantum adoptaberis, sed in
 ipsa bona, quae non erunt sordide nec maligne custodienda:
 4 maiora fient, quo illa pluribus diuiseris. hi tibi dabunt ad aeterni-
 tatem iter et te in illum locum, ex quo nemo deicitur, subleuabunt.
 haec una ratio est extendendae mortalitatis, immo in immortali-
 tatem uertendae. honores, monumenta, quidquid aut decretis
 ambitio iussit aut operibus exstruxit, cito subruitur. nihil non
 longa demolitur uetustas et mouet: at iis, quae consecrauit sa-
 20 pientia, noceri non potest. nulla abolebit aetas, nulla deminet:
 sequens ac deinde semper ulterior aliquid ad uenerationem conferet,
 quoniam quidem in uicino uersatur inuidia, simplicius longe posita
 5 miramur. sapientis ergo multum patet uita. non idem illum qui
 ceteros terminus cludit. solus generis humani legibus soluitur.
 25 omnia illi saecula ut deo seruiunt. transiit tempus aliquod: hoc
 recordatione comprehendit. instat: hoc utitur. uenturum est: hoc
 praecipit longam illi uitam facit omnium temporum in unum
 conlatio.

2 conteret . . contribuet *E*²: conterit . . contribuit 3 sumptuosa *cod.*, non
 suspitiosa; neque est cur cum Gertzio negemus, aliquantum pecuniae ad munera
 patronis oblata clientibus fuisse impendendum 5 quantum plurimum cupieris
Muretus: plurimum quantum cuperis 8 a quib; (a in *ras.*) 12 nobilissimo-
 genio
 rum familiae 16 iter. 7 (er. 7 in *ras.*) 17 imo immortalitatē uertende
 21 noceri *olim corr.*: nocere 22 conferet *Curio*: confert 25 legibus
 ulgo: lesibus 26 transiuit *dett.*: transit

XVI. Illorum breuissima ac sollicitissima aetas est, qui prae- 1
 teritorum obliuiscuntur, praesentia neglegunt, de futuro timent:
 cum ad extrema uenerunt, sero intellegunt miseri, tamdiu se, dum
 nihil agunt, occupatos fuisse. nec est, quod hoc argumento pro- 2
 5 bari putes longam illos agere uitam, quia interdum mortem in-
 uocant: uexat illos imprudentia incertis adfectibus et incurrentibus
 in ipsa, quae metuunt. mortem saepe ideo optant, quia timent.
 illud quoque argumentum non est, quod putes, diu uiuentium, 3
 quod saepe illis longus uidetur dies, quod, dum ueniat condictum
 10 tempus cenae, tarde ire horas queruntur: nam si quando illos
 deseruerunt occupationes, in otio relictis aestuant, nec quomodo
 id disponant aut extrahant, sciunt. itaque ad occupationem aliquam
 tendunt et quod interiacet omne tempus graue est, tam me her-
 cules, quam cum dies muneris gladiatorii edictus est, aut cum
 15 alicuius alterius uel spectaculi uel uoluptatis expectatur constitutum,
 transilire medios dies uolunt. omnis illis speratae rei longa dilatio 4
 est. at illud tempus, quod amant, breue est et praeceps breuius-
 que multo suo uoto. aliunde enim alio transfugiunt et consistere
 in una cupiditate non possunt. non sunt illis longi dies, sed inuisi.
 20 at contra quam exiguae noctes uidentur, quas in complexu scor-
 torum aut uino exigunt? inde etiam poetarum furor fabulis hu- 5
 manos errores alentium, quibus uisus est Iuppiter uoluptate con-
 cubitus delentis duplicasse noctem: quid aliud est uitia nostra
 incendere quam auctores illis inscribere deos et dare morbo
 25 exemplo diuinitatis excusatam licentiam? possunt istis non bre-
 uissimae uideri noctes, quas tam care mercantur? diem noctis
 expectatione perdunt, noctem lucis metu.

1 præteriorū 3 intellegunt* 6 affectibus (*prior f corr.*) 7 quae
 metuunt *dett.*: quāmetuunt, 8 putes* 9 ueniat ⁿ ad condictum
 10 cōgē tarde (*in ras.*) oras queruntur 11 estuant 12 aut
deteriores: ut (*ante u lacuna*) 13 quo ^d int iacet 15 expectatur
 16 tran silire (re *in ras.*) rei (*ante rei paru. ras.*) 17 at . . quod
 amant *Muretus*: ad . . quod amanti 18 uoto *Koch*: uitio *cod. Conf.*
ad Pol. 10, 6 usum fructumque eius, quamuis breuior uoto tuo fuerit, boni
 consule 19 illis *Muretus*: illi 20 adcontra 23 aliud (*d corr.*)

1 XVII. Ipsae uoluptates eorum trepidae et uariis terroribus
 inquietae sunt subitque cum maxime exultantis sollicita cogitatio :
 haec quam diu? ab hoc adfectu reges suam fleuere potentiam.
 nec illos magnitudo fortunae suae delectauit sed uenturus ali-
 2 quando finis exterruit. cum per magna camporum spatia porrigeret 5
 exercitum nec numerum eius sed mensuram comprehenderet Per-
 sarum rex insolentissimus, lacrimas profudit, quod intra centum
 annos nemo ex tanta iuuentute superfuturus esset: at illis ad-
 moturus erat fatum ipse qui flebat, perditurusque alios in mari,
 alios in terra, alios proelio, alios fuga et intra exiguum tempus 10
 3 consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat. quid, quod
 gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim solidis causis in-
 nituntur, sed eadem, qua oriuntur, uanitate turbantur. qualia autem
 putas esse tempora etiam ipsorum confessione misera, cum haec
 quoque, quibus se attollunt et super hominem efferunt, parum 15
 4 sincera sint? maxima quaeque bona sollicita sunt nec ulli fortunae
 minus bene quam optimae creditur: alia felicitate ad tuendam
 felicitatem opus est et pro ipsis, quae successere, uotis uota
 facienda sunt. omne enim, quod fortuito obuenit, instabile est.
 quo altius surrexit, opportunius est in occasum. neminem porro 20
 casura delectant: miserrimam ergo necesse est, non tantum bre-
 uissimam uitam esse eorum, qui magno parant labore, quod
 maiore possideant: operose adsecuntur, quae uolunt, anxii tenent,
 5 quae adsecuti sunt. nulla interim nunquam amplius redituri
 temporis ratio est. nouae occupationes ueteribus substituuntur, 25
 spes spem excitat, ambitionem ambitio. miseriarum non finis
 quaeritur, sed materia mutatur: nostri nos honores torserunt: plus
 temporis alieni auferunt. candidati laborare desiimus: suffragatores
 incipimus. accusandi deposuimus molestiam: iudicandi nanciscimur.
 iudex desiit esse: quaesitor est. alienorum bonorum mercenaria 30

1 ipse 2 exultant^e s (i ante s erasa) 5 exterruit 10 proelio 11 Qu'd quod
 (d in ras.) 13 qua* 16 sincerassint *cod.*, sincera sint *Taru.* 17 optime
 20 quo altius *deteriorum pauci*: quod altius surrexit *Neap.*: surrexerit
 22 esse eorum *cod.*, eorum esse *uulgo* 23 tenetⁿ 25 noue (e *corr.*)
 26 ambitionem (*a corr.*) 27 set 28 desiimus^{ui} 29 nan sciscimur 30 desiitⁱ

procuracione consenuit: suis opibus detinetur. Marium caliga 6
 dimisit: consulatus exercet. Quintius dictaturam properat per-
 uadere: ab aratro reuocabitur. ibit in Poenos nondum tantae
 maturus rei Scipio. uictor Hannibalis, uictor Antiochi, sui con-
 5 sulatus decus, fraterni sponsor, ni per ipsum mora sit, cum Ioue
 reponetur: ciuiles seruatores rei publicae agitabunt seditiones et
 post fastiditos a iuene dis aequos honores iam senem contumacis
 exili delectabit ambitio. numquam deerunt uel felices uel miserae
 sollicitudinis causae. per occupationes uita trudetur. otium num-
 10 quam agetur, semper optabitur.

XVIII Excerpe itaque te uolgo, Pauline carissime, et in 1
 tranquilliores portus non pro aetatis spatio iactatus tandem
 recede. cogita, quot fluctus subieris, quot tempestates partim
 priuatas sustinueris, partim publicas in te conuerteris. satis iam
 15 per laboriosa et inquieta documenta exhibita uirtus est: experire,
 quid in otio faciat. maior pars aetatis, certe melior reipublicae
 data est: aliquid temporis tui sume etiam tibi. nec te ad segnem 2
 aut inertem quietem uoco: non ut somno et caris turbae uolup-
 tatibus, quidquid est in te indolis uiuidae, mergas. non est istud
 20 adquiescere: inuenies maiora omnibus adhuc strenue tractatis
 operibus, quae repositus et securus agites. tu quidem orbis ter- 3
 rarum rationes administras tam abstinenter quam alienas, tam
 diligenter quam tuas, tam religiose quam publicas. in eo officio
 amorem consequeris, in quo odium uitare difficile est: sed tamen,
 25 mihi crede, satius est uitae suae rationem quam frumenti publici
 nosse. istum animi uigorem, rerum maximarum capacissimum, a 4

1 detinetur *E*²: desti netur caliga *olim corr.*: caligo 2 consulatus
deteriores: consulatū* peruadere *Gronoums*: p̄uadere 3 penos
 4 antiochi (anti *in ras.*) 5 ni per *det.*: neper 6 reponetur *E*¹: repone-
 retur ciuiles (*ante c rasura duarum uel trium litterarum, ut de* ciuium ciuiles
cogitare licet) seruatores reipublicae *Maduig*: seruatores 7 a^b iuene*
 diis e^{quos} honores 8 nunquam derunt (nun *in ras.*) 9 uita trudetur *Haase*
 (uita eludetur *Pincianus*; cf. *Petron.* 45 *in.* sic uita truditur): uitę ruderet
 13 quod ¹ *his* 14 in te conuerteris* satis* 16 in otio (tio *corr.*)
 rei. P. 17 data est *Maduig*: data sit 18 turbe 19 indolis
 uiuidae mergas *Haase*: uiui demergas istud (d *corr.*) 21 repositus (re *in*
ras.) 22 ia (*corr.*) 23 in eo officio *Haase*: in officio

ministerio honorifico quidem sed parum ad beatam uitam apto
 reuoca et cogita non id egisse te ab aetate prima omni cultu
 studiorum liberalium, ut tibi multa milia frumenti bene commit-
 terentur: maius quiddam et altius de te promiseras. non deerunt
 et frugalitatis exactae homines et laboriosae operae. tanto aptiora
 portandis oneribus tarda iumenta sunt quam nobiles equi, quorum
 generosam pernicitatem quis umquam graui sarcina pressit? cogita
 praeterea, quantum sollicitudinis sit ad tantam te molem obicere:
 cum uentre tibi humano negotium est. nec rationem patitur nec
 aequitate mitigatur nec ulla prece flectitur populus esuriens. modo
 modo intra paucos illos dies, quibus C. Caesar periit, si quis
 inferis sensus est, hoc grauissime ferens, quod populo Romano
 superstite, dicebant septem aut octo certe dierum cibaria super-
 esse. dum ille pontes nauibus iungit et uiribus imperi ludit,
 aderat ultimum malorum obsessis quoque, alimentorum egestas.
 exitio paene ac fame constitit et, quae famem sequitur, rerum
 omnium ruina furiosi et externi et infeliciter superbi regis imitatio.
 quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti
 publici cura, saxa, ferrum, ignes, Gaium excepturi? summa dissi-
 mulatione tantum inter uiscera latentis mali tegebant, cum ratione
 scilicet. quaedam enim ignorantibus aegris curanda sunt: causa
 multis moriendi fuit morbum suum nosse.

XIX. Recipe te ad haec tranquilliora, tutiora, maiora. simile
 tu putas esse, utrum cures, ut incorruptum et a fraude aduehen-
 tium et a negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne con-
 cepto umore uitietur et concalescat, ut ad mensuram pondusque

1 ad beatā uitā apte reuoca *cod.*, sed uitā apte te *in rasura*, ita ut, utrum
 apte an apto fuerit, parum appareat 3 studeoⁱ liberaliū * 4 deerunt
 (erunt *in ras.*) 6 portandis *Maduig*: exportandis ^honeribus (*h suprascr.*
m. rec.) 7 quⁱs 8 ad tantā te molē obicere (t *post* ad, ā, ē obicere
in ras.) 10 mitigastur (s *deleta*) p̄ce 11 cesar perit ⁱ 12 gra-
 uissime *E*¹: gratissime quod populo Romano superstite, dicebant *Maduig*:
 quod dicebat P. R. super stite 13 sup esse 14 imperiⁱ (*m. rec. suprascr.*)
 16 exitiū (ū *in ras.*) penę ac famę 18 Quęm 19 cura. (a *corr.*)
 excepturi * *Interpunctionem correxit Gertz, vulgo cura?* saxa . . . ex-
 cepturi summa 21 causa (a *extr. corr.*) 24 et^a fraude ^{lum} 26 ore
 16*

respondeat, an ad haec sacra et sublimia accedas sciturus, quae materia sit dis, quae uoluptas, quae condicio, quae forma? quis animum tuum casus expectet, ubi nos a corporibus dimissos natura componat? quid sit quod huius mundi grauissima quaeque in medio
 5 sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera uicibus suis excitet? cetera deinceps ingentibus plena miraculis. uis tu relicto solo mente ad ista respicere? nunc, dum calet 2 sanguis, uigentibus *genibus* ad meliora eundum est. expectat te in hoc genere uitae multum bonarum artium, amor uirtutum atque
 10 usus, cupiditatum obliuio, uiuendi ac moriendi scientia, alta rerum quies. omnium quidem occupatorum condicio misera est, eorum 3 tamen miserrima, qui ne suis quidem laborant occupationibus, ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, amare et odisse, res omnium liberrimas, iubentur. hi si uolent scire quam
 15 breuis ipsorum uita sit, cogitent ex quota parte sua sit.

XX. Cum uideris itaque praetextam saepe iam sumptam, 1 cum celebre in foro nomen, ne inuideris: ista uitae damno parantur. ut unus ab illis numeretur annus, omnis annos suos conterunt. quosdam antequam in summum ambitionis eniterentur,
 20 inter prima luctantis aetas reliquit. quosdam cum in consummationem dignitatis per mille indignitates erepsissent, misera subiit cogitatio laborasse ipsos in titulum sepulcri. quorundam ultima senectus, dum in nouas spes ut iuuenta disponitur, inter conatus magnos et improbos inualida defecit. foedus ille, quem in iudicio 2
 25 pro ignotissimis litigatoribus grandem natu et imperitae coronae adsensiones captantem spiritus liquit. turpis ille, qui uiuendo lassus citius quam laborando inter ipsa officia conlapsus est. turpis,

2 diis *Neap.*: di. (*in ras.*) 3 nos a corporibus *Neap.* (*cf. de const sap.*)

19, 2; *ep.* 19, 11; nos e corporibus *Madvig*: nos corporib; (2 *inuertum*)

4 componat quaq; 7 solo* 8 uigentibus *genibus Koch* (uigentibus

sensibus *Madvig*): uigentibus expectate 10 alta *olim corr.*: alia

13 amare et odisse res *deteriores*: amarictodisset res 16 uideris* 17 ne in uideris *col.* ne inuideris *Gertz dubitanter* non inuideris *uulgo* 18 conterunt

Gertz: conterent 19 antequam *Fickert*: ante cū ambitionis*

21 erepsissent *Pincianus*: erupissent subiit *Muretus*: subit 25 imperitae

deteriores: impeditae 26 sensiones turpis quē *col. sed repetitum ille admodum displicet*

quem accipiendis immorientem rationibus diu tractus risit heres.
 3 praeterire quod mihi occurrit exemplum non possum: Turannius
 fuit exactae diligentiae senex, qui post annum nonagesimum, cum
 uacationem procurationis ab C. Caesare ultro accepisset, componi
 se in lecto et uelut exanimem a circumstante familia plangi iussit. 5
 lugebat domus otium domini senis nec finiuit ante tristitiam, quam
 labor illi suus restitutus est. adcone iuuat occupatum mori?
 4 idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris quam
 facultas est. cum inbecillitate corporis pugnant. senectutem ipsam
 nullo alio nomine grauem iudicant, quam quod illos seponit. 10
 a quinquagesimo anno militem non legit, a sexagesimo senatorem
 non citat: difficilius homines a se otium inpetrant quam a lege.
 5 interim dum rapiuntur et rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit,
 dum mutuo miseri sunt, uita est sine fructu. sine uoluptate, sine
 ullo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non 15
 procul spes intendit. quidam uero disponunt etiam illa, quae
 ultra uitam sunt, magnas moles sepulcrorum et operum publi-
 corum dedicationes et ad rogum munera et ambitiosas exequias.
 at me hercules istorum funera, tamquam minimum uixerint, ad
 faces et cereos ducenda sunt. 20

1 immorientem *delt.*: immorientem 2 praeterire Turannius *Pincianus*:
 styrannius (*prior s fere deleta*) 4 componi 11 quinq̄ + gesimo
 legit *Bongarsius*: "tegit (*in marg. m. rec.* "ali cogit) 14 uita ē (*in ras.*)
 17 puplicorū 18 at (*in ras.*)

L. ANNAEI SENECAE
DIALOGORVM LIBER XI.

AD HELVIAM MATREM
DE CONSOLATIONE.

I. Saepe iam, mater optima, impetum cepi consolandi te, 1
saepe continui. ut auderem, multa me impellebant: primum uide-
bar depositurus omnia incommoda, cum lacrimas tuas, etiamsi
supprimere non potuissem, interim certe abstersissem. deinde
5 plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te,
si prior ipse consurrexissem. praeterea timebam, ne a me uicta
fortuna aliquem meorum uinceret. itaque utcumque conabar manu
super plagam meam inposita ad obliganda uulnera uestra reptare.
hoc propositum meum erant rursus quae retardarent: dolori tuo, 2
10 dum recens saeuiret, sciebam occurrendum non esse, ne illum ipsa
solacia iritarent et accenderent. nam in morbis quoque nihil est
periculosius quam immatura medicina. expectabam itaque, dum
ipse uires suas frangeret et ad sustinenda remedia mora mitigatus
tangi se ac tractari pateretur. praeterea cum omnia clarissimorum
15 ingeniorum monumenta ad conpescendos moderandosque luctus
composita euoluerem, non inueniebam exemplum eius, qui consola-
tus suos esset, cum ipse ab illis conploraretur. ita in re noua 3
haesitabam uerebarque, ne haec non consolatio esset, sed exul-
ceratio quid quod nouis uerbis nec ex uolgari et cotidiana sum-

1 impetu 4 supmere 8 ad (*in ras.*) 9 erant *Bongarsius*: era *
dolori tuo dñ recens squiret dolori „ tuo *cod.*, in *deterioribus fere prius*
dolori tuo *om.* 11 accenderent *ulgo*: accenderentur 12 immatura
13 remedia ^mora (*uidetur ante super a uocis remedia lineola fuisse*) 15 com-
pescendos 16 cōposita consolatus (*altera o ex u facto*) 17 com-
plorat^{ic}

ptis adlocutione. opus erat homini ad consolandos suos ex ipso
 rogo caput adleuantibus? omnis autem magnitudo doloris modum
 excedentis necesse est dilectum uerborum eripiat, cum saepe
 4 uocem quoque ipsam intercludat. utcumque conitar non fiducia
 ingenii, sed quia possum instar efficacissimae consolationis esse 5
 ipse consolator. cui nihil negares, huic hoc utique te non esse
 negaturam, licet omnis maeror contumax sit, spero, ut desiderio
 tuo uelis a me modum statui.

1 II. Vide quantum de indulgentia tua promiserim mihi: po-
 tentiorem me futurum apud te non dubito quam dolorem tuum, 10
 quo nihil est apud miseros potentius. itaque ne statim cum eo
 concurram, adero prius illi et quibus excitetur ingeram: omnia
 2 proferam et rescindam, quae iam obducta sunt. dicit aliquis:
 quod hoc genus est consolandi, obliterata mala reuocare et ani-
 mum in omnium aerumnarum suarum conspectu conlocare uix 15
 unius patientem? sed is cogitet, quaecumque usque eo perniciosa
 sunt, ut contra remedium conualuerint, plerumque contrariis curari.
 omnis itaque luctus illi suos, omnia lugubria admouebo. hoc erit
 non molli uia mederi, sed urere ac secare. quid consequar? ut
 pudeat animum tot miseriarum uictorem aegre ferre unum uolnus 20
 3 in corpore tam cicatricoso. fleant itaque diutius et gemant, quorum
 delicatas mentes eneruauit longa felicitas, et ad leuissimarum iniu-
 riarum motus conlabantur: at quorum omnes anni per calamitates
 transierunt, grauissima quoque forti et immobili constantia perferant.
 unum habet adsidua infelicitas bonum, quod quos semper uexat, 25
 4 nouissime indurat. nullam tibi fortuna uacationem dedit, et gra-
 uissimis luctibus ne natalem quidem tuum exceptit: amisisti matrem
 statim nata, immo dum nasceris, et ad uitam quodammodo ex-
 posita es. creuisti sub nouerca. quam tu quidem omni obsequio
 et pietate, quanta uel in filia concipi potest, matrem fieri coegisti. 30
 nulli tamen non magno constitit etiam bona nouerca. auunculum

3 dilectum *deteriores*: delectū s. magnitudo doloris
 4 intercludat ut cūq; (*supra*ser. m. rec.)
 5 instar efficacissimae (r et ef in ras.) 9 promiserim^m 10 apud (t in
 d corr.) 11 apud (t in d corr.) 18 omnis itaque luctus *deteriores*: omni
 itaq; luctu^s admouebo *delt.*: admonebo 20 uolnus 28 nata in modum
 (inter a et i ras., potest fuisse in) 30 concipi *Bentleius*: conspici

indulgentissimum, optimum ac fortissimum uirum, cum aduentum eius expectares, amisisti. et ne saeuitiam suam fortuna leuiorem diducendo faceret, intra tricensimum diem carissimum uirum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti. lugenti tibi luctus 5
 5 nuntiatus est omnibus quidem absentibus liberis, quasi de industria in id tempus coniectis malis tuis, ut nihil esset, ubi se dolor tuus reclinaret. transeo tot pericula, tot metus, quos sine interuallo in te incursantis pertulisti: modo modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. intra uicesi-
 10 mum diem, quam filium meum in manibus et in osculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti: hoc adhuc defuerat tibi lugere uiuos.

III. Grauisimum est ex omnibus, quae unquam in corpus 1
 tuum descenderunt, recens uolnus, fateor. non summam cutem
 15 rupit, pectus et uiscera ipsa diuisit. sed quemadmodum tirones leuiter saucii tamen uociferantur et manus medicorum magis quam ferrum horrent, at ueterani, quamuis confossi, patienter ac sine gemitu uelut aliena corpora exaniari patiuntur: ita tu nunc debes
 fortiter praebere te curationi. lamentationes quidem et heuiatus 2
 20 et alia, per quae fere muliebris dolor tumultuatur, amoue. perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. ecquid uideor non timide tecum egisse? nihil tibi subdixi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui.

IV. Magno id animo feci. constitui enim uincere dolorem 1
 25 tuum, non circumscribere. uincam autem, puto, primum si ostendero nihil me pati, propter quod ipse dici possim miser, nedum propter quod miseros etiam quos contingo faciam: deinde si ad te transiero et probauiero ne tuam quidem grauem esse fortunam, quae tota ex mea pendet.

30 Hoc prius adgrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mihi 2
 mali esse: si potuero, ipsas res, quibus me putas premi, non esse intolerabiles faciam manifestum. sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quae

3 tricepsimū 6 esset habere ubi se (*ras. ante ubi*): *apparet duplex scriptura, esset aut haberes: quorum esset ut uulgo praeferre non dubitauit* 14 uulnus

18 exaniari 20 muliebris *Pincianus*: mulieris 27 ad (*d ea t corr.*)

32 ⁱ tolerabiles at (*t in ras.*)

3 miseros solent facere. non est, quod de me aliis credas: ipse
tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse
miserum. adiciam, quo securior sis, ne fieri quidem me posse
miserum.

1 V. Bona condicione geniti sumus, si eam non deseruerimus. 5
id egit rerum natura, ut ad bene uiuendum non magno adparatu
opus esset: unusquisque facere se beatum potest. leue mo-
mentum in aduenticiis rebus est et quod in neutram partem ma-
gnas uires habeat: nec secunda sapientem euehunt nec aduersa
denittunt. laborauit enim semper, ut in se plurimum poneret, 10
2 ut a se omne gaudium peteret. quid ergo? sapientem esse me
dico? minime. nam id quidem si profiteri possem, non tantum
negarem miserum esse me, sed omnium fortunatissimum et in ui-
cium deo perductum praedicarem: nunc, quod satis est ad omnis
miserias leniendas, sapientibus me uiris dedi et nondum in auxilium 15
mei ualidus in aliena castra confugi, eorum scilicet, qui facile se
3 ac suos tuentur. illi me iusserunt stare adsidue uelut in praesidio
positum et omnis conatus fortunae et omnis inpetus prospicere
multo ante quam incurrant. illis grauis est, quibus repentina est:
facile eam sustinet, qui semper expectat. nam et hostium aduen- 20
tus eos prosternit, quos inopinantis occupauit: at qui futuro se
bello ante bellum parauerunt, compositi et aptati primum, qui
4 tumultuosissimus est, ictum facile excipiunt. numquam ego for-
tunae credidi, etiam cum uideretur pacem agere. omnia illa, quae
in me indulgentissime conferebat, pecuniam. honores, gratiam, eo 25
loco posui, unde posset sine motu meo repetere. interuallum
inter illa et me magnum habui. itaque abstulit illa, non auolsit.
neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit.
5 illi qui munera eius uelut sua et perpetua amauerunt, qui se sus-
pici propter illa uoluerunt, iacent et maerent, cum uanos et pueriles 30
animos, omnis solidae uoluptatis ignaros, falsa et mobilia oblecta-
menta destituunt: at ille, qui se laetis rebus non inflauit, nec
mutatis contrahit. aduersus utrumque statum inuictum animum
tenet exploratae iam firmitatis. nam in ipsa felicitate quid contra
6 infelicitatem ualeret, expertus est. itaque ego in illis, quae omnes 35

6 apparatu

9 nec de secunda

11 ut a se Gertz: uita se

18 impetus

31 uoluptis^{ta}

optant, existimaui semper nihil ueri boni inesse. tum inania et specioso ac deceptorio fuce circumlita inueni, intra nihil habentia fronti suae simile: nunc in his, quae mala uocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio quam opinio uolgi minabatur. uerbum
 5 quidem ipsum persuasione quadam et consensu iam asperius ad aures uenit et audientes tamquam triste et execrabile ferit: ita enim populus iussit. sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

VI. Remoto ergo iudicio plurium, quos prima rerum species, 1
 10 utcumque credita est, aufert, uideamus, quid sit exilium: nempe loci commutatio. ne angustare uidear uim eius et quidquid pessimum in se habet, subtrahere: hanc commutationem loci sequuntur incommoda: paupertas, ignominia, contemptus. aduersus ista postea configam: interim primum illud intueri uolo, quid
 15 acerbi adferat ipsa loci commutatio.

Carere patria intolerabile est. adspice agedum hanc fre- 2
 quentiam, cui uix urbis immensae tecta sufficiunt: maxima pars istius turbae patria caret. ex municipiis et coloniis suis, ex toto denique orbe terrarum confluerunt. alios adduxit ambitio, alios
 20 necessitas officii publici, alios inposita legatio, alios luxuria opportunum et opulentum uitii locum quaerens, alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula. quosdam traxit amicitia, quosdam industria laxam ostendendae uirtuti nanta materiam. quidam uenalem formam attulerunt, quidam uenalem eloquentiam
 25 nullum non hominum genus concucurrit in urbem et uirtutibus et 3
 uitii magna pretia ponentem. iube istos omnes ad nomen citari et unde domo quisque sit quaere: uidebis maiorem partem esse, quae relictis sedibus suis uenerit in maximam quidem ac pulcherrimam urbem, non tamen suam. deinde ab hac ciuitate 4
 30 discede, quae ueluti communis potest dici. omnes urbes circumi:

1 existimaui *uulgo*: estimaui tum *post* semper *magnopere displicet*; *Pincianus coniecit* quin, *nescio an uere* 2 ac deceptorio *cod.*, *item Bongarsius*; ac decepturo *uulgo* 3 suae *deleuit Pincianus* 11 quidquid 14 in tueri (*post in lacuna propter chartam uitiosam*) 15 cōmutatio 16 aspice
 17 immense 23 nante 26 pretia 27 unde domo? *cf. Verg. Aen.* 8, 114 qui genus? unde domo? pacemne huc fertis an arma?

30 communi^s circumi *uel* circui *deteriores*: circui

nulla non magnam partem peregrinae multitudinis habet. transi
 ab iis, quarum amoena positio et opportunitas regionis plures ad-
 licit. deserta loca et asperrimas insulas, Sciathum et Seriphum,
 Gyarum et Cosuram percense: nullum inuenies exilium, in quo
 5 non aliquis animi causa moretur. quid tam nudum inueniri potest,
 quid tam abruptum undique quam hoc saxum? quid ad copias
 respicienti iciunius? quid ad homines inmansuetius? quid ad ipsum
 loci situm horridius? quid ad caeli naturam intemperantius? plures
 tamen hic peregrini quam ciues consistunt. usque eo ergo com-
 mutatio ipsa locorum grauis non est, ut hic quoque locus a patria
 10 quosdam abduxerit. inuenio qui dicant inesse naturalem quandam
 irritationem animis commutandi sedes et transferendi domicilia.
 mobilis enim et inquieta homini mens data est: numquam se te-
 net, spargitur et cogitationes suas in omnia nota atque ignota
 dimittit, uaga et quietis inpatiens et nouitate rerum laetissima.
 15 quod non miraberis, si primam eius originem adspexeris: non est
 ex terreno et graui concreta corpore. ex illo caelesti spiritu des-
 cendit. caelestium autem natura semper in motu est, fugit et uelo-
 cissimo cursu agitur. adspice sidera mundum inlustrantia: nullum
 eorum perstat. *sol* labitur adsidue et locum ex loco mutat et,
 20 quamuis cum uniuerso uertatur, in contrarium nihilominus ipsi
 mundo refertur, per omnis signorum partes discurrit, numquam
 resistit. perpetua eius agitatio et aliunde alio commigratio est.
 25 omnia uoluuntur semper et in transitu sunt. ut lex et naturae
 necessitas ordinauit, aliunde alio deferuntur. cum per certa anno-
 rum spatia orbis suos explicuerint, iterum ibunt per quae uene-
 rant: i nunc et humanum animum ex isdem, quibus diuina const-
 ant, seminibus compositum moleste ferre transitum ac migrationem
 puta, cum dei natura adsidua et citatissima commutatione uel
 30 delectet se uel conseruet.

1 transi^{ab} hiis (*ras. inter transi et iis; uidetur fuisse ab iis; deinde a deleta.*
ex b facta h; ab postea supra scriptum m. rec.) 2 amena (o ante e erasa)
 allicit (*in ras.*) 4 Cosuram *Muretus*: corsican 12 sedes (s altera
erasa) 14 sua^s (s m. pr. superscr.) ingnota 16 aspexeris 19 aspice
 20 *sol labitur Michaelis*: labit 27 i nunc *deteriores*: Nunc (*ante*
n ras.)

VII. A caelestibus agendum te ad humana conuerte: uidebis 1
gentes populosque uniuersos mutasse sedem. quid sibi uolunt in
mediis barbarorum regionibus Graecae urbes? quid inter Indos
Persasque Macedonicus sermo? Scythia et totus ille ferarum in-
5 domitarumque gentium tractus ciuitates Achaiae Ponticis inpositas
litoribus ostentat. non perpetuae hiemis sacuitia, non hominum
ingenia ad similitudinem caeli sui horrentia transferentibus domos
suas obstiterunt. Atheniensis in Asia turba est Miletus quinque 2
et septuaginta urbium populum in diuersa effudit. totum Italiae
10 latus, quod infero mari adluitur, maior Graecia fuit. Tuscos Asia
sibi uindicat. Tyrii Africam incolunt, Hispaniam Poeni, Graeci
se in Galliam inniserunt, in Graeciam Galli. Pyrenaeus Germa-
norum transitus non inhibuit. per inuia, per incognita uersauit se 3
humana leuitas. liberos coniugesque et graues senio parentes
15 traxerunt. alii longo errore iactati non iudicio elegerunt locum,
sed lassitudine proximum occupauerunt alii armis sibi ius in
aliena terra fecerunt. quasdam gentes, cum ignota peterent, mare
hausit. quaedam ibi consederunt, ubi illas rerum omnium inopia
deposuit. nec omnibus eadem causa relinquendi quaerendique 4
20 patriam fuit: alios excidia urbium suarum hostilibus armis elapsos
in aliena spoliatos suis expulerunt. alios domestica seditio sum-
mouit. alios nimia superfluentis populi frequentia ad exonerandas
uires emisit. alios pestilentia aut frequentes terrarum hiatus aut
aliqua intoleranda infelicis soli uitia eiecerunt. quosdam fertilis
25 orae et in maius laudatae fama corrupit. alios alia causa exciuit
domibus suis: illud utique manifestum est, nihil eodem loco man- 5

1 age dū (*ante du ras.*) 2 gente^s 7 tran^sferentib; 8 Atheniensis *E*²:
at henis 10 tusco sasīa* 11 Hispaniam *Muretus*: inhispaniā græcise
12 Pyrenaeus *uulgo*: pyrena eos 13 pinuia pincognita *cod. et ueteres editiones*
(*cf. de ira* 3, 20, 2 per inuia, per arenia trahebat omnem bello utilem turbam); per
incognita *Fickert et Haase* 15 aliⁱ iudio^{ci} 16 aliⁱ ius inaliena
(*post s ras., uidetur fuisse t*) 19 querendiq; 21 aliena *Neap.*: alienas
summouit (*it in ras.*) 23 urbes *Pincianus, cuius coniecturam com-*
mendauerunt Madvig et Gertz, sed uide Vellei. Patere. 1, 4, 3 magna uis
Graecae iuuentutis, abundantia mirum sedes quaeritans, in Asiam se effudit, *ubi*
Kritz recte Senecae locum comparauit frequentis 25^h orç
laudatae *dett.*: laudata*

sisse, quo genitum est. adsiduus generis humani discursus est.
 cotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. noua urbium funda-
 menta iaciuntur. noua gentium nomina extinctis prioribus aut in
 accessionem ualidioris conuersis oriuntur. omnes autem istae po-
 pulorum transportationes quid aliud quam publica exilia sunt? 5
 6 quid te tam longo circūitu traho? quid interest enumerare Anteno-
 rem Pataui conditorem et Euandrum in ripa Tiberis regna Arca-
 dum conlocantem? quid Diomedem aliosque, quos Troianum bel-
 7 lum uictos simul uictoresque per alienas terras dissipauit? Romanum
 imperium nempe auctorem exulem respicit. quem profugum capta 10
 patria, exiguas reliquias trahentem necessitas et uictoris metus lon-
 ginq̄ua quaerentem in Italiam detulit. hic deinde populus quot
 colonias in omnem prouinciam misit? ubicumque uicit, Romanus
 habitat. ad hanc commutationem locorum libentes nomina dabant
 8 et relictis aris suis trans maria sequebatur colonos uexillum. res 15
 quidem non desiderat plurium enumerationem. unum tamen ad-
 duciam, quod in oculos se ingerit. haec ipsa insula saepe iam cultores
 mutauit. ut antiquiora, quae uetustas obduxit, transeam, Phoc-
 ide relicta Grai, qui nunc Massiliam incolunt, prius in hac insula
 conederunt, ex qua quid eos fugauerit, incertum est, utrum caeli 20
 grauitas an praepotentis Italiae conspectus an natura inportuosi
 maris: nam in causa non fuisse feritatem accolarum eo apparet,
 quod maxime tunc trucibus et inconditis Galliae populis se inter-
 9 posuerunt. transierunt deinde Ligures in eam, transierunt et His-
 pani, quod ex similitudine ritus apparet: eadem enim tegmenta 25
 capitiū idemque genus calciamenti, quod Cantabris est, et uerba
 quaedam. nam totus sermo conuersatione Graecorum Ligurumque
 a patrio desciiuit. deductae deinde sunt duae ciuium Romanorum
 coloniae, altera a Mario, altera a Sulla: totiens huius aridi et
 10 spinosi saxi mutatus est populus. uix denique inuenies ullam 30
 terram, quam etiam nunc indigenae colant. permixta omnia et in-
 siticia sunt. alius alii successit. hic concupiuit, quod illi fastidio

ⁿ
 5 tras portationes aliud (d *corr.*) publica 6 circūitu 11 reliquias
 trahentē (as tr *in ras.*) 14 habitat * 15 uexillum *Maduig*: senex

19 graii (ii *in ras.*) 25 ^seximilitudine (s *m. pr. ut uidetur*) 29 sylla

31 insiticia sunt *Pincianus* (insitiua sunt *Gertz*): instituta sunt 32 aliⁱ

fuit. ille unde expulerat, eiectus est. ita fato placuit nullius rei eodem semper loco stare fortunam.

VIII. Aduersus ipsam commutationem locorum detractis ceteris incommodis, quae exilio adhaerent, satis hoc remedii putat Varro, doctissimus Romanorum, quod quocumque uenimus, eadem rerum natura utendum est. M. Brutus satis hoc putat, quod licet in exilium euntibus uirtutes suas secum ferre. haec etiamsi quis 2 singula parum iudicat efficacia ad consolandum exulem, utraque in unum conlata fatebitur plurimum posse. quantum enim est, 10 quod perdimus? duo quae pulcherrima sunt, quocumque nos mouerimus, sequentur: natura communis et propria uirtus. id actum 3 est, mihi crede, ab illo, quisquis formator uniuersi fuit, siue ille deus est potens omnium, siue incorporalis ratio ingentium operum artifex, siue diuinus spiritus per omnia maxima ac minima aequali 15 intentione diffusus, siue fatum et immutabilis causarum inter se cohaerentium series: id, inquam, actum est, ut in alienum arbitrium nisi uilissima quaeque non caderent. quidquid optimum homini 4 est, id extra humanam potentiam iacet, nec dari nec eripi potest. mundus hic, quo nihil neque maius neque ornatius rerum natura 20 genuit et animus contemplator admiratorque mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis et perpetua et tandiu nobiscum mansura sunt, quamdiu ipsi manebimus. alacres itaque et erecti, quocumque res tulerit, intrepido gradu properemus. emetiamur quas- cumque terras: nullum inueniri exilium intra mundum potest, *quod* 25 alienum homini sit. undecumque ex aequo ad caelum erigitur acies, paribus interuallis omnia diuina ab omnibus humanis distant. proinde dum oculi mei ab illo spectaculo, cuius insatiabiles sunt, 6 non abducantur, dum mihi solem lunamque intueri liceat, dum ceteris inhaerere sideribus, dum ortus eorum occasusque et in-

4 exilio *Turuis.*: ex illo 5 q^o cūq; 10 perdimus *Koch*: pdidim;
 q^o cūq; 14 ma^{xima} acinima equali 15 et immutabilis *deteriores*: et
 mutabilis 19 nihil neq; * ornatu^s (s. m. pr. ut uidetur)
 20 et animus *Gertz*: animus 23 emetiamur (iamur *in ras.*) 24 exilium
Haase: et illū potest quod alienum homini sit *Koch cum Erasmo et Lipsio*
 (potest alienum homini *Haase* potest; nullum enim solum intra mundum alienum
 homini est *Madvig*): est alienum homini est 29 ingere

terualla et causas inuestigare uel ocius meandi uel tardius, spectare tot per noctem stellas micantis et alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntis sed intra suum se circumagentis uestigium, quasdam subito erumpentis, quasdam igne fuso praestringentes aciem, quasi decidant, uel longo tractu cum luce multa praeteruolantes, dum cum his sim et caelestibus, qua homini fas est, immiscear, dum animum ad cognatarum rerum conspectum tendentem in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem?

1 IX. At non est haec terra frugiferarum aut lactarum arborum ferax. non magnis nec nauigabilibus fluminum alucis inrigatur. 10 nihil gignit, quod aliae gentes petant, uix ad tutelam incolentium fertilis. non pretiosus hic lapis caeditur, non auri argentique uenae 2 eruuntur. angustus animus est, quem terrena delectant: ad illa abducendus est, quae ubique aequae apparent, ubique aequae splendent et hoc cogitandum est, ista ueris bonis per falsa et 15 praue credita obstare. quo longiores porticus expederint, quo altius tures sustulerint, quo latius uicos porrexerint, quo depressius aestiuos specus foderint, quo maiori mole fastigia cenationum 3 subduxerint, hoc plus erit, quod illis caelum abscondat. in eam te regionem casus eiecit, in qua lautissimum receptaculum casa 20 est: nae tu pusilli animi es et sordide se consolantis, si ideo id fortiter pateris, quia Romuli casam nosti. dic illud potius: istud humile tugurium nempe uirtutes recipit: iam omnibus templis formosius erit, cum illic iustitia conspecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum 25 ratio, humanorum diuinorumque scientia. nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarum uirtutum turbam capit. nullum 4 exilium graue est, in quod licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro, quem de uirtute composuit, ait se Marcellum uidisse

1 uel ocius *Müller*: uelocius uel tardius *deteriores*: nel diu* (*erasa s*)
dum spectare *Gertz* 2 immobiles 4 fuso *uulgo*: funso

6 immiscear (*ar in ras.*) 8 habeam *deteriores*: habeat 11 aliae *deteriores*:
alia attutelā (*prima t in d corr.*) 12 auriargentiq; uenę rnuuntur.

17 porrexerint *Pincianus*: correxerint 20 eiecit (*in margine eiecit*)
lautissimum *Neap.* laxissimum *Pincianus* casa est. ne et tu (*nae tu deteriores*)
pusilli animi es et (*haec omnia praeter ea in ras.*) 22 istud *deteriores*: si
istud (si i *in ras.*) 28 in quod *Fickert*: in quo 29 composuit

Mytilenis exulantem et quantum modo natura hominis pateretur, beatissime uiuentem neque umquam cupidiorum bonarum artium quam illo tempore itaque adicit: *uisum sibi se magis in exilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exilio relinquere.* 5
 o fortunatiorem Marcellum eo tempore, quo exilium suum Bruto 5 adprobauit, quam quo reipublicae consulatum! quantus ille uir fuit, qui effecit, ut aliquis exul sibi uideretur, quod ab exule recederet? quantus uir fuit, qui in admirationem sui adduxit hominem etiam Catoni suo mirandum? idem Brutus ait: *C. Caes-* 6
sarem Mytilenas praeteruictum, quia non sustineret uidere deformatum uirum. illi quidem reditum inpetrauit senatus publicis precibus tam sollicitus ac maestus, ut omnes illo die Bruti habere animum uiderentur et non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus 15
 est, quo die illum exulem Brutus relinquere non potuit, Caesar uidere. contigit enim illi testimonium utriusque: Brutus sine Marcello reuerti se doluit, Caesar erubuit. num dubitas, quin se 7
 ille Marcellus tantus uir sic ad tolerandum aequo animo exilium saepe adhortatus sit? quod patria cares, non est miserum. ita 20
 te disciplinis inuisti, ut scires omnem locum sapienti uiro patriam esse. quid porro? hic, qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperi causa: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis 8
 belli minis plena, trahit Hispania, quae fractas et afflictas partes 25
 refouet, trahit Aegyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperii intentus est. cui primum rei occurret? cui parti se opponet? aget illum per omnes terras uictoria sua. illum suspiciant et colant gentes: tu uiue Bruto miratore contentus.

1 mytileniis (in marg. m. 3 mitilenis) 3 a adicit (prior a in fine uersus deleta, altera initio sequentis addita) 5 o fortunatiore (o uidetur u corr. addita) 6 approbavit (p prior corr.) ille uir cod. uir illo uulgo
 7 exul (s ante u erasa) quod deteriores: quo 10 mitilenas
 s. nō potuit
 11 precib; 12 mestus 16 uidere (superscr. m. rec.) 17 reuerti se
 deteriores: reuertisse 19 ad^h ortatus 22 imperiⁱ 24 afflictas (f ea
 d corr.) 25 egyptos

1 X. Bene ergo exilium tulit Marcellus nec quicquam in animo
 eius mutauit loci mutatio, quamuis cum paupertas sequeretur. in
 qua nihil mali esse, quisquis modo nondum peruenit in insaniam
 omnia subuertentis auaritiae atque luxuriae, intellegit. quantum
 enim est, quod in tutelam hominis necessarium sit? et cui deesse 5
 2 hoc potest ullam modo uirtutem habenti? quod ad me quidem
 pertinet, intellego me non opes sed occupationes perdidisse.
 corporis exigua desideria sunt: frigus submoueri uolt, alimentis
 famem ac sitim extinguere. quidquid extra concupiscitur, uitii,
 non usibus laboratur. non est necesse omne perscrutari profundum 10
 nec strage animalium uentrem onerare nec conchyliā ultimi maris
 ex ignoto litore eruere: di istos deaeque perdant, quorum luxuria
 3 tam inuidiosi imperii fines transcendit. ultra Phasin capi uolunt,
 quod ambitiosam popinam instruat, nec piget a Parthis, a quibus
 nondum poenas repetiimus, aues petere. undique conuehunt omnia 15
 nota *ignota* fastidienti gulae. quod dissolutus deliciis stomachus
 uix admittat, ab ultimo portatur Oceano. uomunt ut edant, edunt
 ut uomant, et epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere
 dignantur. ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis
 concupiscit, illi paupertas etiam prodest inuitus enim sanatur et, 20
 si remedia ne coactus quidem recipit, interim certe dum non
 4 potest uelle, nolenti similis est. C. Caesar, quem mihi uidetur
 rerum natura edidisse, ut ostenderet, quid summa uitia in summa
 fortuna possent, centies sestertio cenauit uno die. et in hoc om-
 nium adiutus ingenio uix tamen inuenit, quomodo trium provin- 25
 5 ciarum tributum una cena fieret. o miserabiles, quorum palatum
 nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem non eximius
 sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas et difficultas parandi
 facit. alioqui si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus

1 tulit* (*littera erasa*)5 necessarium st *Gertz*

6 ame 8 uolt

9 quicquid (c *ea* d *corr.*)

12 dii

15 repetiimus *Lipsius*: repetimus

conuehunt

16 nota ignota *Gertz*: nota17 amittat (d, ut *uidetur*, m. pr.*suprascr.*)18 qua^s (s m. pr.)1, digerere
concoquere (*suprascr.* m. rec.)21 recipit *E*¹: recepit22 potest uelle *Mudwig*: potest illa

C. Caesar

*E*²: G. cesar augustus23 natura edidisse (ra e *corr.*)

28 saporat

(ra *corr.*)faucium *deteriores*: fauci (f *corr.*)29 ali^o qui (o m. pr.)

est tot artibus uentri seruiantibus? quid mercaturis? quid uastatione siluarum? quid profundi perscrutatione? passim iacent alimenta, quae rerum natura omnibus locis disposuit, sed haec uelut caeci transeunt et omnes regiones peruagantur, maria traiciunt et, cum famem exiguo possint sedare, magno irritant. libet dicere: quid deducitis naues? quid manus et aduersus feras et aduersus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus adgeritis? non uoltis cogitare, quam parua uobis corpora sint? nonne furor et ultimus mentium error est, cum tam exiguum capias, cupere *tam* multum? licet itaque augeatis census, promoueatis fines: numquam tamen corpora uestra laxabitis. cum bene cesserit negotiatio, multum militia rettulerit, cum indagati undique cibi coierint, non habebitis, ubi istos apparatus uestros conlocetis. quid tam multa conquiritis? scilicet maiores nostri, quorum uirtus etiam nunc uitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum, quibus terra cubile erat, quorum tecta nondum auro fulgebant, quorum templa nondum gemmis nitebant. itaque tunc per fictiles deos religiose iurabatur. qui illos inuocauerant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. scilicet minus beate uidebat dictator noster, qui Samnitium legatos audiit, cum uilissimum cibum in foco ipse manu sua uersaret, illa, qua iam saepe hostem percusserat laureamque in Capitolini Iouis gremio reposerat, quam Apicius nostra memoria uixit, qui in ea urbe, ex qua aliquando philosophi uelut corruptores iuuentutis abire iussi sunt, scientiam popinae professus disciplina sua saeculum infecit. cuius exitum nosse operae pretium est. cum sestertium miliens in culinam coniecisset, cum tot congiaria principum et ingens Capitolii uectigal singulis commissationibus exorsisset, acre alieno oppressus rationes suas tunc primum coactus inspexit: superfuturum sibi

1 quid mercaturis *olim corr.*: quod mercatis 3 disposuit *cod. et ueteres editiones*, deposuit *Fickert et Haase* 5 famē inexiguo 8 aggeritis (*prior g corr. ex d*) uoltis (*u corr.*) 10 multa *cod.* multum *deteriores*, tam multum *Koch, cf. 14* quid tam multa conquiritis? 11 laxabitis (*itis corr.*)

12 cesserit *uulgo*: gesserit 13 apparatus 14 uirtu^s (*s m. pr.*)

15 infelices erant (*ante erant ras.*) 20 qui samnitium (*ante s ras.*)

22 reposerat (*re in ras.*) 26 millies (*es in ras.*) 28 commissationib: ex-

sestertium centiens computauit et uelut in ultima fame uicturus, si
 10 in sestertio centiens uixisset, ueneno uitam finiuit. quanta luxuria
 erat, cui centiens sestertium egestas fuit? i nunc et puta pecuniae
 modum ad rem pertinere, non animi. sestertium centiens aliquis
 extimuit et, quod alii uoto petunt. ueneno fugit? illi uero tam
 prauae mentis homini ultima potio saluberrima fuit: tunc uenena
 edebat bibebatque, cum immensis epulis non delectaretur tantum,
 sed gloriaretur, cum uitia sua ostentaret, cum ciuitatem in luxuriam
 suam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem sui sollicitaret,
 11 etiam sine malis exemplis per se docilem. haec accidunt diuitias
 non ad rationem reuocantibus, cuius certi fines sunt, sed ad uitiosam
 consuetudinem, cuius immensum et inconspicibile arbitrium est.
 cupiditati nihil est satis, naturae satis est etiam parum. nullum
 ergo paupertas exulis incommodum habet: nullum enim tam inops
 exilium est, quod non alendo homini abunde fertile sit. 15

1 XI. An uestem ac domum desideraturus est exul? si haec
 quoque ad usum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit neque
 uelamentum. aequae enim exiguo tegitur corpus quam alitur. nihil
 2 homini natura, quod necessarium faciebat, fecit operosum. si
 desiderat saturam multo conchylio purpuram intextam auro uariis- 20
 que et coloribus distinctam et artibus: non fortunae iste uitio,
 sed suo pauper est. etiamsi illi quidquid amisit restitueris, nihil
 ages. plus enim restituto deerit ex eo, quod cupit, quam exuli
 3 ex eo, quod habuit. si desiderat aureis fulgentem uasis supellectilem
 et antiquis nominibus artificum argentum nobile, aces paucorum 25
 insania pretiosum et seruorum turbam, quae quamuis magnam
 domum angustet, iumentorum corpora differta et coacta pinguescere

1 sestertium (s. *alt. in ras.*) centies (s. *corr. in ras.*) 2 sestitio (ses *in ras.*) centies

3 centies ses tertium i nunc *Pincianus*: inuno 4 sestertium centies (se

et ultima s. in ras.) 5 aliⁱ 6 saluberrima (sa *in ras.*) 7 immensis

13 nature satis (e satis *in ras.*) 15 exilium *uulgo*: exitium sit. an

(t. a *in ras.*) 16 si haec *Muretus* (si hoc *Pincianus*): hęc (*ras. aute h.*)

18 nichil (n *in ras.*) 19 si *Pincianus*: sed 20 saturam *Madauij*:

saturataⁿ (taⁿ *in ras. minus fere litterae*) cochylio 21 colorib; distincta.

(*ras. aute d.*) 23 restituto *Muretus* (*de quo tamen aliqua dubitatio residet*:
erat cum magis placeret Fickerti restituendum): restituendo *cod.* exsuli

ex eo (*aute eo uidetur s. erasa esse*) 24 si *Neup.*: sed uasis supellectile

(*ras. inter is et s.*) 27 angustet (*altera t. in ras.*)

et nationum omnium lapides: ista congerantur licet, numquam
 explebunt inexplebilem animum, non magis quam ullus sufficet
 umor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex
 aestu ardentium uiscerum oritur. non enim sitis illa, sed morbus
 5 est. nec hoc in pecunia tantum aut alimentis euenit: eadem
 natura est in omni desiderio, quod modo non ex inopia, sed ex
 uitio nascitur. quidquid illi congresseris, non finis erit cupiditatis,
 sed gradus. qui continebit itaque se intra naturalem modum,
 paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in
 10 summis quoque opibus paupertas sequetur. necessariis rebus et
 exilia sufficiunt, superuacuis nec regna. animus est, qui diuites
 facit. hic in exilia sequitur et in solitudinibus asperrimis, cum
 quantum satis est sustinendo corpori inuenit, ipse bonis suis abundat
 et fruitor: pecunia ad animum nihil pertinet, non magis quam
 15 ad deos immortales omnia ista, quae inperita ingenia et nimis
 corporibus suis addicta suspiciunt. lapides, aurum, argentum et
 magni leuatique mensarum orbis terrena sunt pondera, quae non
 potest amare sincerus animus ac naturae suae memor, labis ipse
 expers et quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus: interim
 20 quantum per moras membrorum et hanc circumfusam grauem
 sarcinam licet, celeri et uolucris cogitatione diuina perlustrat. ideo
 que nec exulare unquam potest liber et dis cognatus et omni
 mundo omnique aeuo par. nam cogitatio eius circa omne caelum
 et in omne praeteritum futurumque tempus inmittitur. corpusculum
 25 hoc, custodia et uinculum animi, huc atque illuc iactatur. in hoc
 supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur: animus quidem
 ipse sacer et aeternus est et cui non possit inici manus.

XII. Ne me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam
 nemo grauem sentit, nisi qui putat, uti tantum praeceptis sapientium,
 30 primum adspice, quanto maior pars sit pauperum, quos nihilo

3 ^humor (h m. rec.) 4 ardentium (ar in ras.) 9 excedet E¹: excedit
 11 exilia (li in ras.) 15 immortales (es corr.) imperita

18 labis Koch (oneris Maduig): leuis 19 suma ^emicaturus (a pr. in ras.)
 21 perlustrat i (i del.) 22 exulare unquam (are um in ras.) 23 euo
 par. Nā (praeter euo in ras.) 24 inmittit 27 inici* (satis magna ras.)
 manus. 29 sapientium, primum interpunct Maduig; uulgo sapientum. Primum

30 aspice

notabis tristiores sollicitioresque diuitibus: immo nescio an eo
 2 laetiores sint, quo animus illorum in pauciora dstringitur, transeamus
pauperes, saepe non miseros ob paupertatem, ueniamus ad locupletes:
 quam multa tempora sunt, quibus pauperibus similes sint? circum-
 cisae sunt peregrinantium sarcinae et quotiens festinationem neces- 5
 sitas itineris exegit, comitum turba dimittitur. militantes quotam
 partem rerum suarum secum habent, cum omnem adparatum
 3 castrensium disciplina summoueat? nec tantum condicio illos tempo-
 rum aut locorum inopia pauperibus exaequat: sumunt quosdam
 dies, cum iam illos diuitiarum taedium cepit, quibus humi cenent 10
 et remoto auro argentoque fictilibus utantur. dementes! hoc
 quod aliquando concupiscunt, semper timent. o quanta illos caligo
 mentium, quanta ignorantia ueritatis exercet, *qui fugiunt* quod
 4 uoluptatis causa imitantur! me quidem quotiens ad antiqua exempla
 respexi, paupertatis uti solacii pudet, quoniam quidem eo tempo- 15
 rum luxuria prolapsa est, ut maius uaticum exulum sit, quam
 olim patrimonium principum fuit. unum fuisse Homero seruum,
 tres Platoni, nullum Zenoni, a quo coepit Stoicorum rigida ac
 uirilis sapientia, satis constat. num ergo quisquam eos misere
 uixisse dicet, ut non ipse miserrimus ob hoc omnibus uideatur? 20
 5 Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicae gratiae
 sequester fuit, aere conlato funeratus est. Attilius Regulus, cum
 Poenos in Africa funderet, ad senatum scripsit mercennarium suum
 discessisse et ab eo desertum esse rus, quod senatui publice curari,
 dum abesset Regulus, placuit: fuitne tanti seruum non habere, 25
 6 ut colonus eius populus Romanus esset? Scipionis filiae ex aerario

1 eo letiores (eo le *in ras.*; *fuit, ut uidetur*, eo lae) 2 quo *Neap.*: quod
 dstringitur *deteriores*: destringit transeamus *pauperes saepe non*
 miseros ob paupertatem, ueniamus *Koch* (transeamus opes paene inopes, ueniamus
Madwig): transeam; ape spe non obueniamus *cod. Madwigii lectio inuaniem habet*
sententiam; quae ipse posui saltem intellegi possunt 4 tempora sunt *cod.*,
 sunt tempora *cum editionibus quibusdam uetustioribus Haase* 7 rurū
 apparatus 13 qui fugiunt quod *E²*: quam *cod. Possis etiam* qui fugiunt
 paupertatem quam 17 principū * 18 cepit 20 ^{m.}iserrim; 22 fuit *
 aere eo * llatus attilius (atti *in ras.*) 24 esse rus quod (*supraser. m. rec.*)
 publice 26 .P.R. erario

dotem acceperunt, quia nihil illis reliquerat pater. aequum me hercules erat populum Romanum tributum Scipioni semel conferre, cum a Carthagine semper exigeret. o felices uiros puellarum, quibus populus Romanus loco soceri fuit! beatiorene istos putas, quorum pantominae decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi a senatu, tutore suo, in dotem aes graue acceperunt? dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam clarae imagines sunt? indignatur exul aliquid sibi deesse, cum defuerit Scipioni dos, Regulo mercennarius, Menenio funus, cum omnibus illis quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat? his ergo aduocatis non tantum tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

XIII. Responderi potest: quid artificiose ista diducis, quae singula sustineri possunt, conlata non possunt? commutatio loci tolerabilis est, si tantum locum mutes. paupertas tolerabilis est, si ignominia absit, quae uel sola opprimere animos solet. aduersus hunc quisquis me malorum turba terrebit, his uerbis utendum erit: si contra unamquamlibet partem fortunae satis tibi roboris est, idem aduersus omnis erit. cum semel animum uirtus induxit, undique inuulnerabilem praestat: si auaritia dimisit, uehementissima generis humani pestis, moram tibi ambitio non faciet. si ultimum diem non quasi poenam, sed quasi naturae legem adspicis, ex quo pectore metum mortis eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. si cogitas libidinem non uoluptatis causa homini datam, sed propagandi generis, quem non uiolauerit hoc secretum et infixum uisceribus ipsis exitium, omnis alia cupiditas intactum praeteribit. non singula uitia ratio, sed pariter omnia prosternit: in uniuersum semel uincitur. ignominia tu putas quam sapientem moueri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus uolgi secessit? plus etiam quam ignominia est mors ignominiosa: Socrates tamen eodem illo uoltu, quo triginta tyrannos solus aliquando in ordinem redegerat, carcerem intrauit ignominiam ipsi loco detracturus. neque enim poterat carcer

1 aequum mehercule *uel* mehercules *deteriores*: equū hercules 2 .P.R.

5 patomine 6 cuius a senatu 7 clara* 8 exsul 9 regulo*

13 commutatio 15 abest *Gertz* 21 poena 22 metum mortis *cod.* mortis metum *editiones antiquae*, metum *Fickert et Haase*

31 tyrannos

5 uideri in quo Socrates erat. quis usque eo ad conspiciendam ue-
 ritatem excaccatus est, ut ignominiam putet M. Catonis fuisse
 duplicem in petitione praeturae et consulatus repulsam? ignominia
 illa praeturae et consulatus fuit, quibus ex Catone honor habe-
 6 batur. nemo ab alio contemnitur, nisi a se ante contemptus est. 5
 humilis et proiectus animus est isti contumeliae opportunus: qui
 uero aduersus saeuissimos casus se extollit et ea mala, quibus alii
 opprimuntur, euertit, ipsas miserias infularum loco habet, quando
 ita adfecti sumus, ut nihil aeque magnam apud nos admirationem
 7 occupet, quam homo fortiter miser. ducebatur Athenis ad sup- 10
 plicium Aristides, cui quisquis occurrerat, deiciebat oculos et in-
 gemescebat, non tamquam in hominem iustum sed tamquam in
 ipsam iustitiam animaduertetur. inuentus est tamen, qui in
 faciem eius inspueret: poterat ob hoc moleste ferre, quod sciebat
 neminem id ausurum puri oris at ille abstersit faciem et sub- 15
 ridens ait comitanti se magistratui: admone istum, ne postea
 tam inprobe oscitet. hoc fuit contumeliam ipsi contumeliae facere.
 8 scio quosdam dicere contemptu nihil esse grauius, mortem ipsis
 potioem uideri. his ego respondebo et exilium saepe contem-
 ptione omni carere. si magnus uir cecidit, magnus iacet, non 20
 magis illum putes contemni, quam cum aedium sacrarum ruinae
 calcantur, quas religiosi aeque ac stantis adorant.

1 XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima,
 quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur ut causae tuae te
 stimulent. sunt autem duae: nam aut illud te mouet, quod prae- 25
 sidium aliquod uideris amisisse, aut illud, quod desiderium ipsum
 per se pati non potes.

2 Prior pars mihi leuiter perstringenda est: noui enim animum
 tuum nihil in suis praeter ipsos amantem. uiderint illae matres,
 quae potentiam liberorum muliebri inpotentia exercent, quae, quia 30
 feminis honores non licet gerere, per illos ambitiosae sunt, quae
 patrimonia filiorum et exhauriunt et captant, quae eloquentiam

3 consolatus 4 preturę et consulatus 5 contempnit² contēptu⁵ (s. m. pr.)
 6 est *Gertz*: sit 7 aliⁱ 9 apud (d. corr.) 15 asurru at (*in*
ras.) 18 grauius (uius *in ras.*) 19 et *abesse malim* contentione
 20 iacet *Gertz*: iacuit 21 illum putes contemni quam cum aedium *Neap.*:
 illum contempni qua *çditi*

commodando aliis fatigant: tu liberorum tuorum bonis plurimum 3
 gauisa es, minimum usa. tu liberalitati nostrae semper inposuisti
 modum, cum tuae non inponeres. tu filia familiae locupletibus
 filiis ultro contulisti. tu patrimonia nostra sic administrasti, ut
 5 tamquam tuis laborares, tamquam alienis abstereres. tu gratiae
 nostrae, tamquam alienis rebus uteris, pepercisti et ex honoribus
 nostris nihil ad te nisi uoluptas et impensa pertinuit: numquam
 indulgentia ad utilitatem respexit. non potes itaque ea in erepto
 filio desiderare, quae *in* incolumi numquam ad te pertinere duxisti.

10 XV. Illo omnis consolatio mihi uertenda est, unde uera uis
 materni doloris oritur: ego complexus filii carissimi careo, non con-
 spectu eius, non sermone possum frui. ubi est ille, quo uiso
 tristem uultum relaxaui, in quo omnes sollicitudines meas deposui?
 ubi conloquia, quorum inexplebilis eram? ubi studia, quibus
 15 libentius quam femina, familiarius quam mater intereram? ubi illi
 occursum? ubi matre uisa semper puerilis hilaritas? adicis istis 2
 loca ipsa gratulationum et conuictuum et, ut necesse est, effica-
 cissimas ad uexandos animos recentis conuersationis notas. nam
 hoc quoque aduersus te crudeliter fortuna molita est, quod te
 20 ante tertium demum diem quam percussus sum, securam nec
 quicquam tale metuentem regredi uoluit. bene nos longinquitas 3
 locorum diuiserat. bene aliquot annorum absentia huic te malo
 praeparauerat: redisti non ut uoluptatem ex filio perciperes, sed
 ut consuetudinem desiderii perderes. si multo ante fuisses, fortius
 25 tulisses ipso interuallo desiderium molliente: si non recessisses,
 ultimum certe fructum biduo diutius uidendi filium tulisses: nunc
 crudele fatum ita composuit, ut nec fortunae meae interesses nec
 absentiae adsuesceres. sed quanto ista duriora sunt, tanto maior 4
 tibi uirtus aduocanda est et uelut cum hoste noto ac saepe iam

2 inusa liberalitati *deteriores*: liberalitatis inposuisti 4 filis
 contulisti § 5 tuis *Gertz*: intuis alienis *Pincin*: aliis 7 atte
 (*prior t corr.*) 8 potes (*altera t del.*) 9 in incolumi *Huase*: inco lumi
 atte (*prior t corr.*) 11 complexu filiⁱ 14 inexplebilis (*hle*
lineolis deleta) 15 illi *Gertz*: ille 18 nota^s (*s m. pr.*) 21 regredi
Lipsius: ad g^odi 24 antea fuisses 25 molliente si (*ante si ras.*)
 27 composuit

uicto acrius est congregiendum. non ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit: per ipsas cicatrices percussa es.

1 XVI. Non est quod utaris excusatione muliebris nominis, cui paene concessum est inmoderatum in lacrimas ius, non in-
 mensum tamen. et ideo maiores decem mensum spatium lugenti- 5
 bus uiros dederunt, ut cum pertinacia muliebris maeroris publica
 constitutione deciderent. non prohibuerunt luctus, sed finierunt.
 nam et infinito dolore, cum aliquem ex carissimis amiseris, adfici
 stulta indulgentia est, et nullo inhumana duritia: optimum inter
 pietatem et rationem temperamentum est et sentire desiderium et 10
 2 opprimere. non est quod ad quasdam feminas respicias, quarum
 tristitiam semel sumptam mors finiuit. nosti quasdam, quae
 amissis filiis inposita lugubria numquam exuerunt: a te plus exigit
 uita ab initio fortior. non potest muliebris excusatio contingere
 3 ei, a qua omnia muliebria uitia afuerunt. non te maximum saeculi 15
 malum, in pudicitia, in numerum plurium adduxit. non gemmae
 te, non margaritae flexerunt. non tibi diuitiae uelut maximum
 generis humani bonum refulserunt. non te, bene in antiqua et
 seuera institutam domo, periculosa etiam probis peiorum detorsit
 imitatio. numquam te fecunditatis tuae, quasi exprobraret aetatem, 20
 puduit. numquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex
 forma petitur, tumescentem uterum abscondisti quasi indecens
 4 onus, nec intra uiscera tua conceptas spes liberorum elisisti. non
 faciem coloribus ac lenociniis polluisti. numquam tibi placuit uestis,
 quae nihil amplius nudaret, cum poneretur: unicum tibi ornamen- 25
 tum, pulcherrima et nulli obnoxia aetati forma, maximum decus
 5 uisa est pudicitia. non potes itaque ad optinendum dolorem
 muliebre nomen praetendere, ex quo te uirtutes tuae seduxerunt.
 tantum debes a feminarum lacrimis abesse, quantum a uitiiis. ne
 feminae quidem te sinent intabescere uolneri tuo, sed leni ac ne- 30
 cessario maerore cito defunctam iubebunt exurgere, si modo illas

3 excusatio^{ne} (*supra ser. m. pr.*) nomini^s (*supra ser. m. pr.*) { ius *Pincianus*: eī
 6 meroris publica (b *in ras.*) 13 filiis exuerunt 15^{an} fuer.
 19 probis *deteriores*: probis 25 cum poneretur *Lipsius*: componeretur.
post ornamentum interpretavit Schelius 27 potes (t *post s. crasa*)
 28 pretendere 29 a uitiiis *deteriores*: uitiiis. 30 leni ac *Hanse*: leuior
 31 merore

intueri uoles feminas, quas conspecta uirtus inter magnos uiros
 posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegerat. 6
 si numerare funera Corneliae uelles, aniserat decem: si aestimare,
 aniserat Gracchos. flentibus tamen circa se et fatum saeuus
 5 execrantibus interdixit, ne fortunam accusarent, quae sibi filios
 Gracchos ademisset. ex hac femina debuit nasci, qui diceret in
 contione: *tu matri meae maledicas, quae me peperit?* multo
 mihi uox matris uidetur animosior: filius magno aestimauit
 Gracchorum natales, mater et funera. Rutilia Cottam filium secuta 7
 10 est in exilium et usque eo fuit indulgentia constricta, ut mallet
 exilium pati quam desiderium, nec ante in patriam quam cum
 filio rediit. eundem iam reducem et in republica florentem tam
 fortiter amisit quam secuta est. nec quisquam lacrimas eius post
 elatum filium notauit. in expulso uirtutem ostendit, in amisso
 15 prudentiam: nam et nihil illam a pietate deterruit et nihil in
 tristitia superuacua stultaque detinuit. cum his te numerari feminis
 uolo: quarum uitam semper imitata es, carum in coercenda com-
 primendaque aegritudine optime sequeris exemplum.

XVII. Scio rem non esse in nostra potestate nec ullum ad- 1
 20 fectum seruire, minime uero eum, qui ex dolore nascitur. ferox
 enim et aduersus omne remedium contumax est. uolumus interim
 illum obruere et deuorare gemitus: per ipsum tamen compositum
 fictumque uultum lacrimae profunduntur. ludis interim aut gla-
 diatoribus animum occupamus: at illum inter ipsa, quibus auoca-
 25 tur, spectacula leuis aliqua desiderii nota subruit. ideo melius
 est uincere illum quam fallere. nam qui delusus et uoluptatibus
 aut occupationibus abductus est, resurgit et ipsa quiete inpetum
 ad saeuendum conligit: at quisquis rationi cessit, in perpetuum
 componitur. non sum itaque tibi illa monstraturus, quibus usos
 30 esse multos scio, ut peregrinatione te uel longa detineas uel

1 femina^s (*s m. pr.*) 3 estimare 4 fatum saeuus *Koch*: fatum ei
 6 ademisset *Bentleius*: dedisset 8 aestimauit *Haase*: estimabit *cod.* aestimabat
 dett. 10 malet (*1 suprascr. m. pr. ut uidetur*) 11 ex filio 12 .R.P.
 13 potelatu (*s m. pr.*) 15 nich illa (*in ras.*) 16 Cū his te (*in ras.*)
 22 compositū 26 qui delusus et *deteriores*: qdelus et (*1 deleta*)
 27 inpetū 28 adseuendum 29 componit

amoena delectes, ut rationum accipiendarum diligentia, patrimonii
 administratione multum occupes temporis, ut semper nouo te
 aliquo negotio implices: omnia ista ad exiguum momentum pro-
 sunt nec remedia doloris sed impedimenta sunt. ego autem malo
 3 illum desinere quam decipi. itaque illo te duco, quo omnibus, 5
 qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia: illa
 sanabunt uolnus tuum, illa omnem tristitiam tibi euellent. his
 etiamsi numquam adsuesses, nunc utendum erat. sed quantum
 tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non
 1 quidem comprehendisti, attigisti tamen. utinam quidem uirorum 10
 optimus, pater meus, minus maiorum consuetudini deditus uoluisset
 te praeceptis sapientiae erudiri potius quam inbui! non parandum
 tibi nunc esset auxilium contra fortunam, sed proferendum: pro-
 pter istas, quae litteris non ad sapientiam utuntur, sed ad luxuriam
 instruuntur, minus te indulgere studiis passus est. beneficio tamen 15
 rapacis ingenii plus quam pro tempore hausisti. iacta sunt dis-
 ciplinarum omnium fundamenta: nunc ad illas reuertere: tutam
 5 te praestabunt illae consolabuntur, illae delectabunt, illae si bona
 fide in animum tuum intrauerint, numquam amplius intrabit dolor,
 numquam sollicitudo, numquam adflictationis irritae superuacua 20
 uexatio. nulli horum patebit pectus tuum: nam ceteris uitiiis
 iam pridem clusum est. haec quidem certissima praesidia sunt et
 quae sola te fortunae eripere possint.

1 XVIII. Sed quia, dum in illum portum, quem tibi studia
 promittunt, peruenis, adminiculis quibus initaris, opus est, uolo 25
 interim solacia tibi tua ostendere. respice fratres meos, quibus
 2 saluis fas tibi non est accusare fortunam. in utroque habes, quod
 te diuersa uirtute delectet: alter honores industria consecutus est,
 alter sapienter contempsit. adquiesce alterius filii dignitate, alterius
 quiete, utriusque pietate. noui fratrum meorum intimos adfectus: 30
 alter in hoc dignitatem excolit, ut tibi ornamento sit, alter in hoc
 3 se ad tranquillam quietamque uitam recepit, ut tibi uacet. bene
 liberos tuos et in auxilium et in oblectamentum fortuna disposuit:

3 implices 4 impedimenta 7 uolnus 12 inbui 13 esset auxilium
 contra fortuna *cod.* contra fortunam esset auxilium *uulgo* 20 adflictationis *cod.*
 adflictationis *uulgo* 25 peruenis *cod.* peruenieris *uulgo* 26 meos *deteriores*:
 ut eos 29 filiiⁱ alterius^s (*s. m. pr.*)

potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. certabunt in te
 officii et unius desiderium duorum pietate supplebitur. audacter
 possum promittere, nihil tibi deerit praeter numerum. ab his ad 4
 nepotes quoque respice: Marcum blandissimum puerum, ad cuius
 5 conspectum nulla potest durare tristitia. nihil tam magnum, nihil
 tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille
 permulceat. cuius non lacrimas illius hilaritas supprimat? cuius 5
 non contractum sollicitudine animum illius argutiae soluant? quem
 non in iocos euocabit illa lasciua? quem non in se conuertet et
 10 abducet infixum cogitationibus illa neminem satiatura garrulitas?
 deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem: in me omnis 6
 factorum crudelitas lassata consistat: quidquid matri dolendum fuit,
 in me transierit, quidquid auiae, in me. floreat reliqua in suo
 statu turba: nihil de orbitate, nihil de condicione mea querar,
 15 fuerim tantum nihil amplius doliturae domus piammentum. tene in 7
 gremio cito tibi daturam pronepotes Nouatillam, quam sic in me
 transtuleram, sic mihi adscripseram, ut posset uideri, quod me
 amisit, quamuis saluo patre pupilla. hanc et pro me dilige.
 abstulit illi nuper fortuna matrem: tua potest efficere pietas, ut
 20 perdidisse se matrem doleat tantum, non et sentiat. nunc mores 8
 eius compone, nunc forma: altius praecepta descendunt, quae
 teneris inprimuntur aetatibus. tuis adsuescat sermonibus. ad tuum
 fingatur arbitrium: multum illi dabis, etiamsi nihil dederis praeter
 exemplum. hoc tibi tam sollemne officium pro remedio erit:
 25 non potest enim animum pie dolentem a sollicitudine auertere
 nisi aut ratio aut honesta occupatio. numerarem inter magna 9
 solacia patrem quoque tuum, nisi abesset. nunc tamen ex adfectu
 tuo, quis illius in te sit cogita: intelleges, quanto iustius sit te illi
 seruari quam mihi impendi. quotiens te inmodica uis doloris in-
 30 uaserit et sequi se iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot
 nepotes pronepotesque dando effecisti, ne unica esses: consum-
 matio tamen aetatis actae feliciter in te uertitur. illo uiuo nefas
 est te, quod uixeris, queri.

1. M. 6 furit *Gertz temere* 7 hilaritas 10 garrulitas 12do lendum
 13 auie 14 *post* querar *comma non punctum posuit Gertz*
 17 posset (t *in ras.*) 18 pupillā hanc 19 pot̄ efficere (*praeter po in ras.*)
 21 compone 22 assuescat (*prima s corr.*) 27 solacia (a *extrema*
in ras.) 29 impendi 31 consumatio 33 queri

1 XIX. Maximum adhuc solacium tuum tacueram, sororem
 tuam, illud fidelissimum tibi pectus, in quod omnes curae tuae pro
 indiuiso transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum.
 cum hac tu lacrimas tuas miscuisti, in huius primum respirasti sinu.
 2 illa quidem adfectus tuos semper sequitur: in mea tamen per- 5
 sona non tantum pro te dolet. illius manibus in urbem perlatus
 sum. illius pio maternoque nutricio per longum tempus aeger
 conualui. illa pro quaestura mea gratiam suam extendit et quae
 ne sermonis quidem aut clarae salutationis sustinuit audaciam, pro
 me uicit indulgentia uerecundiam. nihil illi seductum uitae genus, 10
 nihil modestia in tanta feminarum petulantia rustica, nihil quies,
 nihil secreti et ad otium repositi mores obstiterunt, quo minus pro
 3 me etiam ambitiosa feret. hoc est, mater carissima, solacium quo
 reficiaris: illi te, quantum potes, iunge, illius artissimis amplexibus
 adliga. solent maerentes ea, quae maxime diligunt, fugere et liber- 15
 tatem dolori suo quaerere: tu ad illam te, quidquid cogitaueris,
 confer. siue seruare istum habitum uoles siue deponere, apud illam
 4 inuenies uel finem doloris tui uel comitem. sed si prudentiam
 perfectissimae feminae noui, non patietur te nihil profuturo maerore
 consumi et exemplum tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, 20
 narrabit. carissimum uirum amiserat, auunculum nostrum, cui uir-
 go nupserat, in ipsa quidem nauigatione: tulit tamen eodem tem-
 pore et luctum et metum euictisque tempestatibus corpus eius
 5 naufraga euexit. o quam multorum egregia opera in obscuro
 iacent! si huic illa simplex admirandis uirtutibus contigisset anti- 25
 quitas, quanto ingeniorum certamine celebraretur uxor, quae, oblita
 inbecillitatis, oblita metuendi etiam firmissimis maris, caput suum
 periculis pro sepultura obiecit et, dum cogitat de uiri funere, nihil
 de suo timuit? nobilitatur carminibus omnium, quae se pro coniuge
 uicariam dedit: hoc amplius est, discrimine uitae sepulcrum uiro 30
 6 quaerere. maior est amor, qui pari periculo minus redimit. post
 hoc nemo miratur, quod per sedecim annos, quibus Aegyptum

1 tacueram *deteriores*: taceo erā (*in marg. m. 4* era) 2 illud (*d corr.*)
 4 hac (*in ras.*) 5 affectus (*prior f corr.*) 7 maternoq; (*q; corr. ea* que)
 8 quaestura 9 audatiā 12 quo (*uo corr.*) 15 alliga merentes
 16 querere et, *quod superiores editores ante* quidquid *addiderunt,*
delenit Gertz quicquid 17 apud (*d corr.*) 21 auunculū (*prima u corr.*)
 24 naufraga euexit *dett.*: naufraga * uexit multorum *Gertz*: multa
 30 sepulchrū 31 querere.

maritus eius optinuit, nunquam in publico conspecta est, neminem
 prouincialem domum suam admisit, nihil a uiro petiit, nihil a se
 peti passa est. itaque loquax et in contumelias praefectorum
 ingeniosa prouincia, in qua etiam qui uitauerunt culpam, non
 5 effugerunt infamiam, uelut unicum sanctitatis exemplum suspexit
 et, quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent,
 omnem uerborum licentiam continuit et hodie similem illi, quam-
 uis nunquam speret, semper optat. multum erat, si per sedecim
 annos illam prouincia probasset: plus est, quod ignorauit. haec
 10 non ideo refero, ut laudes eius exequar, quas circumscribere est
 tam parce transcurrere, sed ut intellegas magni animi esse feminam,
 quam non ambitio, non auaritia. comites omnis potentiae et pestes,
 uicerunt, non metus mortis iam exarmata naue naufragium suum
 spectantem deterruit, quo minus exanimi uiro haerens non quaereret,
 15 quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. huic parem
 uirtutem exhibeas oportet et animum a luctu recipias et id agas.
 ne quis te putet partus tui paenitere.

XX. Ceterum quia necesse est, cum omnia feceris, cogitationes
 tamen tuas subinde ad me recurrere nec quemquam nunc ex liberis
 20 tuis frequentius tibi obuersari, non quia illi minus cari sunt, sed
 quia naturale est manum saepius ad id referre, quod doleat, qualem
 me cogites accipe: laetum et alacrem uelut optimis rebus. sunt
 enim optima, quoniam animus omnis occupationis expers operibus
 suis uacat et modo se leuioribus studiis oblectat, modo ad con-
 25 siderandam suam uniuersique naturam ueri auidus insurgit: terras
 primum situmque earum quaerit. deinde condicionem circumfusi
 maris cursusque eius alternos et recursus. tunc quidquid inter caelum
 terrasque plenum formidinis interiacet perspicit et hoc tonitribus, ful-
 minibus, uentorum flatibus ac nimborum niuisque et grandinis iactu tu-
 30 multuosum spatium. tum peragratis humilioribus ad summa prorumpit
 et pulcherrimo diuinorum spectaculo fruitur, aeternitatisque suae
 memor in omne, quod fuit futurumque est omnibus saeculis, uadit.

2 petiit *dell.*: petiit. 3 praefectorum *deteriores*: pfectoꝝ 6 periculosi (si
in ras.) 8 .XVI. 13 iam *Maduig*: eam 15 quę admodū (*in marg. m.* 2
 inde exiret sed quemadmodum). *Quod Gertz desiderat eum ante efferret, Seneca*
consilio exiret et efferret nude iuxta posuisse uidetur 23 optima *Bongarsius*:
 optima 26 earum (*e fuit e*) 28 pspicit et octrone trib: (*omnia in ras.*) *cod.*
 hoc tonitribus *olim corr.* 31 aeternitatisque *Pincianus*: aeternitatis 32 omne
deteriores: oīam omnibus saeculis uadit *Pincianus*: uadit omnibus saeculis

L. ANNAEI SENECAE
DIALOGORVM LIBER XII.

AD POLYBIVM
DE CONSOLATIONE.

1 I. [20] nostrae compares, firma sunt: si redigās ad con-
dicionem naturae omnia destruentis et unde edidit eodem reuo-
cantis, caduca sunt. quid enim immortale manus mortales fecerunt?
septem illa miracula et si qua his multo mirabiliora sequentium
annorum extruxit ambitio, aliquando solo aequata uidentur. ita est, 5
nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. aliud alio modo fragile est.
2 rerum exitus uariantur, ceterum quidquid coepit et desinit mundo
quidam minantur interitum et hoc uniuersum, quod omnia diuina
humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit
et in confusionem ueterem tenebrasque demerget: eat nunc aliquis 10
et singulas conploret animas Carthaginis ac Numantiae Corinthique
cinerem et si quid altius cecidit, lamentetur, cum etiam hoc quod
non habet, quo cadat, sit interiturum: eat aliquis et fata tantum
3 aliquando nefas ausura sibi non pepercisse conqueratur. [21.] quis
tam superbae inpotentisque adrogantiae est, ut in hac naturae 15
necessitate omnia ad eundem finem reuocantis se unum ac suos
seponi uelit ruinaeque etiam ipsi mundo imminenti aliquam domum
4 subtrahat? maximum ergo solacium est cogitare id sibi accidisse,
quod omnes ante se passi sunt omnesque passuri. et ideo mihi
uidetur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, 20
ut crudelitatem fati consolaretur aequalitas.

1 nre B si ñe D si uite (m. 2) E re dignas B 3 fecerunt D
fecerint BE 4 multo Neap. multa BDE 5 annorum annorum B
9 antiquis B 10 nunc DE nuõ B 12 altius Moretus aliud altius BDE
19 om̃is añ se passi sunt om̃isq; passuri B ante se passi sunt omnesque
passuri DE 20 fecit E¹ fecerat BDE

II. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris 1
 nihil profuturum dolorem tuum nec illi, quem desideras, nec tibi:
 noles enim longum esse, quod inritum est. nam si quicquam
 tristitia profecturi sumus, non recuso quidquid lacrimarum fortunae
 5 meae superfuit, tuae fundere. inueniam etiam nunc per hos ex-
 haustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id
 tibi futurum bono est. quid cessas? conqueramur, atque adeo 2
 ipse hanc litem meam faciam: iniquissima omnium iudicio fortuna,
 adhuc uidebaris in eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam
 10 uenerationem receperat, ut, quod raro ulli contigit, felicitas eius
 effugeret inuidiam: ecce eum dolorem illi, quem saluo Caesare
 accipere maximum poterat, inpressisti, et cum bene illum undique
 circuisses, intellexisti hac parte tantummodo patere ictibus tuis.
 quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? numquam illi 3
 15 obnoxius fuit. nunc quoque, quantum potest, illam a se abigit
 et in tanta facilitate acquirendi nullum maiorem ex ea fructum
 quam contemptum eius petit. eriperes illi amicos? sciebas tam 4
 amabilem esse, ut facile in locum amissorum posset alios substituere.
 unum enim hunc ex his, quos in principali domo potentes uidi,
 20 cognouisse uideor, quem omnibus amicum habere cum expediat,
 magis tamen etiam libet. eriperes illi bonam opinionem? solidior 5
 est haec apud eum, quam ut a te quoque ipsa concuti possit,
 eriperes bonam ualetudinem? sciebas animum eius liberalibus
 disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse
 25 fundatum, ut supra omnis corporis dolores emineret. eriperes 6
 spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi ingenio acuum
 fama promisit. id egit ipse, ut meliore sui parte duraret et con-
 positis eloquentiae praeclaris operibus a mortalitate se uindicaret.

1 Illud quoque te *B* illud te quoque *DE* 2 nec illi quem *Ncap.* nec illi
 quidem quem *BDE* 3 noles *BE* uoles *D* 7 bono *B* bonum *DE*
 9 adhuc fortuna *B* in eo homine te *Maduig*: eum hominem *BDE*
 munere *B* mutuo *DE* 10 ulli contigit *D* ulli contingit *B* illi contingit *E* fe-
 licitatis eius eius *E* 13 circuisses *BD* circummisses *E* 15 abigit *Maduig*
 abiecit *B* subiecit *D* abiiecit *E* 16 felicitate adquirendi *D* uerba potest — quam
E in *marginē tantum habet* nullum ex ea maiorem fructum *D* 17 sciebas
 tam amabilem esse *E*² sciebam tam habilem *cē* se *B* sciebat tam habilem esse
 se *DE* 18 facilem *B* sustinere *D* 19 domo *B* 21 exciperes *E*
 sollidior *D* 22 adte *B* prope *E* 26 nocuisset *D* ingenio
Fickert dubitanter ingena *B* ingenia *DE* 27 duraretur *D* 28 uindicaret *D*

quamdiu fuerit ullus litteris honor, quamdiu steterit aut Latinae
linguae potentia aut Graecae gratia, uigebit cum maximis uiris,
quorum se ingeniis uel contulit uel, si hoc uerecundia eius recusat,
7 adplicuit. 22. hoc ergo unum excogitasti, quomodo maxime illi
posses nocere. quo melior est enim quisque, hoc saepius ferre 5
te consuevit sine ullo dilectu furentem et inter ipsa beneficia
metuendam. quantum erat tibi immunem ab hac iniuria praestare
eum hominem, in quem uidebatur indulgentia tua ratione certa
peruenisse et non ex tuo more temere incidisse?

1 III. Adiciamus, si uis, ad has querellas ipsius adulescentis 10
interceptam inter prima incrementa indolem: dignus fuit ille te
fratre. tu certe eras dignissimus, qui ne ex indigno quidem quic-
quam doleres fratre: redditur illi testimonium aequale omnium
2 hominum. desideratur in tuum honorem, laudatur in suum. nihil
in illo fuit, quod non libenter agnosceres. tu quidem etiam minus 15
bono fratri fuisses bonus, sed in illo pietas tua idoneam nacta
materiam multo se liberius exercuit nemo potentiam eius iniuria
sensit, numquam ille te fratrem ulli minatus est. ad exemplum
se modestiae tuae formauerat cogitabatque, quantum tu et orna-
3 mentum tuorum esses et onus: suffecit ille huic sarcinae. o dura 20
fata et nullis aequa uirtutibus! antequam felicitatem suam nosset
frater tuus, exemptus est. parum autem me indignari scio. nihil
est enim difficilius quam magno dolori paria uerba reperire etiam-
4 nunc tamen, si quid proficere possumus, conqueramur: quid tibi
uoluisti, tam iniusta et tam uiolenta fortuna? tam cito te indul- 25
gentiae tuae pacnituit? quae ista crudelitas est? in medios fratres
inpetum facere et tam cruenta rapina concordissimam turbam in-
minuere, tam bene stipatam optimorum adulescentium domum, in

5 est enim *B* enim est *DE*; *cf.* 22 nihil est enim difficilius quisquis *B*

ferre te *B* te ferre *DE* 6 dilectu *B* delectu *DE* 9 incidisse *D*

11 inceptam *D* 12 ne ex indigno quidem *Fickert* ne ex digno qui-
dem *DE* nec ex digno quidem *B* nec ex indigno quidem *Neap.* 13 dolores
fratris *B* 15 ad cognoscens *B* 17 multo te liberius *B* iniuriam *B*

18 illi *DE* 19 tu et *DE* et *B* 20 honus *BDE* sarcina *BDE*

21 nullis equa *B* nullis bene equa *DE*; an fuit paene aequa? 22 ex-
emptus *E* 23 reperire *B* rependere *DE* etiam nunc *Haase* iam nunc *BDE*

25 cito te indulgentiae *B* cito indulgentiae *DE* 26 penituit *BDE*
credulitas *B* 28 tam bene *B* tandem *DE* adolescentura *B*

nullo fratre degenerantem, turbare et sine ulla causa delibare uoluisti? nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, 5 nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summae potentia, summa conseruata abstinentia, nihil sincerus et tutus litterarum amor, nihil
 5 ab omni labe mens uacans? luget Polybius, et in uno fratre quid de reliquis possit metuere admonitus etiam de ipsis doloris sui solaciis timet. facinus indignum! luget Polybius et aliquid propitio dolet Caesare. hoc sine dubio, inpotens fortuna, captasti, ut ostenderes neminem contra te, ne a Caesare quidem posse
 10 defendi.

IV. [23.] Diutius accusare fata possumus, mutare non possumus: stant dura et inexorabilia. nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo causa mouet. nihil umquam ulli parcunt nec remittunt. proinde parcamus lacrimis nihil proficientibus. facilius enim nos
 15 illi dolor iste adiciet quam illum nobis reducet. qui si nos torquet, non adiuuat, primo quoque tempore deponendus est et ab inanibus solaciis atque amara quadam libidine dolendi animus recipiendus est. nam lacrimis nostris, nisi ratio finem fecerit, fortuna non
 20 et adsidua materia est. alium ad cotidianum opus laboriosa egestas uocat, alium ambitio numquam quieta sollicitat, alius diuitias, quas optauerat, metuit et uoto laborat suo, alium solitudo [alium labor] torquet, alium semper uestibulum obsidens turba. hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. lacrimae nobis decurrunt ante quam
 25 causae dolendi. non uides, qualem nobis uitam rerum natura promiserit, quae primum nascentium hominum fletum esse uoluit? hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit. sic uitam agimus, ideoque moderate id fieri debet a nobis,

1 degenerante *B* turbare *B* proturbare *D* perturbare *E* delibare *B* deliberare *DE* 5 quid de reliquis *Pincianus cum G* quicquid de reliquis *DE* quicquid derelinquis *B* 6 possit tuere *E* 9 nec a Cesare *E* 12 conuicio *B* 13 ulli parcunt *B* parcunt ulli *DE* 14 nos illi dolor iste adiciet quam illum nobis reducet *Curio* nos illis dolor iste adiciet quam illos a nobis reducet *B* nos illos dolor adiciet quam illas a nobis reducent *D* nos illis dolor iste adiciet quā illos (o *in ras.*) a nobis reducet *E* 15 sinos *B* 17 ad quem amara *D* quamda3 libidinē *B* 18 nisi *B* (*sed ni in rasura*) ne si *DE* 19 omīs agendum mortales *B* quamuis agendum sit mortales *DE* 22 solitudo [alium labor] *Haupt* sollicitudo, alium labor *BDE*

quod saepe faciendum est, et respicientes, quantum a tergo rerum tristium imineat, si non finire lacrimas, at certe reseruare debemus. nulli parcendum est rei magis quam huic, cuius tam frequens usus est.

1 V. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris 5
nulli minus gratum esse dolorem tuum quam ei, cui praestari uidetur: torqueri ille te aut non uult aut non intellegit. nulla itaque eius officii ratio est, quod ei, cui praestatur, si nihil sentit,
2 superuacuum est, si sentit, ingratum est. [24.] neminem esse toto
orbe terrarum, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. quid 10
ergo? quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, ut cruciatu tui noceat tibi, ut te uelit abducere ab occupationibus tuis, id est a studio et a Caesare? non est hoc simile ueri. ille enim indulgentiam tibi tamquam fratri praestitit, uenerationem tamquam parenti, cultum tamquam superiori. ille desiderio 15
tibi esse uult, tormento esse non uult quid itaque iuuat dolori intabescere, quem, si quis defunctis sensus est, finiri frater tuus
3 cupit? de alio fratre, cuius incerta posset uoluntas uideri, omnia haec dubie ponerem et dicerem: siue te torqueri lacrimis numquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc adfectu tuo est. 20
siue non uult, utrique uestrum inhaerentem dolorem dimitte: nec inpius frater sic desiderari debet nec pius sic uelit. in hoc uero, cuius tam explorata pietas est, pro certo habendum est nihil esse illi posse acerbius quam si tibi hic casus eius acerbus est, si te ullo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine 25
ullo flendi fine et conturbat idem et exhaurit.

4 Pietatem tamen tuam nihil aequae a lacrimis tam inutilibus abducat, quam si cogitaueris fratribus te tuis exemplo esse debere fortiter hanc fortunae iniuriam sustinendi. quod duces magni faciunt rebus adfectis, ut hilaritatem de industria simulent et aduersas res 30
adumbrata laetitia abscondant, ne militum animi, si fractam ducis

2 ac recte *D* ac certe *E* 7 te autem non *B* 12 ut te uelit *Neap.* ut a te uelit *B* et priuate nolit *D* et priuate uelit *E* 16 dolori *B* doloris *D* doloribus *E*

17 defunctis *Muretus* defuncti *BDE* 19 dubie *E*² non dubie *BDE*

21 uestrum *Neap.* nostrum *BDE* 22 nec plus sic uellit *B* 23 pietas est *BDE* est *om.* *Fickert et Haase* 24 quam si tibi hic casus *BDE* quam hic si tibi casus *Fickert et hic incluso Haase*

26 exharit *D* 27 tam *Pincianus* iam *BDE*

28 abducat *uulgo* adducet *BDE* te tuis exemplo te *B* tuis exemplo te *DE*

sui mentem uiderint, et ipsi conlabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. indue dissimilem animo tuo uultum et, si potes, 5 proice omnem ex toto dolorem: si minus, introrsus abde et contine, ne appareat, et da operam, ut fratres tui te imitentur, qui honestum putabunt, quodcumque te facientem uiderint animumque 5 ex uultu tuo sument. et solacium debes esse illorum et consolator: non poteris autem horum maerori obstare, si tuo indulseris.

VI. [25.] Potest et illa res a luctu te prohibere nimio, si 1 tibi ipse renuntiaueris, nihil horum, quae facis, posse subduci. 10 magnam tibi personam hominum consensus imposuit: haec tibi tuenda est. circumstat te omnis ista consolantium frequentia et in animum tuum inquit ac perspicit quantum roboris ille aduersus dolorem habeat et utrumne tu tantum rebus secundis uti dextere scias, an et aduersas possis uiriliter ferre: obseruantur oculi tui. 15 liberiora sunt omnia iis, quorum adfectus tegi possunt: tibi nullum 2 secretum liberum est. in multa luce fortuna te posuit. omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris uolnere, utrumne statim percussus arma summisseris an in gradu steteris olim te in altiorum ordinem et amor Caesaris extulit et tua studia eduxerunt. 20 nihil te plebeium decet, nihil humile. quid autem tam humile ac muliebri est quam consumendum se dolori committere? non idem 3 tibi in luctu pari quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de studiis ac moribus tuis recepta. multum a te homines exigunt, multum expectant. si uolebas tibi omnia licere, ne conuertisses in te ora omnium: nunc autem tibi praestandum est, 25 quantum promisisti. omnes illi, qui opera ingenii tui laudant, qui

1 tibi quoque *B* quoque tibi *DE* 2 dissimilem tuo *B* dissimilem animo *E*
 potest *E* 3 proice omnem ex toto dolorem *B* proice omnem ex toto
 dolorem *E* omnem ex toto pro ice *D* abde *B* absconde *DE* contine ne
BE continere *D* 4 te imitentur *B* ne imitentur *DE* quod honestum *DE*
 5 te facientem *B* facientem te *DE* 7 si tui indulseris *B* si tuo non
 indulseris *E* 10 personam *B* partem *DE* 13 utrumne *B* secundis uti
 dextere *Bongarsius* secundis uti id extere *B* secundis uti et te exercere *D* secundi
 uti et te exercere *E* 15 sunt omnia *B* omnia sunt *DE* 18 percussus
Gertz percussus *BDE* 19 eduxerunt *Madaig*
 deduxerunt *BDE* 21 consumandum *D* 22 uictu *D* tuis fratribus *B*
 fratribus tuis *DE* 23 moribus tuis *B* moribus *DE* 25 tantum tibi *DE*
 26 omnes illi *interpunctione emendata Lipsius* omnis illi *DE* omnibus
 illis *B* omnes illis *Neap.* qui describunt *D* qui describant *B* quid scribunt *E*

describunt, quibus, cum fortuna tua opus non sit, ingenio opus est, custodes animi tui sunt. nihil unquam itaque potes indignum facere perfecti et eruditi uiri professione, ut non multos admirationis
 4 de te suae paeniteat. non licet tibi flere inmodice: nec hoc tantummodo non licet, ne somnum quidem extendere in partem diei licet
 5 aut a tumultu rerum in otium ruris quieti confugere aut adsidua laboriosi officii statione fatigatum corpus uoluptaria peregrinatione recreare aut spectaculorum uarietate animum detinere aut ex tuo arbitrio diem disponere. [26.] multa tibi non licent, quae humil-
 5 limis et in angulo iacentibus licent, magna seruitus est magna
 10 fortuna. non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere: audienda sunt tot hominum milia, tot disponendi libelli. tantus rerum ex orbe toto coeuntium congestus ut possit per ordinem suum principis maximi animo subici, erigendus ipse es. non licet tibi, inquam, flere, ut multos flentes audire possis. ut periclitantium et ad
 15 misericordiam mitissimi Caesaris peruenire cupientium lacrimae possint, tibi tuae adsuccandae sunt.

1 VII. Haec tamen etiamnunc lenioribus remediis adiunabunt: cum uoles omnium rerum obliuisci, Caesarem cogita. uide, quam
 20 tantam huius in te indulgentiae fidem, quantam industriam debeas: intelleges non magis tibi incuruari licere quam illi, si quis modo
 2 est fabulis traditus, cuius umeris mundus innititur. Caesari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent: omnium somnos illius uigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium uacationem illius occupatio. ex
 25 quo se Caesar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit. et siderum modo, quae inrequieta semper cursus suos explicant, nunquam

1 confortuna tuo *B* 2 itaque *Lipsius* ita *BDE* 3 perfecti *Pincianus*
 profecti *BDE* 4 de te suae *B* de se suae *DE* 5 non licet, ne *Haase*
 non licet nec *B* non licet tibi nec *DE* sompnum in partem *B* 6 quieti
Lipsius quietis *BDE* 7 uoluptaria *BDE* uoluntaria *Fickert* 8 ex tuo
 arbitrio *B Neap.* tuo arbitrio *DE* 10 in angulo *B* in angulo *DE* 12 ex orbe
 toto *B* ex toto orbe *DE* 14 subicit *B* erigendus ipse es *Lipsius* exigendus
 is est *B* erigendus is est *DE* 16 lacrimae possint *DE Haupt* lacrimae *B*
 18 lenioribus remediis *B* leuioribus te remediis *DE* te lenioribus remediis *Gertz*
 20 inte *B* uite *DE* 22 traditus *B* traditus fauor *DE* inuitur *B*
 24 somnos *Spalding* domos *BDE* 25 euocationem *B* 26 se cesar orbi
B cesar se orbi *D* cesar orbi *E* declinauit *B* sibi eripuit *BE* se sibi
 eripuit *D* 27 more *D*

illi licet nec subsistere nec quicquam suum facere. ad quendam
itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur: non licet
tibi ad utilitates tuas, ad studia tua respicere. Caesare orbem
terrarum possidente inpartiri te nec uoluptati nec dolori nec ulli
5 alii rei potes: totum te Caesari debes. adice nunc quod, cum
semper praedices cariores tibi spiritu tuo Caesarem esse, fas tibi
non est saluo Caesare de fortuna queri: hoc incolumi salui tibi
sunt tui, nihil perdidisti, non tantum siccos oculos tuos esse, sed
etiam lactos oportet. in hoc tibi omnia sunt, hic pro omnibus
10 est. quod longe a sensibus tuis prudentissimis piissimisque abest,
aduersus felicitatem tuam parum gratus es, si tibi quicquam hoc
saluo flere permittis.

VIII. Monstrabo etiam nunc non quidem firmiter remedium,
sed familiarius. si quando te domum receperis, tunc erit tibi
15 metuenda tristitia. nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum
illa ad te inueniet accessum, omnia in te Caesar tenebit. cum ab
illo discesseris, tunc uelut occasione data insidiabitur solitudini tuae
dolor et requiescenti animo tuo paulatim inrepet. itaque non est
quod ullum tempus uacare patiaris a studiis: tunc tibi litterae
20 tuae tam diu ac tam fideliter amatae gratiam referant. tunc te
illae antistitem et cultorem suum uindictent. tunc Homerus et
Vergilius tam bene de humano genere meriti, quam tu et de
omnibus et de illis meruisti, quos pluribus notos esse uoluisti quam
scripserant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus,
25 quod illis tuendum commiseris. tunc Caesaris tui opera, ut per
omnia saecula domestico narrentur praeconio, quantum potes,
conpone. nam ipse tibi optime formandi condendique res gestas
et materiam dabit et exemplum. [27.] non audeo te usque eo 3

1 illis *D* nec subsistere *Neap.* 7 subsistere *B* subsistere *DE* suum *Neap.*
sua *B* sui *D* suo *E* 3 astudia *B* 5 debes *E*² debeas *BDE* 6 praedices
cariores sint fas *E* 7 esse *E* 8 sunt nihil *E* 10 quia longe *D*
12 permittit *E* 13 firmiter *B* firmum *DE* 15 numen *B*
intueberis *omitit* *E* 16 illa ad te inuenient *B* te inuenient *D* 17 solitudi-
dini *D* sollicitudini *E* 18 inrepet *ulgo* inrepet *BD* inrepet *E* 19 nullum
tempus *DE* uacare *omitit* *E* 20 actam *B* fidenter *E* 21 et cultorem *B*
ei cultorem *D* 22 quam tu et de omnibus *D* quam et de omnibus *B* quantum
et de omnibus *E* 24 erit *DE* *Neap. Gertz* exit *B* 28 usque eo *Neap.*
usque *BDE*

producere, ut fabellas quoque et Aesopeos logos, intemptatum Romanis ingeniis opus, solita tibi uenustate conectas. difficile est quidem, ut ad haec hilariora studia tam uehementer percussus animus tam cito possit accedere: hoc tamen argumentum habeto iam conroborati eius et redditi sibi, si poterit a seuerioribus scriptis 5
 1 ad haec solutiora procedere. in illis enim quamuis aegrum eum adhuc et secum reluctantem auocabit ipsa rerum, quas tractabit, austeritas: haec quae remissa fronte commentanda sunt, non feret, nisi cum iam sibi ab omni parte constiterit. itaque debebis eum seueriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. 10

IX. Illud quoque magno tibi erit leuamento, si saepe te sic interrogaueris: utrumne meo nomine doleo an eius qui decessit? si meo, perit indulgentiae iactatio et incipit dolor hoc uno excusatus, si quoi honestum est, cum ad utilitatem respiciat, a pietate desciscere. nihil autem minus bono uiro conuenit quam in fratris 15
 2 luctu calculos ponere. si illius nomine doleo, necesse est alterutrum ex his duobus esse iudicem: nam si nullus defunctis sensus superest, euasit omnia frater meus uitae incommoda et in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur, et expers omnis mali nihil timet, nihil cupit, nihil patitur: quis iste furor est pro 20
 3 eo me numquam dolere desinere, qui numquam doliturus est? si est aliquis defunctis sensus, nunc animus fratris mei uelut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris et arbitrii, gestit et rerum naturae spectaculo fruitur et humana omnia ex loco superiore despicit, diuina uero, quorum rationem tamdiu frustra quaesierat, 25

1 Aesopeos logos *E*² oesopeos longos *B* cesopeos longos *D* sopeos longos *E*
 2 tibi uenustate *Pincianus* sibi uetustate *B* sibi uenustate *DE* conectas *E*
 connectas *B* nectas *D* 3 hehilariora *B* percursus *D* 4 amus *B*
 habeo *DE* 6 solitiora *B* 7 procedere *DE* producere *B* 7 auocabit
Bongarsius auocauit *B* aduocauit *DE* tractauit *D* 8 commentanda *uulgo*
 commendanda *BDE* non feret *Neap.* non fert *D* non referret *E* ut ferret *B*
 9 delebis *B* 10 *malim* primum seueriore materia 11 te sic interrogaueris *DE*
 te interrogaueris *B Neap.* 12 utrum ne *B* *omittit* doleo *D* 13 si meo perit
 indulgentiæ *B* si modo perit indulgentiae *D* si modo perit indulgenti *E* qui hoc
 uno *DE* 14 si quoi honestum *Koch* quod honestus *BDE* quod honestum *G*
 ad hūtilitatem *E* respiciat *E*² respicit *BE* respic̄ *D* 15 discessere *E*
omittit uiro *D* 19 expsiōnis *B* 20 nihil cupit *omittunt DE*
 pro meo me numquam *BDE* 21 dolore *B* in dolore *DE* 22 est aliquis *B*
 aliquis est *DE* 24 ex loco superiore *BD* et loco superiore *E*

propius intuetur. quid itaque eius desiderio maceror, qui aut beatus aut nullus est? beatum deflere inuidia est, nullum dementia. [28.] an hoc te mouet, quod uidetur ingentibus et cum maxime 4 circumfusus bonis caruisse? cum cogitaueris multa esse, quae 5 perdidit, cogita plura esse, quae non timet: non ira eum torquet, non morbus adfliget, non suspicio lacesset, non edax et inimica semper alienis processibus inuidia consecrabitur, non metus sollicitabit, non leuitas fortunae cito munera sua transferentis inquietabit. si bene computes, plus illi remissum quam ereptum est. 10 non opibus fruatur, non tua simul ac sua gratia. non accipiet 5 beneficia, non dabit: miserum putas, quod ista amisit, an beatum, quod non desiderat? mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quam is, cui parata est. omnia ista bona, quae nos speciosa sed fallaci uoluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia 15 aliaque complura, ad quae generis humani caeca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia conspiciuntur, eos denique ipsos quos exornant, et premunt plus minantur quam prosunt. lubrica et incerta sunt numquam bene tenentur: nam ut nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnae felicitatis tutela 20 sollicita est. si uelis credere altius ueritatem intuentibus, omnis 6 uita supplicium est: in hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis aestibus reciprocum et modo adleuans nos subitis incrementis, modo maioribus damnis deferens adsidueque iactans, numquam stabili consistimus loco. pendemus et fluctuamur et alter 25 in alterum inlidimur et aliquando naufragium facimus, semper timemus. in hoc tam procelloso et ad omnes tempestates exposito 7 mari nauigantibus nullus portus nisi mortis est. ne itaque inuideris fratri tuo: quiescit. tandem liber, tandem tutus, tandem aeternus est. superstitem Caesarem omnemque eius prolem, su- 30 perstem te cum communibus habet fratribus. antequam quic-

1 propius *E* 3 uidentibus ingentibus *B* et maxime *E* 4 bonis cir-
cuisse *E* 6 suspitio *B* 7 et inimica *B* 7 consecrabitur *E* 9 est
post ereptum *omittit E* 13 non speciosa *DE* 14 uoluptate fallaci *E*
15 adque *B* 16 eos denique ipsos *Haupt* eosdemque ipsos *DE* eis denique ipis
(*in litura*) *B* 21 improfundum *E* 22 altius estibus *E* et non
alienans *E* 23 modo *omittit B* assidue *E* 25 alidimur *D* illidamur *E*
26 quam procelloso *E* ad omnes *Gertz* in omnes *BDE* 29 Caesarem
omnemque eius prolem superstitem *omittit B* 30 tecum *B*

quam ex suo fauore fortuna mutaret. stantem adhuc illam et
 8 munera plena manu congerentem reliquit. fruitur nunc aperto
 et libero caelo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum.
 quisquis ille est, qui solutas uinculis animas beato recipit sinu,
 et nunc libere illic uagatur omniaque rerum naturae bona cum
 5 summa uoluptate percipit. erras: non perdidit lucem frater
 9 tuus, sed securiorem sortitus est omnibus illo nobis commune
 est iter: quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit.
 [29.] est, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi.
 nihil ne in totum quidem diem certi est: quis in tam obscura
 10 et inuoluta ueritate diuinat, utrumne fratri tuo mors inuiderit an
 consulerit?

1 X. Illud quoque, qua iustitia in omnibus rebus es, necesse
 est te adiuuet cogitantem non iniuriam tibi factam, quod talem
 fratrem amisisti, sed beneficium datum, quod tamdiu tibi pietate
 15 eius uti fruique licuit. iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti
 non relinquit, auidus, qui non lucri loco habet, quod accepit, sed
 damni, quod reddidit. ingratus est, qui iniuriam uocat finem
 uoluptatis, stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum nisi
 praesentium, qui non et in praeteritis adquiescit et ea iudicat
 20 certiora, quae abierunt, quia de illis ne desinant non est timen-
 3 dum. nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo, quae habet
 ac uidet, frui se putat et habuisse eadem pro nihilo ducit. cito
 enim nos omnis uoluptas relinquit, quae fluit et transit et paene
 antequam ueniat aufertur. itaque in praeteritum tempus animus
 25 mittendus est et quidquid nos umquam delectauit, reducendum
 ac frequenti cogitatione pertractandum est. longior fideliorque
 i est memoria uoluptatum, quam praesentia. quod habuisti ergo
 optimum fratrem, in summis bonis pone. non est quod cogites,
 quanto diutius habere potueris, sed quamdiu habueris. rerum 30

1 illa *D* 3 et humili *E* 4 qui *B* quo uel qui *DE* 5 libere illic *B* liber *D*
 libere *E* natura *E* 6 percipit *Goerenz* perspicit *BDE* perdidit *corr. G*
 perdit *BDE* 8 reliquit *B* ante cessit *B* 10 ne in toto quidem die *DE*
 me in totum quidem diem *B* 11 inuideat *BDE* an consulerit *BD* ante
 consulerit *E* 13 qua *B* quia *DE* es *Pincianus* est *BDE* necesse *B*
 necesse est *DE* 15 tibi pietate eius uti fruique *B* pietate eius uti fruique tibi *DE*
 17 relinquit *B* reliquit *DE* 19 putat esse *DE* 28 uoluptandum *B*
 30 sed *ante* quamdiu *omittit B*

natura illum tibi sicut ceteris fratribus suos non mancipio dedit, sed commodauit: cum uisum est deinde, repetiit nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. si quis pecuniam creditam 5 soluisse se moleste ferat, eam praesertim, cuius usum gratuitum acceperit, nonne iniustus uir habeatur? dedit natura fratri tuo uitam, dedit et tibi: quae suo iure usa, a quo uoluit, debitum suum citius exegit. non illa in culpa est, cuius nota erat condicio, sed mortalis animi spes auida, quae subinde, quid rerum natura sit, obliuiscitur nec unquam sortis suae meminit, nisi cum ad- 10 monetur. gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem et usum fructumque eius, quamuis breuior uoto tuo fuerit, boni consule. cogita iucundissimum esse, quod habuisti, humanum, quod perdidisti. nec enim quicquam minus inter se consentaneum est quam aliquem moueri, quod sibi talis frater parum diu contigerit, non gaudere, 15 quod tamen contigerit.

XI. At inopinanti ereptus est. sua quemque credulitas de- 1 cipit et in eis, quae diligit, uoluntaria mortalitatis obliuio: natura nulli se necessitatis suae gratiam facturam esse testata est. cotidie praeter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque funera. 20 nos tamen aliud agimus et subitum id putamus esse, quod nobis tota uita denuntiatur futurum. non est itaque ista factorum iniquitas, sed mentis humanae prauitas insatiabilis rerum omnium, quae indignatur inde exire, quo admissa est precario. [30.] quanto ille 2 iustior, qui nuntiata filii morte dignam magno uiro uocem emisit: 25 ego cum genui, tum moriturum sciui. prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset. non accepit tamquam nouum nuntium filii mortem: quid est enim noui hominem mori, cuius tota uita nihil aliud quam ad mortem iter est? ego cum genui,

1 sibi *BDE* ceteris fratribus suos *BDE* ceteris fratres suos *Maduig*
 mancipio *omiserunt DE* 2 deinde repetit *B* de iure repetit *DE* 5 habe-
 tur *DE* 6 que suo uite ^r usa sunt *B* que suo iure usa fuit *D* que suo iure usu
 fuit *E* 7 nec nunquam *DE* cum *post* nisi *omittit E* 10 usum
 fructum *E* 11 leuior *D* 12 iocundissimum *BD* 13 aliquam *B*
 16 At inopinanti *D* at inopinanti *E* quemque *Neap.* queque *DE* quandoque *B*
 18 est *post* testata *omittit E* 21 itaque factorum iniquitas *E*
 23 inde exire quo *Haase* inde eximere quo *DE* inde eximere quod *B* admissa
 precatio *D* 25 cum genui tum *Neap.* cum geniti tum *B* cum genui cum *D*
 cum ingenii tamen *E* 28 cum genii tum *E*

3 tum moriturum sciui. deinde adiecit rem maioris et prudentiae
 et animi: et huic rei sustuli. omnes huic rei tollimur. quisquis
 ad uitam editur, ad mortem destinatur gaudeamus eo, quod
 dabitur, reddamusque id, cum reposedmur. alium alio tempore
 fata comprehendent, neminem praeteribunt. in procinctu stet ani- 5
 mus et id, quod necesse est, numquam timeat, quod incertum est,
 4 semper expectet. quid dicam duces ducumque progeniem et multis
 aut consulatibus conspicuos aut triumphis sorte defunctos inexorabili:
 tota cum regibus regna populique cum gentibus tulere fatum suum:
 omnes, immo omnia in ultimum diem spectant. non idem uni- 10
 uersis finis est. alium in medio cursu uita deserit, alium in ipso
 aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam et exire
 cupientem uix emittit: alio quidem atque alio tempore. omnes
 tamen in eundem locum tendimus. utrumne stultius sit, nescio,
 5 mortalitatis legem ignorare, an inpudenter, recusare. aegedum illa, 15
 quae multo ingenii tui labore celebrata sunt, in manus sume, utrius-
 libet auctoris carmina, quae tu ita resoluisti, ut quamuis structura
 illorum recesserit, permaneat gratia tamen. sic enim illa ex alia
 lingua in aliam transtulisti, ut, quod difficillimum erat, omnes
 uirtutes in alienam te orationem secutae sint: nullus erit in illis 20
 scriptis liber, qui non plurima uarietatis humanae incertorumque
 casuum et lacrimarum ex alia atque alia causa fluentium exempla
 6 tibi suggerat. lege, quanto spiritu ingentibus intoneris uerbis:
 pudebit te subito deficere et ex tanta orationis magnitudine
 desciscere. ne commiseris, ut quisquis pro exemplo ac modo 25
 scripta tua mirabatur quaerat quomodo tam grandia tamque
 solida tam fragilis animus conceperit.

1 XII. Potius ab istis te, quae torquent, ad haec tot et tanta,
 quae consolantur, conuerte ac respice optimos fratres, respice

3 auitā *B* 6 timeat id quod *D* omittit est post incertum *E* 9 populique
 cum gentibus] *cf. ad Hebr.* 7, 1 gentes populosque uniuersos 16 manu *B*
 18 gratia tamen *B* ex ante alia omittit *E* 20 turtures *B*
 secuti *E* erit *uulgo* erat *BDE* 22 ex illa atque *D* et illa atque *E* 23 quanta
 spiritum *B* quo spiritu *E* uerbis *Bentleius* rebus *BDE* 25 decessere *E*
 pro exemplo ac modo *Koch* exemplo ac modo *B* exemplo aut modo *DE*
 exempto modo *Maduig* 26 mirabatur *Gertz, item margo cod. Berolinensis*
 mirabiur *D* et *uulgo* mirabiliter *B* mirabilitur *E*

uxorem, filium respice. pro omnium horum salute hac tecum
 portione fortuna decedit. multos habes, in quibus adquiescas:
 [31.] ab hac te infamia uindica, ne uideatur omnibus plus apud
 te ualere unus dolor quam haec tam multa solacia. omnis istos 2
 5 una tecum percussos uides nec posse tibi subuenire, immo etiam
 ultro expectare, ut a te subleuentur, intellegis. et ideo quanto
 minus in illis doctrinae minusque ingenii est, tanto magis obsistere
 te necesse est communi malo. est autem hoc ipsum solacii loco,
 inter multos dolorem suum diuidere: qui quia dispensatur inter
 10 plures, exigua debet apud te parte subsidere non desinam totiens 3
 tibi offerre Caesarem. illo moderante terras et ostendente quanto
 melius beneficiis imperium custodiatur quam armis, illo rebus
 humanis praeside non est periculum, ne quid perdidisse te sentias.
 in hoc uno tibi satis praesidii, satis solacii est: attolle te et
 15 quotiens lacrimae suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Caesarem
 dirige: siccabuntur maximi et clarissimi conspectu luminis. fulgor
 eius illos, ut nihil aliud possint adspicere, praestringet et in se
 haerentes detinebit. hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, 4
 a quo numquam deicis animum, cogitandus est, hic contra for-
 20 tunam aduocandus. nec dubito, cum tanta illi aduersus omnes
 suos sit mansuetudo tantaque indulgentia, quin iam multis sola-
 ciiis tuum istud uolnus obduxerit, multa, quae dolori obstant
 tuo, congesserit. quid porro? ut nihil horum fecerit, nonne pro-
 tinus ipse conspectus per se tantummodo cogitatusque Caesar
 25 maximo solacio tibi est? di illum deaque terris diu commodent. 5
 acta hic diui Augusti aequet, annos uincat. quamdiu inter mortalis
 erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. rectorem Romano
 imperio filium longa fide adprobet et ante illum consortem patris

1 omnium horum *B Neap.* horum omnium *DE* hac te eu *B* ac rerum *D* ac
 tecum *E* 5 periculosos *D* 8 *omittit* te *post* obsistere *D* 12 re (*ras.*)
 hum (*ras.*) praeside *D* rebus humanis praesidie *E* 13 nec est *B* 14 uno ubi
 tibi *DE* praesidii, satis solacii *Neap.* praesidi solatii *BDE* 16 dirigere *D*
 et clarissimi *omittit* *E* luminis *Lipsius* numinis *BDE* 17 perstringet *D*
 18 indiebus *B* 21 quin *DE* qui *B* 22 multa quae *Haase* non multa
 quae *BE* non multa quia *E* nonnulla quae *uulgo* 25 commodent *E*² acta
 hic diui Augusti aequet, annos uincat *Faber, Gronovius* commendent acta hic diui
 angustique tam nos uincat *B* commendent et facient ut *D* commendent et faciat
 ut *E* 27 humano imperio *DE* 28 lingua fide *B*

quam successorem adspiciat. sera et nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua caelo adserat.

1 XIII. [32.] Abstine ab hoc manus tuas, fortuna, nec in isto
 potentiam tuam nisi ea parte, qua prodes, ostenderis. patere illum
 generi humano iam diu aegro et adfecto mederi. patere, quidquid 5
 prioris principis furor concussit, in suum locum restituere ac
 reponere. sidus hoc, quod praecipitato in profundum et demerso
 2 in tenebras orbi refulsit, semper luceat. hic Germaniam pacet,
 Britanniam aperiat, et patrios triumphos ducat et novos. quorum
 me quoque spectatorem futurum, quae ex uirtutibus eius primum 10
 obtinet locum, promittit clementia. nec enim sic me deiecit, ut
 nollet erigere, immo ne deiecit quidem, sed impulsam a fortuna
 et cadentem sustinuit et in praecipitum leniter diuinae manus
 usus moderatione deposuit. deprecatus est pro me senatum et
 3 uitam mihi non tantum dedit sed etiam petiit. uiderit: qualem 15
 uolet esse existimet causam meam: uel iustitia eius bonam per-
 spiciat uel clementia faciat bonam: utrumque in aequo mihi eius
 beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue uoluerit.
 interim magnum miseriarum mearum solacium est uidere miseri-
 cordiam eius totum orbem peruagantem: quae cum ex ipso [hoc] 20
 angulo, in quo ego defixus sum, complures multorum iam annorum
 ruina obrutos effoderit et in lucem reduxerit, non uereor ne me
 unum transeat. ipse autem optime nouit tempus, quo cuique
 debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad
 4 me erubescat o felicem clementiam tuam, Caesar, quae efficit, 25
 ut quietiorem sub te agant uitam exules, quam nuper sub Gaio
 egere principes: non trepidant nec per singulas horas gladium
 expectant nec ad omnem nauium conspectum pauent. per te

1 aspiciat *B* accipiat *DE* demum *uulgo* deinde *BDE* 2 qua *uulgo* quam *BDE*
 afferat *DE* 4 nisi ex aperto qua *E* partem illum *B* 5 quisquis *DE*
 8 pacet *E*² placet *BDE* 9 aperiat *B* et pater *B* 10 quae ex
 uirtutibus eius primum oportet (obtinet *Muretus*) locum *B* ex uirtutibus eius primum
 oportet (*o3D*) locum mihi *DE* 11 ut uellet *E* 13 leniter *DE* 15 petit *BE*
interpunctio post uiderit *debetur Gertzio* 16 existimet *B* et existimet *DE*
 iustitiae *B* prospiciat *DE* 17 in eius *D* 18 me sciuerit siue *DE*
 20 quae cum *E* quem cum *D* cum *B* ex ipso angulo *B* ex ipso hoc
 angulo *DE* 23 quo cuique *uulgo* quocumque *BDE* 25 efficit *DE Neap.*
 efficit *B* 27 princeps *E* trepidat *E* nunc per singulas *B* 28 expectat *E*
 pauet partem habet ut *E*

habent ut fortunae saeuientis modum ita spem quoque melioris eiusdem ac praesentis quietem. scias licet ea demum fulmina esse iustissima, quae etiam percussi colunt.

XIV. [33.] Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum solacium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum et tam magno uulneri maiora adhibuit remedia. iam te omni confirmauit modo. iam omnia exempla, quibus ad animi aequitatem compellereris, tenacissima memoria rettulit. iam omnium praecepta sapientum adsueta sibi facundia explicuit. nullus itaque melius has adloquendi partes occupauerit. aliud habebunt hoc dicente pondus uerba uelut ab oraculo missa. omnem uim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. hunc itaque tibi puta dicere: non te solum fortuna desumpsit sibi, quem tam graui adficeret iniuria. nulla domus in toto orbe terrarum aut est aut fuit sine aliqua conploratione. transibo exempla uolgaria, quae etiamsi minora, tamen innumera sunt: ad fastus te et annales perducam publicos. uides omnes has imagines, quae inpleuere Caesarum atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est. nemo non ex istis in ornamentum sacculorum refulgentibus uiris aut desiderio suorum fortus est aut a suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exilio nuntiata est? is frater, qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato. et quam impatiens iuris aequi pietas Africani fuerit, cunctis apparuit: eodem enim die Scipio Africanus, quo uiatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis priuatus intercessit: tam magno tamen fratrem desiderauit hic animo, quam defenderat. quid referam Aemilianum Scipionem, qui uno paene eodemque tempore spectauit patris triumphum duorumque fratrum funera? adulescentulus tamen ac propemodum puer tanto animo tulit illam familiae suae super ipsum Pauli triumphum concidentis subitam uastitatem, quanto debuit ferre

3 eius iustissima *E* 6 magno uulnere *B* magnum uulneri *E* 8 compellereris *DE* compelleris *B* tenacissimam memoriam *DE* 9 applicuit *D*

11 uelut *B* doloris tu *E* 16 innumera *Lipsius* mira *BDE* et ad annales *D* 17 ymagines *B* 19 in ornamentorum *DE* 22 frater qui (*non* sibi) eripuit *B* 23 patiens iuris et aequi *B* iuris aequi impatiens *DE*

27 defenderat *uulgo* defenderet *B* defenderit *DE* 31 ferre uim *DE*

uir in hoc natus, ne urbi Romanae aut Scipio deesset aut Carthago
supresset.

1 XV. [34.] Quid referam duorum Lucullorum diremptam morte
concordiam? quid Pompeios? quibus ne hoc quidem saeuens
reliquit fortuna, ut una denique conciderent ruina: uixit Sextus 5
Pompeius primum sorori superstes, cuius morte optime cohaerentis
Romanae pacis uincula resoluta sunt. idemque hic uixit superstes
optimo fratri, quem fortuna in hoc euexerat, ne minus alte eum
deiceret, quam patrem deiecerat. et post hunc tamen casum
Sextus Pompeius non tantum dolori, sed etiam bello sufficit. 10
2 innumerabilia undique exempla separatorum morte fratrum suc-
currunt: immo contra uix ulla unquam horum paria conspecta
sunt una senescentia. sed contentus nostrae domus exemplis ero.
nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, ut fortunam ulli
queratur luctum intulisse, quam sciet etiam Caesarum lacrimas 15
3 concupisse. diuus Augustus amisit Octauiam sororem carissimam
et ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui
caelum destinauerat: immo uero idem omni genere orbitatis uexatus
sororis filium successioni praeparatum suae perdidit. denique ne
singulos eius luctus enumerem, et generos ille amisit et liberos 20
et nepotes, ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse
se, dum inter homines erat, sensit: tamen tot tantosque luctus
cepit rerum omnium capacissimum eius pectus uictorque diuus
Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolo-
4 rum fuit. Gaius Caesar, diui Augusti, auunculi mei magni nepos, 25
circa primos iuuentae suae annos Lucium fratrem carissimum sibi
princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit in adparatu
Parthici belli et grauiore multo animi uolnere quam postea corporis
5 ictus est: quod utrumque et piissime idem et fortissime tulit. Ti.

1 cathargo *B* 3 Lucullorum *B* mortē *B* 5 reliquit *B* 8 euexerat
Gertz exererat *BDE* 13 contemptus *B* 14 expersit *B* illi *D*
16 Octauiam *B* 18 uexatus *omittit D* 19 sui *D* 20 enimē *B*
21 ac nepotes *DE* 22 tamen tot *B* nunc tot *DE* 23 capacissimum *Gruterus*
pacacissimum *D* pacatissimum *BE* 25 G. Cesar *B* auunculi mei
magni nepos *Maduig* auunculi mei ac nepos *B* auunculi mei adnepos *D* (abnepos *E*)
28 grauiorem *D* animi dolore *DE* 29 et piissime *BDE* piissime
uulgo, sed cf. 18, 1 eademque et ornamenta maxima hominum sunt et solacia
Ti. *addidit Lipsius*

Caesar patruus meus Drusum Germanicum, patrem meum, minorem natu, quam ipse erat, fratrem, intima Germaniae recludentem et gentes ferocissimas Romano subicientem imperio in complexu et in osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantum, 5 sed etiam aliis fecit ac totum exercitum non solum maestum, sed etiam attonitum corpus Drusi sui sibi uindicantem ad morem Romani luctus redegit iudicauitque non militandi tantum disciplinam esse seruandam, sed etiam dolendi. non potuisset ille lacrimas alienas percipere, nisi prius pressisset suas

10 XVI. 35. M. Antonius, auus meus, nullo minor nisi eo, a quo uictus est, tunc cum rempublicam constitueret et triumuirali potestate praeditus nihil super se uideret, exceptis uero duobus collegis omnia infra se cerneret, fratrem interfectum audiuit. fortuna 2 inpotens, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis! eo ipso tempore, quo M. Antonius ciuium suorum uitae sedebat mortisque 15 arbiter, M. Antonii frater duci iuebatur ad supplicium: tulit hoc tamen tam triste uolnus eadem magnitudine animi [M. Antonius], qua omnia alia aduersa tolerauerat et hoc fuit ei lugere uiginti legionum sanguine fratri parentare. sed ut omnia alia exempla 3 praeteream, ut in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu adgressa fortuna est, bis intellexit laedi me posse, uinci non posse: amisi Germanicum fratrem, quem quomodo amauerim, intellegit profecto quisquis cogitat, quomodo suos fratres 20 pii fratres ament. sic tamen adfectum meum rexi, ut nec relinquerem quicquam, quod exigi deberet a bono fratre, nec facerem, quod reprehendi posset in principe.

Haec ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eundem ostendere, quam nihil sacrum intactumque sit fortunae, quae ex eis penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos 30 petitura. nemo itaque miretur aliquid ab illa aut crudeliter fieri

2 intima Germane *BDE* 6 ad mortem *B* 7 non *ante* militandi *omittit E*
 8 colendi *D* ille lacrimas *usque ad* pressisset *omittit E* 10 eo quo *B*
 11 rem. p. *B* triumuir potestate *B* 12 et exceptis *BDE* et *om. E*¹
 15 mihi Antonius ciuiliu suorum uitae edebat *DE* 16 fratris *E* iuebatur
uulgo uidebatur *BDE* 17 M. Antonius *induxit Muretus* 18 quo *B*
 ei lugere *Neap.* eius lugere *BDE* 19 lectionum *E* sanguinem *BE*
 parem dare *E* 21 superno luctu *B* est intellexit *E* est bis intellegit *B*
 23 suos fratres *omittunt DE* 26 possit *B* a principe *D*

aut inique. potest enim haec aduersus priuatas domos ullam
 acquitatem nosse aut ullam modestiam, cuius implacabilis saeuitia
 5 totiens ipsa funestauit puluinaria? faciamus licet illi conuicium
 non nostro tantum ore, sed etiam publico, non tamen mutabitur.
 aduersus omnis se preces omnisque querimonias exiget. hoc fuit 5
 in rebus humanis fortuna, hoc erit: nihil inausum sibi reliquit,
 nihil intactum relinquet. ibit uiolentior per omnia, sicut solita est
 semper, eas quoque domos ausa iniuriae causa intrare, in quas per
 6 templa aditur, et atram laureatis foribus induet uestem: [36.] hoc
 unum obtineamus ab illa uotis ac precibus publicis, si nondum illi 10
 genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen
 propitia respicit, hunc principem lassis hominum rebus datum, sicut
 omnibus mortalibus, sibi esse sacratum uelit. discat ab illo clemen-
 tiam atque mitissimo omnium principum esse mitis.

1 XVII. Debes itaque eos intueri omnes, quos paulo ante rettuli, 15
 aut adscitos caelo aut proximos, et ferre aequo animo fortunam
 ad te quoque porrigentem manus, quas ne ab eis quidem, per
 quos iuramus, abstinet. debes illorum imitari firmitatem in per-
 ferendis et euincendis doloribus, in quantum modo homini fas est
 2 per diuina ire uestigia. quamuis sint in aliis rebus dignitatum ac 20
 nobilitatum magna discrimina, uirtus in medio posita est. neminem
 dedignatur, qui modo dignum se illa iudicat: optime certe illos
 imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos exortes huius
 mali, tamen in hoc uno se ceteris exaequari hominibus, non in-
 iuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt tuleruntque nec nimis acerbe 25
 et aspere, quod acciderat, nec molliter et effeminate. nam et non
 3 sentire mala sua non est hominis et non ferre non est uiri. non

3 etiam ipsa festinauit puluinaria *DE* illi licet *DE* conuicium *B* con-
 uicia *DE* i ore *omittit E* 5 omnes se preces omnesque *E* se preces
 omnesque *D* querimonias *Pincianus* cerimonias *BDE* 6 relinquit *E*
 7 uiolenter *Gertz* 9 et a terra laureatis *D* uerba et atram — uestem
Gruterus transponenda esse censet post 7 solita est semper 10 optineamus *E*
 12 hunc quidem *D* lapsis *DE* hominum in rebus *B* da3 tam *BG*
 13 sacratum uelit *BE* sacratum mult *D* 14 atque mitissimo omnium
 principum esse mitis *DE* atque mitissimo omnium principum mitis *B* 16 ferre *B*
 18 iuramus *B* uiuimus *DE* et perferendis *D* 20 quamuis sint in
Gertz quamuis in *BDE* 21 discrimina adeant *DE* *Iude a uerbis* magna
 discrimina *incipit A* 23 exortes *A* exhortes *D* exsortes *E* exhortes *B*

possum tamen, cum omnes circuierim Caesares, quibus fortuna fratres sororesque eripuit, hunc praeterire ex omni Caesarum numero excerpendum, quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, a quo imperium euersum atque adustum funditus principis mitissimi recreat clementia. C. Caesar amissa 4 sorore Drusilla, is homo, qui non magis dolere quam gaudere principaliter posset, conspectum conuersationemque ciuium suorum profugit, exequiis sororis suae non interfuit, iusta sorori non praestitit, sed in Albano suo tesseris ac foro et peruagatis huiusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris eleuabat mala pro pudor imperii! principis Romani lugentis sororem alea solacium fuit. idem ille Gaius furiosa inconstantia modo barbam capillumque summittens, modo Italiae ac Siciliae oras errabundus permetiens et numquam satis certus, utrum lugeri uellet an coli sororem, 15 eodem omni tempore, quo templa illi constituebat ac puluina, eos qui parum maesti fuerant, crudelissima adiciebat animaduersione. eadem enim intemperie animi aduersarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus euentu super humanum intumescerebat modum. procul istud exemplum ab omni Romano sit uiro, luctum 6 suum aut intempestiuis auocare lusibus aut sordium ac squaloris foeditate irritare aut alienis malis oblectare minime humano solacio.

XVIII. Tibi uero nihil ex consuetudine mutandum est tua, 1 quoniam quidem ea instituisti amare studia, quae et optime felicitatem excolunt et facillime minuunt calamitatem eademque et 25 ornamenta maxima hominum sunt et solacia. [37.] nunc itaque te studiis tuis inmerge altius, nunc illa tibi uelut munimenta animi

1 circuierim *DE* circuierim *B* 4 impium *D* euersum *E*¹ auersum *A*
 aduersum *BD* aduersus *E* 5 mitissimi *A* peritissimi *B* piissimi *DE*
 G. Cesar *B* 6 dolere quod gaudere *B* 9 tesseris *A* cesseris *B* cessit *D*
 cesserit *E* et peruagatis huiusmodi *Koch* et peruocatis huiusmodi *A* et peruocatis et huiusmodi *BD* ex prouocatis et huiusmodi *E* 11 solacium fuit *A*
 soleatium fuit *B* solamen principis fuit *E* 13 horas *BE* 15 pulmaria *B*
 16 adnimaduersione *B* 17 eadem eadem *B* 19 ab omni Romano sit uiro *A* ab omni mundano uiro *B* est ab omni Romano uiro *DE* 20 aut intempestiuis auocare *E* *Pincianus* (*cf.* 1, 3, 10) aut intempestiuis uocare *AB* intempestiuis uocare *D* aut intempestiuis seuocare *Gertz* sordidum ac *B* sordidum aut *D*
 22 est ex consuetudine mutandum tua *DE* 23 instituti *B* et optime *Muretus* optime et *ABDE* 24 excolunt *Lipsius* extollunt *uulgo* 26 inmerge altius *Pincianus* immergere acrius *ADE* immergere acrius *B*

2 circumda, ne ex ulla tui parte inueniat introitum dolor. fratris
 quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum.
 hoc enim unum est *et* rebus humanis opus, cui nulla tempestas
 noceat, quod nulla consumat uetustas. cetera quae per con-
 structionem lapidum et marmoreas moles aut terrenos tumulos in 5
 magnam eductos altitudinem constant, non propagant longam
 diem, quippe et ipsa intereunt: immortalis est ingenii memoria.
 hanc tu fratri tuo largire, in hac eum conloca. melius illum dura-
 3 turo semper consecrabis ingenio quam inrito dolore lugebis quod
 ad ipsam fortunam pertinet, etiamsi nunc agi apud te causa eius 10
 non potest, omnia enim illa, quae nobis dedit, ob hoc ipsum,
 quod aliquid eripuit, inuisa sunt, tunc tamen erit agenda, cum
 primum aequiorem te illi iudicem dies fecerit. tunc enim poteris
 in gratiam cum illa redire. nam multa prouidit, quibus hanc
 emendaret iniuriam. multa etiam nunc dabit, quibus redimat. deni- 15
 4 que ipsum hoc, quod abstulit, ipsa dederat tibi. noli ergo contra
 te ingenio uti tuo, noli adesse dolori tuo. potest quidem elo-
 quentia tua, quae parua sunt, adprobare pro magnis, rursus magna
 adtenuare et ad minima deducere. sed alio istas uires seruet
 suas, nunc tota se in solacium tuum conferat. sed tamen dispice, 20
 ne hoc iam quoque ipsum sit superuacuum. aliquid enim a nobis
 5 natura exigit, plus uanitate contrahitur. numquam autem ego a
 te, ne ex toto maereas, exigam. et scio inueniri quosdam durae
 magis quam fortis prudentiae uiros, qui negent doliturum esse
 sapientem: hi non uidentur mihi unquam in eiusmodi casum in- 25
 cidisse. alioqui excussisset illis fortuna superbam sapientiam et ad
 6 confessionem eos ueram etiam inuitos compulisset. satis praestiterit

1 ex illa *B* 2 monumento *A* munimento *DE* monumento *B* 3 ex rebus
 humanis *Maduig* rebus humanis *uulgo* 4 constructiones *malit Gertz*
 6 eductos *omittit E* 8 duratio *B* 9 inrito *omittit A* (*in margine adiceit*
m. 2) 11 uobis *B* 14 multos *DE* 15 milli etiam *B* 17 uti noli *E*
 19 istas *Gertz* ista *uulgo* 20 nunc tota se in solacium *E* nunc tota in
 solatium *B* nunc tota in solatium se *DE* sed tamen *A* et tamen *BDE*
 despice *BDE* 21 a natura exigitur *DE* 26 alioquin excussis illis fortunam
 in superbam sapientiam *B* alioquin aut excuset aut fortunam superba sapientia *D*
 alioquin aut excussit fortunam superba sapientia *E* 27 etiam inuitos compul-
 sisset *A* etiam eos inuitos compulisset *B* confessionem ueram etiam eos complat
 inuitos *D* confessionem ueram etiam eos compellat inuitos *E*

ratio, si id unum ex dolore, quod et superest et abundat, excide-
 rit: ut quidem nullum omnino esse eum patiat, nec sperandum
 ulli nec concupiscendum est. hunc potius modum seruet, qui nec
 5 et pia^e mentis est nec emotae: fluant lacrimae, sed eadem et
 desinant. trahantur ex imo gemitus pectore, sed iidem et finiantur.
 sic rege animum tuum, ut et sapientibus te adprobare possis et
 fratribus. effice, ut frequenter fratris tui memoriam tibi uelis oc- 7
 currere, ut illum et sermonibus celebres et adsidua recordatione
 10 repraesentes tibi, quod ita demum consequi poteris. si tibi me-
 moriam eius iucundam magis quam flebilem feceris. naturale est
 enim, ut semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitia
 reuertitur. cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis soller- 8
 tiam, in exequendis industriam, in promissis constantiam. omnia
 15 dicta eius ac facta et aliis expone et tibi ipse commemora.
 qualis fuerit cogita qualisque sperari potuerit. quid enim de illo
 non tuto sponderi fratre posset?

Haec, utcumque potui, longo iam situ obsoleto et hebetato 9
 animo composui. quae si aut parum respondere ingenio tuo aut
 20 parum mederi dolori uidebuntur, cogita, quam non possit is alienae
 uacare consolationi, quem sua mala occupatum tenent, et quam
 non facile latina ei homini uerba succurrant, quem barbarorum
 inconditus et barbaris quoque humanioribus grauis fremitus circum-
 sonat.

1 ratio *ADE* oratio *B* si ad unum *D* abundat *B* 3 qui *B* quod *DE*
 4 pietatem *A* immittetur *B* 5 nec emotae *A Pincianus* nec motae
BDE eadem *B* et desinant *A* etiam desinant *DE* desinant *B*
 6 gemitus pectore *A* pectore gemitus *BDE* idem *B* 8 frequenter *D Neap.*
 sequantur *B* consequenter *E* 10 repraesentes mihi *B* deinde *DE*
 11 iucundam *B* 15 et facta *DE* ex aliis *BDE* 17 posset *E Pincianus*
 possit *ABD* 19 composui *AB* 20 uidebuntur *A* uidebitur *BDE*
 21 uacare *BDE* uagare *A* tenent *ABE* teneat *D* 22 latina ei homini
 uerba *A* latina ei uerba homini *BDE*

—•••—

1

21402 Dialogi

Annaeus, the younger, by Koch

Dialogorum libri duodecim; ed. by

Vahlen.

NAME OF BORROWER.

T

